

การฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยา : พระราชกรณียกิจของ
สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ
พ.ศ. 2114 – พ.ศ. 2153

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
แขนงวิชาไทยคดีศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

พ.ศ. 2556

**The Restoration of the Ayutthaya Kingdom : Royal Duties of
King Naresuan, the Great and King Eakatotsarot
B.E. 2114- B.E. 2153**

Mrs. Poonyayavee Asadangkhapipach

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for
the Degree of Master of Arts in Thai Studies
School of Liberal Arts
Sukhothai Thammathirat Open University

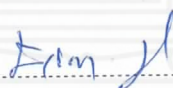
2013

หัวข้อวิทยานิพนธ์ การฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยา: พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
และสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2114 –พ.ศ. 2153)
ชื่อและนามสกุล นางปญญะวิวีร์ อัยฎางคพิพัฒน์
แขนงวิชา ไทยคดีศึกษา
สาขาวิชา ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
อาจารย์ที่ปรึกษา 1. รองศาสตราจารย์มัลลิกา มัสอูดี
2. รองศาสตราจารย์ ดร. สุเนตร ชุตินทรานนท์

วิทยานิพนธ์นี้ ได้รับความเห็นชอบให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรระดับปริญญาโท เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2557

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. ปิยนาท บุนนาค)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์มัลลิกา มัสอูดี)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. สุเนตร ชุตินทรานนท์)

..... ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา
(ศาสตราจารย์ ดร. สิริวรรณ ศรีพหล)

ชื่อวิทยานิพนธ์ การฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยา : พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและ
สมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2114- พ.ศ. 2153)

ผู้วิจัย นางปญญชวีร์ อัยฎางคพิพัฒน์ รหัสนักศึกษา 2501000696 **ปริญญา** ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ไทยคดีศึกษา)
อาจารย์ที่ปรึกษา (1) รองศาสตราจารย์มัลลิกา มัสสุดี (2) รองศาสตราจารย์ดร.สุนทร ชูดิษฐานนท์
ปีการศึกษา 2556

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ตั้งแต่ พ.ศ. 2114-2148 (2) พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระเอกาทศรถตั้งแต่ พ.ศ. 2114-2153 (3) พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ ตั้งแต่ พ.ศ. 2114-2153 มีผลอย่างไรต่ออาณาจักรอยุธยาภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2112

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ เอกสารชั้นต้นของไทย คือพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับต่างๆ และกฎหมายตราสามดวง เอกสารของชาวต่างชาติที่แปลเป็นภาษาไทยแล้ว วรรณกรรม และงานศึกษาต่างๆ ที่ตีพิมพ์แล้ว โดยวิธีการทางประวัติศาสตร์ และนำมาวิเคราะห์ตีความ เรียบเรียง และนำเสนอในรูปแบบการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า (1)พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ตั้งแต่ พ.ศ. 2114- 2148 คือ การบริหารจัดการการปกครองเมืองพิษณุโลกและหัวเมืองฝ่ายเหนือ และพระราชกรณียกิจที่สำคัญ คือการประกาศอิสรภาพนำเอกราชกลับคืนมา พร้อมทั้งได้มีการรักษาป้องกันพระราชอำนาจกษัตริย์อยุธยาและอาณาจักรไว้ได้อย่างเข้มแข็งนำความมั่นคง ความเจริญรุ่งเรืองมาสู่อาณาจักรอยุธยาจากการขยายพระราชอำนาจของพระองค์ (2) พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระเอกาทศรถตั้งแต่ พ.ศ. 2114-2153 คือ เป็นผู้ช่วยสมเด็จพระมหาธรรมราชาพระราชบิดาและสมเด็จพระนเรศวรมหาราชพระเชษฐาบริหารจัดการตามที่ได้รับมอบหมาย และในรัชสมัยของพระองค์เอง เป็นเวลาที่บ้านเมืองสงบ พระองค์ทรงวางรากฐานสังคม เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์กับต่างประเทศไว้ให้กับกษัตริย์ในรัชสมัยต่อๆ มา (3) พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถตั้งแต่ พ.ศ.2114-2153 ได้ส่งผลอย่างดียิ่งต่ออาณาจักรอยุธยาคือมีความมั่นคงภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาและได้ฟื้นคืนกลับมาเจริญรุ่งเรืองอีกครั้ง

คำสำคัญ การฟื้นฟู อาณาจักรอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเอกาทศรถ

Thesis title: The Restoration of the Ayutthaya Kingdom: Royal Duties of King Naresuan the Great and King Eakatotsarot (B.E. 2114- B.E. 2153)

Researcher: Mrs. Poonyayavee Asadangkhapipach; **ID:** 250100069946; **Degree:** Master of Arts (Thai Studies)

Thesis advisors: (1) Mullika Masoodi, Associate Professor; (2) Sunait Chutintaranond, Ph.D., Associate Professor

Academic year: 2013

Abstract

This thesis aimed to study (1) the royal duties of King Naresuan the Great in restoring the Ayutthaya Kingdom in B.E. 2114 – 2148 (C.E. 1571-1605); (2) the royal duties of King Eakatotsarot in restoring the Ayutthaya Kingdom in B.E. 2114 -2153 (C.E. 1571-1610); and (3) the result of the restoration of the Ayutthaya Kingdom by King Naresuan the Great and King Eakatotsarot in B.E. 2114 – 2153 (C.E. 1571-1610) after the Ayutthaya Kingdom had been lost in B.E. 2112 (C.E. 1569).

This was a qualitative research with an historical approach. Textual and contextual analysis were undertaken by studying print media, such as historical documents, Thai primary documents, such as historical annals of Ayutthaya, the Three Seals Code, etc. and foreign documents in Thai translation, along with related literature and theses.

The results indicated that (1) the royal duties of King Naresuan the Great to restore the Ayutthaya Kingdom in B.E. 2114-2148 included management of Pitsanulok and the north region, and the most important of his royal duties was releasing Ayutthaya from Burmese rule and restoring independence to Ayutthaya. Also he strongly protected and developed the rights of the Ayutthaya King and the Ayutthaya Kingdom, which led to stability and progress. (2) The royal duties of King Eakatotsarot to restore the Ayutthaya Kingdom in B.E. 2114-2153 consisted of acting as an assistant to King Maha Dhammaraja, his father, and King Naresuan the Great, his brother, and managing any assignments they gave him. In his own reign, it was a prosperous and safe time of the Ayutthaya Kingdom, so he laid the foundations of social and economic stability and forged relations with foreign countries for the next king's reign. (3) The restoration of the Ayutthaya Kingdom in B.E. 2114-2153 resulted in a return to stability and prosperity accomplished by King Naresuan the Great and King Ekatotsarot. So the Ayutthaya Kingdom revived and thrived again.

Keywords: Restoration, Ayutthaya Kingdom, King Naresuan the Great, King Eakatotsarot

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความกรุณาและความช่วยเหลือของบุคคลต่าง ๆ มากมายทั้งที่มีรายชื่อและมีได้มีรายชื่อปรากฏในหน้ากิตติกรรมประกาศนี้ ผู้ศึกษาขอกราบ ขอบพระคุณทุกท่านทั้งผู้ที่มีชีวิตอยู่ และผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

ขอกราบขอบพระคุณด้วยความรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาเป็นอย่างยิ่งของรอง ศาสตราจารย์มัลลิกา มัสอูดี สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัย และรองศาสตราจารย์ ดร.สุ เนตร ชูตินธรานนท์ ผู้อำนวยการสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้กรุณาให้ คำแนะนำและติดตามการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้อย่างใกล้ชิดตลอดมา นับตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่ง สำเร็จเรียบร้อยสมบูรณ์ และศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ปิยนาด บุนนาค ที่สละเวลามาเป็นประธาน กรรมการการสอบปกป้องวิทยานิพนธ์

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์มหาวิทยาลัยสุโขทัย สาขาวิชาศิลปศาสตร์ แขนงไทยคดี ศึกษา ที่ได้ช่วยประสาทวิชาความรู้และถามถึงความก้าวหน้าในการเขียนวิทยานิพนธ์มาโดยตลอด

ขอกราบขอบพระคุณทุกท่านที่เป็นผู้บันทึก ผู้เขียน ผู้ค้นคว้า ผู้วิจัยงานวิทยานิพนธ์ และ ผู้แปล ที่ทำให้ผู้ศึกษาได้นำตำรา หนังสือ และเอกสารต่างๆ มาเป็นข้อมูลในการทำงานวิทยานิพนธ์ ฉบับนี้ได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบคุณเพื่อนๆ นักศึกษาปริญญาโทรุ่นที่สอง สาขาวิชาศิลปศาสตร์ แขนงวิชาไทย คดีศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ที่คอยให้กำลังใจ ช่วยเหลือและถามถึงความก้าวหน้าใน การเขียนวิทยานิพนธ์ตั้งแต่เริ่มทำงานวิจัยนี้จนกระทั่งเสร็จสิ้น

สุดท้ายนี้ ขอกราบขอบพระคุณ ขอขอบคุณ และขอใจครอบครัวของผู้ศึกษา ซึ่งประกอบ ไปด้วยมารดา พี่สาว น้องสาว หลานๆ และบุตร-ธิดา ที่มีความห่วงใย ความเอื้ออาทร และเป็น กำลังใจให้ผู้ศึกษา มีความวิริยะ อุตสาหะ และความเพียรจนสามารถทำวิทยานิพนธ์นี้สำเร็จ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	2
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
ขอบเขตของการวิจัย.....	6
วิธีการดำเนินการวิจัย.....	6
คำนิยามศัพท์.....	7
ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย.....	7
การทบทวนเอกสาร วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	8
บทที่ 2 อาณาจักรอยุธยาพ.ศ. 1893- 2114.....	19
การก่อตั้งอาณาจักรอยุธยาและการสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี.....	19
การเมืองการปกครองอาณาจักรอยุธยา.....	22
ระบบการปกครอง.....	24
กฎหมาย.....	27
การศาล.....	32
การทหาร.....	34
สังคมอยุธยา.....	40
เศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศ.....	60
ความเจริญรุ่งเรืองและความเสื่อม.....	70
กษัตริย์และอาณาจักรหลังการสลายกรุงศรีอยุธยาพ.ศ. 2112-2114.....	88
สรุป.....	91
บทที่ 3 พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช.....	96
และสมเด็จพระเอกาทศรถ พ.ศ. 2114- 2148	
การฟื้นฟูด้านกำลังคน.....	98

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
การฟื้นฟูระบบปกครอง.....	108
การฟื้นฟูกฎหมาย.....	111
การฟื้นฟูด้านการทหาร.....	115
การฟื้นฟูความเป็นเอกภาพ พระราชอำนาจ และการกู้เอกราช.....	124
การป้องกันรักษาเอกราช การป้องกันรักษาพระราชอำนาจ.....	127
และการขยายพระราชอำนาจ	
การฟื้นฟูด้านสังคม.....	148
การฟื้นฟูด้านเศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศ.....	158
สรุป.....	163
บทที่ 4 พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระเอกาทศรถ.....	166
พ.ศ. 2148- 2153	
การฟื้นฟูด้านการเมืองการปกครอง.....	167
การฟื้นฟูกฎหมาย.....	168
การฟื้นฟูด้านการทหาร.....	171
การรักษาพระราชอำนาจ และการขยายพระราชอำนาจ.....	172
การฟื้นฟูสังคม.....	174
การฟื้นฟูด้านเศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศ.....	178
สรุป.....	182
บทที่ 5 สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	184
บรรณานุกรม.....	191
ประวัติผู้วิจัย.....	198

บทที่ 1

บทนำ

เรื่องราวและเหตุการณ์ต่างๆ ของสมัยอยุธยาตั้งแต่การเริ่มต้นสร้างอาณาจักรมาจนถึงการสิ้นสุดสมัยอยุธยานั้น ได้มีการบันทึกอยู่ในเอกสารร่วมสมัย ในหลักฐานประวัติศาสตร์ไทย เอกสารร่วมสมัย ในหลักฐานของชาวต่างชาติ ในวรรณกรรมต่างๆ และในงานศึกษาต่างๆ อยู่จำนวนหนึ่ง เป็นมูลเหตุจูงใจให้ผู้ศึกษาสนใจในการนำข้อมูลเหล่านั้นมานำเสนอไว้ในรูปแบบของงานวิทยานิพนธ์

สมัยอยุธยามีช่วงเวลา 417 ปี มีเรื่องราวที่ควรค่าแก่การนำมาศึกษาอย่างหลากหลาย และจากความสนใจของผู้ศึกษาที่จะทำงานวิทยานิพนธ์ในเรื่องที่เกี่ยวกับสมัยอยุธยา จึงได้ค้นหว่ายังมีงานศึกษาสมัยอยุธยาในด้านใดบ้างที่ยังขาดการนำมาศึกษา และได้ค้นพบว่างานศึกษาจำนวนหนึ่งที่ได้นำข้อมูลสมัยอยุธยามาทำการศึกษาวิเคราะห์ไว้ในด้านต่างๆ นั้น ได้มีการนำมาเสนอไว้ในรูปแบบงานวรรณกรรม งานวิจัย งานบทความ และอื่นๆ อีกมากมาย และไม่มีสาระสำคัญของงานศึกษาที่เกี่ยวกับด้านการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาให้เห็นมากนัก ดังนั้นผู้ศึกษาจึงได้มุ่งความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับด้านการฟื้นฟู

การฟื้นฟูจะเกิดขึ้นได้นั้น ย่อมหมายถึง การเกิดความเสื่อมโทรมอันมาจากความเสียหายอย่างมากจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างร้ายแรง และในความเห็นของผู้ศึกษานั้นย่อมเป็นเรื่องของการเสียกรุงศรีอยุธยาจากการทำการศึกษาสงครามกับพม่า ซึ่งการเสียกรุงศรีอยุธยานี้ได้เกิดขึ้นถึง 2 ครั้ง

การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 เมื่อพ.ศ. 2112 ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราช หลังจากที่มีการสถาปนากรุงศรีอยุธยามาแล้ว 219 ปี ซึ่งหมายถึงว่าอาณาจักรอยุธยามีการพัฒนาอย่างยาวนาน ความยิ่งใหญ่และความเจริญรุ่งเรืองย่อมมีมาจนถึงก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยา

การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 เมื่อพ.ศ. 2310 หลังการประกาศอิสรภาพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมา 183 ปี ซึ่งหมายถึงได้เกิดการฟื้นฟูและผลของการฟื้นฟูที่ทำให้ได้กลับฟื้นคืนความยิ่งใหญ่ และความเจริญรุ่งเรืองมาอีกครั้งหนึ่งก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 และจากความเสียหายที่เกิดขึ้นในการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งนี้ได้ทำให้สมัยอยุธยาล่มสลาย

ผู้ศึกษาจึงมุ่งประเด็นการศึกษาสมัยอยุธยาไปที่การฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2112) โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยถึงพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถโดยเริ่มตั้งแต่พ.ศ. 2114 ซึ่งเป็นปีที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้รับการแต่งตั้งจากสมเด็จพระมหาธรรมราชาพระราชบิดา

ให้ขึ้นไปปกครองเมืองพิษณุโลก และจนถึงพ.ศ. 2153 ซึ่งเป็นปีที่รัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถ สิ้นสุดลง จึงมีระยะเวลาของการศึกษาการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาที่มีความต่อเนื่องทั้งหมดถึง 39 ปี และอยู่ใน 3 รัชสมัยของกษัตริย์อยุธยาคือ รัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ. 2112- 2133) รัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. 2133- 2148) และรัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2148- 2153)

การนำเสนอการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาและผลของการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาที่เกิดขึ้น ตั้งแต่ พ.ศ. 2114- 2153 ที่จะทำให้เกิดความเข้าใจและการเห็นภาพอย่างชัดเจนได้นั้น จำเป็นต้องมีการนำเสนอภาพที่เกิดขึ้นก่อนการฟื้นฟูเสียก่อน ผู้ศึกษาจึงได้รวบรวมข้อมูลก่อนการฟื้นฟูเพื่อมาทำการนำเสนอไว้ด้วย โดยเริ่มตั้งแต่การสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานีเมื่อพ.ศ. 1893 ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง มาจนถึงพ.ศ. 2114 หลังการเสียกรุงศรีอยุธยาและอยู่ในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชา

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วิทยานิพนธ์ เรื่อง การฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยา : พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2114- พ.ศ. 2153) ได้รวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์อยุธยา จากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา กฎหมายตราสามดวง(กฎหมายอยุธยา) วรรณกรรม และงานศึกษาที่มีอยู่ในปัจจุบันจำนวนหนึ่ง เพื่อนำมาศึกษาและวิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่ทรงปฏิบัติตั้งแต่พ.ศ. 2114 จนถึง พ.ศ. 2148 และการปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูของสมเด็จพระเอกาทศรถตั้งแต่พ.ศ. 2114 จนถึง พ.ศ. 2153 เป็นหลัก

การที่กษัตริย์อยุธยาได้ขยายอำนาจปกครองเหนืออาณาจักร แว่นแคว้น และเมืองโดยรอบ เพื่ออ้างสิทธิอันชอบธรรมในอำนาจการครอบครองอาณาเขตและการได้รับผลประโยชน์จากดินแดนต่างๆ เหล่านั้น ได้เริ่มเมื่อช่วงกลางรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) และมาจนถึงช่วงกลางรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ อาณาจักรอยุธยาจึงเป็นอาณาจักรหนึ่งที่มีความเข้มแข็งและมีความยิ่งใหญ่มากกว่าอาณาจักร แว่นแคว้น และเมืองอื่นๆ ที่ร่วมอยู่ในสมัยของช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งการได้เข้าครอบครองดินแดนอื่น คือ การอ้างสิทธิ และความชอบธรรมของการเป็นพระเจ้า “จักรพรรดิราช” หรือ พระเจ้า “ราชาธิราช” อันมีความหมายถึงการดำรงเป็น “ราชาที่ยิ่งใหญ่เหนือราชาทั้งปวง” ดังนั้นการที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของอาณาจักรอยุธยาจึงได้เป็นเมืองศูนย์กลางอำนาจแห่งเมืองบริวาร และเมืองประเทศราชต่างๆ เช่นกัน

การแข่งขันและการแย่งชิงอำนาจในการอ้างสิทธิอันชอบธรรมของการครอบครองอาณาเขต การได้รับผลประโยชน์เหนือดินแดนต่างๆ และการเป็นราชาที่ยิ่งใหญ่เหนือราชาทั้งปวง จึงได้เกิดขึ้นอยู่เนืองๆ ระหว่างกษัตริย์อยุธยา และกษัตริย์หรือผู้ปกครองของอาณาจักร เมืองและแคว้นต่างๆ อาทิเช่น สุโขทัย เชียงใหม่ ละแวก และอื่นๆ ฯลฯ และแม้กระทั่งภายในอาณาจักรอยุธยาเองก็ได้มีการแย่งชิงอำนาจระหว่างราชวงศ์เดียวกันและต่างราชวงศ์กันอยู่เนืองๆ เช่นกัน เพียงแต่การแย่งชิงอำนาจระหว่างราชวงศ์เดียวกันและต่างราชวงศ์กันไม่ได้ทำมีผลเสียหายอย่างมากใดๆ ที่ทำให้พระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาและอาณาจักรอยุธยาได้รับความเสื่อมมาจนกระทั่งเมื่อพ.ศ. 2106 เมื่อมีการแย่งชิงอำนาจระหว่างราชวงศ์สุพรรณภูมิและสุโขทัย

พ.ศ. 2079 พระเจ้าหงสาวดีตะเบงชเวตี้ กษัตริย์พม่า ทรงขึ้นครองราชย์ที่เมืองตองอู ความเป็นปึกแผ่นของอาณาจักรพม่าจึงได้เริ่มเกิดขึ้นเมื่อพระเจ้าหงสาวดีตะเบงชเวตี้ได้รวบรวมเมืองต่างๆ ในอาณาจักรพม่าโดยใช้ความสัมพันธ์ระบบเครือญาติและการใช้กำลังทหารทำการศึกสงครามเพื่อรวบรวมเมืองต่างๆ ในอาณาจักรพม่าไว้ได้เป็นส่วนใหญ่นับตั้งแต่หลังจากการขึ้นครองราชย์จนกระทั่งถึงพ.ศ. 2092 และถึงแม้ว่ายังไม่สามารถรวบรวมเมืองและแคว้นเล็กๆ ได้ทั้งหมด แต่พระราชอำนาจของพระเจ้าหงสาวดีตะเบงชเวตี้ที่ขยายออกไปทำให้อาณาจักรพม่าเกิดเป็นอาณาจักรหนึ่งที่มีความเข้มแข็งและความยิ่งใหญ่ขึ้นมาได้ในช่วงเวลาเดียวกันกับอาณาจักรอยุธยา การขยายพระราชอำนาจของพระเจ้าหงสาวดีตะเบงชเวตี้จึงเป็นต้นเหตุประการสำคัญของการเริ่มต้นศึกสงครามระหว่างกษัตริย์อยุธยากับกษัตริย์พม่า และการศึกสงครามที่เกิดขึ้นนั้น ได้เป็นผลประการสำคัญประการหนึ่งที่ได้นำความเสื่อมมาสู่อาณาจักรอยุธยา ดังปรากฏในหลักฐานคือ

จากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ที่ได้มีการบันทึกเรื่องการปราบการแข็งเมืองของเจ้าเมืองทวายพ.ศ. 2090 ที่ทำให้เป็นสาเหตุของการศึกสงครามระหว่างอยุธยากับพม่าเป็นครั้งแรกนับแต่การสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี โดยผลของการศึกสงครามในครั้งนั้น คือ กองทัพของพระเจ้าหงสาวดีตะเบงชเวตี้ที่ส่งมาช่วยเจ้าเมืองทวายได้ตีเอาเมืองทวายคืนได้ และเคลื่อนทัพต่อเข้ามาตีเมืองทองผาภูมิ

ต่อมาในพ.ศ. 2091 ได้มีการบันทึกไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ถึงการนำพระยาปราบ และช้างต้นพระยานุภาพไปส่งให้พระเจ้าหงสาวดีตะเบงชเวตี้ที่เมืองกำแพงเพชรเพื่อแลกตัวกับพระมหาธรรมราชาและพระรามเสวยที่ถูกทหารพม่าจับไว้กลับคืนมายังกรุงศรีอยุธยา

เหตุการณ์ในพ.ศ. 2106 ได้มีการบันทึกไว้ในเอกสารประวัติศาสตร์ทั้งของไทยและต่างชาติที่ตรงกันหลายฉบับ คือ สงครามช้างเผือก ซึ่งทำให้ความเสื่อมของพระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาและอาณาจักรอยุธยาได้เริ่มต้นขึ้นอย่างชัดเจน จากการเดินทัพของพระเจ้าบุเรงนอง

ลงมาเพื่อตีเอากรุงศรีอยุธยา และในระหว่างทางได้ตีเอาหัวเมืองทางเหนือและเมืองพิษณุโลกเป็นการตัดกำลังทัพของอยุธยา และได้ตั้งค่ายประชิดกรุงศรีอยุธยา จนทำให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิต้องอ่อนน้อมยอมแพ้ศึกด้วยการทำสัตยาธิษฐานหลั่งน้ำลิโณทกร่วมกัน ที่วัดพระเมรุ และต้องส่งพระรามศวรไปเป็นตัวประกัน พร้อมช้างเผือกจำนวน 4 เชือกไปยังกรุงหงสาวดี

ส่วนในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวัน วลิต ได้กล่าวถึงเรื่องของความขัดแย้งระหว่างพระมหาธรรมราชาผู้ปกครองเมืองพิษณุโลกและควบคุมหัวเมืองเหนือที่ปวงกับพระมหินทราราชราช จนตัดขาดจากอยุธยาและเข้าสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง

เหตุการณ์การศึกษาสงครามครั้งสุดท้ายก่อนการเสียดังกรุงศรีอยุธยาได้เริ่มขึ้นเมื่อพ.ศ. 2111 โดยพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง และพระมหาธรรมราชาได้นำกำลังทัพมาล้อมกรุงศรีอยุธยาไว้ซึ่งกษัตริย์อยุธยาในขณะนั้น คือ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้สิ้นพระชนม์ลง และในที่สุดพม่าก็ตีเอากรุงศรีอยุธยาได้เมื่อพ.ศ. 2112 ภายหลังจากที่สมเด็จพระมหินทราราชราช ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยาได้เพียงปีเศษ และพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ได้ปราบดาภิเษกสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยาแทน

การฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาหลังการเสียดังกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ปลายพ.ศ. 2112 เป็นต้นมา จึงเป็นช่วงเวลาที่สำคัญมากช่วงหนึ่งของสมัยอยุธยา และการฟื้นฟูนั้นย่อมต้องใช้งบจ่ายสำคัญต่างๆ โดยเฉพาะด้านกำลังคน และด้านการเศรษฐกิจ ซึ่งย่อมต้องเป็นปัญหาอย่างมากในขณะนั้น อันเป็นความน่าสนใจในการนำมาศึกษาและวิเคราะห์ให้ได้รับความรู้เพิ่มเติมและชัดเจนยิ่งขึ้น

ดังนั้นจากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาภายหลังจากการเสียดังกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2112 ทำให้ผู้ศึกษามสนใจเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถในช่วง พ.ศ. 2114- 2153 ด้วยเป็นช่วงเวลาเชื่อมต่อกันของกษัตริย์อยุธยาถึง 3 รัชกาล

นอกจากนี้การรวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาใน พ.ศ. 2114 จนถึง พ.ศ. 2153 ได้ค้นพบว่าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาไม่ได้มีบันทึกไว้อย่างชัดเจน จึงทำให้ผู้ศึกษาเชื่อว่างานวิจัยนี้ จะเป็นส่วนหนึ่งของการเพิ่มเติมในงานศึกษาประวัติศาสตร์ของสมัยอยุธยาเพื่อให้เกิดความเข้าใจและเกิดการมองเห็นภาพเกี่ยวกับการฟื้นฟูได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งความสำคัญของปัญหาที่ต้องการนำมาศึกษาและวิเคราะห์ คือ

การศึกษาอาณาจักรอยุธยาก่อนการเสียดังครั้งที่ 1 ตั้งแต่ พ.ศ. 1893 จนถึง พ.ศ. 2111 และระหว่างการเสียดังกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2112 เป็นการศึกษาจากเอกสารและหลักฐานประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาทั้งของไทยและของชาวต่างชาติเกี่ยวกับเรื่องราวสำคัญในสถานะของอาณาจักรอยุธยา สถานะของกษัตริย์อยุธยา และพระราชอำนาจอันเป็นเหตุ และผลที่เกี่ยวข้องกับ

ความเจริญรุ่งเรืองและความเสื่อมของอาณาจักรอยุธยาที่เกิดขึ้นในแต่รัชสมัยของกษัตริย์อยุธยา ซึ่งจากการศึกษาวิเคราะห์ทำให้เข้าใจลักษณะความสืบเนื่องและความเปลี่ยนแปลงของอาณาจักรอยุธยาที่พัฒนามาจากความเจริญรุ่งเรืองและความเสื่อมตั้งแต่จากการรวมกลุ่มเมืองมาเป็นแคว้นเล็กๆ และเปลี่ยนแปลงมาเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งใหญ่ก่อนการเสียกรุงและระหว่างการเสียกรุงตกเป็นประเทศราชของอาณาจักรพม่า

การศึกษาอาณาจักรอยุธยาในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ. 2112- 2133) เป็นการมุ่งศึกษาและวิเคราะห์เกี่ยวกับสถานะของอาณาจักรอยุธยา สถานะของกษัตริย์อยุธยาในขณะที่เกิดเป็นประเทศราชของพม่า และการเริ่มฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาจากพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระมหาธรรมราชาตลอดรัชสมัย และการเริ่มฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาจากพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถตั้งแต่พ.ศ. 2114 หลังจากการขึ้นครองเมืองพิษณุโลกของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช มาทำการลำดับลักษณะความเปลี่ยนแปลงของอาณาจักรอยุธยาในการตกเป็นประเทศราช และภายหลังการมีเอกราช

การศึกษาอาณาจักรอยุธยาในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ. 2133- 2148 เป็นการมุ่งศึกษาและวิเคราะห์พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถที่สืบเนื่องต่อมาจากรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาซึ่งเป็นสมเด็จพระราชบิดา และพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูที่เกิดขึ้นใหม่ในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเอง เพื่อให้เข้าใจและเห็นภาพลักษณะความเปลี่ยนแปลงสถานะของอาณาจักรอยุธยา และสถานะของกษัตริย์อยุธยาในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้อย่างชัดเจน

การศึกษาอาณาจักรอยุธยาในรัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2148- 2153) เป็นการมุ่งศึกษาและวิเคราะห์พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระเอกาทศรถที่สืบเนื่องต่อมาจากรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชซึ่งเป็นพระเชษฐา และพระราชกรณียกิจที่ได้ทรงปฏิบัติในทุกๆ ด้านในรัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถเอง ซึ่งจากการศึกษา และจากการวิเคราะห์จะทำให้ได้เข้าใจถึงลักษณะความเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาอาณาจักรอยุธยาที่ได้รับการป้องกัน การรักษาเอกราช การมีเอกภาพ ความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช และการขยายพระราชอำนาจจนมีความเจริญรุ่งเรืองได้มากกว่าในรัชสมัยก่อนๆ โดยไม่ได้ใช้การขยายพระราชอำนาจทางการทหารมากนัก แต่เป็นการใช้การตรากฎหมาย การเก็บภาษีอากร และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นการขยายพระราชอำนาจแทน ทำให้กรุงศรีอยุธยาราชธานีมีความสมบูรณ์ในการเป็นเมืองศูนย์กลางอำนาจอีกครั้งหนึ่ง

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วิทยานิพนธ์เรื่อง การฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยา: พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2114 – พ.ศ. 2153) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 3 ประการคือ

2.1. พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ตั้งแต่ พ.ศ. 2114 จนถึง พ.ศ. 2148

2.2. พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระเอกาทศรถ ตั้งแต่ พ.ศ. 2114 จนถึง พ.ศ. 2153

2.3. พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถตั้งแต่ พ.ศ. 2114 จนถึง พ.ศ. 2153 มีผลอย่างไรต่ออาณาจักรอยุธยาภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2112

3. ขอบเขตการวิจัย

วิทยานิพนธ์เรื่อง การฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยา: พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2114 – พ.ศ. 2153) ได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาค้นคว้าให้ครอบคลุมเฉพาะเรื่องราวการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาภายหลังการเสียกรุงครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2112) ในทุกด้านที่สัมพันธ์กับ การเมืองการปกครอง สังคม เศรษฐกิจและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถในสมัยรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ. 2112- 2133) ซึ่งเริ่มตั้งแต่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงได้รับการสถาปนาให้เป็นเจ้าเมืองพิษณุโลก และขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลกเมื่อ พ.ศ. 2114 จนถึงสิ้นสุดรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเมื่อ พ.ศ. 2148 และพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระเอกาทศรถที่สืบต่อมาจากสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และของพระองค์เองภายหลังจากการขึ้นครองราชย์ตั้งแต่พ.ศ. 2148 จนถึงสิ้นสุดรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถเมื่อ พ.ศ. 2153 เท่านั้น

4. วิธีการดำเนินการวิจัย

วิทยานิพนธ์เรื่องการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยา: พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2114 – พ.ศ. 2153) เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการวิจัยเอกสารใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ โดยการศึกษาข้อมูลจากหลักฐานชั้นต้นได้แก่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับต่างๆ กฎหมายตราสามดวง บันทึกต่างๆ ของชาวต่างชาติที่แปลเป็นภาษาไทยแล้วและหลักฐานชั้นรอง คือหนังสือ บทความ และวิทยานิพนธ์ ตีความ วิเคราะห์ และนำเสนอไว้ในรูปแบบการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis)

5. คำนิยามศัพท์

5.1 **ฟื้นฟู** หมายถึง ทำให้เจริญงอกงาม

5.2 **การฟื้นฟู** หมายถึง การทำให้กลับคืนสู่สถานะเดิม หรือ ดีมากกว่าเดิม

5.3 **พระราชกรณียกิจ** หมายถึง การทำงานหรือ การดำเนินงาน

5.4 **สมเด็จพระนเรศวรมหาราช** หมายถึง สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ที่ 2 แห่งราชวงศ์สุโขทัย ทรงขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยาองค์ที่ 18 เมื่อ พ.ศ. 2133 จนถึง พ.ศ. 2148 ทรงมีพระนามเดิมว่า “ พระองค์ดำ ” และทรงเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ในสมเด็จพระมหาธรรมราชา (สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ที่ 1 แห่งราชวงศ์สุโขทัย กษัตริย์อยุธยาองค์ที่ 17 เมื่อ พ.ศ. 2112- 2133) และสมเด็จพระวิสุทธิกษัตริย์ (พระราชธิดาในสมเด็จพระศรีสุริโยทัยและสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กษัตริย์อยุธยาองค์ที่ 16 แห่งราชวงศ์สุพรรณภูมิ)

5.5 **สมเด็จพระเอกาทศรถ** หมายถึง สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ที่ 3 แห่งราชวงศ์สุโขทัย ทรงขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยา พระองค์ที่ 19 เมื่อ พ.ศ. 2148 จนถึง พ.ศ. 2153 ทรงมีพระนามเดิมว่า “ พระองค์ขาว ” โดยทรงเป็นพระราชโอรสองค์เล็กในสมเด็จพระมหาธรรมราชา (สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ที่ 1 แห่งราชวงศ์สุโขทัย กษัตริย์อยุธยาองค์ที่ 17 เมื่อ พ.ศ. 2112- 2133) และสมเด็จพระวิสุทธิกษัตริย์(พระราชธิดาในสมเด็จพระศรีสุริโยทัยและสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กษัตริย์อยุธยาองค์ที่ 16 แห่งราชวงศ์สุพรรณภูมิ)

6. ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย

วิทยานิพนธ์เรื่อง การฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยา: พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2114 – พ.ศ. 2153) คาดว่าประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัยคือ

- 6.1 ได้รับความรู้ในพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เรื่องการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยา
- 6.2 ได้รับความรู้ในพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเอกาทศรถ เรื่องการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยา
- 6.3 เป็นข้อมูลและองค์ความในพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถ ที่ทำให้อาณาจักรอยุธยาได้กลับคืนมาสู่ความเจริญรุ่งเรืองอีกครั้ง

7. การทบทวนเอกสาร วรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิทยานิพนธ์เรื่อง การฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยา: พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2114- พ.ศ. 2153) เป็นงานมุ่งศึกษาวิเคราะห์เรื่องราวในประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาที่เกี่ยวกับการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาหลังจากการเสียกรุงครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2112) และพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2114- พ.ศ. 2153) จากการรวบรวมหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งของไทยและชาวต่างชาติที่มีอยู่จำนวนหนึ่งมาศึกษาวิเคราะห์ ซึ่งหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของไทยจำนวนหนึ่งเป็นหลักฐานที่หลงเหลืออยู่โดยบางส่วนเป็นหลักฐานที่บันทึกขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลาง และบางส่วนเป็นหลักฐานที่บันทึกขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย

สาเหตุที่หลักฐานสมัยอยุธยามีเหลืออยู่น้อยเพราะได้ถูกทำลายไปเกือบหมดเมื่อมีการเปลี่ยนราชวงศ์ หรือเมื่อเกิดศึกสงคราม โดยเฉพาะการเผาทำลายกรุงศรีอยุธยาธานีในการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2130 และหลักฐานเหล่านั้นได้ถูกนำมาชำระขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อีกทั้งยังมีบางส่วนได้มีการเขียนขึ้นมาใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ โดยมีข้อจำกัดเกี่ยวกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และการนำทัศนคติมาเพื่อทำการปลูกฝังค่านิยมของคำว่า “ชาติไทยนิยม” มาใช้มากกว่าเหตุผลและความเป็นกลางของประวัติศาสตร์ขาดหายไป

เพราะคนในสมัยอยุธยาถ้าไม่ใช้กษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง และสมณะชีพรามณ์แล้ว โดยส่วนมากจะเขียนและอ่านหนังสือไม่ได้ จึงทำให้การบันทึกร่วมสมัยยุคนั้นมีจำนวนน้อย

ส่วนหลักฐานเอกสารของชาวต่างชาติที่มีอยู่จำนวนหนึ่งได้ถูกเก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถานศึกษาของประเทศผู้ทำการบันทึกเสียเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นหลักฐานเอกสารของชาวต่างชาติที่นำมาศึกษาจึงเป็นหลักฐานเอกสารหรือสำเนาเอกสารที่ภาษาเดิมของผู้บันทึกได้รับการแปลเป็นภาษาไทยแล้ว เพราะบันทึกเหล่านั้นส่วนมากเป็นการเขียนรายงาน จดหมายเหตุ บันทึกการเดินทาง และบันทึกส่วนตัวของผู้บันทึกที่เป็นขุนนาง พ่อค้า และพวกหมอและครูสอนศาสนาที่ได้นำลัทธิศาสนาที่ตนนับถือและได้รับการมอบหมายให้มาเผยแพร่พร้อมกับการทำงานให้กับราชสำนัก อยุธยา หรือสำนักงานตัวแทนต่างชาติด้วย

แต่เนื่องจากเอกสารต่างๆ ทั้งร่วมสมัย วรรณกรรม และวิทยานิพนธ์ที่นำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้มีจำนวนมาก ดังนั้นผู้ศึกษาจึงพยายามรวบรวมหลักฐานเอกสารประวัติศาสตร์ร่วมสมัยอยุธยาต่างๆ จำนวนหนึ่งทั้งของไทยและของต่างชาติ วรรณกรรม และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง มาทบทวนและแบ่งเป็นประเภทโดยเฉพาะที่ใช้ในการศึกษาเป็นส่วนใหญ่และเป็นหลักดังนี้

7.1 เอกสาร หลักฐานร่วมสมัย เป็นเอกสารที่บันทึกในสมัยอยุธยาได้แก่ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา กฎหมายตราสามดวง และเอกสารที่บันทึกของชาวต่างชาติ แต่มีการชำระและตีพิมพ์ในสมัยหลัง เป็นการนำเอามาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์และเป็นหลักฐานอ้างอิงของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ทำให้ผู้ศึกษาได้ค้นพบข้อมูลที่มีความผสมผสานอย่างหลากหลายของความจริง ความคลุมเครือ ความสับสน ความซ้ำซ้อน และความเหลือเชื่อจากอิทธิฤทธิ์กฤษฎาภินิหาร การศึกษา การวิเคราะห์และการสรุปผลจึงต้องทำอย่างระมัดระวังในเรื่องของความเป็นกลาง และความน่าเชื่อถือเป็นจริงให้ได้อย่างมากที่สุด ซึ่งวิธีการที่ใช้ในการศึกษานั้นคือ การที่ต้องนำพงศาวดาร และประชุมพงศาวดารภาคต่างๆ ทั้งของไทยและของต่างประเทศแต่ละฉบับ มาศึกษาและวิเคราะห์ ให้ได้ข้อความเนื้อเรื่องที่ชัดเจนมากที่สุด ส่วนในข้อมูลเรื่องราวใดที่น่าจะเป็นตำนาน เรื่องเล่า หรือนิทานพื้นบ้าน หรือเป็นข้อสันนิษฐานมากกว่าการเป็นประวัติศาสตร์นั้น ผู้ศึกษาจึงจัดนำเสนอแบบเปิดประเด็นไว้ในลักษณะที่ยกเป็นตัวอย่างเพื่อให้เป็นแนวคิดในการพิจารณา เปรียบเทียบ หรือการนำไปศึกษาค้นคว้า แต่หลักฐานร่วมสมัยที่นำมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์เป็นหลัก 5 เล่ม คือ

1) พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์

พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ เป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ร่วมสมัยฉบับหนึ่ง ที่พระปรีดิฯธรรมราชา (แพ เปรียญ) ซึ่งในขณะนั้นยังเป็นหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ไปได้ค้นฉบับและนำไปให้แก่หอพระสมุด กรรมการที่ชำระจึงให้เรียกชื่อว่า “ฉบับหลวง

ประเสริฐอักษรนิติ์” เพื่อเป็นการให้เกียรติแก่ผู้มอบให้แต่หนังสือฉบับนี้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีพระรับสั่งให้แต่งขึ้นดังความบานแผ่นข้างต้นว่า “ศุภมัสดุ 1042 ศก วอกนักษัตร ฅวันพุธ เดือน 5 ขึ้น 12 ค่ำ ทรงพระกรุณาโปรดเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า ให้เอากฎหมายเหตุของพระโหราเขียนไว้แต่ก่อนและกฎหมายเหตุซึ่งหาได้แต่หอหนังสือ และเหตุซึ่งมีในพงสาวดารนั้น ให้คัดเข้าด้วยกันเป็นแห่งเดียว ให้ระดับศักราชกันมาคองเท่าบัดนี้”

ข้อมูลหรือเรื่องราวที่บันทึกอยู่ในพงสาวดารฉบับนี้มีลักษณะเป็นจดหมายเหตุโหรผสมกับการบันทึกตามคำบอกเล่า การบันทึกได้ระบุนั้น เดือน ปี เวลา เหตุการณ์ไว้อย่างชัดเจน และเป็นพงสาวดารงานเขียนของไทยสมัยอยุธยาฉบับเก่าที่สุดที่ได้รับความเชื่อถือจากนักประวัติศาสตร์และผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ทั้งไทยและต่างชาติ แต่ความจำกัดของการนำมาศึกษา คือ รายละเอียดของเหตุการณ์มีการบันทึกอยู่น้อยมาก การรวบรวมเหตุการณ์ต่างๆ มาบันทึกรวมเข้าไว้ในย่อหน้าเดียวกัน อาทิเช่น

...“ศักราช 910 วอกศก (พ.ศ. 2091) วันเสาร์ขึ้น 5 ค่ำ เดือน 5 เสด็จออกสนามให้ชนช้าง และงาช้างพระยาไฟนั้น หักเป็น 3 ท่อน อนึ่งอยู่สองวัน ช้างต้น พระฉันทันต์ ไล้ร้อง เป็น เสียงสังข์ อนึ่งประตู่ไพชยนต์ร้องเป็นอุบาทว์ ถึงวันอาทิตย์ ขึ้น 5 ค่ำ เดือน 8 สมเด็จพระเจ้ายอดฟ้าเป็นเหตุขุนจีนราช ได้ราชสมบัติ 42 วัน และ ขุนจีนราช และ แม่ ยั่ว ศรี สุดาจันทร์ เป็น เหตุ จึง เจริญ สมเด็จพระเชียร ราชธาธิราช เสวย ราชสมบัติ ทรงพระนาม สมเด็จพระมหา จักรพรรดิ และครั้น เสวยราชสมบัติ ได้ 7 เดือน พระยาหงสา บังเสวกี ยกพลมายัง พระนครศรีอยุธยา ใน เดือน 4 นั้น เมื่อสมเด็จพระ มหาจักรพรรดิ เจ้า ออกไปรบศึก หงสา นั้น สมเด็จพระ องค์พระมเหสี และ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระราชบุตร เสด็จทรงช้างออกไปโดยเสด็จด้วย และเมื่อได้รับศึกหงสานั้นทัพหน้าแตกมาประ ทัพหลวง เป็น โกลาหลใหญ่ และสมเด็จพระองค์มเหสี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระราชบุตรนั้น ได้รับด้วยข้าศึก ถึงสิ้นพระชนม์ กับคอช้างนั้น และ เส็กหงสา ครั้งนั้น เสีย สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระรามศวร ไปแก่พระยาหงสา และจึงเอาพระยาปราบและช้างต้นพระยานุภาพตามไปส่งให้พระยาหงสาถึงเมืองกำแพงเพชร และพระยาหงสาจึงส่งพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า สมเด็จพระรามศวรเจ้ามายังพระนครศรีอยุธยา”

....

ดังจะเห็นได้ว่าเป็นการรวบรวมเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดในปีนั้นบันทึกไว้ โดยได้ระบุนถึงช่วงเวลาอย่างชัดเจน แต่ไม่ได้ระบุนว่ามีสาเหตุอะไรเกิดขึ้นกับพระยอดฟ้า กับขุนจีนราช และแม่ยั่วศรีสุดาจันทร์ ไม่ได้ระบุนถึงสถานที่ๆ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงออกรับศึกพม่า และไม่ได้ระบุนชื่อขององค์พระมเหสี และชื่อพระราชบุตรของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ แต่ได้มีการระบุนถึงชื่อผู้ที่ได้ตกเป็นเชลยศึกคือ สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระรามศวร

และการนำเอาพระยาปราบ และช้างต้นพระยานุภาพ ไปขอแลกตัวเชลยศึกโดยได้ตามไปส่งให้แก่พระเจ้าหงสาวดีเมืองกำแพงเพชร เมื่อพระเจ้าหงสาวดีได้รับพระยาปราบและช้างต้นพระยานุภาพแล้ว จึงได้ส่งพระมหาธรรมราชาธิราช และสมเด็จพระรามศวรให้กลับคืนมายังกรุงศรีอยุธยา

2) พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวัน วลิต พ.ศ. 2182

เรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับสมัยอยุธยาเขียนโดยชาวฮอลันดาชื่อ เยเรเมียส ฟานฟลิต (Jeremias Van Vliet) แต่เป็นที่รู้จักของคนไทยในนามว่า “วัน วลิต” มีตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการค้าของบริษัทดัตช์อีสต์อินเดียในกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ระหว่าง พ.ศ. 2176- 2185 โดยต้นฉบับของหลักฐานร่วมสมัยฉบับนี้เขียนเป็นภาษาฮอลันดา และได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษก่อนแปลเป็นภาษาไทย ส่วนเรื่องความน่าเชื่อถือนั้นสามารถตรวจสอบได้จากสถาบันผู้แปล ราชานามผู้แปล ราชานามผู้ตรวจสอบและบรรณาธิการทั้งจากการแปลภาษาฮอลันดา มาเป็นภาษาอังกฤษและจากภาษาอังกฤษมาเป็นภาษาไทยนั้นได้รับการรับรองในความน่าเชื่อถือจากนักประวัติศาสตร์และผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ทั้งไทยและต่างประเทศ

งานเขียนในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวัน วลิต พ.ศ. 2182 นั้น เป็นงานเขียนที่มีลักษณะเป็นระเบียบแบบแผน คือ การกล่าวถึงพระนาม ลำดับที่ ระยะเวลาที่เสวยราชสมบัติ และการสืบราชสมบัติว่าเป็นมาอย่างไร ซึ่งเป็นความแตกต่างในรายละเอียดในงานเขียนพงศาวดารของไทย

นอกจากการเขียนที่มีลักษณะเป็นระเบียบแบบแผนแล้ว งานเขียนของวัน วลิต ที่ได้ให้ข้อสรุปในด้านบุคลิกภาพ นิสัยใจคอ และลักษณะบ้านเมืองของกษัตริย์อยุธยาในแต่ละรัชสมัยนั้น จึงทำให้ได้เห็นมุมมองเหตุการณ์ในรัชสมัยต่างๆ ของกษัตริย์อยุธยาในอีกแง่มุมหนึ่งที่ไม่มีบันทึกอยู่ในพงศาวดารของไทย ดังเช่น การเล่าสาเหตุความแตกแยกระหว่างสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พระเทียนราชา) พระพ่อตา และพระราชบุตรเขยคือ พระมหาธรรมราชา ในขณะที่ดำรงตำแหน่งเป็นออกญาพิษณุโลก โดยวัน วลิต ได้เขียนเล่าไว้ในลักษณะที่เรียบง่ายว่า

....ในการทะเลาะ กัน ครั้งหนึ่ง ออกญาพิษณุโลก ได้ตีพระเสีयर พระราชธิดาแตก พระราชธิดา จึงใช้ผ้าซับพระพักตร์ เช็ดพระโลหิต ใส่ถ้วยทองไปถวายพระราชบิดา ที่กรุงศรีอยุธยา พร้อมทั้งมีพระราชสาส์นทูลฟ้องว่าถูกพระสวามีทารุณเพียงใด

ด้วยเหตุนี้ พระเจ้าแผ่นดินจึงพิโรธ พระราชบุตรเขยเป็นอย่างมาก มีรับสั่งให้ทหารยกกำลังไปฆ่าออกญาพิษณุโลก

ออกญาพิษณุโลกได้ทราบข่าว ก็ไม่รอให้ทัพจากกรุงศรีอยุธยามาถึง ทิ้งบ้านเมืองรีบหนีไปยังเมืองพะโค....

และงานเขียนนี้ไม่สามารถสรุปได้ว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กษัตริย์อยุธยาหรือไม่ เพราะได้มีเลขหมายกำกับความสำคัญของงานเขียนไว้คือ

....“ ๗๑ มีผู้ที่เล่าเรื่องราวเดียวกันนี้ แต่เกี่ยวกับพระราชโอรสของพระเจ้า Nandabayin (2024-2142) แห่งพะโค ดูหนังสือ โดย Harvey หน้า 179-180 และ Intercourse between Burma and Siam as Recorded in Hmammam Yazawindawgyi โดย Nai Thien ในวารสารสยามสมาคม ปีที่ 8 ตอน 2 (ค.ศ.1912) หน้า 36- 37 พิมพ์ซ้ำใน Selected Articles from the Siam Society Journal ฉบับที่ 5 (กรุงเทพฯ 1959) หน้า 124-125....

จากงานเขียนของพงศาวดารฉบับนี้มีลักษณะแบบฝรั่ง คือ ไม่มีข้อจำกัดในการเขียนถึงเรื่องราวใดๆ ก็ตาม จึงไม่มีลักษณะงานเขียนแบบปิด หรือคลุมเครือ แต่อย่างไรก็ตามงานเขียนของพงศาวดารฉบับ วัน วลิต นั้น ยังคงมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ โดยเฉพาะข้อมูลตั้งแต่ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาจนถึงก่อนรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช อันเป็นช่วงระยะเวลาสมัยประวัติศาสตร์อยุธยาที่ผู้เขียนไม่ได้อยู่ในเหตุการณ์นั้น แต่เป็นเรื่องราวที่ผู้เขียนเป็นเพียงสื่อกลางได้รับการถ่ายทอดมาในรูปแบบและรายละเอียดต่างๆ ที่ผ่านการถ่ายทอดมาก่อนแล้ว และที่สำคัญคือ งานเขียนนี้วัน วลิต เป็นชาวต่างชาติที่ใช้ชีวิตสรุบบัญชีข้อมูลจากการที่ได้รับการถ่ายทอดมาตามความคิดและความเข้าใจของ วัน วลิต เอง ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อพิจารณาเรื่องราวในแต่ละรัชสมัยของกษัตริย์อยุธยาที่ วัน วลิต รวบรวมอยู่ในพงศาวดารฉบับนี้ ได้มีการสอดแทรกความคิดเห็นส่วนตัวของวัน วลิต เองลงไปด้วยเสียส่วนมาก ดังตัวอย่างของงานเขียนที่เกี่ยวกับเรื่องราวในรัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถ มีดังนี้

....ในการสร้างปราสาทราชมนเฑียรใหญ่ๆ หยาดเหงื่อของคนจนและชาวต่างประเทศเป็นสิ่งสำคัญ เพราะว่าเขาเหล่านั้นจะจดจำพระเจ้าแผ่นดินและขุนนางไปนาน นี่เป็นสาเหตุสำคัญที่ชาวต่างประเทศโกรธมากที่ทุกคนได้แต่เรียไร ชูครีต และน้อฉลเท่าที่โอกาสจะอำนวย ใครก็ตามที่รู้จักรัฐบาลสยามดี ก็ต้องไม่แปลกใจ เพราะว่ากฎหมายที่มีอยู่ก็มีพื้นฐานเข้าข้างการกระทำดังกล่าว ทุกสิ่งทุกอย่างที่ผิดก็กลายเป็นถูก ภาวการณ์เสียภาษีซึ่งพระองค์ทรงเป็นผู้นำมาใช้ก็ได้ถือปฏิบัติกันมาจนทุกวันนี้ และเพิ่มภาระยุ่งยากขึ้นทุกวัน....

3) พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) เป็นการบันทึกเรื่องราวในแต่ละรัชกาล ที่ถือได้ว่าเป็นหลักฐานร่วมสมัยอยุธยาอีกฉบับหนึ่งที่ลงในรายละเอียดของเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นนับแต่สมัยอยุธยาจนถึงต้นสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ที่บ้านแพนเขียนเริ่มต้นไว้ถึงสมเด็จพระนารายณ์ทรงมีพระราชโองการ

ให้เรียบเรียงเมื่อ พ.ศ. 2223 ความขึ้นต้นตั้งแต่แรกสถาปนาพระพุทธรูปพระเจ้าพะเนางเชิง พ.ศ. 1867 มาจนถึงรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์

แต่ความต่อมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์พ.ศ. 2335 อันเป็นปีที่ 11 ในรัชกาลที่ 1 นั้น ไม่มีบานแผนกบอกว่าชำระหรือเรียบเรียงเมื่อไร เป็นแต่บอกไว้ที่ปกในเล่มต้นว่า "พระศรีสุนทรโวหาร ได้ช่วยชำระดูสอบบ้าง เห็นว่าถูกต้องอยู่แล้ว" เมื่อรัชกาลที่ 4 ก่อนที่หมอบรัดเลย์ได้นำมาตีพิมพ์

เกี่ยวกับศักราชในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) นั้นเป็นปัญหาสำคัญเพราะมีความคลาดเคลื่อนเมื่อศึกษาเปรียบเทียบกับพระราชพงศาวดารกรุงเก่า(หรือพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา) ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ที่ได้รับความเชื่อถือเป็นเอกสารหลักฐานประวัติศาสตร์ร่วมสมัยอยุธยาในฉบับพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่มีความถูกต้องเกี่ยวกับศักราชมากกว่าพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับอื่นๆ

อย่างไรก็ตามรายละเอียดที่เขียนเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆ ที่ในพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ไม่ค่อยมีนั้น ได้ทำให้ผู้ศึกษาได้นำมาศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาได้มากพอสมควร ดังเช่น

....ครั้นถึงพระนครศรีอยุธยา ก็กราบทูลสุ่ร้ายเรื่องยุบลคดีทั้งปวงถวายให้ทราบทุกประการ สมเด็จพระราชบิดาแฉ่งดังนั้นจึงตรัสว่า เรามีได้มีความผิดสักสิ่ง พระเจ้าหงสาวดีมิได้ตั้งอยู่ในคลองธรรม เสียสัตยานุสัยประพฤติพาลทุจริตอิจจาจาร เป็นวิสมโลกต่อเราละนี้ก็เพราะผลวิบากแห่งสัตว์ เป็นสำหรับกาลกลียุค ตั้งแต่ไปมอญกับไทยจะเป็นปรปักษ์แก่กัน สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ก็กราบทูลว่า ถึงมาตราพระเจ้าหงสาวดียกพยุหแสนยากรมาทำใดๆ ก็มีได้เกรง ข้าพระเจ้ามีแต่ชีวิตจะสนองคุณมิให้เคืองฝ่าพระบาท....

4) พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา

หนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขานี้ ได้เรียบเรียงบันทึกขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงโปรดให้กรมหลวงวงศาธิราชสนิททรงชำระขึ้นใหม่ ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมจากเดิมหลายแห่งจนได้ใจความบริบูรณ์ดีขึ้น เมื่อกรมหลวงวงศาธิราชสนิทได้ชำระเสร็จแล้วนั้นก็ได้นำต้นฉบับทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ให้พระองค์ได้ทรงตรวจสอบและแก้ไข จึงปรากฏพระราชหัตถเลขาอยู่ในต้นฉบับหลวง และได้เก็บไว้อยู่ที่ในหอสมุดแห่งชาติในปัจจุบัน

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาฉบับนี้ ได้บันทึกเรื่องราวของกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่สร้างกรุงศรีอยุธยามาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงแก้ไขและได้ทรงพระนิพนธ์อธิบายเรื่องพงสาวดารในรัชกาลต่างๆ ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ตั้งแต่ต้นจนถึงรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ดังมีคำอธิบายจากพระองค์อยู่ในพระนิพนธ์คำนำ ดังนี้

...ในการพิมพ์หนังสือพระราชพงสาวดารคราวนี้ มีเวลามากกว่าคราวก่อน ข้าพเจ้าจึงได้ลองทำตามความที่ได้คิดเห็นไว้ คือ ได้แก้ไขตำนานหนังสือพระราชพงสาวดารให้บริบูรณ์ดีขึ้น พิมพ์ไว้ข้างต้นฉบับนี้ตอนหนึ่ง ได้ตรวจสอบหนังสือต่างๆ ทั้งในภาษาไทยและภาษาต่างประเทศที่เกี่ยวข้องเรื่องพงสาวดารสยาม เลือกลักษณะความมาเรียบเรียงเป็นเรื่องพงสาวดารสยามประเทศตอนต้น ก่อนก่อสร้างกรุงศรีอยุธยาพิมพ์ไว้ข้างต้นอีกตอนหนึ่ง และได้แต่งคำอธิบายเรื่องในรัชกาลต่างๆ ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ตามลำดับแผ่นดิน รวมพิมพ์ไว้ข้างท้ายอีกตอนหนึ่ง...

ดังนั้นการนำเอาพระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขามาใช้เป็นหลักฐานนี้ ทำให้ได้สามารถวิเคราะห์เหตุการณ์ในรัชกาลต่างๆ ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ตั้งแต่ต้นจนถึงรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ได้ชัดเจนมากขึ้น แต่เนื่องมาจากเป็นหลักฐานที่ได้นำมาชำระแก้ไขเพิ่มเติมในรัชกาลสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งเป็นสมัยรัตนโกสินทร์ และต้นฉบับจริงในสมัยอยุธยา นั้น ได้เลอะเลือนขาดหายไปบ้าง ทำให้เนื้อความจากการแก้ไขเพิ่มเติมเพื่อความบริบูรณ์นั้น ความถูกต้องเป็นจริงของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้นในหลักฐานฉบับอื่นกับหลักฐานฉบับนี้จึงอาจเกิดความคลื่อนอยู่ได้มากและไม่สามารถตรวจสอบได้

5) กฎหมายตรา 3 ดวง

กฎหมายตรา 3 ดวง(กฎหมายอยุธยา) เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของกฎหมายไทยสมัยอยุธยาที่ได้รับการนำมารวบรวมชำระขึ้นใหม่ในสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และต่อมาในปีพุทธศักราช 2478 ได้ถูกรวบรวมพิมพ์เป็นหนังสือประวัติศาสตร์กฎหมายไทยโดย ร. แลงการ์ด เพื่อสอนชั้นปริญญาโท

กฎหมายตรา 3 ดวง(กฎหมายอยุธยา) เป็นทั้งกฎหมายจารีตประเพณีและกฎหมายไทยที่มีต้นแบบมาจากลัทธิฮินดูโดยผ่านมาทางขอมและมอญ ซึ่งไทยได้นำพระมนูธรรมศาสตร์สันติปวันและอรรถศาสตร์ มาดัดแปลงให้เข้ากับวิถีวัฒนธรรมไทยในสมัยนั้นๆ ตราบังคับขึ้นใช้ในการปกครอง และตามหลักฐานประวัติศาสตร์ได้ระบุถึงกฎหมาย 3 ฉบับที่ตราขึ้นใช้ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานีในพ.ศ. 1893 คือ พระไอยการลักษณะเบ็ดเสร็จ (พ.ศ. 1263 - 1884) พระไอยการลักษณะทาส (พ.ศ. 1269 - 1888) และพระไอยการลักษณะภูหนี่ (พ.ศ. 1892)

การที่ผู้ศึกษาได้นำเอากฎหมายอยุธยาหรือกฎหมายตราสามดวงมาใช้ศึกษาวิเคราะห์ และเป็นเอกสารอ้างอิงหลักอีกฉบับหนึ่งนั้น เนื่องมาจากในกฎหมายอยุธยาหรือกฎหมายตราสาม

ดวงได้มีข้อมูลอันแสดงให้เห็นถึงลักษณะของสังคมและวัฒนธรรมของอาณาจักรอยุธยาได้อย่างเด่นชัด ดังมีงานของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เรื่อง กฎหมายสมัยอยุธยา เป็นงานวิเคราะห์และอธิบายเรื่องราวต่างๆ ตามตัวอักษรที่ปรากฏในตัวบทเท่านั้น

งานของ ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์ เรื่องสังคมไทยในกฎหมายตราสามดวง : โครงสร้างในกระดองกฎหมาย และยังมีงานศึกษาอีกมากมายที่นำเอากฎหมายอยุธยาหรือกฎหมายตราสามดวงมาใช้ศึกษาวิเคราะห์ แต่ข้อจำกัดของงานศึกษาเหล่านั้น คือ ส่วนมากแล้วเป็นการศึกษาในด้านโครงสร้างสังคมไทยและรัฐไทยในภาพรวม เน้นเฉพาะงานศึกษาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

7.2 วรรณกรรม เป็นงานวรรณกรรมที่เขียนขึ้นในสมัยอยุธยา และที่เขียนขึ้นภายหลังสมัยอยุธยา และวรรณกรรมที่ผู้ศึกษานำมาใช้เป็นวรรณกรรมที่เขียนขึ้นภายหลังมี 4 เล่ม คือ

1) ไทยรบทพม่า

งานวรรณกรรมพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ รัชกาลที่ 11 แห่งกรุงศรีอยุธยา เป็นเรื่องราวที่ได้เขียนเกี่ยวกับการรบในแต่ละครั้งของไทยที่รบกับพม่าเป็นเสียส่วนมากทำให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับจำนวนประชากร ลักษณะการปกครอง การรักษาเอกราช และการขยายพระราชอำนาจที่มุ่งเน้นถึงประสิทธิภาพของกษัตริย์ไทยที่ได้ให้ความสำคัญของการรักษาความเป็นชาติไทยเอาไว้อันมีมาแต่ครั้งโบราณกาลอย่างต่อเนื่องและยาวนาน แต่ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องราวของการฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยาอย่างโดยตรง จึงเป็นการศึกษาที่มีข้อจำกัดในด้านมูลเหตุความเป็นมาที่แท้จริงของการเกิดการศึกสงครามระหว่างไทยและพม่า

2) พม่ารบไทย

งานเขียนของ สุนทร ชูตินทรานนท์ ที่ได้ขยายการศึกษาประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการสงครามระหว่างไทยกับพม่าที่มีมูลเหตุมาจากกรอบความคิดในคติความเชื่อเรื่องพลจักรวาทีนหรือพระเจ้าจักรพรรดิราช อันหมายถึงพระเจ้าเอกราชผู้เป็นใหญ่เหนือกษัตริย์ใดในชมพูทวีป

งานเขียนนี้ได้ศึกษาจากการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับหลักฐานไทยและหลักฐานต่างชาติอื่นๆ ข้อมูลที่ได้นำมาศึกษาเกี่ยวกับด้านการเมือง การทหาร การเศรษฐกิจ คติความเชื่อและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในช่วงสมัยนั้น ทำให้ได้เห็นบทบาทของการล่มสลายและการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาได้อย่างชัดเจนขึ้น แต่งานเขียนนี้มีข้อจำกัดที่มุ่งเน้นเฉพาะส่วนของสงครามในสมัยอยุธยาตอนกลางถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นระหว่างไทยกับพม่าเท่านั้น

3) การสงครามในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ

วรรณกรรมที่เป็นเรื่องราวเชิงประวัติศาสตร์ ที่จรรยา ประชิตโรมรัน ได้เรียบเรียงขึ้นโดยมีความประสงค์ให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการสงครามของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถในทุกลำดับ ขั้นตอนอย่างละเอียด มีความเที่ยงตรงเกี่ยวกับวัน เวลาที่นับตาม

จันทระคดีของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ได้รับการอนุเคราะห์จาก ประเสริฐ วัฒน นคร สอนในการตรวจสอบทางสุริยคติที่ใช้ในปัจจุบัน แต่ลักษณะของวรรณกรรมนี้เป็นด้านการทหารจึงทำให้เป็นข้อจำกัดของความเข้าใจเกี่ยวกับภาษาและแผนที่ที่ใช้ในทางการทหาร

4) ขุนนางอยุธยา

มานพ ถาวรวัฒน์สกุล ได้นำเสนอการศึกษาวิเคราะห์ด้วยการเน้นการพิจารณาตรวจสอบและวิพากษ์หลักฐานข้อมูลต่างๆ อย่างรอบด้าน โดยเทียบเคียงไปพร้อมๆ กับการวิเคราะห์ตีความเหตุการณ์เรื่องราวในประเด็นสำคัญๆ เกี่ยวกับความเป็นมาสถานะ และบทบาทของขุนนางอยุธยา อันเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการเมือง การปกครอง สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการต่างประเทศ ที่อยู่ในอำนาจการควบคุมของกษัตริย์อยุธยา โดยมีขุนนางเป็นผู้รับพระราชโองการ ซึ่งถือได้ว่าขุนนางเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา

ข้อมูลต่างๆ ที่เป็นรายละเอียดเกี่ยวกับขุนนางอยุธยา ได้ถูกแบ่งเป็นช่วงๆ โดยเริ่มตั้งแต่เริ่มต้นสมัยอยุธยาในการสถาปนารุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีพ.ศ. 1893 จนถึงการเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2310 จุดสิ้นสุดของสมัยอยุธยา โดยข้อมูลที่ได้รับการศึกษาวิเคราะห์ที่มีรายละเอียดต่างๆ ข้อคิดเห็น และงานศึกษาอื่นๆ ที่ได้นำเอามาเพิ่มเติมในงานศึกษานี้ ทำให้ได้เห็นถึงความแตกต่างของสิทธิ อำนาจ และบทบาทของบุคคลในชนชั้นต่างๆ ได้อย่างชัดเจนในมุมมองที่ลุ่มลึกมากขึ้น และนอกจากนี้บทบาทของขุนนางอยุธยามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันกับสถานภาพของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาในทุกๆ ด้านเป็นอย่างมากนั้น ทำให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรือง ความเสื่อม และการสูญเสีย จนต้องมีการฟื้นฟูได้เป็นอย่างดี แต่ข้อจำกัดของงานศึกษานี้เป็นข้อมูลที่มีเนื้อหาและมุมมองส่วนใหญ่ที่มีความลุ่มลึกเกี่ยวกับสถานะและบทบาทของขุนนางด้านการเมืองการปกครอง

7.3 วิทยานิพนธ์ มีหลายฉบับที่ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ ของสมัยอยุธยา ซึ่งผู้ศึกษาได้เลือกเฉพาะวิทยานิพนธ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวเนื่องกับรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา รัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถ เพื่อนำมาเป็นข้อมูลศึกษาวิเคราะห์ โดยนำมาเป็นข้ออ้างอิงในเนื้อหาของงานฟื้นฟู 4 ฉบับ คือ

1) ภูมิ สุรเกียรติ (2548) พลวัตของสงครามไทย-พม่าตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์ดุสิตบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

งานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้รวบรวมข้อมูลการศึกษาประวัติศาสตร์สงครามไทย-พม่า จากหลักฐานเอกสารประวัติศาสตร์ วรรณกรรม และงานศึกษาของไทยและของชาวต่างชาติ

การศึกษาวิเคราะห์ของ ภูมิ สุรเกียรติ มีจุดประสงค์ที่จะเพิ่มเติมในความรู้ ความเข้าใจของประวัติศาสตร์สงครามไทย-พม่าได้อย่างลุ่มลึกและรอบด้านมากยิ่งขึ้นด้วยการเปิดพื้นที่

การศึกษาวิเคราะห์ในฝ่ายพม่าอันเกี่ยวเนื่องกับสงครามไทย-พม่าที่มีอยู่ในงานศึกษาจำนวนน้อย และจากงานวิทยานิพนธ์ของภมรี สุรเกียรติ์ นี้ทำให้ผู้ศึกษาได้ข้อมูลที่น่าสนใจหลายประการจาก เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากพลวัตของสงคราม โดยเฉพาะในหลักฐานประวัติศาสตร์และงานศึกษาใน ฝ่ายพม่า ซึ่งเมื่อได้นำข้อมูลเหล่านี้มาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับข้อมูลศึกษาในฝ่ายไทย จึงทำให้ ได้รับความเข้าใจในพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถที่มาจากความสับสนเนื่องและการเปลี่ยนแปลงของวิถีแห่งการทำสงคราม หรือปฏิบัติการทางทหารในสงครามไทย-พม่า

2) *กรกิต ชุมกานต์ (2547) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ในท่าเรือนานาชาติ พระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2133-2231 วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*

เป็นงานวิจัยที่ได้รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับคนกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการ ดำเนินการค้าบริเวณท่าเรือที่อยู่ตามลำน้ำแม่น้ำเจ้าพระยาจากตัวราชธานีมาจนถึงปากแม่น้ำ เจ้าพระยา และบริเวณนี้เองที่ได้กลายเป็นท่าเรือนานาชาติ ซึ่งงานศึกษาเริ่มต้นมาจากปลายรัชสมัย ของสมเด็จพระมหาธรรมราชา และมาสิ้นสุดลงในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยเป็น งานศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ต่างๆ ในบริเวณท่าเรือนานาชาติพระนครศรีอยุธยาซึ่งเป็นบริเวณที่ รองรับการดำเนินกิจกรรมทางการค้าและเป็นบริเวณสำคัญที่มีส่วนสร้างให้พระนครศรีอยุธยาเป็น เมืองท่านานาชาติ และในบริเวณนี้เองที่พบว่ามีคนหลากหลายกลุ่มเข้ามาดำเนินกิจกรรมทางการค้า และจากข้อมูลของงานศึกษานี้ทำให้ได้รับความเข้าใจความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นกับอำนาจศรัทธาใน การมีนโยบายผูกขาดทางการค้าเป็นเงื่อนไขหลักในการยึดโยงกลุ่มคนต่างๆ ให้อยู่ภายใต้การ ควบคุมไว้ได้

ข้อจำกัดของวิทยานิพนธ์นี้เนื่องมาจากการมุ่งศึกษาเฉพาะลักษณะความสัมพันธ์ที่ เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่สัมพันธ์กับอำนาจของรัฐผ่านนโยบายผูกขาดทางการค้าเพียงอย่างเดียว เท่านั้น จึงยังคงมีความสัมพันธ์ในลักษณะอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับอำนาจรัฐในมิติทางสังคมและ วัฒนธรรม

3) *ปารีชาติ วิลาวรรณ (2528) การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยา พ.ศ. 1893-2310 วิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*
งานศึกษาที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เศรษฐกิจอยุธยา โดยได้นำเอาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ รายละเอียดผลิตผลของป่าที่เป็นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในด้านการค้าทั้งภายในอาณาจักรอยุธยา เองและการค้ากับต่างประเทศ พ.ศ. 1893-2310

ความเข้าใจและการมองเห็นภาพที่เด่นชัดจากการถ่ายทอดงานศึกษาว่า การค้าของป่านับเป็นกิจกรรมทางการค้าที่ทำให้อาณาจักรอยุธยาที่มีความสำคัญมาเป็นเวลานานหลายศตวรรษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้เป็นสินค้าสำคัญทางเศรษฐกิจที่นำความมั่งคั่ง อันนำซึ่งความเจริญรุ่งเรืองให้แก่กษัตริย์และอาณาจักรอยุธยา มาตั้งแต่ศตวรรษ 19 และถึงแม้ว่าเมื่อเกิดการเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2112 แล้วนั้น แต่ผลผลิตของป่านและการค้าของป่ายังคงดำเนินอยู่ ถึงแม้ว่าจะต้องมีการขาดผลประโยชน์ทางการค้าจากการที่ถูกควบคุมจากกษัตริย์พม่าบ้างก็ตาม

แต่งงานศึกษานี้มีขอบเขตการศึกษาเฉพาะพัฒนาการของการค้าของป่านในประวัติศาสตร์อยุธยาเป็นประเด็นหลัก และการดำรงอยู่ของอาณาจักรอยุธยาในด้านเศรษฐกิจนั้นไม่ได้มีอยู่เพียงการค้าของป่านที่มีผลผลิตภายในอาณาจักรเพียงเท่านั้น

4) *แสง โสม เกษมศรี (2487) สัมพันธ์กับชาวต่างประเทศยังผลประการใดแก่สถานการณ์แห่งประเทศไทยสมัยศรีอยุธยา วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*

งานศึกษานี้เป็นของ ที่เปิดมุมมองในแนวใหม่ของผลที่เกิดขึ้นเมื่อกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาได้มีสัมพันธภาพกับชาวต่างประเทศ โดยได้ชี้ให้เห็นถึงพระราชอำนาจของกษัตริย์ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ประเพณีการปกครอง ชนชั้นในสังคม และการเศรษฐกิจที่ได้มาจากผลผลิตต่างๆ กับการติดต่อค้าขายกับต่างชาติ

รายละเอียดในงานศึกษานี้เป็นไปในลักษณะการพรรณนาเรื่องราวต่างๆ จึงทำให้เห็นถึงลักษณะของการเมืองการปกครอง สังคมอยุธยาที่กล่าวถึงชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมของกลุ่มชนชั้นต่างๆ การกล่าวถึงเศรษฐกิจอยุธยา และความสัมพันธกับชาวต่างชาติที่เข้ามารับจ้างเป็นทหาร กับความสัมพันธกับชาวต่างชาติในด้านการค้าและการทูต

นอกจากนี้ยังได้มีการคลาปมปัญหาระหว่างอยุธยากับเมืองท่าต่างๆ และการปฏิบัติต่อชาวต่างและการค้ากับชาติต่างๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละเหตุการณ์สำคัญในรัชสมัยต่างๆ จึงทำให้ผู้ศึกษาได้ข้อมูลที่ให้มุมมองใหม่ๆ ของสมัยนั้นมาศึกษาวิเคราะห์ แต่เนื่องจากว่างานวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ได้เป็นงานศึกษาเมื่อพ.ศ. 2487 จึงเป็นข้อจำกัดเกี่ยวกับการรวบรวมข้อมูลในสมัยนั้นมาตรวจสอบเพื่อเปรียบเทียบกับงานศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยาในสมัยหลังจากนั้น และสมัยปัจจุบันได้ไม่มากนัก

เอกสารหลักฐานร่วมสมัยอยุธยา วรรณกรรม และงานวิทยานิพนธ์ที่นำมาทบทวนนั้นได้เป็นเพียงบางส่วนที่นำมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ของผู้ศึกษา แต่ได้ใช้เป็นหลักของการศึกษาวิเคราะห์ และได้มีการนำเอาหลักฐานร่วมสมัย วรรณกรรม และงานศึกษาต่างๆ อีกจำนวนหนึ่งมาใช้ประกอบในการศึกษาวิเคราะห์

บทที่ 2

อาณาจักรอยุธยาพ.ศ. 1893- 2114

เรื่องราวต่างๆ ของอาณาจักรอยุธยาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งและสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานีเมื่อพ.ศ. 1893 จนถึงพ.ศ. 2114 นั้น ได้มีการบันทึกไว้เป็นหลักฐานเอกสารประวัติศาสตร์ อยุธยาร่วมสมัย วรรณกรรมและงานศึกษาต่างๆ ได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นไปของอาณาจักรอยุธยาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนถึงการเสียดังกรุงศรีอยุธยา และการเริ่มฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาในเบื้องต้น ซึ่งเรื่องราวต่างๆ เหล่านี้มีคุณค่าในการนำมาศึกษา รวบรวม เรียบเรียงและนำเสนอเพื่อให้ได้ความเข้าใจและเห็นภาพอย่างชัดเจนถึงลักษณะของอาณาจักรอยุธยาก่อนการเสียดังกรุงจนกระทั่งถึงการเสียดังกรุงศรีอยุธยา 2 ปี

1. การก่อตั้งอาณาจักรอยุธยาและการสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี

อาณาจักรอยุธยาได้รับการก่อตั้งโดยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) โดยได้ทรงให้สร้างกรุงศรีอยุธยา ณ หนองโสน และได้สถาปนาขึ้นเป็นราชธานีของอาณาจักรอยุธยาใน พ.ศ. 1893 โดยเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทางตอนกลาง มีพื้นที่ดินเหมาะแก่การเกษตรกรรมเนื่องจากเป็นที่ราบลุ่มไม่มีภูเขาเลย สามารถปลูกข้าวนาได้ผลผลิตอย่างพอเพียงที่เลี้ยงประชากรและมีส่วนที่เหลือส่งขายเป็นสินค้าทางเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี มีแม่น้ำสำคัญ 3 สาย คือ แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำเจ้าพระยา

แม่น้ำลพบุรีและแม่น้ำป่าสักมาบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาได้ด้วยการขุดคลองขึ้นหลังการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว จึงทำให้ตัวราชธานีมีลักษณะเป็นเกาะสมบูรณ์ โดยมีแม่น้ำล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน เป็นคูล้อมเมืองที่มีความสำคัญยิ่งทางยุทธวิธีในการป้องกันเมือง และเป็นที่ตั้งมั่นรับศึก เพราะบริเวณรอบเกาะที่อยู่คนละฝั่งแม่น้ำส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่มต่ำกว่าตัวเกาะ มีที่ดอนอยู่ใกล้กับบริเวณเกาะไม่มากนัก ดังนั้นเมื่อถึงฤดูน้ำหลากลงมาจากภาคเหนือบริเวณนอกพระนครจะเจ็มนองไปด้วยน้ำ ข้าศึกไม่สามารถทำการจัดตั้งทัพได้สะดวก จึงต้องล่าถอยถอนทัพกลับไป นอกจากนี้บนตัวเกาะยังได้ทำเขื่อนกำแพงดินรอบตัวเกาะเพื่อกั้นน้ำไม่ให้ไหลเข้าท่วมตัวเกาะได้

แม่น้ำสำคัญทั้ง 3 สายนอกจากจะใช้เป็นคูล้อมเมืองได้แล้วยังนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตของไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ ด้วยเนื่องมาจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวไทยเกี่ยวกับ

การทำมาหากินและที่อยู่อาศัยที่มักจะชอบปลูกเรือนอยู่ริมน้ำเพราะสภาพภูมิอากาศที่เป็นเมืองร้อน จึงสะดวกต่อการมีน้ำใช้เพื่อการยังชีพ ในครัวเรือน ในด้านการคมนาคม ในด้านการค้า และในด้านการเกษตร โดยเฉพาะการทำนาอันเป็นรากฐานทางการเกษตรของอาณาจักรอยุธยา

นอกจากนี้การที่แม่น้ำทั้ง 3 สายนั้นได้ไหลมาบรรจบกันตรงปากแม่น้ำเจ้าพระยาทำให้กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองสำคัญที่ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาอันเป็นปากน้ำที่อยู่ใกล้ทะเลมากกว่าเมืองอื่นๆ และเป็นประตูบ้านหรือทางเข้าและออกของหัวเมืองทั้งปวงนั้นทำให้กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองที่ควบคุมทางเข้าออกทางทะเล จึงได้เป็นเมืองท่าสำคัญในการติดต่อค้าขายกับเมือง แคว้นแคว้น อาณาจักรอื่นๆ และต่างประเทศ เช่น ทางด้านตะวันออกติดต่อกับจีน ทางตะวันตกติดต่อกับอินเดีย ตลอดจนชาวอาหรับหรือผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม ทำให้กษัตริย์อยุธยาได้ผลประโยชน์ทางการค้าซึ่งเป็นส่วนสำคัญมากประการหนึ่งที่ทำให้อาณาจักรอยุธยามีความมั่งคั่ง ความเจริญรุ่งเรือง และสามารถขยายอำนาจไปได้อย่างรวดเร็ว

ดังนั้นอาจกล่าวโดยรวมได้ว่าสภาพทางภูมิศาสตร์ของกรุงศรีอยุธยา นอกจากจะเป็นดินแดนที่ผลิตข้าวได้เพียงพอต่อการเลี้ยงชีวิตประชากรจำนวนมากและเหลือเฟือเป็นสินค้าออกได้แล้ว ยังทำให้มีน้ำใช้ได้อย่างอุดมสมบูรณ์ในทุกด้าน โดยเฉพาะความสำคัญในด้านการขนส่ง การคมนาคม และเป็นเมืองท่าที่ใช้ติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าได้ดีทั้งภายในและภายนอกอาณาจักร จึงทำให้กรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางคมนาคมการค้านานาชาติได้ดีกว่าบรรดาเมืองอื่นๆ ในสมัยเดียวกัน อาณาจักรอยุธยาจึงมีลักษณะที่ผสมผสานของการเป็นอาณาจักรในแผ่นดินที่คุมด้านการเกษตร และอาณาจักรทางทะเลที่คุมด้านการค้า นอกจากนี้การที่ได้มีแม่น้ำล้อมรอบทิศแล้วนั้น แม่น้ำยังเป็นส่วนสำคัญทางยุทธศาสตร์ในการป้องกันศัตรูได้อย่างดียิ่งอีกด้วย

การมีทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมทั้งด้านเศรษฐกิจ มีเมืองท่า และมีความเหมาะสมด้านยุทธศาสตร์การเมืองของกรุงศรีอยุธยานี้ ทำให้อาณาจักรอยุธยามีความได้เปรียบในการขยายเป็นอาณาจักรใหญ่ที่มีความมั่นคงแข็งแรงและเจริญรุ่งเรืองกว่าอาณาจักรหรือเมืองอื่นๆ ที่ใกล้เคียงโดยรอบ

...อิบนิ มุฮัมหมัด อิบรอฮิม อาลักษณ์ของราชทูตเปอร์เซียมีบันทึกไว้ในหนังสือ “กษัตริย์สุไลมาน” ว่า พระนครศรีอยุธยาหมายถึง “ชะฮูร์นาว่า” แปลว่า “เมืองที่เต็มไปด้วยเรือเพราะมีคลองมาก” ซึ่งตรงกับที่นิ โกลาส์ แซร์แวงส บันทึกว่าพระนครศรีอยุธยาเหมือนกับเมืองเวนิสอันสวยงาม ตั้งอยู่บนเกาะที่น้ำร้อนรมย์ที่สุด นอกจากนี้ยังมีชาวต่างชาติอื่นๆ กล่าวว่า กรุงศรีอยุธยาเป็นท่าเรือที่ดีที่สุดแห่งหนึ่งเมื่อเทียบกับท่าเรืออีกหลายแห่งในภูมิภาคนี้ ส่วนแม่น้ำเจ้าพระยานั้นกว้างและสวยงามมาก นับเป็นแม่น้ำที่ดีที่สุดในย่านอินดิส สามารถใช้เรือระวางหนักตั้งแต่ 150-200 ตาส์ (1 ตาส์

โดยทั่วไปมีน้ำหนัก 4,000 ปอนด์) ถิ่นน้ำลึกตั้งแต่ 12-13 ฟุตขึ้นไป ทำให้เรือขนาดกลางสำหรับสมัยนั้นเข้าจอดได้...¹

จากการมีข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยาและบริเวณพื้นที่โดยรอบนั้น น่าจะเป็นเมืองที่มีอยู่ก่อน หรือเป็นเมืองเก่าอยู่เดิมก่อนแล้วแต่ได้ร้างไป โดยหลักฐานที่ได้นำมาประกอบข้อสันนิษฐานนี้ คือ บันทึกในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐนิติที่ว่า “จุลศักราช 686 ชวดศก (พ.ศ. 1867) แรกสถาปนาพระพุทธเจ้า เจ้าพเนงเชิง”² ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่แบบอุ้มทอง ที่ประดิษฐานอยู่ในวัดพนัญเชิง ได้สร้างขึ้นก่อนการสร้างพระนครศรีอยุธยาถึง 26 ปี

ส่วนเรื่องข้อโต้แย้งเกี่ยวกับพ.ศ. ที่สถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีว่าพุทธศักราช 1893 นั้นเมื่อถือตามจุลศักราช 712 ซึ่งควรจะเทียบเท่า พ.ศ. 1894 ตามเกณฑ์คำนวณศักราชเดิม³

นอกจากนี้ยังมีคำสลักในศิลาจารึกของกรุงสุโขทัยว่า “อโยชยาศรีรามเทพนคร” หรือ นครพระราม เป็นเมืองที่คู่กันมากับเมืองศรีสุพรรณภูมิบนฝั่งแม่น้ำท่าจีนทางตะวันออก คำเรียกชื่อพระนครว่า อโยชยา อยุธยา หรือศรีรามเทพนครดังกล่าวนี้ นอกจากได้แสดงให้เห็นว่าเป็นการนำเอาชื่อและความหมายที่สัมพันธ์กับพระรามในคัมภีร์รามายณะของอินเดียโบราณมาใช้ให้เป็นเอกลักษณ์ของเมืองสำคัญและเอกลักษณ์ของรัฐที่แตกต่างไปจากเมืองและรัฐอื่นๆ แล้ว ยังทำให้ทราบได้ว่า นครอโยชยาหรืออยุธยานี้เป็นเมืองสำคัญในรัฐละโว้ หรือลวรัฐ ที่ดำรงอยู่มาตั้งแต่สมัยทวารวดีในพุทธศตวรรษที่ 12 และยังมีหลักฐานร่วมสมัยที่ถูกค้นพบอยู่ 2 ประเภทคือ⁴

1) กฎหมาย 3 ฉบับ

กฎหมาย 3 ฉบับ เป็นกฎหมายที่ได้ตราขึ้นใช้มาก่อนที่สมเด็จพระรามาธิบดี ที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) สถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานีพ.ศ. 1893 และมีดังนี้

- พระไอยการลักษณะเบ็ดเสร็จ (พ.ศ. 1263 - 1884)
- พระไอยการลักษณะทาส (พ.ศ. 1269 - 1888)
- พระไอยการลักษณะกู่หนี่ (พ.ศ. 1892)

¹พลับพลึง คงชนะ (พ.ศ. 2533) “กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า” ศรีนครินทร์วิโรฒ : 35-36

²สำนักพิมพ์คลังวิทยา (2515) “คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐนิติ” : 443

³จจร สุขพานิช (พ.ศ. 2524) “ข้อมูลประวัติศาสตร์: สมัยอยุธยา” : 1

⁴ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม (2542) “กรุงศรีอยุธยาของเรา” มติชน : 24

2) โบราณสถาน

โบราณสถานที่นักโบราณคดีค้นพบว่าได้มีมาก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี ได้แก่

- วัดพนัญเชิง
- วัดอโยธยา (วัดเดิม)
- วัดมเหยงค์
- วัดกุฎีดาว

2. การเมืองการปกครองอาณาจักรอยุธยา

คติและแนวคิด ที่เกี่ยวกับรัฐ และกษัตริย์ ในด้านการเมืองการปกครองของอาณาจักรอยุธยานับแต่ พ.ศ. 1893- 2114 ที่กษัตริย์อยุธยาได้นำมาใช้เป็นตามแบบลักษณะโลกภูมิ ซึ่งเป็นแบบของศาสนาพราหมณ์ อันเป็นคติเกี่ยวกับพระเจ้าจักรพรรดิราช ที่มีความสัมพันธ์กับแนวคิด “เทวราชา” และความคิดเกี่ยวกับมณฑล โดย “เทวราชา” มุ่งเน้นความสำคัญที่อำนาจเด็ดขาด และการทรงความศักดิ์สิทธิ์ของกษัตริย์ ส่วน “มณฑล” เป็นสาระเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางอำนาจหรือเมืองหลวงกับเมืองบริวารที่อยู่โดยรอบ⁵

นอกจากนี้ยังได้นำแนวคิดตามแบบลักษณะโลกภูมิของศาสนาพราหมณ์มาทำให้สัมพันธ์กับทางพุทธศาสนาในอัฐฐานปาติเอกบาตร อังคุตรนิกาย และในจักรวัคคิสุตระ ปาฏิภวรรคิทมนิกาย⁶ เกี่ยวกับการพยายามยกฐานะพระเจ้าจักรพรรดิราชขึ้นคู่เคียงกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจากพื้นฐานความคิดที่ว่าบุรุษทั้งสองประเภทต่างถือกำเนิดเป็นมหาบุรุษผู้เพียบพร้อมไปด้วยมหาบุรุษลักษณะและบุญบารมีอย่างสูงสุด

คติเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์ตามแนวคิดแบบลักษณะโลกภูมิ ได้มีมานานแล้วตั้งแต่ก่อนพุทธกาลในอินเดีย และอาณาจักร เมือง และแคว้นแคว้นน้อยใหญ่ต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์ได้รับเอาอิทธิพลวัฒนธรรมนี้มาเช่นกัน ซึ่งอาณาจักรสุโขทัยก็เป็นหนึ่งในกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียมาด้วย แต่ไม่ได้หมายถึงว่า กษัตริย์อยุธยาได้รับการถ่ายทอด หรือได้รับการเปลี่ยนถ่ายมาจากอาณาจักรสุโขทัย เพราะเนื่องจากอาณาจักรอยุธยาได้เกิดขึ้นเป็นอาณาจักรหนึ่งในช่วงเวลา

⁵มานพ ถาวรวัฒน์สกุล (2547) “ขุนนางอยุธยา” ศรีปัญญา : 54

⁶สุเนตร ชุตินธรานนท์ (2534) “ประวัติศาสตร์ไทยในประวัติศาสตร์เพื่อนบ้าน:ศึกษารณิไทยรบพม่าจากพงศาวดารของพม่า” จุฬาลงกรณ์ : 43-44

ก่อนที่อาณาจักรสุโขทัยได้ถูกรอบครองเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรอยุธยาเมื่อพ.ศ. 1921 ในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว)

ความแตกต่างในการถ่ายทอดหรือการรับเอาอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียตามแนวคิดโลกภูมิของศาสนาพราหมณ์ระหว่างกษัตริย์สุโขทัยและกษัตริย์อยุธยานั้นมีเพียงสถานะของการเป็นผู้ปกครองเพียงอย่างเดียวเท่านั้น คือ กษัตริย์สุโขทัยมีฐานะเป็น “พ่อ” ที่ปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ในฐานะ “ลูก”

แต่กษัตริย์อยุธยามีฐานะเป็น “พระเจ้าจักรพรรดิราช” หรือ “พระราชาธิราช” หรือ “พระพุทธเจ้าหลวง” ซึ่งให้ความหมายถึงสถานะที่เป็น “พระราชาที่เหนือกว่าราชาทั้งปวง” และมีพระบารมีสูงส่งจากการยกย่องให้มีฐานะเทียบเคียงกับ “พระพุทธเจ้า” โดยเป็นทั้ง “เจ้าชีวิต” เหนือไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ ที่มี “ความศักดิ์สิทธิ์” สูงกว่าคนชนชั้นปกครองที่มาจากราชตระกูลเดียวกัน และด้วยการที่ต้องดำรงฐานะเป็น “พระจักรพรรดิราช” ของกษัตริย์อยุธยาตามลักษณะแนวคิดโลกภูมิผสมผสานของศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธให้ได้ นั่น จึงได้มีการจัดระเบียบดินแดนของอาณาจักรที่ประกอบไปด้วยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีอันเป็นอาณาจักรปกครองขึ้นโดยตรงต่อกษัตริย์ มีฐานะการเป็นแกนกลางของจักรวรรดิ และแวดล้อมไปด้วยแว่นแคว้นของเจ้าพระยามหานครที่ได้อำนาจมาจากการขยายพระราชอำนาจในระบบเครือญาติ จากการสืบเชื้อพระวงศ์ และจากการใช้กำลังทหารทำการศึกสงคราม ซึ่งการเมืองการปกครองตามคติและแนวคิดลักษณะโลกภูมิของกษัตริย์อยุธยาได้เริ่มใช้มาตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) อันเป็นสาเหตุในการขยายอำนาจของกษัตริย์อยุธยาขึ้นในทุกๆ ด้าน ที่เป็นผลให้เกิดศึกสงครามระหว่างอาณาจักรอยุธยากับอาณาจักร แว่นแคว้น และเมืองต่างๆ

ยังมีหลักฐานอยู่ในสมัยแรกๆ ของอาณาจักรอยุธยา คือ จารึกลานทอง เป็นอักษรขอมและบาลี หลักที่ 47 ซึ่งพบปรากฏอยู่ในกรุพระปรางค์ศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี ได้กล่าวว่า “พระสถูปนั้นสร้างโดยพระราชผู้ยิ่งใหญ่กว่าพระราชทั้งหลายในอโยธยา ทรงพระนามว่าจักรพรรดิ แต่พระสถูปของพระองค์ชำรุดทรุดโทรมไปด้วยกาลเวลา พระราชโอรสของพระองค์ผู้เป็นพระราชานือพระราชานี้ทั้งหลายในพื้นที่ดินทั้งมวลและเป็นราชาธิราชผู้ประเสริฐ โปรดให้ปฏิสังขรณ์ให้กลับคืนดี”⁷

ดังนั้นกษัตริย์อยุธยาได้ดำรงฐานะเป็น “พระเจ้าจักรพรรดิราช” “พระราชาธิราช” และ “พระพุทธเจ้าหลวง” มีความหมายถึงสถานะที่เป็น “ราชาที่เหนือกว่าราชาทั้งปวง” โดยยึดถือ

⁷ สำนักนายกรัฐมนตรี (2508) “ประชุมศิลาจารึกภาค 3” : 76

เรื่องพระบารมีสูงส่งที่ยกย่องให้มีฐานะเทียบเคียงพระพุทธเจ้า กษัตริย์อยุธยาจึงเป็นทั้งเจ้าชีวิตเหนือไพร่ฟ้าประชาชน และมีความศักดิ์สิทธิ์สูงกว่าคนชนชั้นปกครองที่มาจากราชตระกูลเดียวกัน

การจัดระเบียบการเมืองการปกครองในอาณาจักรอยุธยาของกษัตริย์อยุธยาในแต่ละรัชกาลที่เริ่มมาตั้งแต่พ.ศ. 1893 มาจนถึงพ.ศ. 2114 นั้น เป็นสิ่งสำคัญในการที่ต้องทำให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจ ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงตามลำดับของความเจริญหรือความเสื่อมโทรม ซึ่งการจัดระเบียบการเมืองการปกครองนั้นมิได้มุ่งเพียงการสร้างอำนาจรัฐ แต่ย่อมต้องรวมถึงการมีองค์ประกอบที่สร้างความสงบสุข ความปลอดภัย และความยุติธรรมอยู่ด้วย ดังนั้นการจัดระเบียบการเมืองการปกครองจึงประกอบไปด้วย ระบบการปกครอง การทหาร กฎหมาย และการศาลดังนี้

2.1 ระบบการปกครอง การเมืองการปกครองที่กษัตริย์อยุธยาได้รับอิทธิพลจากคติและความเชื่อลักษณะแบบโลกภูมิของศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนานั้น ได้ทำให้ระบบการปกครองมีการปรับเปลี่ยนพัฒนาการและรูปแบบไปตามสถานการณ์ที่แวดล้อมอยู่อย่างเนื่องๆ โดยเฉพาะการนำเอาคติและความเชื่อแบบโลกภูมิมายึดติดกับรูปแบบการปกครอง ดังนั้นระบบการปกครองจึงต้องทำให้อำนาจการเมืองการปกครองราชธานีกับเมืองบริวาร หัวเมืองนอกเขตปกครอง และหัวเมืองประเทศราชให้ได้รับการควบคุมอำนาจนำสู่ศูนย์กลาง(ราชธานี) ภายใต้พระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาทั้งหมด ซึ่งระบบการปกครองนี้ได้มีการเริ่มต้นและพัฒนาเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) จนถึงรัชสมัยสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 1 (พระมหาธรรมราชา)

การปกครองที่ได้เริ่มต้นจัดระบบการปกครองมาตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) เป็นแบบการรวมศูนย์อำนาจเข้ามาสู่ศูนย์กลางของอำนาจแห่งอาณาจักรอยุธยา มีผลทำให้กษัตริย์อยุธยา ได้นำเอารูปแบบ ระบบการเมือง และการปกครองลักษณะโลกภูมิโดยแบ่งอำนาจการปกครองออกเป็นปกครองส่วนกลาง และการปกครองหัวเมือง แต่ต่อมาเมื่อใดก็ตามที่สถานะของกษัตริย์อยุธยาและสถานะของอาณาจักรอยุธยาได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะและเหตุการณ์ที่แวดล้อมจนทำให้การเมืองการปกครองต้องปรับเปลี่ยนตามไปด้วยนั้น การเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองจึงเกิดขึ้น และการปกครองของอาณาจักรอยุธยาในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ประกอบด้วย

1) การปกครองส่วนกลาง

เป็นการปกครองราชธานี หรือเมืองหลวง คือ กรุงศรีอยุธยา ได้มีการปกครองโดยกษัตริย์และราชสำนักของพระองค์ที่ทรงปกครองอย่างใกล้ชิด และจัดส่งเจ้านายในราชตระกูล หรือข้าราชการของราชธานี หรือราชตระกูลของเจ้าเมืองเดิมไปปกครองเมืองบริวารอันได้แก่เมืองลูกหลวง เมืองหลานหลวง เมืองอื่นๆ เมืองขึ้น และเมืองประเทศราช นอกจากนี้ยังมีการแบ่งหน่วย

ราชการที่ปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ จากศูนย์กลางโดยจัดแบ่งเป็นส่วนหน้าที่ต่างๆ เป็นแบบจตุสดมภ์ คือ เวียง วัง คลัง และนา ด้วยการกำหนดตำแหน่งให้กับมูลนายหรือเจ้าหมุ่ระดับต่างๆ เข้าสังกัดกรม กองต่างๆ ดังนี้

กรมเวียง ขุนเวียง มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการรักษาความสงบสุขของราชธานี

กรมวัง ขุนวัง มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการศาล และการพิจารณาพิพากษาคดี

กรมคลัง ขุนคลัง มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการรักษาจัดเก็บพระราชทรัพย์ ราชรับ ราชจ่าย และผลประโยชน์ต่างๆ ของแผ่นดินที่ได้จากการเก็บภาษี ส่วย อากร และการค้าขายกับต่างประเทศ

กรมนา ขุนนา มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการเกษตร อันได้แก่การเพาะปลูกของการทำสวน ไร่ นา และการสะสมเสบียงอาหาร

2) การปกครองหัวเมือง

ถึงแม้ว่ากษัตริย์อยุธยาได้ทรงดำรงพระราชอำนาจเป็นเจ้าชีวิตผู้คนทั้งปวงแล้วก็ตามนั้น แต่อำนาจการปกครองด้านหัวเมืองนอกเขต และหัวเมืองประเทศราชต่างๆ ยังคงอยู่ในความจำกัด แม้กระทั่งเรื่องการเกณฑ์ไพร่พล เพราะอำนาจการปกครองด้านหัวเมืองนอกเขต และหัวเมือง ประเทศราชต่างๆ ส่วนมากนั้นตกไปอยู่กับเจ้าเมือง และผู้ปกครอง โดยเจ้าเมืองต่างๆ รับผิดชอบ กิจการภายในเมืองของตนและควบคุมเมืองบริวารต่างๆ

2.2 การเปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง ไม่ได้เกิดขึ้นภายหลังจากการสิ้นสุดในรัชสมัย ของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) เนื่องจากกษัตริย์อยุธยาในรัชกาลต่อมา มายังคงมุ่งใน การพยายามขยายอำนาจ และปราบปราม เมืองและอาณาจักรอื่นๆ โดยรอบเพื่อรวบรวมมาผนวก ไว้กับอาณาจักรอยุธยาให้ได้ จึงเป็นช่วงที่คิดค้นการศึกษาสังเคราะห์อยู่เรื่อยๆ กระทั่งจนมาถึงรัชสมัย ของสมเด็จพระนครินทรธิราชเป็นต้นมา จึงได้มีเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองขึ้น และ ระบบการปกครองที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงมีดังนี้

รัชสมัยของสมเด็จพระนครินทร์(พระอินทราชา)

ในรัชสมัยของสมเด็จพระนครินทรธิราช (พระอินทราชา) ได้มีการปรับเปลี่ยนระบบ การเมืองการปกครองเพียงบางส่วนเพื่อให้กรุงศรีอยุธยาราชธานีเริ่มเป็นเมืองศูนย์กลางของ จักรวรรดิมากขึ้น ด้วยการปรับเปลี่ยนฐานะของเมืองลูกหลวงและเมืองหลานหลวง ซึ่งแต่เดิมได้ แต่งตั้งให้พระบรมวงศานุวงศ์ หรือขุนนางไปควบคุมดูแลนั้น ได้ปรับเปลี่ยนแต่งตั้งพระราชโอรส ไปปกครองโดยให้ เจ้าอ้ายพระยาไปครองเมืองสุพรรณภูมิ เจ้ายี่พระยาไปครองเมืองแพรกศรีราชา และเจ้าสามพระยาไปครองเมืองสองแควตามลำดับ

รัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

การปรับและการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองครั้งใหญ่ที่สุดในสมัยอยุธยาตอนต้น จากการพัฒนาการเมืองระบบการปกครองให้เป็นรูปแบบตามโลกภูมิมากขึ้น โดยได้แบ่งเป็น บริเวณราชธานีที่ใช้ระบบการปกครองเป็นระบบการปกครองส่วนกลาง เมืองเจ้าพระยามหานครที่ใช้ระบบการปกครองเป็นระบบการปกครองหัวเมือง และเมืองประเทศราชที่ใช้ระบบการปกครองเป็นระบบการปกครองหัวเมืองประเทศราช⁸ โดยการแต่งตั้งขุนนางให้มีตำแหน่ง ชั้นยศศักดิ์ และสิทธิลดหลั่นกันลงมา เพื่อแสดงถึงความชัดเจนของความแตกต่างในเรื่องฐานะ และสิทธิพิเศษของแต่ละบุคคล และได้มีการยกเลิกการแต่งตั้งให้เจ้านายในพระราชวงศ์ไปปกครองเมืองสำคัญๆ นอกจากนี้ได้ออกกฎหมายบังคับให้บรรดาเจ้านายอยู่ในพระนคร แต่ได้ส่งขุนนางจากส่วนกลางไปปกครองหัวเมือง ซึ่งขุนนางและคณะกรรมการเมืองแต่ละเมือง มีตำแหน่งยศชั้น ราชทินนาม และศักดิ์นากำกับในลักษณะที่สอดคล้องกับขนาด และฐานะความสำคัญของแต่ละเมือง ถ้าเป็นเมืองใหญ่ก็เป็นเมืองชั้นเอก เจ้าเมืองมียศบรรดาศักดิ์สูงเป็นชั้นพระยาหรือออกญาขึ้นไป ส่วนเมืองขนาดเล็กลงมาได้แก่เมืองชั้นโท และชั้นตรีที่มีเจ้าเมืองตั้งแต่ชั้นพระยา หรือออกญา และออกพระ ลงมา บรรดาเจ้าเมืองเหล่านี้ไม่มีสิทธิขาดในการปกครอง และการบริหารอย่างเต็มที่อย่างแต่ก่อน โดยต้องขึ้นอยู่กับควบคุมของเจ้าในสังกัดใหญ่ในกรุงศรีอยุธยา

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงราชูปถัมภ์กล่าวในประชุมพงศาวดารถึงสาระของการปรับปรุง การปกครองของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่ามีลักษณะสำคัญ 3 ประการ

....ตั้งทำเนียบหน้าที่กระทรวงทบวงการอย่าง 1 ตั้งกำหนดยศศักดิ์อย่าง 1 และตั้งทำเนียบหัวเมือง อย่าง 1 เกี่ยวแก่ทหารทั้ง 3 อย่าง....⁹

แต่การจัดระบบการปกครองของกษัตริย์ออกไปควบคุมหัวเมืองชั้นใน เพื่อให้กลายเป็น ส่วนหนึ่งของเมืองหลวง แต่การปกครองหัวเมืองชั้นนอกนั้นยังให้คงเป็นระบบเมืองลูกหลวงที่ ได้รับอิสระจากเมืองหลวงอยู่บ้าง จึงน่าจะเป็นการจำกัดการจัดระบบการปกครองระหว่างราชธานี กับหัวเมืองชั้นใน ดังมีอยู่ในพระราชพงศาวดารกล่าวไว้ว่า

....พระราชทานชื่อขุนนางตามตำแหน่งนา ให้เอาทหารเป็นสมุหะพระกลาโหม เอาพลเรือนเป็น สมุหะหนายก เอาขุนเมืองเป็นพระนครบาลเมือง เอาขุนวังเป็นพระธรรมาธิกรณ์ เอาขุนนาเป็น เกษตร เอาขุนคลังเป็นโกษาธิบดี ให้ถือศักดินาหมื่น....¹⁰

⁸ สำนักพิมพ์สุภาพใจ (2548) “กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 1” : 117-210

⁹ องค์การคุรุสภา (2507) “ประชุมพงศาวดาร เล่ม 14” : 98

แต่ในเวลาต่อมานั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลกเพื่อควบคุมหัวเมืองเหนือทั้งปวงให้ระบบการปกครองครอบคลุมเข้าสู่ศูนย์กลาง โดยแต่งตั้งสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 ให้ขึ้นครองราชย์แทนพระองค์ที่กรุงศรีอยุธยาเพื่อควบคุมอำนาจการปกครองในราชธานี

รัชสมัยของสมเด็จพระไชยราชาธิราช

ระบบการปกครองระบบเมืองลูกหลวงได้ถูกเปลี่ยนแปลงไป เพื่อเป็นการลดอำนาจเจ้านาย และพระบรมวงศานุวงศ์ไม่ให้มีการใช้สิทธิ และอำนาจของการเป็นผู้ปกครองเมืองต่างๆ ในการเข้ามารวบรวมสะสมกำลังไพร่พลได้อีก โดยให้ยกเลิกการแต่งตั้งผู้ปกครองในพระราชวังออกไปปกครองหัวเมืองทั่วไป และหัวเมืองเหนือ แต่ได้ทรงแต่งตั้งขุนนางข้าราชการตำแหน่งออกญาไปปกครองแทน ดังเห็นได้จากการแต่งตั้งขุนพิเรนทรเทพ ขึ้นเป็นออกญาพิษณุโลก¹¹ หรือพระพิษณุโลกที่มีกล่าวเป็นหลักฐานอยู่ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา¹²

รัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พระเทียรราชา)

ระบบการปกครองเมืองลูกหลวง คือ เมืองพิษณุโลกได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปอีกครั้งหนึ่ง โดยได้ทรงแต่งตั้งให้พระมหาธรรมราชา (ขุนพิเรนทรเทพ) เชื้อพระวงศ์พระร่วงแห่งสุโขทัย ขึ้นไปครองราชย์เมืองพิษณุโลกและมีอำนาจปกครองดูแลหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งหมด และยกระดับเมืองพิษณุโลกขึ้นเป็นเมืองลูกหลวงที่มีเชื้อพระวงศ์ดำรงฐานะเทียบเท่ากษัตริย์อีกพระองค์หนึ่งเป็นผู้ปกครอง

นอกจากนั้นแล้วสมเด็จพระมหาจักรพรรดิยังได้ให้มีการปรับเปลี่ยนตำแหน่งศักดิ์ดินแดนฝ่ายทหารพลเรือนเพิ่มเติม¹³ เพื่อเป็นการให้รางวัลปูนบำเหน็จและกำหนดโทษแก่ขุนนาง ทหาร และไพร่พลโดยตราเพิ่มไว้ในพระไอยการกระบดศึก

2.3 กฎหมาย คือ ข้อกำหนดบังคับใช้ เพื่อเป็นเครื่องมือในการรักษาความสงบเรียบร้อย และเป็นการจัดระเบียบสังคม ซึ่งเป็นหน้าที่หลักของรัฐเพื่อการคุ้มครองชีวิต ทรัพย์สินของกษัตริย์ และไพร่ฟ้าประชาชน รวมถึงสถาบันที่เป็นรากฐานของสังคมทั้งหมด คือ ชาติ ศาสนา และกษัตริย์

¹⁰ องค์กรการุสสภา (2512) “ประชุมพงศาวดาร เล่ม 38 (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 64) พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)” : 15

¹¹ มานพ ถาวรวัฒน์สกุล (2547) “ขุนนางอยุธยา” ศรีปัญญา : 218

¹² สำนักคลังวิทยา (2515) “คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” : 455

¹³ สำนักพิมพ์สุภาพใจ (2548) “กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 2” : 436-437

ดังนั้นจึงได้มีการนำเอาพระธรรมศาสตร์ พระราชศาสตร์ และหลักอินทภาษมาใช้ในการตรากฎหมาย และกฎมณเฑียรบาล โดยมีลักษณะสำคัญดังนี้

1) พระธรรมศาสตร์

เป็นแม่บทกฎหมายมีต้นกำเนิดอยู่ที่อินเดีย และขอมเป็นผู้รับอิทธิพลนี้มาถ่ายทอดสู่รัฐต่างๆ รวมถึงมอญ โดยเชื่อกันว่ารัฐไทยได้นำเอามาจากมอญ มีลักษณะที่ตายตัวไม่ปรับเปลี่ยน เนื่องจากเป็นเรื่องที่นำมาจากไตรภูมิอันเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องของจักรวาล คติเกี่ยวกับกษัตริย์ที่เป็นสมมุติราช ได้มีเป็นหลักฐานบันทึกในกฎหมายตราสามดวง¹⁴

2) พระราชศาสตร์

เป็นกฎหมายที่กษัตริย์ได้บัญญัติตราขึ้นใหม่ หรือเพิ่มเติม ซึ่งได้นำมาใช้ในการปกครองสืบทอดต่อๆ กันมา และเนื่องจากพระราชศาสตร์มีลักษณะที่ไม่ตายตัว จึงสามารถนำมาปรับและเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา เพราะเป็นส่วนที่ใช้ในการตัดสินคดีความโดยทั่วๆ ไป และได้ถูกบัญญัติหรือตราขึ้นมาใหม่ในรัชสมัยต่างๆ ของกษัตริย์อยุธยา ซึ่งเรียกว่าพระราชบัญญัติ และพระราชกำหนด

3) หลักอินทภาษ

เป็นหลักที่ใช้ในการพิพากษาคัดสินคดีความ ข้อพิพาทต่างๆ และการให้หลักวิธีการในการเลือกผู้ตัดสินคดีความ หรือตระลาการ (ตุลาการ หรือผู้พิพากษา) ซึ่งหลักอินทภาษนี้จะอยู่ในบทพระไอยการ และกฎมณเฑียรบาล

การนำแนวคิดโลกภูมิวิทยาของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ของกษัตริย์อยุธยา นำมาใช้ในการปกครองลักษณะที่กษัตริย์ทรงดำรงฐานะเป็น “เทวราชา หรือ สมมุติเทพ” หรือ “พระจักรพรรดิราช” และ “พระพุทธเจ้า” นั้น จึงทำให้มีการนำเอาพระธรรมศาสตร์ของอินเดียที่ได้รับเอามาจากศาสนาพราหมณ์ โดยผ่านมาทางขอมและมอญ มาใช้ในการปกครอง และมีบันทึกเป็นหลักฐานในกฎหมายอยุธยา (กฎหมายตราสามดวง)¹⁵

นอกจากนี้แล้วการปกครองลักษณะที่กษัตริย์ทรงดำรงฐานะเป็น “เทวราชาหรือสมมุติเทพ” “พระจักรพรรดิราช” และ “พระพุทธเจ้า” การใช้พระธรรมศาสตร์ และพระราชศาสตร์ มาตรากฎหมายขึ้นมานั้น ไม่เพียงแต่เป็นการรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง แต่ยังเป็นการรักษาสถานภาพของกษัตริย์ที่ต้องทรงความศักดิ์สิทธิ์ มีเอกภาพเหนือคนทั้งปวงแล้วนั้น ยังเป็นการรักษาพระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาในการขยายอำนาจออกไปทั่วทุกเมือง แคว้นแคว้น และอาณาจักรต่างๆ ที่ได้ยอมรับมาจากความสัมพันธ์แบบระบบเครือญาติ และการใช้กำลังทหารอีกด้วย

¹⁴ สำนักพิมพ์สุภาพใจ (2548) “กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1” : 8

¹⁵ สำนักพิมพ์สุภาพใจ (2548) “กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 1” : 27-28

และการปกครองในระบบศักดินา คือ “ข้ากับไพร่” ในสมัยอยุธยาชั้นกฎหมาย และการศาล เป็นส่วนบังคับที่สำคัญยิ่งในการรักษาสถาน-ภาพพระราชอำนาจของกษัตริย์ และสถานภาพอำนาจของขุนนางด้วยเช่นกัน

2.4 ลักษณะของกฎหมายสมัยอยุธยาที่ถูกค้นพบ และได้รับการศึกษาด้านเอกสารหลักฐานมาแล้วจากผู้ทีศึกษาค้นคว้าทั้งทางด้านประวัติศาสตร์และกฎหมายว่า มีใช้อยู่ในสมัยอยุธยาที่กษัตริย์อยุธยาได้ตราขึ้นมานั้นมีเพียง 4 ประเภท โดยมีลักษณะดังนี้

1) กฎ

ถือว่าเป็นระเบียบแบบแผนการปฏิบัติของ สังคมภายในพระราชสำนัก ในสังคมเฉพาะ และสังคมทั่วไปในการที่มีข้อกำหนดของการปฏิบัติตนเมื่อต้องเข้ามามีความเกี่ยวข้องกับกษัตริย์ ในการปฏิบัติหน้าที่ราชการ การเข้าเฝ้า และในหมู่คณะของสังคมเฉพาะเช่น พระสงฆ์ และความผิดในการละเมิดกฎอาจได้รับการลงโทษหรือไม่ก็ได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับข้อกำหนดบังคับที่ได้มีระบุอยู่ในกฎนั้นๆ อาทิเช่น กฎมณเฑียรบาล และกฎพระสงฆ์ เป็นต้น

กฎมณเฑียรบาล ถือได้ว่าเป็นข้อบังคับที่สำคัญสำหรับกษัตริย์มาก และจะกำหนดให้ใช้ อยู่เพียงในพระราชวัง หรือในพระราชอาณาเขตของกษัตริย์เท่านั้น โดยกฎมณเฑียรบาลฉบับแรกเขียนขึ้นเมื่อไรนั้น ไม่มีหลักฐานปรากฏให้ทราบอย่างแน่ชัดได้ แต่การที่กฎมณเฑียรบาลเป็นกฎ ที่ว่าด้วยการรักษาเรือนหลวง หรือพระราชวัง หรือในพระราชอาณาเขตของกษัตริย์ ย่อมทำให้ กฎมณเฑียรบาลคือ กฎที่อยู่คู่กับสถาบันกษัตริย์มาช้านาน และเท่าที่ปรากฏหลักฐานทาง ประวัติศาสตร์ ที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นกฎมณเฑียรบาลฉบับเก่าแก่ที่สุดที่ตกทอดมาถึงปัจจุบัน คือ กฎมณเฑียรบาลฉบับที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดให้ตราขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2011 (ค.ศ. 1468)¹⁶

2) พระไอยการ

ถือได้ว่าเป็นบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับสังคมในพระราชสำนักและราษฎรทั่วไป อาทิเช่น พระไอยการพรมศักดิ์ พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง พระไอยการลักษณะพยาน พระไอยการลักษณะทาส พระไอยการลักษณะวิวาท และพระไอยการ ลักษณะฟัวเมีย เป็นต้น และพระไอยการนี้ ถือว่าเป็นกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้ใดจะแก้ไขมิได้

3) พระราชบัญญัติ

ถือว่าเป็นกฎหมายที่กษัตริย์ได้วินิจฉัยและชี้ขาดให้ปรับแก้ไข และตราขึ้นมาใหม่ จากพระไอยการเดิมที่มีปัญหาในการขัดแย้งกันเองของการตีความ โดยกษัตริย์ต้องทรงวินิจฉัย

¹⁶วรพร ภู่งศ์พันธุ์ (2549) “กฎมณเฑียรบาลในฐานะหลักฐานประวัติศาสตร์ไทยสมัย อยุธยาถึงพ.ศ.2348” จุฬาลงกรณ์ : 1

และแก้ไขเท่านั้น

4) พระราชกำหนด

ถือว่าเป็นกำหนดแบบแผนในการปกครองแผ่นดินของกษัตริย์เป็นส่วนใหญ่ ที่ได้รับการตราขึ้นและมีบทลงโทษอย่างชัดเจน อาทิเช่น กฎหมายลักษณะอาญา กฎหมายลักษณะรับฟ้อง กฎหมายลักษณะโจร กฎหมายลักษณะลักพา กฎหมายพิสูจน์การดำเนินน้ำลุยเพลิง และกฎหมายลักษณะมรดก เป็นต้น

2.5 การชำระกฎหมาย และการตรากฎหมาย คือ กฎหมายเดิมที่มีมาก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 1893 ที่ได้นำมาชำระปรับปรุงแก้ไข และตราเพิ่มเติมขึ้นในรัชสมัยต่างๆ ดังนี้ **รัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง)**

ภายหลังจากการสถาปนากรุงศรีอยุธยาแล้วนั้นสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ได้นำเอากฎหมายเดิมที่มีมาก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา ขึ้นเป็นราชธานีมาปรับใช้ และได้มีการตรากฎหมายเพิ่มเติมขึ้นทั้งหมด 10 ฉบับ¹⁷

- 1) ลักษณะพยาน พ.ศ. 1894
- 2) ลักษณะอาญาหลวง พ.ศ. 1895
- 3) ลักษณะรับฟ้อง พ.ศ. 1899
- 4) ลักษณะลักพาราษฎร์ พ.ศ. 1899
- 5) ลักษณะอาญาราษฎร์ พ.ศ. 1901
- 6) ลักษณะโจร พ.ศ. 1903
- 7) ลักษณะเบ็ดเสร็จว่าด้วยที่ดิน พ.ศ. 1903 และว่าด้วยสาเหตุ พ.ศ. 1906
- 8) ลักษณะฟัวเมีย พ.ศ. 1904
- 9) ลักษณะฟัวเมีย (เพิ่มเติม) พ.ศ. 1905
- 10) ลักษณะโจร (ว่าด้วยสมโจร) พ.ศ. 1910

รัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ภายหลังจากสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ได้ชำระแก้ไขและตรากฎหมายเพิ่มเติมขึ้นมาใช้จนกระทั่งในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้โปรดให้มีการชำระแก้ไข และมีการตรากฎหมายเพิ่มเติมขึ้นอีก 6 ฉบับ¹⁸ คือ

¹⁷ ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ (2543) “ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยเริ่มแรกจนถึงสิ้นอยุธยา” ศรีนครินทร์วิโรฒ : 270-271

- 1) กฎหมายว่าด้วยการเทียบศักดิ์นา พ.ศ. 1998
- 2) กฎหมายว่าด้วยการเทียบศักดิ์นาพลเรือน พ.ศ. 1998
- 3) กฎหมายศักดิ์นาทหารหัวเมือง พ.ศ. 1998
- 4) กฎหมายลักษณะอาญาขบถศึก พ.ศ. 1997 และพ.ศ. 1998
- 5) กฎหมายลักษณะอาญาหลวง (เพิ่มเติม) พ.ศ. 1998
- 6) กฎมณเฑียรบาล พ.ศ. 2011

เป็นกฎที่เกี่ยวข้องกับการใช้บังคับภายในราชสำนัก และใช้ต่อเนื่องมาจนเป็นพระราชประเพณี ดังนั้นกฎมณเฑียรบาลมีสถานะเป็นพระราชกำหนด จึงทำให้มีอำนาจบังคับใช้ในทางปฏิบัติเช่นเดียวกับกฎหมายอื่นๆ หากแต่กฎมณเฑียรบาลอาจจะมีแตกต่างจากกฎหมายอื่นในแง่ที่ว่ากฎหมายโดยทั่วไปนั้นเป็นบทบัญญัติเพื่อระงับข้อพิพาทต่างๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างกันในสังคม แต่กฎมณเฑียรบาลนั้นเป็นกฎหมายสำหรับรักษาเรือนพระเจ้าแผ่นดินและเป็นการพรรณากำหนดพระเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดินและพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่งอยู่ในตำแหน่งหน้าที่การรับราชการ และข้อบังคับสำหรับข้าราชการที่จะประพฤติให้ถูกต้อง โดยการกระทำตามแบบแผนที่ระบุไว้ในการเป็นข้าราชการของพระเจ้าแผ่นดิน

ในการศึกษาเกี่ยวกับกฎมณเฑียรบาลนั้น ทำให้ทราบว่าโดยส่วนมากแล้ว ข้อกำหนดต่างๆ ของกษัตริย์ เป็นในเรื่องเกี่ยวกับกฎหมายที่ห้ามล่วงพระราชบัญญัติ พระราชทรัพย์ที่ปรากฏในมุลคดีของไทย ที่ไม่ได้มีการเขียนหรือบัญญัติไว้แม้แต่ทีเดียว รวมถึงกฎหมายที่ต้องปฏิบัติในการยกย่องพระเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดิน การกำหนดหน้าที่ของขุนนางข้าราชการในการปฏิบัติให้ถูกต้องต่อกษัตริย์นั้น ไม่มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระมนู ธรรมศาสตร์ของอินเดีย และของมอญ แต่มีเป็นข้อกำหนดในการกล่าวถึงหน้าที่ของกษัตริย์ สิ่งที่กษัตริย์ต้องทรงปฏิบัติ เช่น การรักษาศีล และการตัดสินใจคิดความต่างๆ และไม่ถือว่ากฎมณเฑียรบาลเป็นหนึ่งในมุลคดีในพระธรรมศาสตร์

ดังนั้นสถานะของกฎมณเฑียรบาลเมื่อมีการพิจารณาไปแล้ว ถือได้ว่าอยู่นอกบาติงของพระธรรมศาสตร์ ด้วยเหตุที่กฎมณเฑียรบาลไม่ได้ถือเป็นมุลคดีที่เห็นมีปรากฏอยู่ทั้งในคัมภีร์พระมนูธรรมศาสตร์ของอินเดีย พระธรรมศาสตร์ของมอญ และแม้แต่ในพระธรรมศาสตร์ของไทย

---

¹⁸ ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ (2543) “ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยเริ่มแรกจนถึงสิ้นอยุธยา” ศรีนครินทร์วิโรฒ : 272

กฎหมายเทียรบาลจึงเป็นกฎหมายลักษณะพิเศษที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทของสังคมไทย อันเป็นสังคมที่ยกย่อง และให้ความสำคัญกับสถาบันกษัตริย์ไว้อย่างสูงสุด¹⁹

กฎหมายเทียรบาลที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ชำระแก้ไขและตราเพิ่มขึ้นใหม่ได้แบ่งออกเป็น 3 แผนก คือ

(1) **แผนกพระตำรา** ว่าด้วยแบบแผนที่ประกอบด้วยตำราพระราชานุกิจ คือ การกำหนดเวลาและพระราชกรณียกิจต่างๆ ที่กษัตริย์ต้องทรงประพฤติ ปฏิบัติการว่าราชการในการปกครองบ้านเมือง การทรงพระราชกรณียกิจประจำวันส่วนพระองค์ และการทรงประพฤติ ปฏิบัติตามวัน เดือน ปีที่มีกำหนดประจำของเทศกาลสำคัญต่างๆ ที่ต้องทรงทำพระราชพิธีให้เป็นไปตามพระราชประเพณีที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา อันถือว่าเป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งในการปกครองบ้านเมืองของกษัตริย์ แต่พระตำรานี้ได้มีการปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสมของกษัตริย์ในแต่ละรัชกาล และในแต่ละราชสกุลวงศ์อีกด้วย

(2) **แผนกพระธรรมนูญ** ว่าด้วยการจัดตำแหน่ง หน้าที่ต่างๆ การปฏิบัติในงานราชการ และตำแหน่งหน้าที่ต่างๆ ของเจ้า เจ้านาย และพระบรมวงศานุวงศ์

(3) **แผนกพระราชกำหนด** ว่าด้วยบทบัญญัติสำหรับใช้ในพระราชสำนัก ที่เป็นข้อบังคับในระเบียบการปกครอง และการใช้บังคับเป็นกฎหมายส่วนหนึ่งด้วย

รัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระเชษฐาธิราช)

ได้มีการชำระและการตรากฎหมายลักษณะรับฟ้องเพิ่มเติมขึ้น เพื่อเป็นการบังคับใช้ในการควบคุมสังคมให้ได้ผลและมีความรัดกุมเพิ่มมากขึ้น

รัชสมัยของสมเด็จพระไชยราชา

ได้มีการตรากฎหมายลักษณะพิสูจน์ดำเนินอาชญากรรมเพิ่มเติมขึ้นเป็น 7 ประการคือ

- 1) ให้อิ้วตะกั่ว
- 2) สาบาน
- 3) ลุยเพลิง
- 4) ดำน้ำ
- 5) ว่ายขึ้นน้ำแข่งกัน
- 6) ว่ายข้ามฟากแข่งกัน
- 7) ตามเทียบคนละเล่มเท่ากันหนึ่ง

¹⁹วรพร ภู่งศ์พันธ์ (2549) “กฎหมายเทียรบาลในฐานะหลักฐานประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาถึงพ.ศ.2348” จุฬาลงกรณ์ : 2, 67-68

รัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

ได้มีการปรับปรุงกฎหมาย เป็นการตรากฎหมายพระไอยการกระบดศึกเพิ่มเติมขึ้น เป็นบท 26 ถึงบท 39 และในแต่ละบทมี 1 มาตรา²⁰ ขึ้นเพื่อเป็นการบำรุงขวัญกำลังใจแก่ขุนนาง ทหาร และไพร่พล ด้วยการปูนบำเหน็จรางวัล ดังเช่น การแต่งตั้งขุนพิเรนทรเทพขึ้นเป็นเจ้าเมือง พิษณุโลก และบทลงโทษขุนนาง ทหาร และไพร่พลที่ทำความผิดแต่เคยกระทำความดีมาก่อน เช่นในการ แพ้การศึกสงครามของขุนนางไพร่พลในการสงครามกับพระเจ้าหงสาวดีตะเบงชเวตี้ พ.ศ. 2092 และพระไอยการอาชาหลวงตั้งแต่บท 104/1²¹

2.6 การศาล ศาลเป็นสถานที่ตัดสินคดีความต่างๆ ให้ลุล่วงไปเพื่อให้ได้ความยุติธรรม อย่างเป็นกลางให้ได้มากที่สุด และเมื่อดูจากบทกำหนดลงโทษผู้เป็นตุลาการหรือผู้พิพากษาที่ไม่ทำการตัดสินอย่างยุติธรรมแล้วนั้น เสมือนกับว่ามีความเคร่งครัดในการคัดเลือกจัดตั้งผู้ที่จะมาเป็น ผู้พิพากษา (ตระลาการ หรือ ตุลาการ)

การจัดตั้งคณะผู้ตัดสินคดีในสมัยอยุธยา นั้น กษัตริย์ได้ทรงยึดเอาหลักของระบธรรมศาสตร์ และหลักอินทภาษมาทำการคัดสรรเลือกผู้ตัดสินคดีความในการศาล โดยการกำหนดถึงลักษณะ ของผู้ที่ตัดสินคดีที่ต้องมีความซื่อตรง ซื่อสัตย์ และยุติธรรม ดังมีเป็นหลักฐานในกฎหมายอยุธยา (กฎหมายตราสามดวง)

....อนึ่งให้ผู้พิพากษาถือเอาซึ่งแว่นแก้วคือหลักอินทภาษนี้แล้วเอาพระธรรมสาตราเปนจักษุซ้าย ขวา เอาพระราชกฤษฎีกาเปนเขาพระสุเมรุราชหลักโลกยกอันมั่นคง....

การบริหารจัดการเรื่องของการศาลของอาณาจักรอยุธยา นั้น ได้มีมาพร้อมๆ กับการสถาปนา กรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 1893 และได้มีการบริหารจัดการให้สอดคล้องกับระบบการปกครองและ กฎหมายที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละรัชสมัยของกษัตริย์อยุธยา และการศาลของอาณาจักรอยุธยา มีดังนี้

รัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง)

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ได้จัดการด้านการศาลให้สอดคล้องกับการ ปกครองแบบจตุสดมภ์ โดยจัดตั้งการศาลออกเป็น 4 ศาล คือ

ศาลกรมวัง ได้แต่งตั้งให้มีขุนวังทำหน้าที่ต่างพระเนตรพระกรรณ เนื่องจากเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิด กษัตริย์ และคดีที่ขึ้นศาลกรมวังโดยส่วนมากแล้วเป็นคดีที่ราษฎรฟ้องร้องราษฎรด้วยกันเอง

ศาลกรมเมือง (เวียง) โดยแต่งตั้งให้ “ขุนเวียง” มีหน้าที่พิจารณาและพิพากษาคดีอุกฉกรรจ์ร้ายแรง

²⁰ สำนักพิมพ์สุภาพใจ (2548) “กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 1” : 436-441

²¹ สำนักพิมพ์สุภาพใจ (2548) “กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 2” : 387

ศาลกรมมา โดยแต่งตั้งให้ “ขุนนา” มีหน้าที่พิจารณาและพิพากษาคดีที่เกี่ยวข้องกับด้าน เกษตรกรรม กสิกรรม และป่า ในเรื่องของคดีพิพาทที่เกี่ยวกับที่ดิน โคน กระบือและสัตว์ต่าง **ศาลกรมคลัง** โดยแต่งตั้งให้ “ขุนคลัง” มีหน้าที่พิจารณาและพิพากษาคดีพระราชทรัพย์ โดยการ พิพากษาพิจารณาคดี มีผู้พิพากษา 1 คน (ตระลาการ หรือ ตุลาการ) และลูกขุน 12 คนเป็นพราหมณ์ ชาวต่างประเทศที่เชี่ยวชาญพระธรรมศาสตร์ เรียกว่าลูกขุนศาลหลวง มีหน้าที่ชี้ขาดเกี่ยวกับตัวบท กฎหมาย แต่ไม่มีอำนาจบังคับบัญชาใดๆ ²²

รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการศาลเพื่อให้การพิจารณาคดี ต่างๆ เป็นไปด้วยความยุติธรรมจากการแยกการตัดสินความผิด กับการบังคับคดีออกจากกัน โดยผู้ สอบสวนความผิดไม่มีอำนาจในการตัดสินคดี และผู้ตัดสินชี้ขาดไม่มีอำนาจในการบังคับคดี การ แยกการตัดสินความผิดและการบังคับคดีได้แบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ 1. ฝ่ายรับฟ้อง พิจารณาคดีและ การปรับไหมเป็นหน้าที่ของขุนนางไทย และ 2. ฝ่ายตรวจสำนวนและตัดสินคดีเป็นหน้าที่ของ พราหมณ์

รัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระเชษฐาธิราช)

การศาลได้ถูกปรับเปลี่ยนอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้เป็นระบบระเบียบได้ดีขึ้น และได้ใช้สืบ กันมาจนถึงสิ้นสมัยอยุธยา โดยให้ปรับการศาลเกี่ยวกับการตัดสินลงโทษผู้กระทำความผิดทำหน้าที่โดย ขุนนางไทย ส่วนพราหมณ์ชาวต่างชาติมีหน้าที่ให้การปรึกษา ตรวจสำนวนและตัดสิน แต่ไม่มี อำนาจบังคับคดี และมีการจัดตั้งศาลสำหรับการถวายฎีกาไว้ 4 ศาลคือ

- 1) ศาลความอาญา
- 2) ศาลความแพ่ง
- 3) ศาลนครบาล
- 4) ศาลการกระทรวง

2.7 การทหาร เป็นการบริหารจัดการกำลังคนให้มีระเบียบแบบแผน มีการควบคุม บังคับบัญชา มีการฝึกฝนยุทธวิธีที่นำมาใช้อย่างได้ผลในการต่อสู้ เพื่อการดำรงเอกราช และเอกราช ของอาณาจักรให้คงอยู่ได้ ซึ่งการทหารในสมัยอยุธยาได้มีความสำคัญต่อกษัตริย์อยุธยาเป็นอย่างมาก เพราะการที่ต้องรักษาพระราชอำนาจของกษัตริย์และอาณาจักรไว้ให้ได้อย่างเข้มแข็ง

²² อาคม พัลนิยะ (2545) “ศรีธรรมเทพนคร” มติชน : 73

ดังนั้นการจัดหากำลังทหาร กำลังพล การจัดหมวดหมู่เพื่อเป็นการควบคุมหน้าที่ในการทำงานของแต่ละหน่วยงาน และการจัดหาผู้ควบคุมดูแลเป็นลำดับขั้นขึ้นไปจึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยรวมถึงเรื่องของยุทธศาสตร์ และยุทธวิธีต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในการทหารดังต่อไปนี้

การเกณฑ์กำลังไพร่พล และการจ้างทหารอาสาต่างชาติ

1) ไพร่

ไพร่ คือ ราษฎรทั้งหมดมีฐานะเป็นกำลังพลหรือทหารของอาณาจักรนั่นเอง ดังนั้นระบบไพร่ในสังคมไทยได้มีการกำหนดไว้ในลักษณะต่างๆ และถูกควบคุมไว้อย่างเข้มงวดมาก โดยไพร่ต้องขึ้นสังกัดอยู่กับขุนนางข้าราชการในกรม กองต่างๆ หรือกับพ่อค้าวานิช และมีฐานันดรไพร่ที่แตกต่างกัน แต่เมื่อมีการศึกสงครามไพร่ในทุกสังกัดต้องเข้ามารายงานตัวหรือถูกเกณฑ์เข้ามาเป็นทหาร และการกำหนดฐานะไพร่ตามสังกัดต่างๆ มีดังนี้

(1) **ไพร่หลวง** หมายถึง ไพร่ที่สังกัดวังหลวงต้องถูกเกณฑ์เข้ารับราชการปีละ 6 เดือน คือ การเข้าเป็นไพร่หลวงเดือนหนึ่ง ออกเดือนหนึ่งสลับกันไป ถ้าไม่ต้องการถูกเกณฑ์เข้ารับราชการก็สามารถเสียเงินแทนให้กับหลวงเดือนละ 4 - 6 บาท โดยไพร่หลวงต้องเข้าสังกัดอยู่ในกรมพระสัสดีซ้าย กรมพระสัสดีขวา กรมพระสัสดีนอก และกรมพระสัสดีใน

(2) **ไพร่เลว ไพร่ราบ ไพร่มีคร้ว** หมายถึง ไพร่ที่สังกัดมูลนาย คือ ไพร่เลว คือ ลูกหมู่ที่มีอายุระหว่าง 12 ปีลงมา มีศักดินา 10 ไพร่ราบ คือ ลูกหมู่ที่มีอายุ 13-17 ปี มีศักดินา 15 และไพร่มีคร้ว คือ ลูกหมู่ที่มีครอบครัวแล้ว มีศักดินา 20

(3) **ไพร่สม** หมายถึง ไพร่ที่สังกัดบรรดาเจ้านายหรือขุนนาง ข้าราชการใหญ่น้อยทั้งหลายมีหน้าที่รับราชการหรือถูกเกณฑ์แรงงาน

(4) **ไพร่ส่วย** หมายถึง ราษฎรที่ถูกยกเว้นไม่ต้องถูกเกณฑ์เข้ามารับราชการ แต่ต้องมีการส่งส่วยเข้ามาให้หลวงแทน ซึ่งส่วยนี้อาจเป็นสิ่งของ หรือเงินทอง

เลก หรือเลข หมายถึง คำรวมที่เรียกไพร่หัวเมืองทั้งหลายตลอดจนข้าทาส และพวกเลขหัวเมืองที่ขึ้นอยู่กับกรมมหาดไทย และกรมพระกลาโหม

ในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระเชษฐาธิราช) ได้มีการจัดระเบียบกองทัพด้วยการจัดทำสารบัญชี่ คือ บัญชีกำลังพลเพื่อใช้และควบคุมการเกณฑ์ไพร่พลชายไทยอายุตั้งแต่ 18-60 ปี เข้าเป็นกำลังทหารที่เรียกว่าไพร่สม และผู้ไม่สามารถเป็นทหารได้จะต้องมีหน้าที่ส่งส่วยให้แก่ราชการ ที่เรียกว่าไพร่ส่วย นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งกรมใหม่ขึ้นมา คือ กรมพระสุรัสวดีให้เป็นหน่วยรับผิดชอบ โดยมีออกพระราชสุภาวดีเป็นเจ้ากรมรับผิดชอบในมณฑลราชธานี พระสุรัสวดีหารับผิดชอบหัวเมืองฝ่ายเหนือ และพระสุรัสวดีซ้ายรับผิดชอบหัวเมืองฝ่ายใต้ โดยได้กำหนดให้มีการสักรเลิกไพร่พลชายไทย

จุดประสงค์ของการสักเลกนั้นเพื่อบอกสังกัดในหมวด และหมู่ โดยตามปกติเลกมีสังกัดตามทีปู้ และพ่อของตนสังกัดอยู่ ผู้ซึ่งมีหน้าที่สักเลก คือ แม่กองสังกัด ได้แก่ ขุนนางข้าราชการฝ่ายที่ควบคุมหัวเมืองเขตที่มีการสักเลก โดยได้รับการแต่งตั้งเป็นครั้งคราวจากส่วนกลาง และพวกมูลนายที่ควบคุมไพร่อยู่แต่ละหัวเมือง ครั้นสักท้องแขนแล้ว ผู้ถูกสักมีฐานะเป็นไพร่สมหรือเลกสม มีหน้าที่ต้องปฏิบัติรับใช้มูลนาย ยังไม่ต้องเข้าเวรประจำตามกรมกองที่สังกัดจนกว่ามีอายุครบ 20 ปี

2) ทหารอาสาต่างชาติ

เป็นกำลังคนที่มีความชำนาญในด้านอาวุธปืนและการรบแบบสมัยใหม่ โดยได้ถูกจ้างเข้ามาเป็นกำลังพลในทัพหลวงชาติแรก คือ ชาวโปรตุเกส ซึ่งสมเด็จพระไชยราชาธิราชได้จัดจ้าง และการจ้างทหารต่างชาตินี้มีมาถึงพ.ศ. 2114 ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา

ยุทธศาสตร์

นอกจากการเตรียมกำลังคน หรือเตรียมพล แล้วนั้น ยุทธศาสตร์ในการเตรียมรับ หรือการเตรียมเข้าทำการศึกสงครามเพื่อการรักษาป้องกันพระราชอำนาจ และการขยายพระราชอำนาจ ได้มีขึ้นมาในทุกยุคทุกสมัย และในสมัยอยุธยาได้มีการเตรียมการในยุทธศาสตร์ และการพัฒนาปรับเปลี่ยนไปตามรัชสมัยที่มีสภาวะการณ์และสถานการณ์ที่แตกต่าง โดยมีการจัดไว้ดังนี้ *หน่วยทหาร*²³ กรมทหาร เป็นต้นสังกัดที่ได้ถือปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาว่าหน่วยทหารใหญ่ๆ ได้แก่ ซึ่งเป็นกรมในสังกัดของเชื้อพระวงศ์ที่ได้รับการทรงกรม

การทรงกรม คือ การที่กษัตริย์ได้สถาปนาเชื้อพระวงศ์ระดับสูงที่ไว้วางใจให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการงานสำคัญ คือ การควบคุมกำลังคนไว้จำนวนหนึ่ง จำนวนมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับระดับของกรมตามปกติ

กรมทหารจะมี 4 ระดับ อันได้แก่ กรมหมื่น กรมขุน กรมหลวง และกรมพระ กรมแต่ละกรมมีบุคคลระดับบริหารงานคือ เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาลชีกรม และนายกองระดับต่างๆ ซึ่งเป็นมูลนายจำนวนหนึ่งของกรม งานของกรมเหล่านั้นมีอยู่ทั้งในส่วนของวังหลวง วังหน้า และวังหลัง ส่วนกรมใดรับผิดชอบกำลังคนในแถบหัวเมืองใดหรือเขตใดบ้างนั้น โดย ตามปกติย่อมขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของพระทัยของพระมหากษัตริย์ เจ้ากรมแต่ละกรมส่งคนไปช้กุงเอาคนมาขึ้นกรมของตน โดยผลการไม่ได้แม้ว่าคนเมืองหนึ่งมีศรัทธาในเจ้านายเชื้อพระราชวงศ์ โดยนำมาขอขึ้นด้วยสมัครใจก็ตาม²⁴

²³ สำนักพิมพ์สุภาพใจ (2548) “กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 1” : 168-201

²⁴ สนั่น เมืองวงษ์ (2524) “ประวัติศาสตร์ไทย ตอนที่ 1” ไทยนำ : 114-115

1) ประเภทของทหาร

ได้ยึดแนวทางของการจัด “จตุรงคเสนา” ตามแบบของพราหมณ์ต้องมีกองทัพ 4 เหล่า คือ เหล่าพลช้าง เหล่าพลม้า เหล่าพลรถ และ เหล่าพลราบ แต่ “จตุรงคเสนา” ของไทยนั้นได้รับการดัดแปลงให้เหมาะสมเป็น เหล่าพลช้าง เหล่าพลม้า เหล่าพลราบ และเหล่าพลช่าง โดยจัดเป็นเหล่าใหญ่ๆ ซึ่งแต่ละเหล่าได้มีกรมกองตามยุทธวิธีอีกหลายฝ่าย เช่น กรมช้าง กรมม้า กรมปืนใหญ่ กรมปืนเล็ก กรมฝึพาย กรมราบ กรมทศโยธา กรมทหารอาสา กรมตำรวจ กรมเขนทอง กรมทวนทอง และ ฯลฯ เป็นต้น

การจัดกองทัพ ได้แบ่งออกเป็นการจัดกองทัพของเมืองหลวง และการจัดกองทัพของหัวเมือง ซึ่งได้มีวิธีการจัดกองทัพที่แบ่งออกเป็น 2 ส่วน และแต่ละส่วนมีหน้าที่ต่างๆ ดังนี้

(1) การจัดกองทัพเมืองหลวง หรือทัพหลวง การจัดทัพหลวงที่นิยมเรียกว่า “ทัพในกรุง” ประกอบด้วย ทัพหน้า ซึ่งเป็นทัพของพระมหาอุปราชหรือหน่อพุทธางกูร ทัพหลวงเป็นทัพของพระมหากษัตริย์ และทัพหลัง เป็นทัพของพระมหาอุปราช หรือพระราชบุตร หรือพระราชบุตรเขย หรือพระบรมวงศานุวงศ์

นอกจากการจัดทัพหลวงหรือทัพในกรุงดังกล่าวข้างต้นแล้วยังได้มีการจัดแบ่งออกเป็นกองทัพที่สำคัญๆ โดยได้จัดแบ่งตามตำแหน่งแม่ทัพเพื่อมีหน้าที่ควบคุมพลทัพต่างๆ ซึ่งได้จัดไว้คือ

- กองทัพเดโช มีออกญาสิทธิราชเดโชชัยเป็นแม่ทัพฝ่ายขวา ขุนไกรนารายณ์เป็นปลัดทูลฉลอง ซึ่งในยามปกติ ได้รับหน้าที่ในการส่งทหารระดับแม่ทัพนายกอง ให้ไปจัดการงานด้านการทหารตามหัวเมืองที่ขึ้นกับทัพฝ่ายขวาทางทหาร

- กองทัพซ้าย มีออกญาสิทธิราชเดโชชัยซ้าย หรือพระยาซ้าย มีตำแหน่งเป็นแม่ทัพฝ่ายซ้าย ขุนไกรเทพเป็นปลัดทูลฉลอง ยามปกติได้รับหน้าที่ในการส่งทหารระดับแม่ทัพนายกองไปจัดการด้านการทหารตามหัวเมืองที่ขึ้นกับทัพฝ่ายซ้ายทางทหาร

- กองทัพหลวง มี พระมหากษัตริย์เป็นผู้นำทัพ โดยมีกรมตำรวจต่างๆ เป็นกำลัง

(2) การจัดกองทัพหัวเมือง กองทหารหัวเมืองถ้าเป็นไพร่ของหัวเมืองชั้นในก็จัดเข้าเป็นกองทหารของทัพในกรุง และถ้ากองทหารหัวเมืองนั้นเป็นไพร่ของหัวเมืองชั้นนอก เจ้าเมืองมีอำนาจและบทบาทเป็นแม่ทัพโดยตรง การรวบรวมทหารจัดหมวดหมู่ยึดแบบแผนของเมืองหลวงเป็นหลัก แต่ทัพหัวเมืองเป็นกองทัพอิสระ การรับคำสั่งนั้นรับโดยตรงจากทางราชธานี โดยสั่งให้ยกไปทำการตามลำพังหรือให้สมทบกับราชธานีก็ได้²⁵

²⁵ อดิศักดิ์ ไชยโยธา (2543) “พัฒนาการของมนุษย์และอารยธรรมราชอาณาจักรไทย” โอเดียน : 207-211

พื้นที่การรับศึกสงคราม และการเตรียมพลเข้ารบ

พื้นที่ของการรับศึกสงครามและการเตรียมพลเข้ารบ ได้มีการจัดตามสถานการณ์ และสถานะแวดล้อม และมีการปรับเปลี่ยนตามแนวทางของความเชื่อและความถนัดในการรบของ กษัตริย์อยุธยาในแต่ละรัชสมัย ซึ่งมีลักษณะการจัดพื้นที่การรับศึกสงครามและการรบดังนี้

รัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง)

1) การจัดพื้นที่การตั้งรับศึกสงคราม พ.ศ. 1893

โปรดฯ ให้ขุดคลองคูเมืองที่เรียกว่า “คลองคูขื่อน้ำ” ขึ้นระหว่างแม่น้ำลพบุรีกับแม่น้ำป่าสักที่ทำให้มาบรรจบกันได้ที่แม่น้ำเจ้าพระยา

2) การเตรียมพลเข้ารบ

การเตรียมพลเข้ารบและการออกไปทำการศึกสงคราม ได้ใช้ยุทธวิธีตามความสามารถ และความชำนาญในการรบของแต่ละบุคคลตามแบบโบราณ ที่ได้รับการศึกษาและฝึกซ้อมยุทธวิธีต่างๆ มาจากการถ่ายทอดของบรรพบุรุษ และการถ่ายทอดของครูบาอาจารย์ที่ศึกษาจากตำรายุทธวิธีแบบต่างๆ กัน โดยมีได้มีการรวบรวมมาใช้เป็นแบบแผนเดียวกัน

3) อาวุธยุทโธปกรณ์ต่างๆ

เป็นการใช้อาวุธจำพวก คบ โล่ หอก มีด และร่างกาย ส่วนพาหนะได้แก่ช้าง ม้า วัว ควาย สัตว์ต่าง และเรือ

รัชสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว)

1) การจัดพื้นที่การตั้งรับศึกสงคราม พ.ศ. 2033

โปรดฯ ให้ปรับปรุงที่ตั้งการรับศึกสงครามนอกเมืองราชธานีเพิ่มขึ้น โดยให้ก่อกำแพงเมืองพิชัย

รัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระเชษฐาธิราช)²⁶

1) การจัดพื้นที่การตั้งรับศึกสงคราม พ.ศ. 2041

โปรดฯ ให้ขุดคลองขึ้นระหว่างคลองสำโรงกับคลองทัพนางในเมืองพระประแดง เพื่อสะดวกแก่การคมนาคมและการเดินเรือระหว่างลำแม่น้ำเจ้าพระยากับคลองบางปะกง

2) การเตรียมพลเข้ารบ

โปรดฯ ให้รวบรวมตำรับตำราเกี่ยวกับด้านการศึกสงครามต่างๆ มาชำระและแต่งเป็น

²⁶องค์การคุรุสภา (2504) “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่ม 1 ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาค)” : 20

“ตำราพิชัยสงคราม” และนำมาใช้เป็นแบบแผนในการเตรียมทำการศึกสงคราม อันได้แก่ วิธีการจัดกระบวนทัพ วิธีการรบ และการตั้งรับการศึกสงคราม

รัชสมัยของสมเด็จพระไชยราชาธิราช²⁷

1) การจัดพื้นที่การตั้งรับศึกสงคราม พ.ศ. 2065

สมเด็จพระไชยราชาธิราช โปรดฯ ให้ขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยาเรียกว่า คลองบางกอก

2) การเตรียมพลเข้ารบแบบทันสมัย

สมเด็จพระไชยราชาธิราช ทรงโปรดฯ ในการทำการศึกสงครามและการใช้วิธีการรบแบบสมัยใหม่ จึงจัดจ้างทหารโปรตุเกสมาเป็นทหารอาสาให้มาเป็นผู้ฝึกการใช้อาวุธปืน และจัดหาปืนไฟเข้ามาใช้ในกองทัพ นับได้ว่าเป็นรัชสมัยแรกทีในกองทัพมีการใช้ปืนไฟ

รัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

เป็นการเปลี่ยนแปลงยุทธศาสตร์ครั้งใหญ่ครั้งหนึ่งของสมัยอยุธยาด้วยการ โปรดฯ ให้ยกเลิกการยกทัพออกไปทำศึกสงครามนอกพระนคร แต่ให้ใช้พระนครเป็นที่ตั้งการรับการศึกสงคราม และได้ใช้มาจนถึงช่วงกลางรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชา และการใช้พระนครเป็นยุทธศาสตร์ของการตั้งรับการศึกสงคราม จึงได้จัดการปรับปรุงพื้นที่ยุทธศาสตร์ดังนี้

1) การจัดพื้นที่การตั้งรับศึกสงคราม

จากการเปลี่ยนแปลงยุทธศาสตร์นี้จึงทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมพื้นที่ของการตั้งรับการศึกสงครามในพระนคร ซึ่งสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้โปรดฯ ให้มีการจัดการดังนี้

(1) กำแพงพระนคร กำแพงพระนครแต่เดิมมีเพียงเพนียดไม่มีป้อม โปรดฯ ให้สร้างกำแพงและป้อมขึ้นมาใหม่²⁸ โดยจ้างช่างต่างชาติ มาก่อกำแพงเป็นแบบสมัยใหม่ต่างจากเดิมที่เป็นกำแพงดินมาเป็นการก่อสร้างแบบอิฐถือปูน เพื่อใช้เป็นยุทธศาสตร์ฐานที่มั่นในการตั้งรับการศึกสงคราม

(2) รื้อกำแพงเมืองสุพรรณบุรี ลพบุรี และนครนายก โปรดฯ ให้รื้อกำแพงเมืองทั้งสามเมืองลง เพราะทรงไม่มีพระประสงค์ที่จะให้ข้าศึกได้อาศัยใช้เป็นฐานตั้งทัพเข้าตีกรุงศรีอยุธยา อันเป็นการแสดงถึงเจตนา รมณ์อันแน่วแน่ ที่จะไม่ใช้หัวเมืองเป็นฐานรับศึก²⁹

²⁷ กรมศิลปากร (2534) “พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2” : 485

²⁸ สำนักพิมพ์คลังวิทยา (2515) “คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” : 457

²⁹ สุเนตร ชุตินธรานนท์ (2515) “สงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2310): ศึกษาจากพงสาวดารพม่าฉบับราชวงศ์คองบอง” มติชน : 461

- (3) รื้อหอระเคิม ที่ทำด้วยไม้ซุงและสร้างป้อมปราการขึ้นมาใหม่เป็นแบบอิฐถือปูน เพื่อจัดเตรียมป้อมปราการให้เป็นหอระเคิมโดยนำปืนใหญ่ ปืนไฟน้อยเข้าที่ตั้งยิงรักษาหน้าที่เชิงเทินให้มั่นคง³⁰
- (4) ขุดคูเมืองชั้นนอกเพิ่มอีกชั้น คูเมืองเคิม คือ คูขื่อน้ำมีแต่ชั้นใน จึงโปรดฯ ให้ขุดคูเมืองชั้นนอกเพิ่มเป็น 2 ชั้น โดยวิธีการขุดคลองรอบกำแพงพระนครเพิ่มเติม
- (5) เปลี่ยนแปลงการจัดขบวนทัพรับศึกในพระนคร จัดขบวนทัพในการตั้งรับการศึกษาสงครามภายในกำแพงพระนคร โดยแบ่งตามตำราพิชัยสงคราม มีการบังคับบัญชาเป็นลำดับขั้นตอน และจัดหาอาวุธทันสมัยมาเพิ่มเติม คือ การใช้ปืนไฟ ปืนใหญ่ และปืนเล็ก
- (5) คัดแปลงเรือแซเป็นเรือชัย การคัดแปลงเอาเรือแซมมาเปลี่ยนเป็นเรือชัย³¹ ด้วยการเสริมด้านกราบเรือ ทำเป็นแท่นที่ตั้งปืนใหญ่ไว้ยิง ข้ำศึก และบรรดาเรือรูปสัตว์ เช่น เรือครุฑ และเรือกระบี่ ได้มีปืนใหญ่ไว้ที่หัวเรือทุกลำ นับว่าเรือรบไทยเกิดขึ้นในครั้งนั้นเป็นครั้งแรก
- (6) ใช้ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ “ฤดูน้ำหลาก” ในช่วงฤดูฝนจะมีฝนตกชุกไหลลงตามแม่น้ำลำคลอง และท้องไร่ ท้องนาเป็นจำนวนมากที่เรียกกันว่า “ฤดูน้ำหลาก” โดยเห็นได้จากทำเลที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยาราชธานีนั้นล้อมรอบไปด้วยแม่น้ำใหญ่ 3 สาย และมีคูคลองที่ขุดขึ้นอีกหลายแห่งทำให้น้ำที่มาจากน้ำฝนที่ตกชุกนั้นไหลบ่าเข้ามาท่วมท้นในพื้นที่การเกษตรและพื้นที่ว่างเปล่าโดยรอบนอกกำแพงพระนคร ถ้ามีข้าศึกมาตั้งค่ายทัพรอบกำแพงพระนครก็จะถูกน้ำท่วมทำให้เกิดความยากลำบากในเรื่องเสบียง และเกิดโรคภัยไข้เจ็บ จึงสามารถนำปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ “ฤดูน้ำหลาก” มาใช้เป็นการขับไล่ให้ข้าศึกถอยทัพกลับไป

3. สังคมอยุธยา

สังคมอยุธยาเป็นสังคมของชนชั้นระบบศักดินา ที่ได้รับการจัดสรรแบ่งแยกแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาดระหว่างกษัตริย์ พระราชวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการ ทหาร พลเรือน และไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ ซึ่งกษัตริย์นั้นต้องได้รับการยกย่องเคารพยำเกรง เทิดทูนไว้สูงสุดเหนือชนชั้นใด แม้กระทั่งกับพระบรมวงศานุวงศ์ ในราชวงศ์เดียวกัน และมีอำนาจ มีสิทธิเป็นเจ้าของชีวิต และเหนือดินแดนต่างๆ ในสังคมนั้น

³⁰ จรรยา ประชิตโรมรัน (2539) “การเสียดังกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2112” จุฬาลงกรณ์ : 60

³¹ สำนักพิมพ์คลังวิทยา (2515) “คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” : 457

ส่วนขุนนาง ข้าราชการทหาร และข้าราชการพลเรือนมีหน้าที่ และความรับผิดชอบตาม ศักดินาที่ถืออยู่ และแม้กระทั่งไพร่ฟ้า ประชาชนราษฎรที่ได้ถือศักดินาอยู่ หรือมิได้ถือศักดินาอยู่นั้นก็ได้มีการแบ่งออกไปตามฐานะต่างๆ ด้วยเช่นกัน

แต่อย่างไรก็ตามการเพิ่ม และการลดศักดินานั้นสามารถมีการเกิดขึ้นได้เสมอๆ อยู่ใน ทุกชนชั้น ซึ่งระบบศักดินานี้ได้ทำให้สิทธิและความชอบธรรมของคนในสังคมแตกต่างกัน และสิ่ง ที่ใช้ควบคุมสังคมอยุธยาไว้ให้อยู่ในระเบียบแบบแผนได้นั้น คือ กฎหมาย โดยกฎหมายได้ถูกนำมา กำหนดสิทธิ และความชอบธรรมให้ทุกคนทุกชนชั้น ไม่ยกเว้นแม้กระทั่งชนชั้นทาส ที่ถือว่าเป็น ชนชั้นที่ต่ำสุดในสังคมอยุธยา

สังคมอยุธยา มีลักษณะของสังคมแบบชนชั้นตามระบบศักดินา ที่ได้มีการจัดแจงเรื่อง การแบ่งแยกชนชั้นต่างๆ ให้ได้เห็นอย่างชัดเจน ได้แก่ ชนชั้นผู้ปกครอง และชนชั้นผู้ถูกปกครอง โดยได้มีการแบ่งแยกตามลำดับ(พระเจ้าแผ่นดิน เจ้า/เจ้านาย ขุน หรือมูลนาย/นาย ไพร่/บ่าว และ ทาส)³² แต่ศักดินานี้ได้ถูกปรับเปลี่ยนโดยมีการกำหนดตามยศ ตำแหน่ง และหน้าที่อย่างชัดเจนใน รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงตราเป็นกฎหมายเทียรบาล พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน และพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง³³

แต่เนื่องจากจากสังคมอยุธยา เป็นสังคมแบบชนชั้น จึงได้มีการจัดลำดับชนชั้นออกเป็น 2 ชนชั้นใหญ่ๆ คือ ชนชั้นผู้ปกครอง และชนชั้นผู้ถูกปกครอง ซึ่งมีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

3.1 ชนชั้นผู้ปกครอง เป็นกลุ่มชนชั้นที่มีสิทธิ อำนาจ และหน้าที่ในการปกครองดูแล ผู้ถูกปกครองให้ได้รับความสงบสุข และความปลอดภัย ได้มีการแบ่งย่อยออกอีกเป็น 3 ชนชั้น คือ

1) กษัตริย์ (พระเจ้าแผ่นดิน หรือพระมหากษัตริย์)

กษัตริย์ (พระเจ้าแผ่นดิน หรือพระมหากษัตริย์) เป็นชนชั้นที่มีฐานะเป็นผู้ปกครองที่มี สิทธิ และอำนาจสูงสุดเหนือชนชั้นต่างๆ ทั้งหมดในสังคมอยุธยา และมีหน้าที่เอาใจใส่ดูแลทุกข์ สุข ของผู้อยู่ในการปกครองทั้งหมด ไม่ว่าจะอยู่ในชนชั้นใดในสังคมก็ตาม ดูแลรักษาความสงบ เรียบร้อยของสังคมด้วยการตรากฎหมาย มีการจัดระเบียบของสังคม ให้ความเป็นธรรมในการ ตัดสินคดีของกรณีพิพาทต่างๆ เป็นผู้นำในการทำนุบำรุงและรักษาปกป้องอาณาจักร ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีต และประเพณีต่างๆ

³² ดนัย ไชยโยธา (2543) “พัฒนาการของมนุษย์และอารยธรรมราชอาณาจักรไทย”

โอเดียน : 227-235

³³ สำนักพิมพ์สุขภาพใจ (2548) “กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 1” : 51-210

2) เจ้านายและพระบรมวงศานุวงศ์ (เจ้า หรือเจ้านาย)

เป็นผู้สืบเชื้อสายในพระราชวงศ์เดียวกัน หรือผู้สืบเชื้อสายในพระราชวงศ์ของฝ่ายพระบิดา หรือในพระราชวงศ์ของฝ่ายพระมารดา โดยเฉพาะหน่อพระพุทธเจ้า และพระมหาอุปราชา อันเป็นผู้ใกล้ชิดกับกษัตริย์ มีสิทธิและอำนาจรองลงมาตามลำดับ ส่วนพระบรมวงศานุวงศ์อื่นๆ นั้นถึงแม้ได้มีความใกล้ชิดกับกษัตริย์ แต่สิทธิ อำนาจ และตำแหน่งหน้าที่ได้ถูกกำหนดให้มีตามสกุลยศ หรือตามพระอิสริยยศที่ได้ถูกแบ่งเป็นลำดับชั้นเช่นกัน ซึ่งพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ต้องมีหน้าที่ช่วยเหลืองานราชการแผ่นดินตามที่กษัตริย์ได้มอบให้ไปปฏิบัติ แต่ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน ไม่ต้องเสียภาษี อากร ขนอนใดๆ มีไพร่ในสังกัด ได้รับรายได้เป็นรายปีจากกษัตริย์ และเมื่อมีข้อพิพาทคดีความต้องขึ้นศาลกรมวังเท่านั้น

การแบ่งลำดับชั้นอย่างชัดเจนของเจ้า เจ้านาย และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีตราอยู่ในกฎหมายโบราณนั้น ได้มีลำดับชั้นที่ลดหลั่นกันไปจากการได้รับพระราชทานแต่งตั้งให้มีพระยศ และศักดิ์ตามความสำคัญของชาติกำเนิดที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์อยุธยาทั้งหมด และมีการกำหนดเป็นพระโอรสการคือ พระราชกุมารที่เกิดด้วยพระอัศรมเหสีเป็นสมเด็จพระหน่อพระพุทธเจ้า เกิดด้วยแม่หยัวเมืองเป็นพระมหาอุปราชา เกิดด้วยลูกหลวงกินเมืองเอก เกิดด้วยหลานหลวงกินเมืองโท และเกิดด้วยพระสนมเป็นพระเยาวราช

สมเด็จพระอนุชาธิราชมีตำแหน่ง และศักดิ์มาต่อจากพระราชโอรส และได้รับความสำคัญเป็นการไล่ตามลำดับรองลงมาดังนี้ พระอัศรมเหสี (แม่เจ้า) แม่หยัวเมือง (แม่นาง) ท้าวพระสนมเอก (นาง) ทั้ง 4 คือ ท้าวอินสุเรนทร 1 ท้าวศรีสุดาจัน 1 ท้าวอินทรเทวี 1 ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ 1 ท้าววรจัน (ที่สมเด็จพระพี่เลี้ยง) รวมถึงศักดิ์ที่ได้รับด้วย³⁴

จากลำดับในการกำหนดตำแหน่งและศักดิ์ทำให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ตำแหน่งสมเด็จพระหน่อพระพุทธเจ้านั้น ได้รับความสำคัญมากกว่าตำแหน่งพระมหาอุปราชา ทั้งที่มีพระราชกำเนิดที่มาจากพระอัศรมเหสีเช่นกัน

3) ขุนนาง (ขุน หรือมูลนาย/นาย)

เป็นข้าราชการที่รับใช้งานราชการของกษัตริย์ ซึ่งมีทั้งญาติที่มีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติกับเชื้อพระวงศ์ในราชสกุล หรือต่างราชสกุล และเป็นสามัญชน (ไพร่หรือราษฎร) โดยมีทั้งชาวไทย ชาวจีน ชาวแขก ชาวจาม และชาวมอญ ส่วนชาวต่างชาติอื่นๆ นอกจากที่กล่าวมานั้น

³⁴ สำนักพิมพ์สุภาพใจ (2548) “กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 1” : 52-53, 55, 117-119

เริ่มมีเข้ามาในรัชสมัยของสมเด็จพระไชยราชา และผู้ที่เข้ามารับราชการเป็นขุนนางต้องมีคุณสมบัติต่างๆ ตามข้อกำหนดดังนี้

ชาติวุฒิ คือ การมีชาติตระกูล

วัยวุฒิ คือ การมีวัยอันสมควรและเหมาะสมในการเข้ารับราชการ

คุณวุฒิ คือ การมีการศึกษา ความรอบรู้ในทางทฤษฎีและทางปฏิบัติ ที่เหมาะสมต่อหน้าที่ของงานราชการที่ได้รับ

ปัญญาวุฒิ คือ การมีไหวพริบ ปฏิภาณ ความเฉลียวฉลาด และความรอบคอบ ในการระมัดระวัง การแก้ไข และการดูแลรักษาหน้าที่ตามงานที่ได้รับมอบหมาย

นอกจากความรู้ ความสามารถและภูมิปัญญาที่ดีแล้วนั้น ขุนนางที่ดียังต้องมีคุณธรรม และจริยธรรมในด้าน

ฉันทธิบดี คือ ความพอใจในสิ่งที่ได้รับ

วิหยธิบดี คือ มีความพากเพียรในการทำงาน

จิตตธิบดี คือ มีความกล้าหาญในการทำการศึกสงคราม

วิมังสธิบดี คือ ความเฉลียวฉลาด ความซื่อตรงต่อการวินิจฉัยพิจารณาการพิพาทหาข้อพิพาทคดีความ และมีวิธีการทำงานอันแบบคล่องงานราชการต่างๆ

แต่การจัดลำดับชั้นต่างๆ ของขุนนางได้รับการจัดแบ่งให้เห็นอย่างชัดเจนในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โดยการแต่งตั้งตามตำแหน่งต่างๆ ที่กำหนดในการรับราชการและศักดินา ตั้งแต่ 400 ไร่ - 10,000 ไร่ ยกเว้นผู้ที่รับราชการอยู่ในกรมมหาดเล็ก ที่ได้รับศักดินาต่ำกว่า 400 ไร่ ก็ได้รับการจัดให้เป็นขุนนาง การมีอำนาจ และหน้าที่นั้นต้องได้รับการแต่งตั้งจากกษัตริย์เท่านั้น ซึ่งมีการบัญญัติอยู่ในกฎหมายเทียรบาล และพระไอยการนาพลเรือนในกฎหมายอยุธยาเช่นกัน³⁵

3.2 **ชนชั้นผู้ถูกปกครอง** ถือได้ว่าเป็นกลุ่มชนชั้นที่มีสิทธิ อำนาจ และหน้าที่อย่างจำกัด คือ การต้องอยู่ในการควบคุมดูแลของชนชั้นปกครอง ต้องปฏิบัติตามคำสั่งของชนชั้นปกครอง และได้มีกฎหมายกำหนดสิทธิต่างๆ ไว้ด้วย โดยแบ่งเป็น 3 ชนชั้น (ไพร่หรือบ่าว ทาสหรือข้าและพระสงฆ์ หรือภิกษุและสามเณร)

1) **ไพร่ (บ่าว)**

เป็นพลเมือง หรือราษฎร หรือประชาชน หรือที่เรียกกันว่า ไพร่ฟ้าประชาราษฎร

³⁵ สำนักพิมพ์สุภาพใจ (2548) “กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 1” : 54, 130-131, 149

หรือไพร่ฟ้าราษฎรนั่นเอง โดยมีการกำหนดจัดระเบียบสังคม (กษัตริย์/รัฐให้ไพร่ทุกคนมีสังกัดอยู่ในความควบคุมดูแลของชนชั้นปกครอง(พระเจ้าแผ่นดิน เจ้า/เจ้านาย ขุน/มูลนาย/นาย) มีสิทธิอำนาจ และหน้าที่ตามกฎหมาย และตามตำแหน่งที่ได้รับมอบจากชนชั้นปกครองเท่านั้น แต่โดยส่วนมากแล้วไพร่มีอาชีพต่างๆ กันนอกเหนือจากการรับราชการ คือ มีอาชีพในด้านเกษตรกรรม กสิกรรม การหาของป่า และการค้าขาย ซึ่งเป็นเสมือนเส้นเลือดที่หล่อเลี้ยงทุกชนชั้นในสังคม และไม่ว่ามีการศึกสงครามหรือไม่ ไพร่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน อีกทั้งยังต้องเสียภาษี อากร ขนอนด้วย

อย่างไรก็ตามไพร่มีโอกาสสามารถเข้ารับราชการได้ จึงมีหนทางที่เปลี่ยนแปลงฐานะจากชนชั้นถูกปกครองเป็นชนชั้นปกครองได้ โดยเฉพาะการทำความคิดความชอบในช่วงที่มีการทำการศึกสงคราม และไพร่ในสังคมอยุธยาได้ถูกแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ไว้เพียง 2 ประเภท คือ (1) *ไพร่หลวง* เป็นไพร่ที่สังกัดในกษัตริย์ มีหน้าที่ประจำกรมกองต่างๆ และให้ขุนนางที่กำกับกรมกองต่างๆ เหล่านั้นเป็นผู้ดูแลบังคับบัญชาแทนกษัตริย์ ซึ่งงานของไพร่หลวงเป็นงานของกรม และกองเหล่านั้น หรือเป็นงานที่มีพระราชโองการมาให้กรม และกองเหล่านั้นปฏิบัติตาม แต่ถ้าขุนนางหรือมูลนายเอาไพร่หลวงไปใช้งานในส่วนตัวของตนนั้นจักต้องไม่ทำให้ไพร่หลวงลำบากหรือเสียงานราชการ และไพร่หลวงต้องมาเข้าเวรตามกรม และกองที่ตนเองสังกัดได้มีกำหนดไว้ให้แล้ว คือ ปีละ 6 เดือน หรือที่เรียกกันว่า เข้าเดือนหนึ่ง และออกเดือนหนึ่ง

นอกจากนี้แล้วไพร่หลวงยังแบ่งออกเป็น “ไพร่ส่วย” ซึ่งเป็นไพร่หลวงที่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องมาเข้าเวร ด้วยการเสียเงินหรือจ่ายเป็นสิ่งของผลผลิต เรียกว่า เงินค่าราชการ เพราะโดยส่วนมากแล้ว ไพร่ส่วยมักมีภูมิลำเนาอยู่ในบริเวณที่มีสินค้าสำคัญ หรือมีอาชีพในการผลิตสินค้าเหล่านั้น ซึ่งเป็นสิ่งของที่หลวงต้องการ จึงได้รับการผ่อนผันไม่ให้ต้องมาเข้าเวร เพื่อที่เอาเวลาไปทำการผลิตสินค้าเหล่านั้น

(2) *ไพร่สม* เป็นไพร่ที่กษัตริย์ได้พระราชทานให้แก่เจ้านาย ขุนนาง และมูลนาย ไพร่สมจึงเป็นไพร่ของหลวงโดยตรง มีสิทธิ อำนาจและหน้าที่ตามกฎหมาย และตามที่ได้รับมอบหมายจากเจ้านาย ขุนนาง และมูลนายเท่านั้น ในกรณีที่เจ้านาย ขุนนาง และมูลนาย ต้องไปราชการสงคราม ไพร่สมต้องติดตามไปในกองทัพด้วย ไพร่สม จึงเป็นเหมือนสมบัติส่วนตัวของเจ้านาย ขุนนาง และมูลนาย และเป็นมรดกตกทอดไปถึงลูกหลานของเจ้านาย ขุนนาง และมูลนาย อีกด้วย แต่ไพร่สมก็สามารถเปลี่ยนมูลนายใหม่ได้ โดยต้องได้รับการยินยอมจากเจ้านาย ขุนนาง และมูลนายเดิมของตนเสียก่อน และถ้าเจ้านาย ขุนนาง และมูลนาย มีไพร่สมอยู่เป็นจำนวนมาก อำนาจในกำลังคนย่อมมีมากขึ้นตามจำนวนกำลังคน (ไพร่สม) ไปด้วย

2) ทาส (ข้า)

นับได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่มีฐานะต่ำที่สุดของสังคมอยุธยา ได้ถูกถือเอาไปเป็นทรัพย์สิน เป็นมรดก และเป็นแรงงาน ของกษัตริย์ เจ้า เจ้านาย ขุน มุลนาย นาย และหลวง และหน้าที่ของทาส หรือข้า นั้นต้องทำงานตามคำสั่งของนายเพียงอย่างเดียว ซึ่งทาสได้ถูกแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ เพียง 3 ประเภท คือ

(1) *ทาสเชลย* เป็นทาสที่ได้มาจากพวกเชลยศึกที่กวาดต้อนมาจากการศึกสงคราม ซึ่งถือว่าเป็นทาสหลวง โดยกษัตริย์ทรงพระราชทานให้กับแม่ทัพ นายกองเป็นบำเหน็จความชอบ และให้กับพระอารามหลวง และเรียกว่า “ข้าพระ” หรือ “ข้าวัด” มีหน้าที่ทำงานรับใช้ในกิจการของวัด

ทาสเชลยนี้ต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม โดยทำงานด้านการเกษตรบนพื้นที่ดินของหลวง หรือทำงานเป็นตะพุ่นหญ้าช้าง และงานโยธาเป็นต้น และทาสเชลยไม่หลุดพ้นจากความเป็นทาสได้ แต่ยอมได้รับความคุ้มครองไม่ให้ถูกกดขี่ หรือถูกทำร้ายจากนาย

(2) *ทาสสินไถ่* หรือทาสที่ถูกไถ่มาด้วยทรัพย์สิน เป็นพวกไพร่ยากจนที่กู้เงินมาจากเจ้า/เจ้านาย หรือขุนนาง หรือมุลนาย /นาย และต้องขายตนเอง บุตรหรือภรรยาไปเป็นทาส เมื่อไม่สามารถชำระหนี้ แต่สามารถพ้นจากการเป็นทาสได้ ถ้านำเงินมาชำระหนี้คืน ทาสสินไถ่จึงอยู่ในฐานะของไพร่บ้าง หรือของทาสบ้าง สิทธิ และหน้าที่ มีตามกฎหมายกำหนด และตามการมอบหมายจากเจ้า/เจ้านาย ขุนนาง มุลนาย/นาย

(3) *ทาสในเรือนเบี้ย* เป็นทาสที่เกิดจากมารดาที่เป็นทาสอยู่ในขณะนั้น และไม่สามารถไถ่ตัวเองให้พ้นจากการเป็นทาสได้

จึงเห็นได้ว่าทาสสินไถ่นั้นเป็นทาสที่มีลักษณะพิเศษ และมีความแตกต่างจากทาสเชลย และทาสในเรือนเบี้ยที่ไม่สามารถหลุดพ้นจากความเป็นทาสด้วยการไถ่ถอน เพียงแต่ยังมีข้อยกเว้นที่ได้ถูกกำหนดไว้ให้ทาสเชลยและทาสในเรือนเบี้ยสามารถหลุดพ้นจากความเป็นทาสตามวิธีระเบียบไท คือ

- (1) การบวชเป็นพระสงฆ์โดยได้รับความยินยอมจากนายทาส
- (2) ในการศึกษาสงคราม ถ้าถูกจับเป็นเชลย และหลบหนีออกมาได้
- (3) แต่งงานกับนายทาสหรือกับบุตรหลานของนายทาส
- (4) แจ้งทางการว่านายทาสเป็นกบฏ และผลของการสืบสวนออกมาว่าเป็นความจริง พระราชโองการไถ่ถอนของกษัตริย์

ในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงกำหนดศักดิ์นาสำหรับไพร่และทาสไว้อย่างชัดเจนในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน คือ

....ไพร่หัวงาน นา 25

ไพรมีครีว นา 20

ไพรรภาพ นา 15

ไพร์เลว นา 10

ยาก วรณพิท ทาส ลูกทาส นา 5...³⁶

3) พระสงฆ์ หรือภิกษุและสามเณร

นอกจากชนชั้นไพร่ และทาสที่เป็นชนชั้นผู้ถูกปกครองแล้ว พระสงฆ์ หรือภิกษุและสามเณร เป็นอีกกลุ่มชนชั้นหนึ่งที่ได้ถูกรวมอยู่ในชนชั้นผู้ถูกปกครองเช่นกัน แต่อยู่นอกชนชั้นไพร่และทาส อันจัดได้ว่าเป็นกลุ่มชนชั้นสถานะพิเศษที่ในบางครั้งได้รับสิทธิและอำนาจเทียบเท่าชนชั้นผู้ปกครอง

พระสงฆ์ หรือภิกษุและสามเณร เป็นเพศบรรพชิตที่บวชเรียนในบวรพระพุทธศาสนา และนอกจากการเป็นชนชั้นที่มีสถานะพิเศษที่อยู่นอกชนชั้นไพร่อยู่ภายใต้การปกครองของกษัตริย์แล้ว พระสงฆ์ หรือภิกษุและสามเณรสามารถมีบารมีขึ้นมาเทียบเคียงกับกษัตริย์ เจ้า ขุน มูล และนายได้ เพราะจากการที่ได้รับการอบรมสั่งสอนในจารีตประเพณีที่อาจเรียกได้ว่า “สากล” ด้วยคัมภีร์ศาสนาที่ใช้ศึกษากันเขียนขึ้นในภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษา “สากล” ในโลกของชาวพุทธ นิกายเถรวาท แต่งขึ้นในศูนย์สำคัญๆ ของนิกายนี้ซึ่งกระจายอยู่อย่างไพศาล จึงเท่ากับว่าวัดและภิกษุช่วยนำเอาลักษณะสากลของวัฒนธรรมมุลนายมาสู่วัฒนธรรมเฉพาะถิ่นของไพร่ด้วย และบทบาทที่สำคัญต่อสังคม คือ ช่วยลดหย่อนความตึงเครียดทางสังคม³⁷ และเป็นผู้เชื่อมโยงกลุ่มชนชั้น-เข้าด้วยกันในการเกิดเหตุการณ์สำคัญๆ ในสังคม

พระสงฆ์ หรือภิกษุและสามเณร แบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายหนึ่งเรียกว่า ฝ่ายคามวาสี เป็นพระที่อยู่ในชุมชน หรือเมือง มีหน้าที่สั่งสอนและประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและอีกฝ่ายหนึ่งเรียกว่า ฝ่ายอรัญวาสี หรือ วนวาสี เป็นพระที่อยู่ในป่ามีกำหนดว่าการตั้งสำนักต้องห่างจากชุมชนหรือเมือง 25 เส้นขึ้นไป³⁸ และพระสงฆ์เป็นผู้ที่ได้รับการยกย่อง การเคารพ และการนับถือจากทุกกลุ่มชนชั้น ได้รับพระราชทานยศ หรือที่เรียกกันว่า สมณศักดิ์ คือ สมเด็จพระสังฆราชา (สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ) พระสังฆราชฝ่ายคามวาสี และสังฆราชา (พระวันรัต)

³⁶สำนักพิมพ์สุขภาพใจ (2548) “กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 1” : 167

³⁷ อาคม พัติยะ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2545) “ศรัทธามเทพนคร” มติชน : 147-148

³⁸ พระพุทธญาณ-พระพุทธพุกาม สุด ศรีสมวงศ์ ผู้แปล พรหม ชมาลา เปรียญ ผู้แปล (2518) “ตำนานมุลศาสนา” กรมศิลปากร : 213

พระสังฆราชฝ่ายอรัญวาสี ซึ่งนอกจาก 2 ตำแหน่งนี้ยังมีสมณศักดิ์ ของพระสงฆ์อีก 14 ตำแหน่ง³⁹ คือ พระพิมล (พระพิ-มลธรรม) พระเทพมุนี พระเทพกวี พระเทพโมฬี พระสิวลี พระพุทธโฆษา พระธรรมโคดม พระพุทธ(พระพุฒาจารย์) พระมหามงคลเทพมุนี พระวินัยธร พระวินัยธรรม พระสมุห์ พระใบฎีกา

สิทธิพิเศษของพระสงฆ์ที่ได้รับพระราชทานยศ หรือ สมณศักดิ์แล้ว กษัตริย์อยุธยาได้พระราชทาน “ข้าพระ” จำนวนหนึ่งไว้รับใช้ และพระราชทานศักดินาให้ด้วยดังนี้

...สามเณรผู้ธรรมเสมอนา 300 สามเณรที่ไม่ได้ผู้ธรรมเสมอนา 200 ภิกษุผู้ธรรมเสมอนา 600

ภิกษุไม่ได้ผู้ธรรมเสมอนา 400 พระครูผู้ธรรมเสมอนา 2400 พระครูไม่ได้ผู้ธรรมเสมอนา 1000⁴⁰

จึงเห็นได้ว่าในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น พระองค์ทรงได้ให้ความสำคัญด้านสังคมเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชนชั้นใดในสังคมพระองค์ทรงให้ความดูแลและเอาใจใส่ แม้กระทั่งในกลุ่มพระสงฆ์ ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงผนวชอยู่ เป็นระยะเวลา นานถึง 8 เดือน และโปรดฯ ให้พระโอรสทั้งสอง คือ พระเชษฐาธิราช และพระบรมราชาธิราชทรง ออกผนวชด้วย⁴¹ จึงทำให้พระองค์ทรงเข้าใจในชนชั้นผู้ถูกปกครอง “พระสงฆ์” ได้เป็นอย่างดี และโปรดฯ ให้ดูแลเป็นพิเศษ

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงด้วยวิธีการกำหนดสิทธิ อำนาจ และหน้าที่ ด้วยกฎหมายที่ได้มีการตราเพิ่มขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น ไม่เพียงเพื่อเป็นการจัดลำดับชนชั้น ให้เห็นถึงความแตกต่างกันได้อย่างชัดเจนเท่านั้น แต่เป็นการแสดงให้เห็นถึงขนาดของสังคมที่มี ขนาดใหญ่ จึงต้องมีการจัดระบบสังคมให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีการจัดหน้าที่ของคนใน สังคมให้ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ระมัดระวัง เพื่อป้องกันไม่ให้คนในสังคมแต่ละชนชั้นทำหน้าที่ ของตนเองบกพร่อง ไร้ประสิทธิภาพ เพราะสิทธิ อำนาจและหน้าที่สามารถเปลี่ยนสถานะทาง สังคมให้แก่คนในสังคมของแต่ละชนชั้นได้

ในกลุ่มชนชั้นต่างๆ ในสังคมนั้น เมื่อมีการรวมกลุ่มกันขึ้นมาเป็นชุมชน และแต่ละ ชุมชนย่อมมีวิถีการดำเนินชีวิตที่ได้รับการถ่ายทอด หรือการผสมผสานมาจนเกิดเป็นการประพุดติ ปฏิบัติกันจนเกิดเป็นวัฒนธรรมของกลุ่มชนชั้นในสังคมของชุมชนนั้นๆ วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่ไม่

³⁹ สำนักคลังวิทยา (2515) “คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด แลพระราช พงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” : 259, 261

⁴⁰ สำนักพิมพ์สุขภาพใจ (2548) “กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 1” : 137, 202

⁴¹ สำนักคลังวิทยา (2515) “คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด แลพระราช พงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” : 259, 261

สามารถแยกออกจากสังคมได้ และวัฒนธรรมยังเป็นองค์ประกอบ สำคัญส่วนหนึ่งในการเมืองการปกครอง เนื่องจากสังคมและวัฒนธรรมนั้น ย่อมเป็นข้อกำหนดของระบบการปกครอง ด้วยเป็นเรื่องของกลุ่มชนที่ได้อยู่รวมกลุ่มกัน ดำรงการดำเนินชีวิตตามวิถีที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากคติ จากความเชื่อ ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณีเดียวกันและต่างกัน จากจำนวนคน และกลุ่มชนในสังคมที่เพิ่มมากขึ้นๆ การควบคุมดูแลให้คนทั้งหมดในกลุ่มชนต่างๆ ในสังคมนั้นเกิดความสงบสุขได้ การจัดระบบการปกครอง และข้อบังคับหลักในเบื้องต้นของระบบการปกครองเป็นสิ่งที่ได้นำมาจากขนบธรรมเนียม จารีตและประเพณีมาทำการจัดการ บังคับใช้ในสังคม และเนื่องจากการที่อาณาจักรอยุธยาได้เกิดขึ้นหลังพุทธศตวรรษที่ 17 โดยมีทำเลที่ตั้งอยู่ในดินแดนเก่าที่เคยเป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาก่อน อีกทั้งเป็นการสืบทอดกันมาจากแว่นต่างๆ คือ สุพรรณภูมิ ละโว้ และสุโขทัย ดังนั้นวัฒนธรรมจึงได้รับการถ่ายทอดมาจากพื้นถิ่นเดิมที่มีวัฒนธรรมที่เป็นของดั้งเดิมจากที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากการนับถือผี จากศาสนาฮินดู ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธนั่นเอง

3.3 วัฒนธรรม คือ การถ่ายทอดวิธีการดำเนินชีวิตมาจากต้นตระกูล จากความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ จากกลุ่มชนที่อพยพโยกย้ายมาด้วยตนเอง จากการเทครัว จากการกวาดต้อน และจากการกำหนดในระบบการปกครอง จึงทำให้วัฒนธรรมในสมัยอยุธยาเป็นวิธีการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิมของแต่ละกลุ่มชน และแบบผสมผสานระหว่างกลุ่มชนต่างๆ ที่ได้เข้ามาอยู่ร่วมกัน วัฒนธรรมของสังคมอยุธยาจึงมีความหลากหลาย อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ และความแตกต่างของกลุ่มชนต่างๆ ในสังคมอยุธยา และวัฒนธรรมอยุธยา ดังนั้นวัฒนธรรมในสังคมจึงมาจากการถูกหลอมรวมแนวคิดในคติและความเชื่อ จนเกิดเป็นขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี และศิลปกรรม

1) คติและความเชื่อ

แนวคิดในคติและความเชื่อ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อของอำนาจทั้งหมดที่มีมาแต่ดั้งเดิมอันยาวนานนั้น ทำให้ทุกกลุ่มชนชั้นต่างๆ ของอาณาจักรอยุธยาในสมัยนั้น ได้ถูกหล่อหลอมอุปนิสัย บุคลิกลักษณะ และจิตวิญญาณให้มีประเพณีที่มีลักษณะเด่นที่สำคัญ คือ มีระบบการปกครองแบบชนชั้น แต่มีจุดมุ่งหมายและประโยชน์ในการสร้างเสริมอำนาจ ความมั่นคง ความเชื่อมั่นแห่งเสถียรภาพของชีวิต สร้างความเป็นอยู่ของแต่ละชนชั้นให้มีความเจริญรุ่งเรือง และหลอมรวมกันเป็นกลุ่มสังคมเดียวกันของอาณาจักรอยุธยา โดยได้ มีการกล่าวไว้ในงานศึกษาของสุภาพรรณ ณ บางช้าง

....ที่มีสลักในจารึกวัดส่องคบ จังหวัดชัยนาท พ.ศ. 1976 กล่าวถึงการทำบุญของพ่อยี่ต๊ะและแม่สร้อย มีการก่อบริการเจดีย์ เป็นต้นเพื่อเจริญประเพณีมิให้มองในคลองธรรมนี้ ความหมายของคำว่าประเพณีในที่นี้ มีความหมายอย่างเดียวกับที่ใช้ใน “จารึกวัดช้างล้อม” ถือเป็นแบบแผนการปฏิบัติที่

ทำสืบต่อกันมาในเรื่องการทำบุญทางพระพุทธศาสนา อีกทั้งในพระธรรมศาสตร์ได้มีคำว่า ราชกิจ ประเพณี ในราชกิจประเพณีนั้น หมายถึงเอา โบราณราชประเพณี และ ยุติธรรมประเพณีไว้ด้วย ซึ่งข้อความในพระธรรมศาสตร์ดังนี้ “(พระมหากษัตริย์) แลตั้งอยู่ในราชกิจประเพณีมิได้ขาด คือ เวลาสันทโยบาท ทรงฟังสัทสังคีตดุริยดนตรี แล้วทรงฟังนิพนธ์นิยายบูรณราชประเพณีในประณมยาม ครั้นมีขนิมยามทรงฟังยุติธรรมประเพณี...

และยังได้มีอยู่ในกฎหมายตราสามดวง ยังมีการใช้คำว่า ทำเนียม และ ขนบทำเนียม เช่น “(ผู้ใด) ให้เรียกเอาส่วยสาอากรไว้มาสวมกัศสอหัวป้าค่าที่เชิงเรือน น้ำลหารตระหลาดขนอนทั้งปวงนอก ขนบทำเนียมพิศดอตราเกินสูงจึ้นกว่าบายูชีท่านตั้งไว้...⁴²

แนวคิดในคติและความเชื่อของกลุ่มชนพื้นเมือง (เผ่า) เดิมในการนับถือผี และเทวดา ที่เป็นบรรพบุรุษ เจ้าที่ เจ้าทาง เจ้าป่าเจ้าเขา และนางไม้ รุกขเทวดา เทพาอารักษ์ แต่ต่อมาเมื่อกลุ่มชน อินเดีย และขอมย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในดินแดนต่างๆ ก็ได้นำเอาศาสนาฮินดู ศาสนาพราหมณ์ และ ศาสนาต่างๆ ที่ตนนับถือเข้ามาด้วย เมื่ออาณาจักรอยุธยาได้ก่อตั้งขึ้นในทำเลที่ตั้งเดิมที่เคยเป็นเมืองเก่าซึ่งยังคงมีกลุ่มชนพื้นถิ่นดั้งเดิมหลงเหลืออยู่ และรวมถึงกลุ่มชนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานพร้อมกับการก่อตั้งสถาปนารุงศรีอยุธยาราชธานีนั้น ก็ได้นำเอาแนวคิดในคติและความเชื่อที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาเข้ามาด้วย ดังนั้น ความเชื่อในเทพเจ้า ความเชื่อในอำนาจของมนุษย์ และ อำนาจไสยเวทย์หรือบุญฤทธิวิyakคม จึงมีลักษณะโดยสังเขปดังนี้

(1) ความเชื่อในอำนาจเทพเจ้า และอำนาจธรรมชาติ คือ ความเชื่อในคติไตรภูมิ ซึ่งเป็นคติพื้นฐานเบื้องต้นในการมีเป้าหมายและขั้นตอนชีวิตในโลกทัศน์ของคุณค่าพระรัตนตรัยที่ยอมรับเรื่องราว ความเชื่อของภพภูมิต่างๆ ที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นความเชื่อในอำนาจต่างๆ ที่นับถือกันว่าเป็นอำนาจของฝ่ายดี ที่มีอำนาจไปในทางที่ทำให้เกิดคุณงามความดี หรือเป็นฝ่ายธรรมะ และได้แบ่งอำนาจฝ่ายธรรมะเหล่านี้ คือ

- **อำนาจเทพ พรหม** เป็นอำนาจที่มาจากศาสนาฮินดู ที่มาจากพวกอินเดียที่อพยพเข้ามาแต่ครั้งในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชรวบรวมชมพูทวีป และจากพวกขอมที่มีดินแดนดั้งเดิมอยู่ในไทย ส่วนศาสนาพราหมณ์ ที่เข้ามามีบทบาทในอาณาจักรอยุธยาเห็นได้ชัดเจนจากหลักฐานในพงศาวดารอยุธยา ว่าเข้ามาตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ที่มีพระราชสาสน์ส่งไปขอคณะพราหมณ์ เพื่อให้เข้ามาทำพระราชพิธีราชาภิเษกให้พระองค์ ภายหลังจากการที่ได้

⁴²สุภาพรรณ ณ บางช้าง (2535) “ขนบธรรมเนียมประเพณี : ความเชื่อและแนวการปฏิบัติ ในสมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง” จุฬาลงกรณ์ : 17-19

สถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี และต่อมาภายหลังก็ได้มีการทำพิธีกรรมต่างๆ ที่กลายเป็น ขนบธรรมเนียม และพระราชประเพณีสืบต่อมา

ศาสนาฮินดูและศาสนาพราหมณ์ที่เข้ามาในอาณาจักรอยุธยาขณะนั้น ได้มีผลส่งเสริมให้ กษัตริย์มีฐานะเป็นเทวราชาในความหมายถึงการเป็นสมมติเทพที่มีบุญญาฤทธิมหิทธานุภาพ ทรง ความศักดิ์สิทธิ์ และคติความเชื่อนี้ได้ถูกนำไปเข้ามามีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ในการมีวิถีชีวิตของ ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ที่ต้องประพฤติปฏิบัติต่อพระเจ้าแผ่นดิน และต่อการประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิต ของตน ปรากฏอยู่ในหลักฐานเอกสารกฎหมายตรา 3 ดวง อีกทั้งยังเห็นได้จาก ลิลิตยวนพ่าย

- *อำนาจพุทธเทพ* คือ อำนาจที่มาจากการผสมผสานความเชื่อระหว่างศาสนาพุทธและศาสนา พราหมณ์เข้าด้วยกัน โดยมีความเชื่อว่าเทพเทวดาที่ช่วยเหลือมนุษย์นั้นเป็นผู้มีคุณธรรม ประพฤติ ปฏิบัติตนอยู่ในศีลในธรรม ด้วยเชื่อฟังธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ และพระอินทร์ที่เป็น องค์ราชาแห่งเทพดาทั้งปวงสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้ทรงแต่งตั้งให้ท้าวจตุโลกบาลเป็น เทพชั้นหัวหน้า สถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกามีอำนาจหน้าที่ในการดูแลตกแต่ง คຸ້ມครอง เมืองฟ้า เมืองดินทั้งปวง และมีหน้าที่ติดตามจับบันทึกความประพฤติของมนุษย์⁴³

- *อำนาจธรรม* คือ อำนาจที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากพระพุทธศาสนา ที่มีการกล่าวถึงอำนาจที่ได้ เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และครอบคลุมวิถีชีวิตของมนุษย์ในไตรภูมิตามสภาวะของ ไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) ที่มีความเชื่อเกี่ยวกับความไม่เที่ยงและกฎแห่งกรรมของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ที่มีความเชื่อในกฎของธรรมที่กล่าวไว้ดังนี้ว่า “ใครทำดีย่อมได้รับผลกรรมแห่งความดี” และถ้า “ใครทำชั่วย่อมได้รับผลกรรมของความชั่ว” ซึ่งชนชั้นต่างๆ ในสังคมอยุธยาได้มีการนับถือ ศาสนาต่างๆ กันตามการสืบทอดต่อเนื่องมาแต่บรรพชน ซึ่งการนับถือมีทั้งการนับถือผีบรรพบุรุษ การนับถือเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ศาสนาพราหมณ์ และการนับถือพระพุทธเจ้าในศาสนาพุทธ

- *ศาสนาพุทธ* ถือได้ว่าเป็นศาสนาประจำชาติของชนทุกชั้นส่วนใหญ่ในสังคมของอยุธยา และถือ ได้ว่าศาสนาพุทธเป็นอำนาจธรรมที่มุ่งไปสู่ความสำเร็จในมรรคผล จึงเป็นเรื่องความเชื่อในชาติภพ ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการทำความดี และการทำความชั่ว ซึ่งกษัตริย์อยุธยานับตั้งแต่การสถาปนา กรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 1893 ได้ยึดถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำพระองค์ และกำหนดให้เจ้า เจ้านาย และ พระบรมวงศานุวงศ์ ต้องนับถือศาสนาพุทธ

ดังนั้นกษัตริย์ เจ้า เจ้านาย พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง และไพร่ในสังคมอยุธยาจึงเป็น พุทธศาสนิกชนเกือบทั้งหมด และมีความเชื่อว่าสร้างศาสนสถานและศาสนวัตถุ เป็นการสร้างบุญ และสร้างบารมีสำหรับภพนี้และภพหน้า ดังนั้นการแสดงถึงความสัมพันธ์อันสำคัญอีกประการหนึ่ง

⁴³กรมศิลปากร (2526) “ไตรภูมิพระร่วง” คุรุสภา : 98-110

ของการดำรงฐานะของ-กษัตริย์อยุธยาเทียบเท่า “พระพุทธเจ้า” คือ การมีสิทธิและอำนาจอันยิ่งใหญ่ ที่สร้างความเจริญรุ่งเรืองตามคติและความเชื่อ จึงมีการสร้างวัด การหล่อพระพุทธรูป และการปฏิสังขรณ์ ในทุกรัชสมัยของกษัตริย์อยุธยา และการสร้างวัดการหล่อพระพุทธรูป และการปฏิสังขรณ์ มีคือ

รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1

- **วัดพุทไธสวรรย์** เป็นวัดที่สร้างอยู่ที่ตำบลเวียงเหล็ก ซึ่งในปัจจุบันนี้ยังคงมีพระปรมาภิไธยองค์ใหญ่ พระวิหาร พระพุทธรูปตามระเบียบองค์ทำด้วยศิลา และปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปโดยพระโหราจารย์ เหลือไว้ให้เห็นอยู่
- **วัดพระยาไทย(วัดใหญ่ชัยมงคล)** เป็นวัดที่สร้างอยู่ที่ตัวพระนคร

รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมราชาธิราชที่ 1

- **วัดมหาธาตุ** เป็นวัดที่ถูกจัดให้เป็นหลักสำคัญของวังและเป็นธรรมเนียมของเมืองหลวงต่อมาว่า จำต้องมีวัดสำคัญเพื่อประดับพระนครอยู่ด้วยกันถึง 3 วัด คือ **วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ และ วัดราชประดิษฐาณ**

รัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

- **รูปพระโพธิสัตว์ 550 พระชาติ** การหล่อรูปพระโพธิสัตว์ 550 พระชาติ
- **การปฏิสังขรณ์** โปรดฯ ให้ทูลบูรณศาสนสถานทุกแห่งที่มีอยู่รัชสมัยของพระองค์
- **ทรงออกผนวชและโปรดฯ ให้ผนวช** สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงออกผนวช 8 เดือน และโปรดฯ ให้พระราชโอรสกับพระราชนัดดาออกผนวชเป็นสามเณร ซึ่งการออกบวชเป็นพระสงฆ์และสามเณรเป็นแนวคิดคติและความเชื่อในศาสนาพุทธว่าเป็นการสร้างบุญบารมีที่ยิ่งใหญ่มากที่สุด และศาสนาพุทธในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้มีการส่งเสริมจนได้รับความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก

รัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2

- **วัดพระศรีสรรเพชญ์** เป็นวัดที่สร้างไว้ในเขตพระราชฐาน
- **พระศรีสรรเพชญ์** เป็นพระพุทธรูปพระประธานที่สมเด็จพระเชษฐาธิราชโปรดฯ ให้หล่อ และหุ้มด้วยทองคำ สูง 8 วา ประดิษฐานไว้ในพระมหาวีหารของวัดพระศรีสรรเพชญ์

นอกจากกษัตริย์ได้สร้างวัด สร้างพระพุทธรูป และปฏิสังขรณ์ศาสนสถานต่างๆ แล้วขุนนาง ข้าราชการ ทหาร ไพล่พล และราษฎรที่นับถือศาสนาพุทธ และส่งเสริมการสร้างวัดและศาสนวัตถุต่างๆ จนเรียกได้ว่าเป็นการถือปฏิบัติแบบประเพณีนิยมและดำรงเป็นพุทธมามกะ ดังนั้นวัดจึงเป็นศูนย์กลางและศูนย์กลางของกลุ่มชน และเป็นที่มาของขนบธรรมเนียม จารีต และ

ประเพณี ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของสังคมอยุธยาทุกแขนง อาทิเช่น วัดนางกุย วัดกุฎีดาว วัดเชิงท่า วัดท่ากร่อง วัดหน้าพระเมรุ และฯลฯ

(2) *ความเชื่อในอำนาจของมนุษย์* คือ ความเชื่อในอำนาจของผีสงและเทวดา ที่สามารถให้คุณและโทษแก่คนได้ ในความเชื่อนี้ทำให้มีบริบทที่ ผีสงและเทวดามีบทบาทช่วยคุ้มครองบริบาลคนดี ดังมีคติที่กล่าวไว้ใน “ลิลิต โองการแข่งน้ำ” ว่า “คนดีผีคุ้ม เทวดารักษา” และเป็นผู้ลงโทษคนชั่ว คนที่ขาดความซื่อสัตย์ และคนที่ไม่มีคัมภ์ในสัจจะหรือตระบัดสัตย์ ดังในพิธีกรรมของราชสำนัก คือ พิธีกรรมในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา และใน โองการแข่งน้ำที่ขอให้ผีลงโทษผู้คิดร้ายต่อกษัตริย์

“...ล้วนผีห้าผีเหว เร็วยิ่งลมบ้า หน้าท่าแฉ่ง แรงไถยเอาขวัญ ครั้นมาถึงถับเสียงเยียรระแรงระแรง แฉ่งข่าวยินเยียรระรางระราง รางขางจูปปาก เยียรจะเจียรจะเจียร เจียรสรคาน อานมลิ้น เยียรละลายละลาย ทรายมีในฟ้าในดิน บินมาเหยียพหล่ง จุ่งมาสูบ เขาผู้บ่ชื้อ...”⁴⁴ และได้กล่าวไว้ในกฎหมายอยุธยา (กฎหมายตราสามดวง) ได้ตราพระราชบัญญัติขึ้นใน พ.ศ. 1899 ใน 1-10 มาตรา พิสูท้าน้ำลุยเพลิง⁴⁵

“อมนุษย์” ที่รู้จักในสังคมไทยตามโครงสร้างไตรภูมิแล้ว นอกจากผีสงและเทวดาแล้วยังมียักษ์และสัตว์ในป่าหิมพานต์ เช่น ครุฑ นาค หงส์ ราชสีห์ และช้าง เป็นต้น ซึ่งอมนุษย์เหล่านี้บางประเภทได้เป็นผู้ที่มีอำนาจต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ เช่น คติความเชื่อเรื่องนาคให้น้ำ เป็นต้น⁴⁶ และมีความสัมพันธ์กับการเกษตรของสังคมอยุธยา

(3) *ความเชื่อในอำนาจไสยเวทย์หรือบุญฤทธิวิyakม* คือ อำนาจที่เกิดจากการมีคาถาหรือเวทมนต์ ที่ทำการบูชาเรียกภูตผีปีศาจมาใช้ปกป้องผู้ที่รำเรียนวิชาเหล่านี้และบริวาร หรือนำไปใช้ทำร้ายศัตรู และในการออกศึกสงครามอันจะมีพิชิตดั่งไม้ข่มนาม และพิธีบำรุงขวัญทหารไปพร้อมก่อนออกรบ

นอกจากนี้ตามแนวคิดในคติและความเชื่อที่เกี่ยวกับผีสงและเทวดาว่าเป็นฝ่ายอธรรมที่คอยขัดขวางเป็นอุปสรรคในการทำดี และคอยทำร้ายมนุษย์ ซึ่งเรียกอมนุษย์เหล่านี้ก็อีกอย่างว่า “พวกมาร” ที่จัดอยู่ในกลุ่มเกี่ยวกับอำนาจไสยเวทย์

2) ขนบธรรมเนียม จารีต และประเพณี

⁴⁴กรมศิลปากร (2529) “ลิลิต โองการแข่งน้ำ” คุรุสภา : 8

⁴⁵สำนักพิมพ์สุขใจ (2548) “กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 1” : 358-374

⁴⁶สุภาพรรณ ณ บางช้าง (2535) “ขนบธรรมเนียมประเพณี : ความเชื่อและแนวการปฏิบัติ ในสมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง” จุฬาลงกรณ์ : 35

เป็นผลมาจากแนวคิดในคติและความเชื่อที่เกี่ยวกับความเชื่อทั้ง 3 ประการ คือ ความเชื่อในเทพเจ้า ความเชื่อในอำนาจของมนุษย์ และอำนาจไสยเวทย์หรือบุญฤทธิ์วิyakม ซึ่งมาจากการปลูกฝังให้เคารพนับถือและปฏิบัติตามในบทบัญญัติในการสั่งสอนของลัทธิต่างๆ หรือศาสนาต่างๆ โดยการปลูกฝังให้มีแนวคิดความเชื่อที่ว่าอำนาจต่างๆ จะเกิดขึ้นได้จากการเคารพบูชาด้วยสิ่งของหรือด้วยการกราบไหว้ อ้อนวอน ขอพร และต้องปฏิบัติอย่างมีศรัทธาที่แน่วแน่ด้วยความเชื่อมั่นว่า ภูตผี เทพเจ้า และศาสดาของลัทธิต่างๆ หรือศาสนาต่างๆ จนเกิดขึ้นเป็นวัฒนธรรมของสังคมอยุธยา และแบ่งได้เป็นวัฒนธรรมราชสำนัก(หลวง) และวัฒนธรรมราษฎร์⁴⁷ คือ

(1) วัฒนธรรมราชสำนัก(หลวง) เป็นขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณีปฏิบัติสืบทอดกันมาโดยกษัตริย์อยุธยาต้องยึดถือเป็นพระราชกรณียกิจสำคัญที่ต้องปฏิบัติเป็นการพระราชพิธี และพระราชประเพณี ที่ส่วนมากนั้นเกี่ยวกับพิธีในส่วนของกษัตริย์ พิธีเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ พิธีเกี่ยวกับกองทัพ และพิธีทางศาสนา ประเพณี โดยตั้งแต่เริ่มสถาปนากรุงศรีอยุธยาราชธานีมาจนกระทั่งในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ได้ให้ทำสารบัญชึพระราชพิธีขึ้นเป็นครั้งแรก⁴⁸ และเมื่อในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้กำหนดไว้ในแผนกตำราที่ว่าด้วยขนบธรรมเนียมและการพระราชพิธีต่างๆ ให้เป็นความสำคัญ 1 ใน 3 แผนกในกฎหมายเทียรบาล

ในกฎหมายเทียรบาล 141 นั้นเป็นการกำหนดโทษของพระมหाराชครู พระราชครู พระอาลักษณ์ พระโหราธิบดี พระศรีมโหสถ พระศรีศัควัฒน์ ที่เป็นคณะทำงานร่วมกันเกี่ยวกับพระราชประเพณี และพระราชพิธี เมื่อมีความผิดพลาดก็ต้องได้รับอาญาที่กำหนดอยู่ในกฎหมายเทียรบาลนี้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าศาสนาพราหมณ์และพราหมณ์ได้รับความสำคัญมากในราชสำนัก ในฐานะเป็นผู้ที่รับใช้พระมหากษัตริย์อย่างใกล้ชิด และเป็นผู้ดูแลกำหนดพระราชประเพณีตามแบบโบราณกาล และกำหนดพระราชพิธีตามตำรับสาตราเวท คือ ทวาท โศก โสพศกรรรม (พระราชประเพณีและพระราชพิธี 12 ราศี หรือ 12 เดือน) ซึ่งได้มีอยู่ในกฎหมายเทียรบาล 145 ระบุถึงทวาท โศก โสพศกรรรม หรือพระราชพิธี 12 ราศี หรือ พระราชพิธี 12 เดือน

นอกจากพระราชพิธี 12 เดือน กฎหมายเทียรบาล 152 ยังได้ระบุถึงพระราชพิธีที่ต้องทำกลางแจ้ง 17 พระราชพิธี คือ เบาะพก เสด็จศึก ลดเจตร สัมพรณินท พัทธบทเจเวียน พระโคคูลापาน บุษยาภิเสก ราชภิเสก อินทราภิเสก คชกรรม ปลามภิเสก ประถมกรรม มัทยมกรรม อุดมกรรม อาจารย์ภิเสก อุปราคา ปราบดาภิเสก และนอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงรายละเอียดของการจัดเครื่องทำ

⁴⁷ สำนักพิมพ์สุขภาพใจ (2529) “กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 1” : 43-132

⁴⁸ สำนักคลังวิทยา (2515) “คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” : 453

พิธีกรรมว่ามีอะไรที่ใช้ในพิธีเหล่านี้บ้าง และกฎมณเฑียรบาล 153-173 และ 177 นั้นได้กล่าวถึงรายละเอียดต่างๆ ตั้งแต่บุคคลที่ต้องเข้าร่วมในพิธีกรรม ข้าวของที่ต้องใช้ในพิธีกรรม และการวิธีทำพิธีกรรมของการพระราชประเพณี และพระราชพิธีทั้งหมดที่กษัตริย์ต้องทรงปฏิบัติเฉพาะพระองค์ ทรงปฏิบัติร่วมกับพระราชวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการ ข้าราชสำนัก ข้าราชการ และไพร่ และการเตรียมตัวในการเข้าพิธีกรรมของพระราชวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการ ข้าราชสำนัก ข้าราชการ และไพร่ กับกษัตริย์ หรือตัวแทนพระองค์ หรือพระราชวงศ์

รายละเอียดเกี่ยวกับพระราชประเพณีและพระราชพิธีต่างๆ ทั้งหมดนอกเหนือจากที่มีอยู่ในกฎมณเฑียรบาลแล้ว ยังมีบันทึกข้อมูลรายละเอียดการทำพิธีกรรมเกี่ยวกับพระราชประเพณีและพระราชพิธีต่างๆ เป็นหลักฐานในคำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาต่างๆ ฉบับ และรวมถึงตำราต่างๆ ที่ถูกนำมาเรียบเรียงและแต่งเพิ่มเติมขึ้น

(2) *วัฒนธรรมราษฎร* เป็นขนบธรรมเนียม จารีตและประเพณีของไพร่ หรือราษฎรที่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่การเกิดจนถึงการตายหรือที่เรียกว่าประเพณีเกี่ยวกับวิถีชีวิต ประเพณีพื้นถิ่น ประเพณีทางพระพุทธศาสนา และประเพณีด้านการเกษตรกรรม แต่ก็ยังมีการเข้าร่วมในบางพระราชพิธี 12 เดือนของกษัตริย์ที่ทรงอนุญาตให้ราษฎรเข้าไปร่วมด้วยซึ่งเป็นพระราชพิธีที่เกี่ยวกับด้านเกษตรกรรม ได้แก่ จรดพระนางคัล ขอฟน ไสยเรือ ฯลฯ

3) ศิลปกรรม

ศิลปกรรม เป็นส่วนหนึ่งในวัฒนธรรมอยุธยา และงานศิลปกรรมนั้นมาจากลัทธิและความเชื่อของผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองในสังคมอยุธยาของแต่ละสมัย โดยศิลปกรรมในสมัยอยุธยาตอนต้น ถึงสมัยอยุธยาตอนกลางได้จัดแบ่งออกเป็น 6 ประเภทคือ

(1) *สถาปัตยกรรม* เป็นศิลปะที่เกี่ยวกับการก่อสร้าง ในสมัยตอนต้นรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) นับตั้งแต่ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 1893 จนถึงพ.ศ.2031 รัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นแบบ ศิลปะลพบุรี หรือ ศิลปะเขมร กับศิลปะอู่ทองโดยนิยมสร้างปราสาทเป็นประธานของวัด โดยมีลักษณะปราสาทเลียนแบบเขมรแต่สูงชะลูดกว่า อาทิเช่น พระปราสาทประธานวัดพุทไธสวรรย์ พระปราสาทประธานวัดมหาธาตุ

แต่หลังจากที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเสด็จไปประทับที่เมืองพิษณุโลก จนกระทั่งถึงพ.ศ. 2006 ในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดินั้น สถาปัตยกรรมได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะสุโขทัย โดยนิยมสร้างเจดีย์ทรงลังกาแบบสุโขทัยแทนพระปราสาทแบบเขมร เช่นพระมหาสถูปสามองค์วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล

นอกจากสถาปัตยกรรมในด้านพุทธศาสนาแล้วนั้น การสร้างวังที่มีการสร้างปราสาท ราชมณเฑียรพระที่นั่ง หอรับ กำแพง และสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่เป็นส่วนประกอบรวมของวัง และเวียง นั้น ก็ถือเป็นสถาปัตยกรรมอย่างหนึ่ง โดยมีกล่าวอยู่ในพระราชพงสาวดาร

....พระมหาปราสาท พระที่นั่งและพระราชมณเฑียรล้วนก่อด้วยเครื่องไม้ ล้อมด้วยกำแพงวัง ระเบียบไม้ เช่นเดียวกับกำแพงเมืองที่เป็นระเบียบไม้ปักบนแนวเนินดิน....⁴⁹

(2) *ประติมากรรม* ในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ได้มีการหล่อรูปนักษัตรต่างๆ และ พระพุทธรูปไว้ที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ โดยสร้างพระพุทธรูปแบบศิลปะอู่ทอง ซึ่งแพร่หลายอยู่ใน บริเวณแถบนี้ก่อนที่จะมีการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ความนิยมได้สืบต่อมาจนถึงรัช สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และลักษณะของพระพุทธรูปแบบอู่ทอง คือ การมีไรพระศกและ ชายจีวรปลายตัดเป็นเส้นตรง

แต่ต่อมาภายหลังเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้เสด็จไปเสวยราชย์ที่เมืองสองแคว (พิษณุโลก) ทำให้ศิลปะแบบสุโขทัยแพร่หลายเข้ามายังอยุธยา จึงเกิดมีประติมากรรมที่มีลักษณะ เป็นแบบอยุธยาอย่างแท้จริง เพียงแต่ประติมากรรมในรุ่นแรกๆ ยังมีลักษณะของแบบอู่ทองปนอยู่ บ้างและส่วนมากลักษณะเนื่องงานไม่งามเทียบเท่ากับแบบสุโขทัย

(3) *จิตรกรรม* เป็นศิลปะเกี่ยวกับการวาดภาพ การเขียนภาพ ส่วนใหญ่จะเกี่ยวเนื่องกับศาสนาพุทธ ระยะเวลาได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะแบบลพบุรี สุโขทัย และลังการวมอยู่ด้วย โดยจะมีบางภาพที่ มีลักษณะแข็งและหนัก ใช้สีดำ ขาว และแดง มีการปิดทองบนภาพบ้างเล็กน้อย เช่น ภาพเขียน บนผนังในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ ซึ่งสร้างขึ้นสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 และต่อมา ได้เป็นภาพวาดเกี่ยวกับเรื่องไตรภูมิที่มีภาพพุทธประวัติประกอบ และเมื่อรัชสมัยสมเด็จพระ เชษฐาธิราชนั้น จิตรกรรมอยุธยาได้เริ่มแสดงให้เห็นถึงลักษณะของจิตรกรรมไทยบริสุทธิ์อย่าง สมบูรณ์ ที่เริ่มใช้สีวาดภาพ และสีที่นิยมใช้นั้นมีหลายสี ผสมกับความนิยมปิดทองลงบนรูปและ ลวดลาย อีกทั้งมีการเขียนภาพต้นไม้ ภูเขา และน้ำ แสดงให้เห็นอิทธิพลของศิลปะจีนได้เริ่มเข้ามา มี อิทธิพลอยู่บ้าง

(4) *ประณีตศิลป์* เป็นศิลปะที่ใช้ความละเอียด เรียบร้อย สวยงาม ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ งานประณีตศิลป์แบบอยุธยานั้น ได้แก่ เครื่องไม้ เช่น ประตูล้ำหลัก ธรรมาสัน ตู้หนังสือพระไตรปิฎก หีบใส่หนังสือสวดและหนังสือเทศน์ โดยเครื่องไม้เหล่านี้มักทำฐานหรือหลังคาเป็นแบบอ่อนและโค้ง

⁴⁹ ศิลปากร (2534) “พระราชพงสาวดาร ฉบับพระราชหัดถเลขา เล่ม 1” : 384

เนื้อหาในลิลิตโองการแข่งน้ำแบ่งเรื่องราวที่กล่าวถึงนั้นเริ่มต้นด้วยราย 3 บท เป็นการไหว้พระนารายณ์ พระอิศวร และพระพรหม ต่อไปกล่าวถึงการทำลายโลก เมื่อสิ้นกัลป์สิ้นกัปปี การสร้างโลกใหม่มีฝูงพรหมลงมากินจวนดินแล้วกลับสู่พรหมโลกมิได้จึงสืบเชื้อสายกันต่อมาเป็นมนุษย์จนถึงทุกวันนี้ ต่อไปเป็นการสาปแช่งผู้ที่ทรยศให้ได้รับผลร้ายจากภัยพิบัติ และภัยอันตราย นานาประการเพื่อให้สาสมกับการทรยศนั้นๆ และให้พรแก่ผู้ซื่อสัตย์จงรักภักดี

ดังนั้นลิลิตโองการแข่งน้ำ จึงมีส่วนสำคัญในการทำพิธีกรรมของกษัตริย์ที่ถูกนำมาใช้อย่างต่อเนื่องกันมากในพื้นที่ที่มีการนับถือลัทธิฮินดู พราหมณ์ และพุทธศาสนา และเมื่อใดก็ตามที่มีการผลัดแผ่นดินในแต่รัชสมัยต้องมีการให้เหล่าพระราชวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการทุกฝ่าย และเจ้าเมืองหัวเมือง เมืองขึ้น หรือเมืองประเทศราชทั้งหมดเข้าร่วมในพิธีกรรมนี้ และในการที่กษัตริย์ออกทำศึกสงครามกับเมืองหรืออาณาจักรใด และได้รับชัยชนะได้เมืองหรืออาณาจักรนั้นๆ เป็นเมืองประเทศราช จะมีการนำพิธีกรรมนี้มาใช้เช่นกัน⁵¹

คัมภีร์พระธรรมศาสตร์

เป็นตำราการบัญญัติกฎหมายจากจารีตประเพณีที่เป็นข้อบังคับซึ่งไทยรับมาจากมอญ โดยมอญรับมาจากขอมอีกทีหนึ่ง ดังนั้นคัมภีร์พระธรรมศาสตร์จึงถือว่าเป็นวรรณกรรมประวัติศาสตร์อีกเล่มหนึ่งในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ได้ชำระกฎหมายไว้เป็นหมวด⁵²

มหາชาติคำหลวง

เป็นเรื่องเวสสันดรชาดกเป็นหนังสือประเภทคำหลวงที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถให้ประมุขนักปราชญ์ราชบัณฑิตแปลและแต่งขึ้นที่เมืองพิษณุโลก เมื่อพ.ศ. 2025 ดังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ว่า

....ศักราช 844 ขานศก ท่านให้เล่นการมหรสพ 15 วัน ฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ แล้วจึงพระราชนิพนธ์พระมหชาติคำหลวงจบบริบูรณ์....

ในแต่ละกัณฑ์ แต่งด้วยคำประพันธ์หลายอย่าง คือ โคลง ร่าย กาพย์ และฉันท มีภาษาบาลีแทรกตลอดเรื่อง มีทั้งหมด 13 กัณฑ์มีความแบ่งเป็น 13 ตอน คือ กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์วนปเวสน์ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี กัณฑ์สักกบรรพ กัณฑ์มหาธาต กัณฑ์ฉกษัตริย์ และกัณฑ์นครกัณฑ์⁵³

⁵¹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ (2508) “ประกาศการพระราชพิธีเล่ม 1”
 ศุภสกา : 31-32,52

⁵² พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพิบูลย์ (2495) “ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย” พระนคร : 15

ลิลิตยวนพ่าย

เป็นวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในการทำสงคราม “ศึกเชียงซิ่น” ซึ่งแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทโคลงคั่นบาทกฤษณรศลับกับร้อยคั่น ลักษณะคำประพันธ์และภาษาที่ใช้ เป็นร้อยคั่น 2 บท และโคลงสี่คั่น 294 บท โคลงสี่คั่นบาทกฤษณรศ และโคลงสี่วิริษมาลี⁵⁴ ภาษาที่ใช้เป็นภาษาไทยโบราณ เขมร บาลี และสันสกฤต จึงอ่านเข้าใจได้ไม่ถนัดนัก แต่มีความไพเราะ แสดงถึงความหนักแน่น และความประณีตบรรจงของผู้แต่ง

ลิลิตยวนพ่าย ถือได้ว่าเป็นวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์อยุธยาเล่มแรก ส่วนผู้แต่งเป็นใครนั้นไม่ปรากฏว่าเป็นผู้ใด และในรัชสมัยใดของอยุธยา แต่เนื่องจากภาษาสำนวนที่ใช้ในการแต่งเป็นแบบไทยโบราณ เขมร บาลี และสันสกฤต ที่อ่านเข้าใจได้ยาก และมีรายละเอียดเรื่องราวมากกว่าที่ปรากฏในพงศาวดารอยุธยา นักประวัติศาสตร์จึงสันนิษฐานว่าน่าจะแต่งในเวลาใกล้เคียงกับเหตุการณ์ของการเสร็จสิ้นสงคราม “ศึกเชียงซิ่น” (เชียงใหม่) ในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หรือในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระเชษฐาธิราช) พระราชโอรสในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เพราะเนื้อเรื่องในลิลิตยวนพ่ายตั้งแต่รายบทแรกจนถึงโคลงบทที่ 144 นั้น เป็นลักษณะพงศาวดารที่จดบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถตั้งแต่การเปรียบเทียบว่าเป็นพระพรหม พระนารายณ์ พระอิศวร รวมกับเทพเจ้าอีก 8 พระองค์ลงมาจุติเพื่อปราบอริราชศัตรูเสี้ยนหนามแผ่นดิน ไปจนถึงทรงชนะข้าศึกทั่วสารทิศ จึงมีพระราชอำนาจขยายพระราชอาณาเขตออกไปกว้างไกล เจ้าเมืองต่างๆ ขอเข้ามาสวามิภักดิ์เป็นเมืองขึ้นส่งเครื่องราชบรรณาการถวายมากมายเหลือคณานับ จึงถือได้ว่าเป็นวรรณกรรมลิลิตอีกเรื่องหนึ่งที่สามารถนำมาศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และวิถีชีวิตของสังคมอยุธยาในสมัยนั้นได้อย่างชัดเจน ดังใน โคลง และรายบางบท

ลิลิตพระลอ

เป็นนิทานพื้นเมืองของทางอาณาจักรล้านนา แต่ได้ถูกเอามาแต่งเป็นกลอนลิลิตขึ้นในสมัยอยุธยา ระหว่างพ.ศ. 1991-2076 ส่วนผู้แต่งเป็นใครนั้นไม่สามารถระบุ เพียงแต่ได้รับการสันนิษฐานจากในโคลงบทที่ 4 นั้นน่าจะเป็นผู้อื่นแต่งถวายพระเจ้าแผ่นดิน ในโคลงสุดท้ายบทที่ 660 น่าจะเป็นพระราชบุตรทรงพระนิพนธ์ และบทที่ 659 น่าจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินทรงพระราชนิพนธ์เอง ซึ่งการสันนิษฐานว่าผู้แต่งอาจจะเป็นสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 (พระอินทราชา)

⁵³ เสนีย์ วิลาวรรณ (2552) “ประวัติวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัยและอยุธยา” จุฬาลงกรณ์ : 28-32

⁵⁴ บุญยงค์ เกศเทศ (2531) “ประวัติศาสตร์วรรณกรรม” โอเดียน : 92

หรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระเชษฐาธิราช) หรือสมเด็จพระบรมราชามหาพุทธางกูร ก็เป็นไปได้ เพราะวรรณคดีบทกลอนที่แต่งกันครั้งกรุงศรีอยุธยา นับแต่สมัยรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมานั้นจะเป็นแบบลิลิตกัน

โคลงทวาทศมาส

เป็นวรรณคดีเรื่องแรกที่พรรณาคำนิยมในใจของผู้แต่งร่วมไปกับการพรรณาลงความ เป็นไปของฤดูกาลในแต่ละเดือนของปี ตามความหมายของทวาทศมาส ซึ่งแต่งพรรณาเริ่มต้นตั้งแต่ เดือนห้าและจนเวียนไปบรรจบเดือนสี่ ความเก่าของภาษาบอชัดว่าเป็นวรรณคดีสมัยอยุธยา ตอนต้น ระหว่างรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กับรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 และผู้นิพนธ์ คือ พระยาวราชมงคล และมีกวีอื่นอีกสามท่านช่วยกันขัดเกลาสำนวน⁵⁵

สารบาณูชี

เป็นบัญญัติไพร่พลทั่วอาณาจักร ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสำรวจและทำสำมะโนครัวราษฎร ครั้งแรกในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระเชษฐาธิราช) โดยพระองค์ทรงตั้งกรมสุรัสวดีให้มีหน้าที่ทำบัญชีทางวาวและแยกประเภทว่าขุนนางมีเลกในสังกัดเท่าใด เพื่อจะได้สะดวกในการเรียกเข้าประจำการ

ตำราพิชัยสงคราม

เป็นตำราที่เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับกลยุทธ์ทางการศึกสงคราม ที่ใช้ในกลยุทธ์ ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีการรบต่างๆ ในการรุกศึก การตั้งรับศึก การแปรขบวนทัพ การใช้อุบายทำลายข้าศึก ความเชื่อทางด้านโหราศาสตร์ในการดูฤกษ์ยามในการเคลื่อนทัพ การใช้เวทมนต์ อาคม คาถา เพื่อทำพิธี ข่มขวัญข้าศึกและบำรุงขวัญฝ่ายไพร่พล⁵⁶ ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ อักษรนิพนธ์ ได้กล่าวไว้ว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระเชษฐาธิราช) ให้มีการชำระและรวบรวมตำราพิชัยสงครามต่างๆ ขึ้นเป็นฉบับหลวงครั้งแรกเมื่อพ.ศ. 2041

⁵⁵ที่มาของ “ลิลิตพระลอ” และ “โคลงทวาทศมาส” ได้วิเคราะห์มาจาก วันเนาวิบูลย์ (2527) “ประวัติศาสตร์วรรณคดีไทยสมัยสุโขทัยและอยุธยา” ไทยวัฒนาพานิช : 85, 220

⁵⁶ที่มาของ “สารบาณูชี” และ “ตำราพิชัยสงคราม” ได้วิเคราะห์มาจาก ประยูรศักดิ์ บุนนาค (2548) “พิชัยสงครามของไทย ในพิชัยสงครามอินทสุโขทัย” มติชน : 196-197

4. เศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

เศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศนั้น นับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีก องค์ประกอบหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีที่เป็นศูนย์กลางของ เศรษฐกิจและการต่างประเทศที่มาจากทำเลที่ตั้งอันเหมาะสมเต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ของ พื้นที่การเกษตรกรรม เป็นเมืองที่มีแม่น้ำล้อมรอบ และเป็นปากทางคมนาคมไปยังมหาสมุทรอื่นๆ จึงเป็นเมืองท่านานาชาติ อีกทั้งมีเมืองปริมณฑลที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชผลทางเกษตร กสิกรรม และของป่าและเมื่อรวมถึงการเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชที่มีพระราชอำนาจเหนือดินแดนเมือง ประเทศราช ที่เป็นที่รวมผลผลิต และเมืองท่าอีกหลายแห่งที่ทำให้กษัตริย์และอาณาจักรอยุธยา ได้เก็บเกี่ยวผลประโยชน์จนได้รับความมั่งคั่งที่เพิ่มขึ้นจากความมั่งคั่งจากกรุงศรีอยุธยาราชธานี และเมืองปริมณฑลอีกด้วย และรวมถึงการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ อันเป็นการเพิ่มพูนในเรื่อง ความมั่งคั่งอย่างมหาศาล ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นที่มาถึงมูลเหตุสำคัญในการนำความเจริญรุ่งเรืองและ ความเสื่อมมาซึ่งกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยา

4.1 เศรษฐกิจอยุธยา เกิดจากการที่กรุงศรีอยุธยาราชธานีมีทำเลที่ตั้งที่ล้อมรอบไปด้วย แม่น้ำและที่ราบลุ่ม จึงทำให้การเพาะปลูกโดยเฉพาะการปลูกข้าวที่ถือว่าเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ และการประมงเป็นอาชีพหลักของไพร่หรือราษฎร ข้าวและพืชผลทางเกษตรกรรมจึงเป็น สินค้าออก รวมถึงความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อมด้วยภูเขาและผืนป่าจึงทำให้การค้าของที่ทำ มาจากป่าเป็นสินค้าหลัก คือ เครื่องเทศ หนังสัตว์ และแร่ต่างๆ เป็นสินค้าส่งออกของอาณาจักร อยุธยาเช่นกัน

ผลประโยชน์ที่ได้รับจากแม่น้ำในด้านการเกษตรและการกสิกรรมแล้ว แม่น้ำทั้ง 3 สาย คือ แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำเจ้าพระยาแล้ว แม่น้ำสำคัญทั้ง 3 สายนี้ทำให้กรุงศรีอยุธยา เป็นศูนย์กลางคมนาคม และเป็นเมืองท่าที่สำคัญที่อยู่ใกล้ทะเล โดยมีท่าเรือซึ่งมีการบันทึกอยู่ใน พระราชพงศาวดารและกฎหมายโบราณ ที่เรียกว่า “ขนานน้ำประจำท่า หรือ ฉนวนน้ำ” ซึ่งมีทั้งหมด 4 ท่า คือ ท่าवासกรี ท่าคัน หรือท่าทราย ท่าสิบเบี้ย และท่ากลาโหม จึงทำให้อาณาจักรอยุธยาจึง เจริญรุ่งเรืองมากในด้านการค้าขายกับต่างประเทศ

นอกจากแม่น้ำสำคัญทั้ง 3 สายแล้ว ภายในเมืองกรุงศรีอยุธยาราชธานียังมีคลองใหญ่น้อยสายต่างๆ อยู่อีกหลายคลอง ทั้งที่เป็นคลองธรรมชาติและคลองที่ขุดขึ้นมาเพื่อช่วยในด้าน การเกษตร การกสิกรรม การคมนาคม และการค้าขาย ซึ่งคลองต่างๆ ที่มีอยู่ในกรุงศรีอยุธยานั้น คือ

คลองท่อ คลองฉะไกรใหญ่ คลองประตูข้าวเปลือก คลองประตูจีน คลองประตูหอรัตนชัย
คลองในไถ่ คลองประตูเทพหมี คลองฉะไกรน้อย และคลองประตูท่าพระ⁵⁷

ความอุดมสมบูรณ์ของอาณาจักรอยุธยาไม่เพียงมีแต่ในด้านเกษตรกรรม กสิกรรมเท่านั้น แต่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องของป่าและแร่ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งป่าไม้ของราชอาณาจักรนี้มีบริเวณกว้างใหญ่มากกินพื้นที่กว่าครึ่งไปทีเดียว และที่มากจนแทบจะผ่านเข้าไปไม่ได้ และในป่าเหล่านี้มีสัตว์นานาชนิดอยู่เป็นอันมาก ถึงขนาดที่ว่าประเทศนี้มีสัตว์ให้เนื้อมาก ถ้าได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ ที่ห้ามก็เฉพาะในบริเวณกำแพงเมือง กับในบริเวณวัดวาอาราม⁵⁸

ของป่าที่เป็นพวกพืชพันธุ์ไม้และสมุนไพรต่างของอาณาจักรอยุธยานั้น ได้แก่ ไม้ฝาง ไม้กฤษณา ไม้สัก ไม้แดง ไม้กะลาพัก ไม้จันทน์หอม ไม้พะยุง ไม้เสม ไม้ซุง ยางไม้ เปลือกไม้ เปลือกโกงกาง เปลือกเสียด เปลือกสมุลแว้ง แก่นมะเกลือ ไม้กระวานหอม ลูกกระวาน แก่นกรักจี น้ำมันสน ยางสน ยางรัก ยางขนุนนก หวาย เร่ว ครั่ง รง กำยาน อบเชย การบูร กานพลู จันทน์ ชะมด เม็ดลูกกระเบา หอระดาม สมอ ประดู่ ติปลี ยาดำ ใต้ แก่นคุณ และของป่าที่เป็นจำพวกสัตว์ต่างๆ ได้แก่ เสือ แรด ช้าง กระบือ กวาง อีเก้ง สมัน ลิง กระต่ายป่า นกกระทา ไก่ป่า นกยูง นกกระเรียน⁵⁹

แม้ว่าอยุธยาจะได้เปรียบที่มีสินค้าหลายชนิดจากการค้าขายกับอาณาจักรต่างๆ แต่ความมั่งคั่งและความน่าสนใจให้เข้ามาค้าขายยังอยุธยานั้น เป็นเพราะอยุธยามีสินค้าที่มีค่าอยู่เอง โดยเฉพาะสินค้าประเภทของป่าและของหายากซึ่งอยุธยาได้จากแหล่งทรัพยากรธรรมชาติตามหัวเมืองขึ้นส่วนต่างๆ ของอยุธยา เช่น ไม้เนื้อแข็ง ไม้ฝาง ไม้กฤษณา น้ำอ้อย ทองแดง เหล็ก หนังกวาง งาช้าง นอแรด จากหัวเมืองทางเหนือ ในขณะที่มีแหล่งเครื่องเทศ พริกไทย ทองคำ ดีบุก น้ำตาล โตนด เปลือก เสือตันไต่ จากหัวเมืองปักษ์ใต้ เป็นต้น และอยุธยาส่งสินค้าเหล่านี้ไปขายยังอาณาจักรอื่นๆ ตัวอย่างสินค้าที่กษัตริย์อยุธยาส่งไปขายญี่ปุ่น ได้แก่ ไม้ฝาง หนังกวาง งาช้าง หนังกวางลาม เขาควาย ตะกั่ว ดีบุก ผ้าฝ้าย หวาย ปะการัง และไม้จันทน์

จากการที่อยุธยาเป็นแหล่งเพาะปลูกที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมาก จนทำให้เป็นแหล่งที่มีสินค้าส่งออกไปขายยังอาณาจักรต่างๆ ทั้งใกล้และไกลแล้ว ยังเป็นที่ดึงดูดความสนใจ

⁵⁷ สมคิด ศรีสิงห์ (2525) “ประวัติเศรษฐกิจของไทย” ศรีนครินทร์วิโรฒ : 56-57

⁵⁸ นิโกลาส์ แซร์แวงส สันต์ ท. โกมลบุตร ผู้แปล (2550) “ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม” ศรีปัญญา : 23-30, 236

⁵⁹ ปรีชาดิ วิลาวรรณ (2528) “การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยา พ.ศ. 1893-2310” จุฬาลงกรณ์ : 15-16

ชาวต่างชาติให้เข้ามาทำการค้าขายกับกษัตริย์อยุธยา ที่อาณาจักรอยุธยาเองอยู่อีกหลายเชื้อชาติ แต่ชาวโปรตุเกส เป็นยุโรปชาติแรกที่เดินทางเข้ามายังอยุธยา โดยนายเฟอร์เนา เมนเดส ปินโต (Fernaõ Mendes Pinto) นักแสวงโชคชาวโปรตุเกส ได้มีการบันทึกในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ไว้ว่า อยุธยาเป็น “ดินแดนที่อุดมไปด้วยอาหาร และภายในอยุธยาเองมีการขุดคลองเพื่อใช้เป็นเส้นทางในการติดต่อสื่อสาร ทำให้สะดวกต่อการค้า ทำให้เมืองนี้มีลักษณะเหมือนเวนิส เนื่องจากผู้คนสัญจรโดยทางน้ำมากกว่าทางบก ข้าพเจ้าได้ยินหลายคนพูดว่าที่นี่มีเรือกว่า 200,000 ลำทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก” อีกทั้งจากการที่อยุธยาอยู่ใกล้กับทะเลจึงมีเมืองท่าสำหรับรับและส่งสินค้าไปยังต่างประเทศได้สะดวก ดังที่ โทมัส ปิเรส (Tome Pires) ได้บันทึกไว้เมื่อ พ.ศ. 2058 (ค.ศ. 1515) ว่า “มีท่าเรือสามแห่งในราชอาณาจักรสยาม ทางด้านเมืองพะโค(พม่า) ที่ปะหัง (มาเลเซีย) และจามปา (เวียดนาม) มีท่าเรือหลายแห่ง ท่าเรือต่างๆ เป็นของราชอาณาจักรนี้และอยู่ในพระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินสยาม” และ “เรือของแขกมัวร์ (พ่อค้าอาหรับ) จำนวนมากและเรือจากที่อื่นๆ ได้มาชุมนุมกันที่เมืองท่าตะนาวศรีและนำสินค้าต่างๆ มาขาย ได้แก่ ทองแดง พรอท สีแดงย้อมผ้า ผ้าแดง ไหม ผ้ากำมะหยี่สีต่างๆ จากเมกกะ หญาฝรั่ง ปะการัง น้ำกุหลาบบรรจุขวด ซึ่งทำด้วยทองแดงผสมดีบุกซื้อขายกันด้วยการชั่งน้ำหนักขวด ผืน สินค้าจากแคมเบย์ และสินค้านี้ดังกล่าวนี้นี้ล้วนขายที่นี้ในราคาสูง”⁶⁰

ดังนั้นจึงเห็นได้ชัดเจนเกี่ยวกับความมั่งคั่งของอาณาจักรอยุธยาที่ได้รับมาจากความอุดมสมบูรณ์ที่เกิดขึ้นในด้านผลิตผลทางการเกษตร กสิกรรม ของป่า และแร่ต่างๆ ภายในอาณาจักรอยุธยาเอง ที่ประกอบไปด้วยกรุงศรีอยุธยาราชธานี และเมืองบริวารต่างๆ รวมถึงจากเมืองประเทศราชต่างๆ ของอาณาจักรอยุธยา ที่ทำให้เกิดการเป็นศูนย์กลางการค้า การเป็นศูนย์กลางคมนาคม และการมีเมืองท่าต่างๆ ที่ทำให้มีผลประโยชน์ในทางด้านเศรษฐกิจได้เป็นอย่างมาก

นอกเหนือจากการที่อาณาจักรอยุธยาเป็นแหล่งกำเนิดความอุดมสมบูรณ์ที่มีผลิตผลสำคัญ จากภายในอาณาจักรเอง และจากเมืองขึ้นที่มีทรัพยากรนานาชนิด ที่เมื่อนำมารวมกันเป็นสินค้าภายในของอาณาจักรอยุธยา เพื่อส่งขายให้แก่อาณาจักรอื่นๆ แล้วนั้น อาณาจักรอยุธยายังมีเมืองขึ้นที่เป็นเมืองท่านานาชาติ ที่ใช้เป็นเมืองท่าพาณิชย์กรรมอีกหลายแห่งที่อยู่ในพระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยามาตั้งแต่ก่อนการเสียดังครั้งที่ 1 ในพ.ศ. 2112 นั้น ทำให้อาณาจักรอยุธยาได้เป็นศูนย์กลางผลิตผลนานาชนิดที่เป็นสินค้าสำคัญของอาณาจักรต่างๆ ทั้งหลายในภูมิภาคนี้ และเป็นศูนย์กลางคมนาคมที่สำคัญอีกด้วย และจากการเป็นที่รวมการค้าขายสินค้าทั้งภายในและภายนอก

⁶⁰ อนุกรม มานิตพิสิฐกุล (2545) “ไทยกับชาติตะวันตกสมัยอยุธยา” ปีรามิต : 15-18

อาณาจักรที่มีการแข่งขันในทางการค้ากันสูง แต่ในขณะเดียวกันก็ได้มีการคุ้มครองรักษาความสงบ ความปลอดภัยด้วย จึงทำให้อาณาจักรอยุธยาเป็นศูนย์กลางการค้าแหล่งใหญ่ที่สุดในภูมิภาคนี้

หลักฐานที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่ากรุงศรีอยุธยาได้มีความเจริญรุ่งเรืองมาก ในด้านการค้านั้น ได้แก่กฎหมายตราสามดวงลักษณะอาชากลางที่ตราเพิ่มขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

....วันพระฤกษ์สิบเดือนห้า แรมสิบค่ำจอนักสัตว์ตริณิศก พระมหาจักรพรรดิบรรทมมิกะมหา ราชาริราช...ให้ตราพระราชบัญญัติค้านี้ไว้เมื่อน้ำ....

(111)มาตราหนึ่ง พระเจ้าอยู่หัวท่านห้ามมิให้ซื้อขายสิ่งของต้องห้ามแก่ผู้มาจากเมืองต่างแดน ถ้า ผู้ใดทำบังอาจขึ้นซื้อขายทำเหนือพระราชกำหนดท่านให้ลงโทษผู้นั้นด้วยไม้หวาย 50 ที แล้ว ประจานตรงรอยตระหลาดนั้นกลับมาจำใส่ชื่อไว้ 3 วัน แล้วให้ไหมจตุรศูร แล้วอายัดไปแก่นายมัน ถ้าผู้นั้นมิหลบหนี จำขึ้นซื้อขายถึงสามครั้ง แลจับได้ให้พิจารณาเป็นสัจให้เอาประจานรอบตระ หลาดเจ็ดวัน แล้วให้สับคอริบเรื่อนจงสิ้น ถ้ระงพระกรุณาขอให้ฆ่าตีไซ้ ให้ทวนด้วยลวดหน้ 50 ที เอาประจาน 7 วัน จำใส่ชื่อไว้ 7 วัน แลให้เอาสิ่งของต้องห้ามนั้นตั้งไหมจตุรศูร จึงให้อายัดไปกับ นายมัน....

(112)อนึ่งกำนันตระหลาดผู้ใดรู้ว่า ลูกตระหลาดบังอาจซื้อขายสิ่งของต้องห้ามแก่ผู้มาจากต่าง เมือง แลตนมิห้ามละให้ซื้อขาย ท่านให้เอากำนันตระหลาดมาลงโทษด้วยลวดหน้ 25 ที แล้วให้เอา ประจานจนรอบตระหลาด กลับมาจำใส่ชื่อไว้สามวัน จึงให้เอาสิ่งของต้องห้ามตั้งไหมทวีศูร....⁶¹

การค้าขายและการผูกขาดทางการค้าของหลวงที่อยู่ใต้พระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยา นั้นนอกจากหลักฐานในการตรากฎหมายอาญาหลวงในกฎหมายตราสามดวงแล้ว ยังคงสันนิษฐาน ได้จากหลักฐานเกี่ยวกับการตั้งพนักงานเจ้าท่า เพื่อติดต่อกับพ่อค้าชาวต่างชาติขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และรวมอยู่ในอำนาจของโกษาธิบดี(พระคลัง) ⁶² ดังนั้นจึงเห็นได้ชัดเจนว่า อาณาจักรอยุธยาเป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ที่เป็นรายได้หลักที่สำคัญ 3 ประเภท ซึ่งอยู่ในพระราช อำนาจของกษัตริย์อยุธยา คือ

ประเภทที่ 1 รายได้จากการผูกขาดทางการค้าสินค้าต่างๆ ภายในอาณาจักร ซึ่งเป็นสินค้าต้องห้าม ที่ ไม่อนุญาตให้ผู้ใดค้าขาย นอกจากกษัตริย์หรือผู้แทนพระองค์โดยพระคลังสินค้าเท่านั้นที่ผูกขาด

⁶¹ สำนักพิมพ์สุภาพใจ (2548) “กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 2” : 392-393

⁶² ผ่องพันธุ์ สุภัทรพันธุ์ (2511) “การศึกษาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องพระคลังสินค้า”

การซื้อขายสินค้าขาเข้าได้แก่ ปืนไฟ กระสุนดินดำ และกำมะถัน และสินค้าขาออกได้แก่ นอแรด งาช้าง ไม้กฤษณา ไม้จันทร์ ไม้หอม และไม้ฝาง

ประเภทที่ 2 รายได้จากการค้ากับต่างชาติ เป็นรายได้ที่มีมูลค่ามหาศาลในการส่งสินค้าออกไปขายยังเมืองต่างๆ โดยขายให้กับชาวต่างชาติที่นำเรือสินค้ามาเทียบท่ากรุงเทพฯ และส่งเรือสำเภาสินค้าออกไปขายนอกอาณาจักรเอง นอกจากนี้ยังรับซื้อสินค้าจากเรือชาวต่างชาติที่เทียบท่ากรุงเทพฯ และเมืองท่าที่เป็นเมืองบริวารและมะละกาเพื่อนำเข้ามาขายภายในอาณาจักรหรือส่งไปกับเรือสำเภาสินค้าด้วย

ประเภทที่ 3 รายได้ที่มาจาก การเก็บภาษีต่างๆ ที่เกี่ยวกับการนำสินค้าเข้ามาขาย ภาษีการทำ⁶³ อีกด้วย และจากรายได้หลักที่สำคัญ 3 ประเภท ทำให้อาณาจักรอยุธยา มีความมั่งคั่ง เจริญรุ่งเรือง และมีความสำคัญมากเป็นอันดับหนึ่งของอาณาจักรต่างๆ ในสมัยนั้น

4.2 ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรอยุธยากับนานาชาติ ได้มีมาตั้งแต่เริ่มแรกของรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง โดยมีอาณาจักรที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกัน และต่างภูมิภาคกัน คือ สุโขทัย ล้านนา ล้านช้าง มอญ พม่า เขมร มะละกา จีน ญี่ปุ่น และโปรตุเกส และการนับเอาอาณาจักรสุโขทัยเข้ามาไว้ในต่างประเทศด้วยนั้น เป็นเพราะว่าในสมัยอยุธยาตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าอู่ทองมาจนถึงรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 นั้น อาณาจักรสุโขทัยยังคงเป็นแยกตนเป็นอาณาจักรใหญ่ที่มีความเจริญรุ่งเรืองและมีเอกราชอยู่อาณาจักรหนึ่งทางภาคเหนือตอนล่าง

อาณาจักรสุโขทัย

เมื่อพระเจ้าอู่ทองได้ก่อตั้งอาณาจักรอยุธยาและสถาปนากรุงเทพฯ ขึ้นมานั้น อาณาจักรสุโขทัย ก็เป็นอีกอาณาจักรหนึ่งที่มีความเจริญรุ่งเรือง ความสัมพันธ์ในการต่างประเทศใน ระยะเริ่มแรกระหว่างกษัตริย์อยุธยาและกษัตริย์สุโขทัยนั้นเป็นแบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และมีการทำการค้าขายระหว่างสองอาณาจักรรวมอยู่ด้วยโดยผ่านทั้งทางขุนนาง และไพร่ฟ้าราษฎร แต่ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) ความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างกษัตริย์อยุธยาและกษัตริย์สุโขทัยมีการแย่งชิงในการขยายพระราชอำนาจเข้าไปสู่ดินแดนต่างๆ ของอาณาจักรโดยรอบ จนกระทั่งพ.ศ. 1962 อาณาจักรสุโขทัยได้ถูกกลืนรวมไว้กับอาณาจักรอยุธยา และไม่มีกษัตริย์เป็นผู้ปกครองอีกต่อไป⁶⁴

อาณาจักรล้านนา

⁶³ สำนักพิมพ์สุภาพใจ (2548) “กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 1” : 395-397, 428-435

⁶⁴ สมคิด ศรีสิงห์ (2525) “ประวัติเศรษฐกิจของไทย” ศรีนครินทร์วิโรฒ : 52

จากการที่อาณาจักรล้านนาคือในพุทธศาสนาและได้รับอิทธิพลเกี่ยวกับความเชื่อในแนวคิด “พระเจ้าจักรพรรดิราช” เช่นเดียวกับอาณาจักรอยุธยาและอาณาจักรต่างๆ ในภูมิภาคนี้ ทำให้ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างอาณาจักรทั้งสองนี้ไม่ตึงเครียด แต่เกี่ยวกับด้านการค้าได้มีกล่าวไว้ว่า พ่อค้าจากอยุธยาจะเดินทางขึ้นไปซื้อสินค้าจากอาณาจักรล้านนา ด้วยการอาศัยแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญเดินทางขึ้นมาจากหัวเมืองทางเหนือ โดยแยกขึ้นไปตามแม่น้ำ 4 สายที่มาบรรจบกันเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา ศูนย์กลางการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกันอยู่ที่เมืองฮอด ซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญในการติดต่อค้าขายกับภายนอกอาณาจักรล้านนา ส่วนการติดต่อระหว่างฮอดกับเชียงใหม่มีทั้งทางเรือซึ่งอาศัยการล่องเรือมาตามลำแม่น้ำปิง และทางบกโดยการเดินทางมาเป็นกองคาราวาน⁶⁵

อาณาจักรล้านช้าง

ใน พ.ศ. 1892 ทางเจ้าฟ้าจ๋ม (พ.ศ. 1893-1913) กษัตริย์ล้านช้างได้รวบรวมลาวเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีสัมพันธ์ไมตรีอันดีกับกษัตริย์อยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) และใน พ.ศ. 2103 พระมหาจักรพรรดิของไทยและพระไชยเชษฐาธิราชของลาวได้ทรงร่วมสร้าง “พระธาตุศรีสองรัก” เพื่อแสดงความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน⁶⁶ และในด้านการค้ามีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ และไม้ฝางมาขายให้กับอยุธยาเพื่อนำส่งออกต่างประเทศอื่นๆ

อาณาจักรรามัญญเทศ หรือมอญ

เป็นชนชาติเก่าแก่ที่มีดินแดนอาณาจักรที่เรียกว่า รามัญญเทศ ซึ่งอยู่ทางพม่าตอนล่าง ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรรามัญญเทศ เป็นลักษณะเมืองประเทศราชของอาณาจักรอยุธยา นับตั้งแต่การสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีใน พ.ศ. 1983 รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) และกษัตริย์อยุธยาองค์ต่อๆ มา ก็ได้ทรงอ้างสิทธิเหนือมอญในเมืองตะนาวศรี มะละแหม่ง หรือมะละกา และเมืองมะตะมะ ด้วยเหตุเพราะว่าเมืองทั้ง 3 นี้เป็นเมืองท่าที่ถือได้ว่าเป็นท่าเรือนานาชาติที่มีความสำคัญในด้านการค้ากับต่างประเทศมาก ซึ่งต่อมาเมื่อพระเจ้าตะเบงชเวตี้ กษัตริย์พม่าเริ่มขยายอำนาจเพื่อรวบรวมเอาดินแดนมอญเข้ามาผนึกกับพม่าด้วยเหตุผลทางการเมืองและการเศรษฐกิจ และเป็นช่วงที่กษัตริย์อยุธยายังคงพยายามขยายอำนาจเพื่อครอบครองอาณาเขต

⁶⁵ อุษณีย์ รัชไชย (2526) “ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านนา พ.ศ. 1839-2310” จุฬาลงกรณ์ : 106-107

⁶⁶ ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ (2528) “ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยเริ่มแรกจนถึงสิ้นอยุธยา” ศรีนครินทรวิโรฒ : 167

ทั้ง 3 ของมอญให้ได้อย่างต่อเนื่อง แต่มาสิ้นสุดลงเมื่ออาณาจักรอยุธยาได้ตกขึ้นเป็นประเทศราชของพม่าในพ.ศ. 2112 การเมืองประเทศราชของมอญกับกษัตริย์อยุธยาได้สิ้นสุดลง⁶⁷

อาณาจักรพม่า

ในช่วงที่อาณาจักรพม่ายังไม่ได้มีความเป็นปึกแผ่น ไม่มีความเป็นเอกภาพนั้น ไพร่ฟ้าราษฎรของทั้งสองอาณาจักร ยังคงมีความสัมพันธ์ในการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันอยู่เนืองๆ มีพวกไม้ฝาง เครื่องเทศ ฝ้ายและของป่าต่างๆ ที่ได้ถูกนำมาจากเมืองต่างๆ ในดินแดนพม่า แต่ต่อมาเมื่อพระเจ้าตะเบงชเวตี้ได้รวบรวมเมืองต่างๆ เข้าผนวกเป็นอาณาจักรพม่าได้แล้ว กษัตริย์อยุธยาและกษัตริย์พม่าได้มีความสัมพันธ์อันเป็นปัจจามิตรจากขายพระราชอำนาจจนเข้าสู่สงครามแย่งชิงความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช “พระราชผู้ยิ่งใหญ่เหนือราชาใดๆ ทั้งปวง” ที่เสริมสร้างอำนาจและความมั่งคั่งให้แก่กษัตริย์ และถึงแม้ว่าในระหว่างช่วงที่มีการศึกสงครามกันอยู่ จนกระทั่งอาณาจักรอยุธยาได้ตกเป็นประเทศราชของพม่า

อาณาจักรเขมร หรืออาณาจักรกัมพูชา หรือเมืองสละแวก

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเขมรเป็นลักษณะพันธมิตรและปัจจามิตรอยู่เนืองๆ ผลัดเปลี่ยนกันไปมา ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของกษัตริย์อยุธยาและอาณาจักรอยุธยาว่ามีความเป็นเอกภาพหรือขาดเอกภาพ หรืออยู่ในสถานการณ์อ่อนแอ

รัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ภายหลังจากการสถาปนากรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 1893 ได้มีการเจริญพระราชไมตรีกับเขมรเมื่อรัชสมัยสมเด็จพระบรมนิพนธ์บท จนถึงรัชสมัยสมเด็จพระบรมล่ำพงษ์ราชาขึ้นครองราชย์ต่อมา การศึกสงครามระหว่างอยุธยากับเขมรจึงเกิดขึ้น และเขมรได้ตกเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรอยุธยาปลายรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง⁶⁸ แต่ต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าสามพระยา และสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงส่งราชทูตในราชวงศ์ไปปกครองเขมรเอง อย่างไรก็ตามในรัชสมัยต่อๆ มาเมื่อยามใดก็ตามอาณาจักรอยุธยาเกิดความอ่อนแอไม่มั่นคง หรือเกิดศึกสงครามติดพันอยู่ เขมรก็จะแข็งเมืองยกทัพมาตีเมืองต่างๆ ในอาณาจักรอยุธยา และกวาดต้อนผู้คนและทรัพย์สินกลับไปเมืองเขมร ทำให้ความสัมพันธ์ไม่ดีเท่าที่ควร

จีน

เป็นอาณาจักรที่ใหญ่มาก โดยเป็นอาณาจักรหนึ่งในโลกที่เป็นชนชาติเก่าแก่ และมีความเจริญรุ่งเรืองในทุกๆ ด้านมาก่อนที่มีอายุยาวนานมาก ดังนั้นอาณาจักรต่างๆ ทั้งในแถบเอเชียและ

⁶⁷ สุภรณ์ โอเจริญ (2541) “มอญในเมืองไทย” กองทุนสนับสนุนการวิจัย : 31-32

⁶⁸ องค์การการค้าสุภรณ์ (2512) “ประชุมพงศาวดารภาคที่ 1” : 84

แถบยุโรปต่างก็ต้องการมาติดต่อเจริญสัมพันธไมตรีด้วย โดยเฉพาะความสามารถเป็นพิเศษของจีนนั้น ได้แก่ ด้านวิทยาการ และด้านการค้าขาย

นับมาจากรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มาจนกระทั่งถึงรัชสมัยของสมเด็จพระไชยราชาธิราชความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์อยุธยากับจักรพรรดิจีนนั้นไม่ได้เป็นไปอย่างใกล้ชิดดังในรัชสมัยต้นๆ อันเนื่องมาจากการศึกสงครามของอาณาจักรอยุธยากับเชียงใหม่ ละแวก และหัวเมืองต่างๆ อีกทั้งมีการแย่งชิงราชสมบัติระหว่างราชวงศ์กันอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นการส่งราชทูตนำพระราชสาส์นและเครื่องบรรณาการไปจีนนั้นจึงทิ้งเป็นช่วงระยะเวลานานกว่าเดิม จนมาถึงในช่วงต้นๆ รัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ(พระเทียรราชา) การส่งราชทูตนำพระราชสาส์นและเครื่องบรรณาการไปถวายแต่จักรพรรดิจีนอีกครั้ง แต่หลังจากที่อยุธยาติดพันการศึกสงครามกับพม่าจนกระทั่งหลังเสียกรุงแล้วนั้นในพ.ศ. 2112 ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์อยุธยากับจักรพรรดิจีนก็ได้ขาดหายไปอย่างสิ้นเชิง

ข้อสำคัญที่น่าสนใจในความสัมพันธ์ระหว่างจักรพรรดิจีนกับกษัตริย์อยุธยานั้น เมื่อใดก็ตามที่มีการผลัดแผ่นดินและกษัตริย์อยุธยาองค์ใหม่ขึ้นครองราชย์ก็จะส่งราชทูตนำพระราชสาส์นและเครื่องบรรณาการไปถวายต่อจักรพรรดิจีน และจักรพรรดิจีนก็ได้ทรงพระราชทานพระราชสาส์นและเครื่องบรรณาการตอบกลับมา ซึ่งถือเอาเป็นประเพณีปฏิบัติต่อเนื่องกันมา และเมื่อใดก็ตามที่กษัตริย์อยุธยาเข้าไปขยายพระราชอำนาจในดินแดนจามปา กัมพูชา มะละกา และสุมาตรา นั้นเมื่อจักรพรรดิจีนได้รับหนังสือร้องเรียนจากอาณาจักรเหล่านั้น ก็จะส่งพระราชสาส์นมาดำหนิติเตียนยังกษัตริย์อยุธยา และกษัตริย์อยุธยาก็จะส่งพระราชสาส์นทูลขออภัยในสิ่งที่ได้ทำลงไปแล้วตอบกลับไป พระราชสาส์นดำหนิเหล่านี้ได้แต่เพียงหยุดกษัตริย์อยุธยาได้เพียงช่วงขณะหนึ่ง และต่อมาก็ได้เกิดขึ้นอีกหลังจากที่ได้รับพระราชสาส์นดำหนิจากจักรพรรดิจีน กษัตริย์อยุธยาก็จะตอบพระราชสาส์นทูลขออภัยไปเช่นเดิม อย่างไรก็ตามเหตุการณ์ดังนี้ไม่ได้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันนั้นขาดกันหรือเสื่อมลง แต่ยังคงดำเนินกันไปด้วยดีตลอดมา

ความน่าสนใจอย่างสำคัญอีกเช่นกัน คือ เกี่ยวกับการที่จีนได้ถือเอาอาณาจักรต่างๆ และอาณาจักรอยุธยาเป็นเมืองประเทศราช โดยกำหนดให้ส่งเครื่องราชบรรณาการตามระยะเวลา และเมื่อใดก็ตามที่จีนผลัดแผ่นดินจะต้องส่งพระราชสาส์นมาเตือนให้เมืองต่างๆ ส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวาย แต่ในความเป็นจริงแล้วอยุธยาไม่ได้เป็นเมืองขึ้นของจีน แต่ยินยอมให้นำเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีนเรื่อยๆ ด้วยมีความสัมพันธ์ที่มีผลต่อเศรษฐกิจของอาณาจักรอยุธยาในด้านการค้าเป็นอย่างมากไม่ว่าจะเกิดเหตุการณ์ใดๆ แม้กระทั่งเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาในพ.ศ. 2112 แล้วก็ตาม สำเนาจีนก็ยังเทียบทำนาสินค้าเข้ามาค้าขายและรับสินค้าส่งออกไปค้าขายดังเดิม

เวียดนาม

ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับเวียดนามนอกเหนือจากการไปค้าขายกันตามปกติแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศยังมีการแข่งขันในการขยายพระราชอำนาจเหนือเขมรทำให้เกิดการกระทบกระทั่งกับอยุธยา จนบางครั้งถึงขั้นทำการศึกสงครามกัน

อินเดีย

ความสัมพันธ์เริ่มต้นกันมาจากด้านวัฒนธรรมในหลายด้าน คือ ศาสนาฮินดู ศาสนาพหุหมณ์ ศาสนาพุทธ ภาษาวรรณคดี กฎหมาย และประเพณีต่างๆ ด้วยอินเดียมีการติดต่อกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาเป็นเวลานานแล้ว ซึ่งจะเห็นได้จากหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นร่องรอยวัฒนธรรมอินเดียในภูมิภาคนี้มีมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 7 ต่อมาก็ได้ปรากฏหลักฐานเป็นศิลาจารึกภาษาสันสกฤตและพระพุทธรูป ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรอยุธยากับอินเดียนั้น จึงมีในด้านวัฒนธรรม ซึ่งนับได้ว่าเป็นการผ่านต่อมาจากอพพ

หัวเมืองมลายู

ตามที่ปรากฏอยู่ในกฎหมายตราสามดวง และในพงสาวดารมีการระบุชื่อประเทศราชของกรุงศรีอยุธยาว่าทางตอนใต้ ได้แก่ เมืองมะละกา และเมืองยะโฮร์ สองเมืองนี้ไทยให้ปกครองตนเองแต่ต้องส่งเครื่องราชบรรณาการมายังกรุงศรีอยุธยา หัวเมืองมลายูพยายามตั้งตนเป็นอิสระจากอยุธยา ช่วงเวลาใดที่อยุธยาเกิดการแย่งอำนาจกันเองหรือต้องทำศึกสงครามกับพม่า หัวเมืองมลายูก็จะตั้งตนเป็นอิสระ ต่อมาชาติโปรตุเกสได้เข้าไปทำการค้าที่มะละกา และได้เข้ามาอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระเชษฐาธิราช) พระองค์ทรงทำสัญญากับโปรตุเกสในเรื่องการใช้มะละกาเป็นเมืองท่า และสามารถให้ชาวสยามไปตั้งหลักแหล่งที่มะละกาได้

ญี่ปุ่น

ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นนั้นเริ่มขึ้นตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 โดยมีคณะทูตได้เดินทางไปญี่ปุ่นโดยเรือสำเภาที่มีนำสินค้าไปค้าขายด้วย หลังจากนั้นมาการค้าขายระหว่างสำเภาของพ่อค้าอยุธยาที่เป็นขุนนางของกษัตริย์อยุธยา และสำเภาของพ่อค้าญี่ปุ่นก็ได้มีการนำสินค้าพื้นเมืองต่างๆ ของตนและของอาณาจักรอื่นๆ ไปมาค้าขายกัน⁶⁹ ซึ่งยังมีหลักฐานในเอกสารของริวกิว ที่ได้ระบุถึงการติดต่อทางการค้าระหว่างกันที่เป็นความผูกพันให้สัมพันธ์ภาพของอยุธยากับญี่ปุ่นมีไม่ตรีที่ค้างมาต่อกัน พ.ศ. 1935-2020 จากการค้าของป่าที่เจ้าผู้ครองหมู่เกาะริวกิวได้ส่งเจ้าหน้าที่เดินทางมาอยุธยา พ.ศ. 1962, 1963, 1967, 1969 โดยมีจุดมุ่งหมายโดยตรงเพื่อมา

⁶⁹ ผ่องพันธุ์ สุภัทรพันธุ์ (2511) “การศึกษาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องพระคลังสินค้า”

ติดต่อขอซื้อไม้ฝางและพริกไทยจากอยุธยา เพื่อนำไปถวายเป็นเครื่องราชบรรณาการแก่จักรพรรดิ
จีนราชวงศ์หมิง⁷⁰

เกาหลี

ในพ.ศ. 1939 รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีได้ส่งคณะทูตไปเกาหลีพร้อมสำเนาสินค้าที่
ไปแวะยังเมืองท่าต่างๆ ของญี่ปุ่นและเกาหลี ซึ่งในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดี พ.ศ. 1951 และ
ในรัชสมัยสมเด็จพระนรินทรราชาธิราช พ.ศ. 1955 ได้มีการส่งสำเนาสินค้าจากอยุธยาตรงไปเกาหลี⁷¹

โปรตุเกส

เป็นชนชาติแรกในยุโรปที่ได้เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับกษัตริย์อยุธยาเมื่อพ.ศ. 2054
ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระเชษฐาธิราช) โดยอัลฟองส์อัลบูเกก(Albuquerque) แม่
ทัพเรือโปรตุเกสในภาคอินเดียตะวันออกได้ส่ง เฟอร์นันเด เป็นทูตนำเครื่องบรรณาการเข้ามาถวาย
เครื่องบรรณาการที่สำคัญ คือ คาบหม้อมทองและฝงเพชร 1 เล่ม ทับทิมเม็ดใหญ่ 1 เม็ด ด้วยเชิงทอง 1
ใบ และสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ได้ทรงโปรดให้ราชทูตไทยเดินทางไปพบอัลบูเกกพร้อมกับ เฟอร์
นันเด ความสัมพันธ์ทางการทูตและการค้าระหว่างอยุธยากับ โปรตุเกสจึงมีต่อกันมา แต่ในด้าน
การค้าเริ่มต้นการค้าขายกันที่มะละกา แต่ถัดมาอีก 1 ปีอัลบูเกกได้ส่งทูตเข้ามาพร้อมกับส่ง
ผู้แทนทางการค้าชาวโปรตุเกสชื่อ ฟราเอสโก เข้ามาประจำที่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งต่อมาอีก 2 ปีเมื่อฟรา
เอสโกเดินทางกลับไปเมืองแก้ว สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ทรงโปรดให้ราชทูตนำพระราชสาส์นและ
เครื่องบรรณาการตอบสนองพระราชประสงค์ทางไมตรีของกษัตริย์โปรตุเกสไปพร้อมด้วย และ
กษัตริย์แห่งโปรตุเกสได้ส่งพระราชสาส์นพร้อมเครื่องบรรณาการมาถวายตอบกลับมาในพ.ศ. 2059
ในครั้งนั้นทูตโปรตุเกสชื่อ โดแอลโอได้เข้าเฝ้า และสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระเชษฐาธิราช) ได้
เซ็นสัญญาฉบับแรกกับโปรตุเกสซึ่งจัดว่าเป็นสัญญาฉบับแรกที่ไทยทำกับชาติยุโรป ซึ่งในสัญญาฉบับนี้
เกี่ยวกับโปรตุเกสจะเป็นผู้จัดหาปืนและกระสุนดินดำส่งให้แก่อยุธยา และยอมให้ไทยไปตั้งหลัก
แหล่งที่เมืองมะละกาได้ และฝ่ายอยุธยาจะอำนวยความสะดวกในการค้า และให้สิทธิพิเศษต่างๆแก่
ชาวโปรตุเกส และจากสัญญาฉบับนี้เองเป็นจุดเริ่มต้นของการที่กองทัพอยุธยามีปืนใหญ่และทหาร
อาสารับจ้างชาวโปรตุเกสเข้ามา และที่สำคัญ คือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ได้ทรงปรับปรุงกองทัพ
โดยมีทหารชาวโปรตุเกสเป็นที่ปรึกษา จนมาถึงในรัชสมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราช พระองค์ก็ได้

⁷⁰ทวี วีระวงศ์เสรี (2523) “การติดต่อระหว่างสยามกับหมู่เกาะริวกิว (โอกินาวา) ในสมัย
โบราณ” จุฬาลงกรณ์ : 66-69

⁷¹ผ่องพันธุ์ สุภัทรพันธุ์ (2511) “การศึกษาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องพระคลังสินค้า”
จุฬาลงกรณ์ : 21

ทรงมีทหารชาวโปรตุเกสสอนให้ทหารอยุธยาใช้ปืนไฟในการสู้รบ และพระองค์ได้ทรงพระราชทานที่ดินริมแม่น้ำฝั่งตะวันตกด้านใต้กรุงศรีอยุธยาให้พวกโปรตุเกสตั้งบ้านเรือน และโปรดให้สร้างวัดถือศาสนาคริสต์ได้⁷² แม้กระทั่งก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และรัชสมัยของสมเด็จพระมหินทราธิราชนั้นก็ยังมีกองทหารอาสาและกองเรือโปรตุเกสช่วยรบอยู่ด้วยเช่นกัน ตลอดทั้งการติดต่อก้าขายต่อกันยังคงมีต่อเนื่องอีกด้วย

5. ความเจริญรุ่งเรืองและความเสื่อม

นับตั้งแต่การจัดการการปกครองอยุธยาของรัชสมัยของพระเจ้าอู่ทองพ.ศ. 1893 หลังการสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นมา ซึ่งเมื่อระบบการปกครองได้มีการจัดการบริหารได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว เมื่อมารวมกับการมีภูมิประเทศที่เหมาะสมในด้านการเกษตร การกสิกรรม การค้าขาย และพื้นที่ป่าไม้ที่มีของป่ามากมายหลายชนิดอย่างอุดมสมบูรณ์ จึงทำให้การทำมาหาเลี้ยงชีพของไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ภายในอาณาจักรไม่ได้รับความลำบากฝืดเคืองใดๆ อีกทั้งการมีทำเลที่ตั้งเป็นเมืองท่าที่เหมาะสมในการทำการค้าติดต่อกับภายนอกอาณาจักร เพราะไม่เพียงแต่สามารถนำสินค้าพืชผลทางการเกษตร การกสิกรรม และของป่า นำออกมาค้าขายได้แล้ว ยังได้เป็นทางผ่านของเรือสินค้าจากนานาชาติที่ต้อแวะพักที่กรุงศรีอยุธยาก่อนที่จะเดินทางต่อไปในอาณาจักรอื่นๆ ต่อไป ซึ่งการได้แวะพักที่กรุงศรีอยุธยานี้ ทำให้เกิดการซื้อขายของการนำเข้าและส่งออกสินค้าของนานาชาติที่เมืองท่ากรุงศรีอยุธยาอีกด้วยนั้น อาณาจักรอยุธยาจึงมีความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่างๆ เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ มาจนทำให้อาณาจักรอยุธยาเป็นหนึ่งในอาณาจักรที่มีความมั่นคงและมั่งคั่ง และนับได้ว่าเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองมากที่สุดของช่วงเวลานั้นในดินแดนอุษาคเนย์

การที่อาณาจักรอยุธยาได้มีการบูรณาการระบบการปกครองกันมาตลอดมานับตั้งแต่หลังรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) มาจนถึงสิ้นสุดรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พระเทียรราชา) นั้น นับเป็นมูลเหตุสำคัญของความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรอยุธยา เพราะการบูรณาการระบบการปกครองดังกล่าวนี้ คือ การปรับเปลี่ยนแก้ไขระบบการปกครอง และเมื่อใดก็ตามที่มีการบูรณาการระบบการปกครอง ย่อมหมายถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อ

⁷²สงวน อึ้งคง (2509) “สัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ” แพร์พิทยา :

การเมือง การสังคม และการเศรษฐกิจ ซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นนั้นสามารถสร้างความแข็งแกร่ง ความมั่นคง และความมั่งคั่งของกษัตริย์อยุธยา และอาณาจักรอยุธยาได้

สาเหตุ 2 ประการสำคัญที่ทำให้เกิดการบูรณาการระบบการปกครองของอาณาจักรอยุธยาขึ้นได้นั้นมาจาก 1. การขยายพระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยา และ 2. การผลิตแผ่นดินของอาณาจักรอยุธยา อันถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่บ่งชี้ถึงสถานะในความเป็นเอกภาพ และความเป็นเอกราชของกษัตริย์อยุธยาและอาณาจักรอยุธยาในขณะช่วงเวลาของรัชสมัยนั้นๆ นั่นเอง

ดังนั้นเมื่อใดก็ตามที่กษัตริย์อยุธยาและอาณาจักรอยุธยามีสถานะตั้งอยู่ในความเป็นเอกภาพ และความเป็นเอกราชได้อย่างเข้มแข็ง ความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรอยุธยาที่ยิ่งเพิ่มพูนขึ้น แต่เมื่อใดก็ตามที่กษัตริย์อยุธยาและอาณาจักรอยุธยาได้ขาดความเป็นเอกภาพ และความเป็นเอกราช ความมั่นคง ความแข็งแกร่ง และความมั่งคั่งได้เริ่มคลอนแคลน ลดน้อยถอยลง และเมื่อนั้นความเสื่อมของอาณาจักรอยุธยาได้เริ่มเกิดขึ้นทีละน้อยจนกระทั่งสิ้นสุดสภาพของความเจริญรุ่งเรือง และกลายเป็นความเสื่อมที่ตกต่ำอย่างที่สุดในทุกๆ ด้าน ซึ่งผู้ศึกษาได้แบ่งเป็นสองส่วนให้เกิดความเข้าใจและเห็นภาพได้อย่างชัดเจน คือ

5.1 ความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรอยุธยา ความเจริญรุ่งเรืองของพระราชอำนาจ กษัตริย์และอาณาจักร ได้เริ่มมีมาตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 พ.ศ. 1893 แต่ได้เริ่มเสื่อมลงในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. 2091 และความเจริญรุ่งเรืองนั้นย่อมเกิดขึ้นได้จาก การเป็นเอกราชและการขยายพระราชอำนาจของกษัตริย์และอาณาจักร

การที่กษัตริย์และอาณาจักรได้มีความเจริญรุ่งเรืองมานานถึง 118 ปีได้นั้นย่อมหมายถึง กษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาได้มีกองทัพที่มีแสนยานุภาพเหนืออาณาจักรและเมืองต่างๆ โดยรอบ จึงสามารถป้องกันและรักษาเอกราชและพระราชอำนาจของกษัตริย์และอาณาจักรไว้ได้ และเมื่อพระราชอำนาจของกษัตริย์และอาณาจักรมีความเข้มแข็ง มั่นคงแล้วนั้น การขยายพระราชอำนาจของกษัตริย์ออกไปเหนือดินแดนอาณาจักรและเมืองต่างๆ โดยรอบด้วยการใช้กำลังทหารนั้น ย่อมต้องหมายถึงการมีกองทัพที่มีแสนยานุภาพนั่นเอง ดังนั้นกองทัพที่มีแสนยานุภาพจึงมีความสำคัญสำหรับการมีเอกราชและการมีพระราชอำนาจของกษัตริย์และอาณาจักร

การบริหารจัดการการเมืองการปกครองได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะด้านกำลังคน และด้านเศรษฐกิจถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่กษัตริย์ต้องปฏิบัติ โดยในด้านกำลังคนนั้นถือได้ว่าเป็นความสำคัญที่ต้องได้รับการบริหารจัดการเป็นอันดับแรก และถัดมาก็คือด้านเศรษฐกิจ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 นั้นได้เริ่มทำการบริหารจัดการด้านกำลังคนมาตั้งแต่การหาทำเลที่ตั้งเพื่อสร้างอาณาจักรอยุธยาโดยได้นำกำลังคน พร้อมทรัพย์สินมาด้วยเป็นจำนวนมาก และเมื่อสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้วนั้นก็ได้มีการจัดการบริหารทางด้านกำลังคน และด้าน

เศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่พระราชอำนาจกษัตริย์และอาณาจักร
อยุธยาตั้งมีงานศึกษาที่ได้ศึกษาวิเคราะห์มาจากเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และเผยแพร่เพื่อ
ใช้เป็นข้อยืนยันไว้ดังนี้

...อยุธยาถือกำเนิดขึ้นมาจากการรวมตัวของแคว้นแคว้นสุพรรณบุรีและลพบุรี ทั้ง 2 แคว้นแคว้นนี้
เป็นศูนย์กลางของอำนาจในวงจำกัดในภาคกลางของประเทศไทย สุพรรณบุรีมีอำนาจทางซีก
ตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีเมืองเก่าหลายเมืองรวมอยู่ในกลุ่มนี้ เช่น นครชัยศรี (นครปฐม
เดิม) ราชบุรี เพชรบุรี และน่าจะมียุทธพลลงไปทางใต้บริเวณนครศรีธรรมราช ส่วนลพบุรีมีอำนาจ
ทางซีกตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา . . .

เมื่อปี 1893/1351 พระเจ้าอู่ทองได้สถาปนาอยุธยาขึ้น โดยตั้งขึ้นในเมืองเก่า “อโยธยา” ที่มีมา
ก่อน และเป็นเมืองที่อยู่ระหว่างกลางของสุพรรณบุรีและลพบุรี....⁷³

....การสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานีในพ.ศ. 1894 คือ การประกาศศูนย์กลางใหม่ของ
จักรวรรดิตามแนวคิดทางโลกภูมิวิทยาของพราหมณ์และพุทธซึ่งมียุทธพลอยู่ในยุคนั้น เพื่อเป็นการ
ปฏิเสธอำนาจของศูนย์กลางเดิม ซึ่งได้แก่นครธมและสุโขทัย ฉะนั้นอยุธยาจึงได้ขยายอำนาจเพื่อ
ครอบงำทั้งสุโขทัยและกัมพูชาในเวลาต่อมาเพื่อให้กรุงศรีอยุธยาได้เป็นศูนย์กลางโดยสมบูรณ์ของ
จักรวรรดิต่อไป....⁷⁴

จากงาน 2 ฉบับได้มีการศึกษาวิเคราะห์ในลักษณะเดียวกันนี้ จึงทำให้ผู้ศึกษาเชื่อว่าใน
สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ได้มีการอพยพผู้คนมาจากเมืองที่มีรากฐานทางกำลังคน และทางเศรษฐกิจ
ที่ดี เพราะการที่จะมาสร้างเมืองใหม่เพื่อเป็นการขยายอำนาจและดินแดนนั้นย่อมต้องมีการเตรียม
แผนการ การเตรียมกำลังคน และกำลังทรัพย์เป็นจำนวนมากพอสมควร เมื่อการขยายอำนาจและ
ดินแดนในพื้นที่ใหม่ซึ่งมีความเหมาะสมได้แล้วนั้น ในเบื้องต้นจำเป็นต้องใช้ฐานอำนาจเดิมที่มีอยู่เข้า
มาช่วยสร้างความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งจากงานศึกษาวิเคราะห์ดังกล่าวข้างต้น สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1
มีอยู่อย่างครบถ้วนแล้ว

อย่างไรก็ตามการขยายพระราชอำนาจย่อมต้องมีเพิ่มขึ้น ด้วยมีสาเหตุสำคัญ 2 ประการ
คือ การต้องเข้าไปปราบปรามเมืองที่เป็นศัตรู และการที่เข้าไปมีอำนาจเหนือดินแดนที่อ่อนแอกว่า
ซึ่งในการขยายพระราชอำนาจใน 2 ประการนี้ ย่อมต้องเป็นการใช้กำลังทหาร และหลังจากการเป็น

⁷³ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (พ.ศ. 2543) “อยุธยา: ประวัติศาสตร์และการเมือง” มูลนิธิโตโยต้า :
4, 14

⁷⁴อริคม พัลลียะ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (พ.ศ. 2545) “ศรีธรรมเทพนคร” มติชน : 22-24

ผู้ชนะแล้วนั้น ย่อมต้องมีการกวาดต้อนผู้คนและทรัพย์สินกลับมา รวมถึงการบังคับให้ส่ง
บรรณาการเป็นรายปีอีกด้วย

นอกจากนี้ถ้าเมืองใดที่มีความมั่งคั่งในด้านผลิตผล ทรัพยากร หรือการเป็นเมืองท่า
เมื่อตกเป็นเมืองขึ้นแล้วนั้นย่อมต้องถูกควบคุมผลประโยชน์ที่ได้รับจากผลิตผล ทรัพยากร หรือ
การเป็นเมืองท่า โดยเปรียบเป็นเช่นการส่งส่วยนั่นเอง

จากการที่อาณาจักรมีที่ตั้งทำเลที่เหมาะสมในด้านการเกษตร การค้า การมีป่าที่
อุดมสมบูรณ์จึงทำให้มีผลิตผลจากป่ามากมาย และมีราชธานีเป็นเมืองท่าพาณิชย์กรรม เมื่อนำมา
ประกอบกับสังคมที่มีขนาดใหญ่และมีชนชั้นไพร่ ทาส ที่เป็นแรงงานในทุกๆ ด้านจนเรียกได้ว่าเป็น
ท่อน้ำเลี้ยงชนทุกกลุ่มในอาณาจักรเลยทีเดียว และนอกเหนือจากชนชั้นไพร่ ทาสของอาณาจักรเอง
แล้วนั้น ยังมีอีกกลุ่มเฉลยที่กวาดต้อนกลับมาจากการศึกสงครามก็ได้ถูกนำมาเป็นแรงงานด้วย

ผลผลิตของการเกษตร การค้า การขุดป่าที่เหลือจากการบริโภคภายในครัวเรือน
เมื่อรวมกับผลิตผลที่เป็นส่วย และผลิตผลพิเศษที่มีการผูกขาดในด้านการซื้อขาย ได้ถูกส่งมาเป็น
สินค้าขายทั้งภายในและภายนอกอาณาจักร รายได้จากผลิตผลทั้งหมดดังกล่าว เมื่อนำมารวมกับ
รายได้ที่เก็บผลประโยชน์มาจากเมืองท่าประเทศราช จึงทำให้เกิดความมั่งคั่งขึ้นอย่างมากมาย

ความเจริญรุ่งเรืองนั้นย่อมเกิดขึ้นได้เมื่อมีการบริหารจัดการที่ดีในทุกด้านให้ได้เสียก่อน
โดยเฉพาะด้านกำลังคนและด้านเศรษฐกิจ เมื่อมีกำลังคนเป็นจำนวนมากจนเกิดเป็นสังคมขนาด
ใหญ่ก็ต้องมีการจัดระเบียบของสังคม โดยการนำระบบการปกครองมาใช้ และสังคมจะมี
ประสิทธิภาพได้ก็ต้องไม่ขาดแคลนด้านเศรษฐกิจในครัวเรือน และขยายออกมาเป็นในชุมชน
ในเมือง และในอาณาจักร โดยที่สุดที่เป็นเหมือนตัวจักรหรือองค์ประกอบสำคัญของกองทัพที่มี
แสนยานุภาพที่ใช้ในการรักษาเอกราชและการสร้างพระราชอำนาจให้แก่กษัตริย์และอาณาจักร แล้ว
จึงเกิดการขยายพระราชอำนาจออกไปเพื่อสร้างที่ยิ่งใหญ่ ความเจริญรุ่งเรืองให้ได้ตามคติและ
ความเชื่อในโลกภูมินั่นเอง ซึ่งกษัตริย์อยุธยาในทศวรรษสมัยนับแต่สถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี
พ.ศ. 1893 มาจนถึงพ.ศ. 2106 ได้ขยายพระราชอำนาจออกไปเหนือดินแดนล้านนา ล้านช้าง สุโขทัย
หัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งหมด และ ฯลฯ และเมืองท่าทวาย ตะนาวศรี มะริด มะละกา และ ฯลฯ ได้ทำ
ให้พระราชอำนาจกษัตริย์และอาณาจักรยิ่งใหญ่ และเจริญรุ่งเรืองได้เหนือกว่าอาณาจักรที่เคยมี

ความเจริญรุ่งเรืองมาก่อน เช่น สุโขทัย เชียงใหม่ เขมร พม่า ฉาน และรามัญญประเทศ หรือมอญ
ความเป็นเอกราชและการขยายพระราชอำนาจจึงเป็นส่วนสำคัญของความเจริญรุ่งเรือง
ดังมีรายละเอียดแสดงให้เกิดความเข้าใจและเห็นภาพเพิ่มเติมชัดเจนยิ่งขึ้นดังนี้

1) ความเป็นเอกราช

เอกราชของกษัตริย์และอาณาจักรที่มีขึ้นมานับแต่พ.ศ. 1893 จนถึงพ.ศ. 2112 ได้ขึ้นมาจากการที่กษัตริย์และอาณาจักรมีกองทัพที่มีแสนยานุภาพ และถึงแม้ว่าในการสิ้นสุดรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 จนถึงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พ.ศ. 2091 ได้มีการแย่งชิงพระราชอำนาจระหว่างราชวงศ์ ซึ่งการแย่งชิงพระราชอำนาจในราชวงศ์เดียวกัน และการแย่งชิงอำนาจจากขุนนางมักเกิดขึ้นเกือบทุกครั้งของการผลัดแผ่นดิน ซึ่งการแย่งชิงอำนาจนั้นเป็นเพียงการทำลายความเป็นเอกภาพของกษัตริย์และอาณาจักร แต่ไม่ได้ทำลายความเป็นเอกราชของกษัตริย์และอาณาจักรลงไปด้วย เนื่องจากเป็นเพราะว่าผู้เข้ามาทำการแย่งชิงอำนาจนั้นต้องการเพียงการมีอำนาจในการเป็นกษัตริย์อยู่ชยา เพื่อปกครองอาณาจักรอยู่ชยาเพียงเท่านั้น เช่นเดียวกับการตอบโต้จากเมืองหรืออาณาจักรต่างๆ ที่กษัตริย์อยู่ชยาได้พยายามขยายพระราชอำนาจเข้าไปและการเข้าไปปราบปรามการแข็งเมืองของเมืองประเทศราช หรือหัวเมืองนอกเขต ดังเช่น กรณีการศึกษาสงครามกับเมืองเชียงใหม่ กับหัวเมืองเหนือทั้งปวง กับเขมร และกับเมืองท่ามะละกา ซึ่งการศึกสงครามดังกล่าวที่เกิดขึ้นจากการขยายพระราชอำนาจและการปราบปรามได้เกิดขึ้นในทุกรัชสมัยของกษัตริย์อยู่ชยา แต่ด้วยแสนยานุภาพของกองทัพอยู่ชยาได้มีเสถียรภาพมากกว่าและสูงกว่ากองทัพของเมืองและอาณาจักรต่างๆ ดังกล่าวเหล่านั้น จึงทำให้กองทัพอยู่ชยาได้ป้องกันและรักษาความเป็นเอกราชของกษัตริย์และอาณาจักรอยู่ชยาไว้ได้

2) การขยายพระราชอำนาจ

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง พ.ศ. 1893-1912) ได้ทรงจัดการปกครองไปพร้อมๆ กับการขยายพระราชอำนาจจากการสืบสันตติวงศ์มาจากแคว้นละโว้ (ลพบุรี) จากระบบเครือญาติที่ได้ทรงอภิเษกสมรสกับพระราชธิดาราชวงศ์สุพรรณภูมิ และจากการใช้กำลังทางทหาร ซึ่งได้มีการกล่าวไว้ในงานของชาญวิทย์ เกษตรศิริ คือ

....อาณาจักรอยู่ชยาในสมัยต้นนับแต่พระเจ้าอู่ทอง พยายามสถาปนาตนเองให้เป็นศูนย์กลางโดยขยายดินแดนไปทางทิศตะวันออกเพื่อพิชิตกัมพูชา ขยายขึ้นไปทางเหนือเพื่อให้ได้สุโขทัยและเชียงใหม่เป็นเมืองขึ้น และขยายลงใต้แถบนครศรีธรรมราชและดินแดนรัฐมลายู การขยายอำนาจดังกล่าวนี้ใช้นโยบายทำสงครามเพื่อพิชิตโดยตรง และใช้นโยบายการสร้างเครือญาติโดยการแต่งงานเพื่อผนวกแคว้นอื่นๆ ด้วย ในกรณีสงครามจะเห็นได้ชัดจากกัมพูชาซึ่งพระเจ้าอู่ทองทรงส่งกองทัพไปตีได้เป็นครั้งแรกในปี 1912/1369 “ได้รับเอาชัยชนะได้ ได้กวาดข้าวถ้วยครวชาวกัมพูชาธิบดีเข้าในพระนครเป็นอันมาก” แต่ก็ไม่สามารถมีอำนาจเหนือเขมรอยู่ได้นาน ในกรณีของสุโขทัย มีความพยายามที่จะใช้ระบบเครือญาติในการรวบรวมอาณาจักรให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

พระเจ้าอู่ทองเองก็ทรงมีมเหสีองค์หนึ่งเป็นเจ้าหญิงจากกำแพงเพชร(ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ สุโขทัย)....

ส่วนในเรื่องที่เกี่ยวกับฐานะของเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองประเทศราชของอยุธยา ตั้งแต่สมัยเริ่มแรกของอาณาจักรอยุธยา โดยมีหลักฐานท้องถิ่นที่แสดงให้เห็นว่ากษัตริย์แห่ง นครศรีธรรมราชได้ยอมรับ “ฐานะที่เป็นรอง” แก่กษัตริย์องค์หนึ่งที่มีพระนามว่า “ท้าวอู่ทอง” และ เมื่ออยุธยามีอำนาจเหนือเมืองนครศรีธรรมราชได้ ย่อมหมายความว่าอยุธยาสามารถที่จะมีอิทธิพล และควบคุมเมืองท่าในบริเวณคาบสมุทรตอนบน และยังใช้เป็นฐานในการขยายอำนาจเข้าไป ควบคุมหัวเมืองมลายูตลอดลงไปถึงเขตสิงคโปร์⁷⁵

นอกเหนือจากการใช้ความสัมพันธ์ระบบเครือญาติและกำลังทหารแล้ว สมเด็จพระเจ้าอู่ทองยังใช้นโยบายบ้านพี่เมืองน้องด้วย โดยได้มีพระราชสาส์นแบ่งดินแดนกับเจ้าฟ้าจ๋ม กษัตริย์แห่ง ล้านช้างว่า “...เฮาหากแม่นอ้ายน้องกันมาแต่ขุนบลุม(บรม) พุ้น เจ้าอยากได้บ้านเมืองให้อาเขต แคนภูสามเส้า (คงพระยาไฟ) เมื่อเท่าเทิงฎพระยาพ่อ แคนเมืองนคร ไทยพุ้น..”⁷⁶ และได้ พระราชทานพระนางแก้วยอดฟ้าไปเป็นพระมเหสีของพระเจ้าสามแสน ไทย กษัตริย์แห่งล้านช้างที่ ขึ้นครองราชย์ต่อจากเจ้าฟ้าจ๋ม

เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดี พระราชโอรสของพระเจ้าอู่ทองขึ้นครองราชย์ต่อจากพระราช บิดาที่สวรรคตไม่นานนัก สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว พ.ศ. 1912-พ.ศ. 1931) แห่งราชวงศ์สุพรรณภูมิ ซึ่งเป็นพระปิตุลาของพระรามาธิบดี และครองเมืองสุพรรณบุรีอยู่นั้น ได้ใช้ กำลังทหารเข้ามายึดอำนาจการปกครองอาณาจักรอยุธยา โดยปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ขึ้น ครองราชย์อยู่ที่กรุงศรีอยุธยาราชธานี และส่งสมเด็จพระรามาธิบดีไปครองเมืองลพบุรีแทน

หลังจากนั้นสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ได้ขยายพระราชอำนาจเข้าไปปกครองเมือง ต่างๆ ด้วยการใช้กำลังทหารทำการศึกสงครามเสียเป็นจำนวนมาก และตีเอาได้เมืองเหนือทั้งปวง คือ เมืองพังคา เมืองแสงเชรา เมืองซากังราว และเมืองพิษณุโลก⁷⁷ การขยายพระราชอำนาจของสมเด็จพระ บรมราชาธิราชที่ 1 นั้นได้พยายามที่จะรวบรวมเอาอาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรล้านนา มา ผนวกเข้ากับอาณาจักรอยุธยาให้ได้ แต่ทำไม่สำเร็จ เพราะได้สิ้นพระชนม์เสียก่อนในขณะที่เดินทัพ กลับจากการไปตีเอาเมืองซากังราวกลับคืนพระนคร

⁷⁵ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2543) “อยุธยา:ประวัติศาสตร์และการเมือง” มูลนิธิโคโยตี้ : 17

⁷⁶อุ่คำ พมวงสา (2509) “เล่าเรื่องลาว-ไท” แสงศิลป์ : 19

⁷⁷สำนักพิมพ์คลังวิทยา (2515) “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ อักษรนิล” : 443-445

เมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ได้สวรรคตลงแล้วนั้น เจ้าทองล้นพระราชบุตร ขึ้นครองราชย์ได้เพียง 7 วัน สมเด็จพระรามศวรยกพลมาแต่เมืองลพบุรี ทรงประหารเจ้าทองล้นแล้วปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์อยุธยา⁷⁸ อีกครั้ง

สมเด็จพระรามศวร (พ.ศ. 1931- 1938) ได้ขยายพระราชอำนาจไปยังเมืองเชียงใหม่ เจมร และญวน ซึ่งผลของการทำศึกสงครามกับเชียงใหม่ เจมร และญวนนี้ทำให้อาณาจักรอยุธยาได้ขยายอาณาเขตออกไป พระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาได้มีอยู่เหนือดินแดนเมืองเหล่านี้ เพราะได้ตกเป็นเมืองประเทศราชต่อกษัตริย์อยุธยา นอกเสียจากเมืองญวน ที่ไม่ได้ตกเป็นเมืองประเทศราชของกษัตริย์อยุธยา และกษัตริย์ญวนได้พยายามจะตีเอากรุงกัมพูชาเช่นกัน ซึ่งหลักฐานที่นิพนธ์ไว้ในภาษาบาลี และได้แปลเป็นภาษาไทยว่า

....ในปีชวดจตุศักราชเจ็ดร้อยสี่สิบหกปี สมเด็จพระรามศวร ยกพลโยธาเป็นอันมากเสด็จไปถึงเมืองนครเชียงใหม่....

....สมเด็จพระรามศวรจึงตรัสกับนักสั่งว่าบิดาของท่านไม่ตั้งอยู่ในสัจจะล่อลวงเราตามคำสัจย์แล้วเราจะตั้งให้ครองราชสมบัติ ตรัสดังนั้นแล้วก็โปรดให้นักสั่งราชบุตรถวายสัจย์สาบานแล้วก็ตั้งให้ครองเมือง แล้วพระราชทานพลเมืองไว้แก่นักสั่งแต่พอสมควรแล้วกวาดเอาพลเมืองที่เหลือ นั้น กับช้างม้าเป็นอันมากได้แล้วก็เสด็จกลับ โปรดให้นักสั่งราชบุตรมาส่งเสด็จถึงทางจะไปสวนควรี แล้วโปรดให้กลับไปรักษาราชสมบัติในนครเชียงใหม่....

....สมเด็จพระรามศวร เสด็จลงจากคชาธารให้ยิงปืนใหญ่ลงไป ลูกกระสุนปืนตกลงต้องหม้อดินดำเป็นเพลิงลุกขึ้นในเรือ พระเจ้ากรุงกัมพูชากระโดดน้ำหนีไปได้ พลทหารจับชายาของพระเจ้ากรุงกัมพูชา แลจับพระอุปราชราชบุตรได้ นำไปถวายสมเด็จพระรามศวร สมเด็จพระรามศวรโปรดให้พระยาไชยณรงค์อยู่รักษาเมืองกัมพูชา กับพลทหาร 5000 แล้วกวาดเอาพลเมืองช้างม้าสรรพศาสตราวุธเป็นอันมากเสด็จกลับพระนคร....

....อยู่มาภายหลัง พระเจ้ากรุงญวนซึ่งครองราชย์สมบัติอยู่ ณ เมืองตั้งเกี้ยว ให้ยกพลทหารมาทั้งทัพบกทัพเรือ จะรบเอาเมืองกัมพูชา พระยาไชยณรงค์ออกสู้รบกันเป็นสามารบ ชาวเมืองกัมพูชาเห็นทหารญวนน้อยก็พร้อมใจกันสู้รบ ครั้นเห็นทหารญวนมามากก็ไม่เต็มใจสู้รบ พระยาไชยณรงค์เห็นชาวเมืองไม่เต็มใจสู้รบจึงมีหนังสือบอกเข้ามากราบบังคมทูล สมเด็จพระรามศวรได้ทรงทราบ

⁷⁸ สำนักพิมพ์คลังวิทยา (2515) “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” : 445

แล้วโปรดให้มีท้องตราตอบไปว่า ให้กวาดอพยพพลเมืองแลทัพสัมภาระทั้งปวงมากรุงศรีอยุธยา
....⁷⁹

รัชสมัยของสมเด็จพระนครินทราธิราช (เจ้านครอินทร์ พ.ศ. 1952-1967) การรวมเอาอาณาจักรสุโขทัยมาผนวกไว้กับอาณาจักรอยุธยาได้เกิดขึ้น โดยสมเด็จพระนครินทราธิราชได้ขึ้นไปไกล่เกลี่ยการแย่งชิงการขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์สุโขทัย ระหว่างพระยาบาลเมือง กับพระรามราชา หลังจากนั้นได้แต่งตั้งให้ พระยาบาลเมืองขึ้นครองราชย์ มีพระนามว่า พระมหาธรรมราชาที่ 4 (บรมपाल) ได้ทรงแต่งตั้งให้พระรามราชาขึ้นไปครองเมืองกำแพงเพชร และให้ เจ้าสามพระยา พระราชโอรสองค์ที่สามอภิเษกสมรสกับพระราชธิดาของพระมหาธรรมราชาที่ 4 หลังจากนั้นได้แต่งตั้งให้ไปครองเมืองชัยนาท

การรวมอาณาจักรสุโขทัยเข้ามาไว้กับอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนครินทราธิราช นั้นได้ใช้นโยบายบ้านพี่เมืองน้องและระบบเครือญาติ แต่ถือได้ว่ายังไม่เป็นการขยายพระราชอำนาจเหนือดินแดนสุโขทัยได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด เพราะอาณาจักรสุโขทัยก็ยังคงมีกษัตริย์ที่เป็นเชื้อพระวงศ์เดิม อยู่ และนอกเหนือจากการพยายามขยายพระราชอำนาจเหนืออาณาจักรสุโขทัยแล้วนั้น สมเด็จพระนครินทราธิราชได้พยายามขยายพระราชอำนาจไปยังอาณาจักรล้านนา แต่ไม่สำเร็จดัง ในประชุมพงศาวดารบันทึกว่า

....ศักราช 781 กุนศก (พ.ศ. 1962) มีข่าวมาว่า พระมหาธรรมราชาธิราช เจ้าันฤพาน และเมืองเหนือทั้งปวงเป็นจลาจล และจึงเสด็จขึ้นไปถึงเมืองพระบาง ครั้งนั้นพระยาบาลเมือง และพระยา รามออกมถวายนังคม....⁸⁰

จึงเห็นได้ถึงความพยายามในการขยายพระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาเข้าไปปกครองเหนือดินแดนสุโขทัย ล้านช้างและล้านนาในรัชสมัยของสมเด็จพระนครินทราธิราชได้มีมาตั้งแต่ต้นรัชสมัยจนถึงสิ้นศักราชสมัยของพระองค์ ก็ยังไม่มีความสำเร็จในการรวบรวมสุโขทัย ล้านช้างและล้านนาเข้ามาไว้กับอาณาจักรอยุธยา

ส่วนอาณาจักรเขมรหรือเมืองละแวกนั้นความพยายามของกษัตริย์อยุธยาที่จะขยายอำนาจไปรวบรวมมาไว้กับอาณาจักรอยุธยานั้นก็ได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ยังไม่ได้รับความสำเร็จที่จะรวบรวมไว้เป็นเมืองประเทศราชของกษัตริย์อยุธยาได้อย่างถาวรมั่นคงนัก เพราะในรัชสมัยของ

⁷⁹พระญาณวิจิตร(สิทธิ โลจนานนท์) (2462) “จุลยุทธการวงศ์” กรุงเทพมหานคร : 323-327

⁸⁰สำนักพิมพ์คลังวิทยา (2515) “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” : 446

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา พ.ศ. 1967-พ.ศ. 1991) พระองค์ได้นำทัพไปตีนครมราชธานีของเขมร เมื่อตีเอาได้แล้วได้แต่งตั้งให้พระนครินทร์ พระราชโอรส ขึ้นเป็นผู้ปกครองเขมร แต่ไม่นานนักก็ได้ออกปลงพระชนม์ พระองค์จึงทรงได้ส่งพระราชโอรสอีกพระองค์หนึ่งคือ พระยาแพรง เข้าไปปกครอง และการขยายอำนาจของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 ได้มีกล่าวถึงไว้ว่า

....การทรงส่งพระโอรสติดต่อกันถึง 2 พระองค์เข้าไปปกครองนี้ ทำให้เห็นว่าอยุธยาต้องการผนวกอาณาจักรกัมพูชาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอยุธยา และนโยบายที่มีต่อเขมรของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 ไม่ได้ทรงยึดหยุ่นให้เหมือนในหัวเมืองฝ่ายเหนือ แต่ใช้วิธีการเด็ดขาดด้วยการตั้งพระราชโอรสไปปกครองกัมพูชา จากหลักฐานใน 2/ก 125 “พระนครินทร์” ปกครองอาณาจักรเขมรภาคเหนือเท่านั้น ส่วนภาคใต้บริเวณเมืองพนมเปญและปากแม่น้ำโขงยังมีการกระด้างกระเดื่อง ผู้นำในการต่อต้านการปกครองของอยุธยาในเขมรก็คือ “เจ้ายาด” (ในฉบับปลีก 2/ก 125) หรือ “เจ้าพญาญาติ” (ในพงสาวดารกัมพูชา) ตามหลักฐานฉบับ 2/ก 125 เป็น “บุตรพรามเจ้าอันผู้เป็นเจ้าให้ไปอยู่จตุรमुख ขอนขม่น (เขมร) ทั้งหลาย แฉงแกพรราชบุตร ทารพรณครินทร์ ...”(Vickery 1977 B:10-11) ⁸¹

ความพยายามของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 นั้นมีเพียงแต่ขยายพระราชอำนาจไปปกครองดินแดนเขมรทั้งหมด แต่เป็นการปราบปรามราชวงศ์อุทองที่ทำการแข็งเมืองขึ้นในดินแดนเขมรทางตอนใต้ด้วย และไม่สามารถทำสำเร็จได้ ในช่วงต่อมาสมเด็จพระบรมราชาธิราชรามธิบดี ศรีสุริโยประพันธ์ธรรมิกราช (พระเจ้าญาติ) ก็แข็งเมืองได้และย้ายราชธานีไปอยู่ที่กรุงพนมเปญ ⁸²

นอกจากการขยายพระราชอำนาจไปยังดินแดนเขมรแล้ว มอญ ⁸³ และมะละกา ⁸⁴ ก็ได้เป็นเป้าหมายของการขยายพระราชอำนาจของพระองค์ และได้ทรงแต่งตั้งให้พระรามศวร (สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) พระราชโอรสอีกพระองค์หนึ่งขึ้นไปครองพิษณุโลก และเมื่อพระมหาธรรมราชาที่ 4 กษัตริย์องค์สุดท้าย แห่งอาณาจักรสุโขทัยได้เสด็จสวรรคตลงแล้วนั้น สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 จึงได้รวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวกับอาณาจักรอยุธยา ⁸⁵

⁸¹Vickery 1977 อ้างใน มานพ ถาวรวัฒนีสกุล (2547) “ขุนนางอยุธยา” ศรีปัญญา : 81-83

⁸²ถนอม อานามวัฒน์และคณะ (2528) “ประวัติศาสตร์ไทย สมัยเริ่มแรกจนถึงสิ้นอยุธยา” ศรีนครินทร์วิโรฒ : 174

⁸³สุภรณ์ โอเจริญ (2541) “มอญในเมืองไทย” กองทุนสนับสนุนการวิจัย : 31

⁸⁴มานพ ถาวรวัฒนีสกุล (2547) “ขุนนางอยุธยา” ศรีปัญญา : 86

⁸⁵คณัย ไชยโยธา (2544) “ประวัติศาสตร์ไทย: ยุคอาณาจักรอยุธยา” โอเดียน : 21

รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พระรามาธิบดี พ.ศ. 1991 - 2006 และ พ.ศ. 2006- 2031 ครองราชย์เมืองพิษณุโลก) ได้มีการศึกสงครามกับล้านนาเกือบตลอดรัชสมัย และเกิดความวุ่นวายด้านหัวเมืองเหนือที่ปวงอยู่ตลอดเวลา ด้วยการที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้สานต่อพระราชกรณียกิจการขยายพระราชอำนาจต่อเนื่องมาจากพระราชบิดา โดยได้พยายาม สถาปนาอำนาจเหนืออาณาจักรล้านนา และความพยายามที่จะเข้าควบคุมอำนาจการปกครองหัว เมืองเหนือที่ปวง

ในพ.ศ. 2006 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงขึ้นไปครองราชย์ที่พิษณุโลก เพื่อเป็นการควบคุมหัวเมืองเหนือและรวบรวมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับอาณาจักรอยุธยาให้ได้ โดยได้ แต่งตั้งให้พระอินทราชา ขึ้นครองราชย์ที่กรุงศรีอยุธยา เป็นกษัตริย์อยุธยาแทน มีพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราช (พ.ศ. 2006-2034)

การขยายพระราชอำนาจด้วยกำลังทางทหารของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้นไม่ได้ มีแต่ทางอาณาจักรล้านนาและหัวเมืองเหนือเท่านั้น แต่ได้ทรงพยายามขยายพระราชอำนาจออกไป เมืองมะละกา และเมืองทวาย ซึ่งหมายถึงการล่าเอาเมืองท่าต่างๆ ขึ้นมาเป็นอาณานิคมเพื่อช่วงชิง การมีอำนาจทางเศรษฐกิจเหนือดินแดนต่างๆ เหล่านั้น และจากหลักฐานที่มีอย่างชัดเจนได้กล่าวถึง การขยายพระราชอำนาจเกิดขึ้นเกือบทุกปีนับแต่พ.ศ. 1994 ไปตีเอาเมืองซากังราวได้แล้วจึงมาเอา เมืองสุโขทัยแต่เข้าปล้นเมืองไม่ได้ ในพ.ศ. 1998 แต่งทัพให้ไปเอาเมืองมะละกา พ.ศ. 1999 แต่งทัพ ให้ไปเอาเมืองลิสบทิน พ.ศ. 2004 พระยาเชลียงนำพระเจ้าเชียงใหม่มาตีแต่ไม่ได้เมืองจึงยกทัพไป เอาเมืองกำแพงเพชรก็ไม่ได้เมืองจึงเลิกทัพกลับคืนไปเชียงใหม่ พ.ศ. 2005 เจ้าเมืองนครไทยพาเอา ครวอพยพหนีไปนาน สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงให้พระกลาโหมไปตามได้คืนมา แล้วพระ กลาโหมยกพลไปเอาเมืองสุโขทัยได้เมืองคืน พ.ศ. 2006 พระยาเถียรเมืองล้านช้างและลูกพระเจ้า เชียงใหม่ ยกทัพมาตีเอาเมืองสุโขทัย สมเด็จพระบรมไตรโลกและสมเด็จพระอินทราชาเสด็จไป ป้องกันเมืองสุโขทัย สมเด็จพระอินทราชาถูกปืนเข้าพระพักตร์ ทัพพระยาเถียรและทัพเชียงใหม่ถูก ตีแตกพ่ายเลิกกลับคืนไป พ.ศ. 2017 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไปปราบเมืองเซลียง และพ.ศ. 2031 สมเด็จพระบรมราชาธิราชเสด็จไปเอาเมืองทวาย ซึ่งในปีเดียวกันนั้นสมเด็จพระบรมไตรโลก เสด็จจันตุพาน ณ เมืองพิษณุโลก ⁸⁶

จึงเห็นได้ว่าตลอดระยะเวลาการครองราชย์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีแต่การทำ ศึกสงครามเพื่อการขยายพระราชอำนาจ และป้องกันพระราชอำนาจเสียเป็นส่วนมาก และภายหลัง

⁸⁶สำนักพิมพ์คลังวิทยา (2515) “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ อักษรนิล” : 448-450

จากที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จสวรรคตแล้ว สมเด็จพระเชษฐาธิราชได้รับการแต่งตั้งจากพระบรมราชาธิราชที่ 3 ให้ครองราชย์ที่เมืองพิษณุโลกเพื่อปกครองเมืองพิษณุโลกและควบคุมดูแลหัวเมืองทางเหนือ ซึ่งพระองค์ได้ทรงปกครองและประทับอยู่ 4 ปี⁸⁷ และเมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 เสด็จสวรรคตในพ.ศ. 2034 สมเด็จพระเชษฐาธิราชได้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยาต่อจากพระองค์ทรงพระนามว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 การขยายพระราชอำนาจออกไปมีการไปทำศึกสงครามกับเมืองนครลำปาง⁸⁸ ได้เป็นเมืองขึ้น และการทำศึกสงครามกับมะละกาในพ.ศ. 2043 แต่ทางมะละกาได้ทำการตอบโต้จนตีทัพอยุธยาแตกพ่ายกลับมา⁸⁹

การขยายพระราชอำนาจเพื่อเข้าครอบคลุมอาณาเขตหัวเมืองเหนือทั้งหมด ที่ได้มีมาแต่รัชสมัยพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) และมาประสบความสำเร็จมากที่สุดในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระเชษฐาธิราช) โดยได้สถาปนาระบบเมืองลูกหลวงขึ้นทำหน้าที่ควบคุมหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง โดยการแต่งตั้งให้สมเด็จพระหน่อพุทธางกูร พระมหาอุปราชไปขึ้นครองเมืองพิษณุโลก⁹⁰

เมื่อสมเด็จพระบรมราชามหาพุทธางกูร (พระหน่อพุทธางกูร) ได้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยาต่อจากพระราชบิดา และได้แต่งตั้งให้พระไชยราชาขึ้นปกครองเมืองพิษณุโลก ซึ่งเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ที่มีพระมารดาเป็นพระสนมเชื้อพระวงศ์ทางเหนือ อันแสดงให้เห็นว่า ยังคงให้การดูแลปกครองหัวเมืองทางเหนือขึ้นอยู่กับอยุธยา และเพื่อป้องกันการรุกรานของอาณาจักรล้านนา อีกทั้งได้ป้องกันการแย่งชิงการเป็นกษัตริย์อยุธยาอีกชั้นหนึ่งโดยการให้ฐานันดรของพระไชยราชามีพระยศเทียบเท่ากับกษัตริย์เช่นกัน⁹¹

แต่เมื่อสมเด็จพระบรมราชามหาพุทธางกูรเสด็จสวรรคตแล้วนั้น พระรัชฎาธิราช พระราชโอรสได้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยาอยู่ได้ไม่ถึงปี พระไชยราชาก็ได้นำกำลังทหารลงมาจากเมืองพิษณุโลกเข้าชิงพระราชสมบัติจากสมเด็จพระรัชฎาธิราช หลังจากนั้นปราบดาภิเษกขึ้น

⁸⁷ นกคต ปาละประเสริฐ (2545) “การเมืองไทยในกลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างจากสมัยเมืองคู่สู่สมัยราชอาณาจักร: กรณีศึกษาพัฒนาการของวังอยุธยาและต้นกรุงเทพฯ” จุฬาลงกรณ์ : 70

⁸⁸ สำนักพิมพ์คลังวิทยา (2515) “คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” : 453

⁸⁹ มานพ ถาวรวัฒน์สกุล (2547) “ขุนนางอยุธยา” ศรีปัญญา : 87-89

⁹⁰ สำนักพิมพ์คลังวิทยา (2515) “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” : 453

⁹¹ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ (2512) “ไพบรพม่า” อักษรเจริญทัศน์ : 96

เป็นกษัตริย์อยุธยา และได้ทรงแต่งตั้งขุนนางให้ขึ้นไปปกครองเมืองพิษณุโลกแทนเพื่อเป็นการป้องกันเจ้านายในพระราชวงศ์หรือต่างพระราชวงศ์ ไม่ให้ทำการสังฆกำลังไพร่พลเข้ามามีอำนาจหรือชิงอำนาจจากกษัตริย์อยุธยาได้อีก

สมเด็จพระไชยราชาธิราชได้ทรงพยายามขยายพระราชอำนาจเข้าไปในอาณาจักรล้านนาเกือบตลอดรัชกาลเช่นเดียวกับสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 และสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่ในระหว่างที่สมเด็จพระไชยราชาธิราชกำลังติดพันการศึกษาสงครามกับเจ้าเมืองเชียงใหม่ที่เมืองเชียงใหม่อยู่นั้น ท้าวศรีสุดาจันทร์ พระสนมเอกที่มีเชื้อสายราชวงศ์อู่ทอง ได้เริ่มรวบรวมสมัครพรรคพวก โดยมี ขุนชินราชได้เข้าร่วมด้วย แต่ยังไม่ได้ทำการใดๆ จนกระทั่ง พ.ศ. 2091 สมเด็จพระไชยราชาธิราชสวรรคตหลังจากการกลับมาจากการทำศึกสงครามกับพระเจ้าเชียงใหม่ได้เพียงปีเศษ ดังจะเห็นได้จากในบันทึกไว้ว่า

....ศักราช 907 มะเส็งศก (พ.ศ. 2081) วันพุธ ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 7 สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้า เสด็จไปเชียงใหม่ ให้พระยาพิษณุโลกเป็นทัพหน้า และยกพลออกตั้งทัพชัยตำบลบางบาล ณ วันเสาร์ ขึ้น 14 ค่ำ เดือน 7 จึงยกทัพหลวงจากที่ทัพชัยไปเมืองกำแพงเพชร เถึง ณ วันอังคาร แรม 9 เดือน 7 เสด็จออกตั้งทัพชัย ณ เมืองกำแพงเพชร ณ วันอาทิตย์แรม 14 ค่ำ เดือน 7 ยกทัพไปตั้งเชียงทอง แล้วยกไปตั้ง ณ เมืองเชียงใหม่ เถึง ณ วันอาทิตย์ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 9 ทัพหลวงเสด็จกลับคืนจากเชียงใหม่ เถึงวันพฤหัสบดี ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 9 ทัพหลวงถึงเมืองกำแพงเพชร แล้วจึงเสด็จมายังพระนครศรีอยุธยา ฝ่ายพระนครศรีอยุธยานั้น ในวันพุธ ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 3 เกิดเพลิงไหม้ถึง 3 วัน จึงดับได้ และจึงมีบาญชีเรือนเพลิงไหม้นั้น 10,050 เรือน ณ วันอาทิตย์ ขึ้น 11 ค่ำ เดือน 2 สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้า เสด็จไปเมืองเชียงใหม่ และให้พระยาพิษณุโลกเป็นทัพหน้า และยกทัพหลวงเสด็จไปเมืองกำแพงเพชร แรมทัพหลวงอยู่เมืองกำแพงเพชรนั้นเดือนหนึ่ง เถึง ณ วันพฤหัสบดีขึ้น 6 ค่ำ เดือน 3 เสด็จออกตั้งทัพชัย เถึง ณ วันอาทิตย์ ขึ้น 9 ค่ำ เดือน 3 จึงยกทัพหลวงเสด็จไปเมืองเชียงใหม่แล ณ วันอังคาร ขึ้น 3 ค่ำ เดือน 4 ได้เมืองลำพูนชัย วันศุกร์ ขึ้น 13 ค่ำ เดือน 4 มีอุบาทว์เห็นเลือดติดอยู่ ณ ประตูบ้านและเรือนและวัดทั้งปวง ในเมืองและนอกเมืองทั่วทุกตำบล เถึง ณ วันจันทร์ แรม 15 ค่ำ เดือน 4 ยกทัพหลวงเสด็จจากเมืองเชียงใหม่ มายังพระนครศรีอยุธยา....⁹²

จากบันทึกดังกล่าวทำให้เห็นได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้นถึงความพยายามขยายพระราชอำนาจเหนือดินแดนล้านช้างและหัวเมืองเหนือทั้งปวง โดยได้ปฏิบัติพระราชกรณียกิจนำทัพเข้าทำการศึก

⁹²สำนักพิมพ์คลังวิทยา (2515) “คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ” : 456

สงครามเพื่อตีเอาเป็นเมืองขึ้นแก่อาณาจักรอยุธยาให้ได้อย่างต่อเนื่องในเกือบตลอดรัชสมัยของ สมเด็จพระไชยราชาธิราช และได้รับความสำเร็จเป็นส่วนมาก

ในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดินี้ได้มีการขยายพระราชอำนาจไปยังเมือง พิษณุโลก เพื่อให้เมืองพิษณุโลก ซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญของอยุธยา และเป็นเมืองปากทางของ หัวเมืองทางเหนือ ได้เข้าควบคุมหัวเมืองเหนือทั้งปวงให้อยู่ภายใต้พระราชอำนาจกษัตริย์อยุธยา ด้วยวิธีการความสัมพันธ์แบบระบบเครือญาติ โดยทรงยกพระวิสุทธิกษัตริย์ พระราชบุตรโอรสให้อภิเษก กับขุนพิเรนทรเทพ ภายหลังจากการแต่งตั้งให้ขุนพิเรนทรเทพขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก โดยมี สถานะเทียบเท่ากับกษัตริย์ มีพระนามว่า “พระมหาธรรมราชา” เนื่องจากว่าขุนพิเรนทรเทพนั้นเป็น เชื้อพระราชวงศ์สุโขทัย ที่มีอำนาจในการควบคุมหัวเมืองเหนือทั้งปวงมาแต่ก่อนแล้ว⁹³

นอกจากนี้ในช่วงที่มีการขยายพระราชอำนาจของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองอยู่นั้น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้พยายามขยายพระราชอำนาจไปยังอาณาจักรล้านช้าง เพื่อเป็นการ ผูกมิตรภาพในด้านกำลังทหาร และได้สบโอกาสเมื่อพระเจ้าล้านช้างได้ส่งพระราชสาส์นมาทูลขอ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระเทพกระษัตริ์ ไปอภิเษกเป็นพระอัครมเหสี แต่ไม่สำเร็จ เนื่องจากใน ระหว่างทางไปเมืองล้านช้างนั้นพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองได้ส่งขบวนมาพาไปยังกรุงหงสาวดี เสียก่อน

การขยายพระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยานับมาตั้งแต่พ.ศ. 1893 -2091 คือเริ่มมา ภายหลังจากที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 มาจนถึงสิ้นสุดรัชสมัยของสมเด็จพระไชยราชาธิราชนั้นทำให้ พระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยามีเหนือดินแดนเมืองและอาณาจักรต่างๆ ได้โดยรอบจากกรรมวิธี การขยายพระราชอำนาจด้วยระบบเครือญาติและด้วยกำลังทหาร ผลประโยชน์ต่างๆ ที่ได้รับจาก เมืองประเทศราชทั้งหลายและพระราชอำนาจความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช อันเป็นความ เจริญรุ่งเรืองของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยา ที่เปรียบเสมือนเป็นมรดกอย่างต่อเนื่องของกษัตริย์ อยุธยามาจนถึงสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และได้มาสิ้นสุดลงเมื่อภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2112

5.2 ความเสื่อม และการเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2112 คือ พระราชอำนาจของกษัตริย์ และอาณาจักรได้เกิดความเสื่อมจนในที่สุดถึงขั้นเกิดการเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อพ.ศ. 2112 มีมูลเหตุ สำคัญเพียง 2 ประการ คือ 1. การขาดเอกภาพของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาจากการควบคุมเมือง พิษณุโลกและหัวเมืองเหนือทั้งปวงไม่ได้ และ 2. ความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชในการอ้างสิทธิ์ และอำนาจความชอบธรรมในผลประโยชน์จากปริมณฑล โดยในแต่ละมูลเหตุนี้ก็ได้เกิดขึ้นอย่าง

⁹³ อาคม พัตติยะ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2545) “ศรีธรรมเทพนคร” มติชน : 58

ซ้ำๆ จึงไม่ส่งผลให้เห็นได้อย่างชัดเจนในระยะเวลาอันสั้น ซึ่งผลที่เกิดขึ้นนั้นเท่ากับการสะสมความเสียหายจนเกิดเป็นความเสื่อมที่ละน้อยๆ และได้เพิ่มทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ อย่างต่อเนื่องจนในที่สุดก็ถึงจุดความสูญเสียและความล่มสลายที่เกิดขึ้นกับความเป็นเอกราช และพระราชอำนาจของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยา ที่มีระยะเวลาของความยิ่งใหญ่และความเจริญรุ่งเรืองมาจนถึงความเสื่อมจนเกิดความเสียหายและสูญเสียนี้รวมกันแล้วถึง 219 ปี และมูลเหตุของความเสื่อมจนถึงการเสียกรุงศรีอยุธยาในครั้งนี้ได้เริ่มมาจาก

1) การขาดเอกภาพของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาจากการควบคุมเมืองพิษณุโลกและหัวเมืองเหนือที่ปวงไม่ได้

เอกภาพกับการผลัดแผ่นดิน เป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกันอย่างสำคัญของกษัตริย์อยุธยาและอาณาจักร ซึ่งได้มีขึ้นมานับแต่การสถาปนากรุงศรีอยุธยา และราชวงศ์อู่ทอง เมื่อพ.ศ. 1893 และความเป็นเอกภาพได้มาถึงสิ้นสุดลงเมื่อสิ้นรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) เช่นกัน โดยเห็นได้อย่างชัดเจนว่าการแย่งชิงพระราชอำนาจในการขึ้นเป็นกษัตริย์นั้น ได้มีอยู่เกือบทุกการผลัดแผ่นดินเมื่อสิ้นรัชกาล (รัชสมัย) ซึ่งการแย่งชิงอำนาจกันนี้ในช่วงเริ่มต้นนั้น เป็นการแย่งชิงอำนาจระหว่างราชวงศ์อู่ทองกับราชวงศ์สุพรรณภูมิ คือ

(1) พ.ศ. 1913 ระหว่าง สมเด็จพระรามศวร กับ ขุนหลวงพะงั่ว การแย่งชิงอำนาจในการขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยาระหว่างสมเด็จพระรามศวรและขุนหลวงพะงั่ว ซึ่งในที่สุดขุนหลวงพะงั่วขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยาและโปรดฯ ให้สมเด็จพระรามศวรขึ้นไปครองราชย์ที่เมืองลพบุรี

(2) พ.ศ. 1931 ระหว่าง สมเด็จพระรามศวร กับ เจ้าทองลัน การแย่งชิงอำนาจในการขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยาระหว่างสมเด็จพระรามศวรและเจ้าทองลันพระราชบุตรของขุนหลวงพะงั่ว ซึ่งในที่สุดสมเด็จพระรามศวรได้ปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยาและเจ้าทองลันถูกประหาร

(3) พ.ศ. 1952 ระหว่าง สมเด็จพระรามราชา กับ พระนครินทราราช การแย่งชิงอำนาจในการขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยาระหว่างสมเด็จพระรามราชากับพระนครินทราราชพระนัดดาของพระรามราชา ซึ่งในที่สุดพระนครินทราราชได้ปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยาและได้ส่งสมเด็จพระรามราชาไปครองเมืองปทาคูจาม

ความเป็นเอกภาพกลับคืนมาอีกครั้งในรัชสมัยสมเด็จพระนครินทราราชเจ้า แห่งราชวงศ์สุพรรณภูมิ แต่ความเป็นเอกภาพได้เริ่มถูกบั่นทอนลงอีกจากการตั้งประหารขุนนางเป็นจำนวนมากพ.ศ. 2067 ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระเชษฐาธิราช) และการแย่งชิงอำนาจภายในราชวงศ์สุพรรณภูมิด้วยกันเมื่อการผลัดแผ่นดินหลังสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 สวรรคต

(4) พ.ศ. 2077 ระหว่าง สมเด็จพระไชยราชาธิราช กับ สมเด็จพระรพีภาณุราช การแย่งชิงอำนาจในการขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยาระหว่างสมเด็จพระไชยราชาธิราชกับพระรพีภาณุราชพระราชบุตรของสมเด็จพระหน่อพุทธางกูร และเป็นพระนัดดาของสมเด็จพระไชยราชาธิราช ซึ่งในที่สุดสมเด็จพระไชยราชาธิราชได้ปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยาและจับพระรพีภาณุราชปลงพระชนม์

(5) พ.ศ. 2091 ขึ้น 5 ค่ำ เดือน 8 ระหว่าง สมเด็จพระเจ้ายอดฟ้า กับ ขุนชินราชและท้าวศรีสุดาจันทร การแย่งชิงอำนาจในการขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยาระหว่างสมเด็จพระเจ้ายอดฟ้า กับ ขุนชินราชและท้าวศรีสุดาจันทรพระมารดาของสมเด็จพระเจ้ายอดฟ้า ซึ่งในที่สุดขุนชินราชได้ปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยาและสมเด็จพระเจ้ายอดฟ้าถูกจับปลงพระชนม์

การแย่งชิงพระราชอำนาจระหว่างสมเด็จพระเจ้ายอดฟ้า กับท้าวศรีสุดาจันทร และขุนชินราชนั้น ไม่มีหลักฐานใดๆ กล่าวไว้ว่าท้าวศรีสุดาจันทร และขุนชินราชสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์ใด

(6) พ.ศ. 2091 ระหว่าง พระเทียรราชา กับ ขุนชินราชและท้าวศรีสุดาจันทร ภายหลังจากขุนชินราชปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์อยุธยาได้ 42 วันก็ได้มีกลุ่มขุนนางอยุธยาและขุนนางหัวเมืองฝ่ายเหนือซึ่งมีขุนพิเรนทรเทพ พระยาพิชญ์โลกเป็นแกนนำ ร่วมมือกันเข้ามาปราบปรามขุนชินราชและท้าวศรีสุดาจันทร เมื่อจับขุนชินราชและท้าวศรีสุดาจันทรได้แล้วจึงนำไปประหาร และอัญเชิญพระเทียรราชาขึ้นเป็นกษัตริย์อยุธยา ซึ่งเป็นการกระทำของกลุ่มขุนนางอยุธยาและขุนนางหัวเมืองฝ่ายเหนือที่ไม่ได้ชิงอำนาจเพื่อขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยาเอง แต่ช่วยนำเชื้อพระราชวงศ์สุพรรณภูมิให้ได้กลับมาปกครองเป็นกษัตริย์อยุธยา คือ พระเทียรราชา(ต่อมาทรงพระนามว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ)

การขาดเอกภาพของกษัตริย์อยุธยาและอาณาจักรอยุธยานั้น ไม่ได้ถูกบั่นทอนลงเพียงจากการแย่งชิงพระราชอำนาจของราชวงศ์ หรือขุนนางภายในอาณาจักรเท่านั้น แต่การได้ตอบความพยายามของกษัตริย์ที่จะขยายพระราชอำนาจออกไปเหนือดินแดนต่างๆ รอบอาณาจักรนั้น และการแข็งเมืองของกลุ่มเมืองที่เป็นเมืองบริวาร หรือเป็นเมืองประเทศราชนั้น ก็เป็นอีกสาเหตุที่ทำให้ความเป็นเอกภาพของกษัตริย์และอาณาจักรได้ถูกทำลายมากขึ้นไปอีก และเหตุการณ์ที่ทำให้เห็นภาพได้อย่างชัดเจน คือ เมืองพิชญ์โลก หัวเมืองเหนือทั้งปวง เมืองท่าต่างๆ ในอ่าวมะตะมะ และเมืองท่ามะละกา

ถึงแม้ว่าความเป็นเอกภาพของกษัตริย์และอาณาจักร ได้มีมาตั้งแต่หลังรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 พ.ศ. 1913 จนถึงสิ้นรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ายอดฟ้า พ.ศ. 2091 นั้น ก็มิได้หมายความว่าพระราชอำนาจกษัตริย์และอาณาจักร ได้สูญเสียความยิ่งใหญ่และความ

เจริญรุ่งเรืองไปทั้งหมด แต่ผลที่เกิดขึ้นนั้น คือ การสะสมความบอบช้ำ การสะสมความเสื่อมในพระราชอำนาจกษัตริย์ และอาณาจักรที่ละน้อยๆ และได้เพิ่มพูนทวีขึ้นในทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์ขึ้น

(7) พ.ศ. 2106-2112 ความเป็นปรปักษ์ระหว่างสมเด็จพระนเรศวรมหาราชกษัตริย์อยุธยา กับพระมหาธรรมราชาเจ้าเมืองพิษณุโลก ภายหลังจากที่พระเพ็ชรราชา หรือสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยา ก็ได้เกิดกบฏพระศรีศิลป์ ซึ่งเป็นพระราชบุตรองค์ที่ 2 ของสมเด็จพระไชยราชาธิราชกับท้าวศรีสุดาจันทร์ที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ขอชีวิตไว้จากกลุ่มขุนนางในครั้งการปราบปรามท้าวศรีสุดาจันทร์กับขุนชินราช พ.ศ. 2091 และในพ.ศ. 2104 ที่เกิดกบฏพระศรีศิลป์นั้น ได้มีขุนนางจำนวนมากสนับสนุน เมื่อปราบกบฏได้แล้ว สมเด็จพระมหาจักรพรรดิโปรดฯ ให้ประหารขุนนางที่สนับสนุนจำนวนมากจนทำให้เอกภาพของกษัตริย์และอาณาจักรมีเสถียรภาพมากขึ้น แต่หลังจากนั้น 2 ปี ในพ.ศ. 2106 เมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ยอมตกลงทำสัญญาสงบศึกกับพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองแล้ว สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงออกผนวชและถูกพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองนำกลับไปกรุงหงสาวดีด้วย โดยพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองได้แต่งตั้งให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้นเป็นกษัตริย์อยุธยาแทน และนับแต่นั้นพระมหาธรรมราชาได้แสดงความเป็นปรปักษ์กับอำนาจเมืองหลวงอย่างชัดเจน เมื่อกษัตริย์อยุธยาและเจ้าเมืองพิษณุโลกมีข้อพิพาทจนเกิดความบาดหมางและแตกหักกันในที่สุด ซึ่งเป็นผลเสียอย่างร้ายแรงเมื่อเมืองพิษณุโลก และหัวเมืองเหนือทั้งปวงไม่ยอมอยู่ภายใต้พระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาอีกต่อไป⁹⁴ จนทำให้กษัตริย์อยุธยาและอาณาจักรอยุธยาขาดความเป็นเอกภาพและในที่สุดได้เป็นมูลเหตุสำคัญของการเสียกรุงศรีอยุธยาพ.ศ. 2112

2) ความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชในการอ้างสิทธิ และอำนาจความชอบธรรมในผลประโยชน์จากปริมณฑล

พ.ศ. 2074- พ.ศ. 2085 เมื่อพระเจ้าตะเบงชเวตี้ สามารถรวบรวมพม่าตอนกลางและตอนล่างจนเป็นปึกแผ่นขึ้นได้แล้ว ความมั่นคงแข็งแรงในเสถียรภาพการเมือง การปกครองของพม่าได้เพิ่มมากขึ้น และจากการที่ได้มีการมุ่งขยายพระราชอำนาจลงสู่ดินแดนรามัญประเทศ และในที่สุดก็ประสบความสำเร็จ โดยตีเอากลุ่มเมืองพะสิม กลุ่มเมืองเมาะตะมะ และเมืองแปรได้

แต่กลุ่มเมืองเมาะตะมะ อันได้แก่ เมืองทวาย เมืองมะริด เมืองตะนาวศรี เมืองเมาะตะมะ และเมืองมะละแหม่งนั้น กษัตริย์อยุธยาได้ขยายพระราชอำนาจเข้าไปครอบครองเหนือดินแดนเหล่านั้นอยู่ก่อน และเมื่อกลุ่มเมืองเหล่านั้นได้ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของกษัตริย์พม่าแล้ว การส่งส่วยและบรรณาการต่างๆ ให้แก่กษัตริย์อยุธยาจึงได้ยุติลง อำนาจและการเก็บผลประโยชน์ที่

⁹⁴มานพ ถาวรวัฒน์สกุล (2547) “ขุนนางอยุธยา” ศรีปัญญา : 219

ซ้อนทับกันระหว่างกษัตริย์อยุธยา และกษัตริย์พม่าอันเป็นมูลเหตุของการเกิดการศึกสงครามกันขึ้นได้เริ่มมาตั้งแต่พ.ศ. 2081-2087 รัชสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช และในพ.ศ. 2191 รัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ แต่เป็นการศึกสงครามระหว่างอยุธยากับกลุ่มเจ้าเมืองมอญ โดยได้รับการสนับสนุนกองกำลังช่วยทำการศึกสงครามจากกษัตริย์พม่า และผลของการศึกสงคราม คือ อยุธยาไม่สามารถตีเอาเมืองท่าเหล่านั้นคืนกลับมาได้ แต่พระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาและความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรอยุธยาได้ถูกบั่นทอนลง อันหมายถึงความเสื่อมพระราชอำนาจกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาได้เริ่มเกิดขึ้นแล้ว

การศึกสงครามกับพม่าที่ได้ทำให้เกิดการสูญเสียพระราชอำนาจกษัตริย์และอาณาจักร แต่ยังไม่สูญเสียเอกราชอย่างชัดเจนในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้เกิดขึ้นสองครั้งคือ ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2091 พระเจ้าตะเบงชเวตี้ได้นำกองทัพมายังกรุงศรีอยุธยา ซึ่งผลของการขยายพระราชอำนาจของกษัตริย์พม่าในครั้งนี้ คือ กษัตริย์อยุธยาต้องยอมเจรจาตกลงเพื่อขอยุติสงครามครั้งนี้ด้วยการจะส่งบรรณาการตามข้อเรียกร้องของกษัตริย์พม่าเป็นประจำทุกปี อันประกอบด้วย ช้างศึก 30 เชือก เงินจำนวน 300 ทีกัล(Tical) และที่สำคัญเหนืออื่นใดคือ ภาษีอากรของเมืองตะนาวศรี

ทั้งนี้เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับอิสรภาพของพระรามศวรและพระมหาธรรมราชา ที่ถูกกองทัพพระเจ้าตะเบงชเวตี้จับกุมได้⁹⁵

ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2106 พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองได้ยกกองทัพมายังกรุงศรีอยุธยาเพื่อเป็นการขยายพระราชอำนาจเหนือดินแดนอาณาจักรอยุธยา และผลของการขยายพระราชอำนาจในครั้งนี้ คือ กษัตริย์พม่าได้ถือเอากรุงศรีอยุธยา เมืองพิษณุโลกและหัวเมืองเหนือทั้งหมดเป็นประเทศราชของพม่า เพราะได้ให้ถือน้ำพิพัฒน์สัตยา สถาปนาสมเด็จพระมหินทราธิราชขึ้นเป็นกษัตริย์อยุธยา ก็นำอำนาจการปกครองเมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัยและเมืองพิชัยแก่เจ้าเมืองเหนือทั้ง 3 และได้นำสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระรามศวร และออกญาพระยาจักรี พร้อมทั้งครอบครัว และช้างเผือกทั้ง 4 อันเป็นตัวต้นเหตุส่อให้เกิดการสงครามนั้นกลับไปยังหงสาวดีด้วย และกษัตริย์อยุธยาจะต้องส่งส่วย และบรรณาการประจำปี กำหนด ช้าง 30 เชือก เงิน 300 ชั่งพม่า(ชั่งละ 100 บาท) เงินภาษีปากเรือท่าเมืองตะนาวศรีด้วย⁹⁶

⁹⁵ ภูมิ สุรเกียรติ (2548) “พลวัตสงครามไทย-พม่าตั้งแต่กลางคริสศตวรรษที่ 16 ถึงกลางคริสศตวรรษที่ 19” จุฬาลงกรณ์ : 108-117

⁹⁶ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ สมเด็จพระเจ้า (2550) “พระราชพงสาวดารพม่า” ศรีปัญญา : 155-

การที่กษัตริย์พม่าได้เข้ามาขยายพระราชอำนาจเหนือดินแดนอาณาจักรอยุธยาได้ทั้งสองครั้งนี้ นับได้ว่ามาจากมูลเหตุที่สำคัญด้านการมีอำนาจซ้อนทับกันในรามัญประเทศประการหนึ่ง แต่อีกประการหนึ่งที่เป็นอีกมูลเหตุสำคัญด้วยเช่นกัน คือ การมีพระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาอันเป็นไปตามคติและความเชื่อแบบโลกภูมิ “จักรพรรดิราช” ที่เป็น “ราชาเหนือราชาทั้งปวง” และการมี “มณฑล” ที่สมบูรณ์ จึงทำให้กษัตริย์พม่ามุ่งหาหนทางช่วงชิงเอาความสำคัญทั้งสองประการที่ทำให้มีอำนาจและผลประโยชน์อันมหาศาลจากกษัตริย์อยุธยาให้ได้

พ.ศ. 2111 พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองและพระมหาธรรมราชาได้ยกกองทัพเข้าประชิดกำแพงเมืองกรุงศรีอยุธยาขึ้น ได้เป็นช่วงเวลาเดียวกันที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิกำลังประชวร และได้สวรรคตลง หลังจากเสร็จงานปลงพระศพแล้วนั้นสมเด็จพระมหินทราธิราชได้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยา และการศึกสงครามระหว่างกษัตริย์อยุธยากับกษัตริย์พม่าและเจ้าเมืองพิษณุโลกนั้น ได้ยุติลงหลังการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระมหินทราธิราชได้เพียงปีเศษ โดยพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองและพระมหาธรรมราชาได้ใช้กลยุทธ์ที่จนสามารถตีเอากรุงศรีอยุธยาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าได้ในพ.ศ. 2112⁹⁷

พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองได้ประสบความสำเร็จในการสถาปนาอำนาจเหนือดินแดนอาณาจักรอยุธยา รวมถึงการเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช หรือ “ราชาเหนือราชาอื่นใดทั้งปวง” กับการอ้างสิทธิและอำนาจเข้าครอบครองผลประโยชน์ทางการค้าในบริเวณทลของอาณาจักรอยุธยาทั้งหมด จึงเห็นได้ว่าการศึกสงครามระหว่างกษัตริย์พม่ากับกษัตริย์อยุธยาพ.ศ. 2091 พ.ศ. 2106 และ พ.ศ. 2112 นี้เป็นเรื่องของพระราชอำนาจและผลประโยชน์เหนือดินแดนต่างๆ เพื่อการควบคุมอำนาจและผลประโยชน์จากดินแดนที่ได้ขยายพระราชอำนาจออกไป โดยเฉพาะในช่วงเวลาก่อนการเสียดังกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2112 กษัตริย์อยุธยามีความยิ่งใหญ่ในพระราชอำนาจที่นำความมั่งคั่งมาสู่อาณาจักรอยุธยาให้เจริญรุ่งเรืองได้ด้วยเพราะยังไม่มีอาณาจักรใดที่มีกองทัพแสนยานุภาพสามารถตอบโต้กับกษัตริย์อยุธยาได้อย่างแท้จริง แต่เมื่อกษัตริย์พม่าได้สร้างความมั่นคงแข็งแรงขึ้นได้จากการมีกองทัพที่มีแสนยานุภาพ ดังนั้นการขยายพระราชอำนาจเพื่อแสวงหาความมั่งคั่งจึงได้เริ่มเกิดขึ้น และจากการนำสาเหตุของเรื่องผลประโยชน์ซ้อนทับในหัวเมืองมอญมาเป็นชนวนของการศึกสงครามกับกษัตริย์อยุธยา เพื่อที่จะนำเอาความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรอยุธยาไปเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความมั่งคั่งให้แก่อาณาจักรพม่า และกษัตริย์พม่าก็ได้รับชัยชนะและประสบความสำเร็จ โดยเด็ดขาดเมื่อพ.ศ. 2112 ซึ่งกษัตริย์อยุธยาและอาณาจักรอยุธยาได้รับความพ่ายแพ้สูญเสียความยิ่งใหญ่ของพระราชอำนาจไปพร้อมๆ กับการสูญเสียความเจริญรุ่งเรืองและการสิ้นสุด

⁹⁷ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้า (2512) “ไทรยบพม่า” อักษรเจริญทัศน์ : 112

ในความเป็นเอกราชของอาณาจักรอยุธยา จนไม่อาจเทียบได้กับการสูญเสียเมื่อคราวแพ้สงคราม พ.ศ. 2091 และพ.ศ. 2106 ดังมีงานของสุนทร ชุตินทรานนท์ และ ภูมิ สุรเกียรติ ที่กล่าวถึง เหตุการณ์การเสียกรุงศรีอยุธยาพ.ศ. 2112 ว่า

....ผลของความสูญเสียในครั้งนี้้นั้นมาจากสาเหตุใหญ่จากการขยายพระราชอำนาจที่สำคัญ สองประการ คือ 1. ความต้องการเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช หรือราชาที่เหนือกว่าราชาทั้งปวง” ตาม คติแห่งรัฐและกษัตริย์ตามแนวโลกภูมิ และ 2. ความต้องการที่จะขยายพระราชอำนาจเข้า ครอบครองเมืองท่าที่สำคัญตามแนวชายฝั่งตะนาวศรี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมืองท่าทวาย เมืองท่า มะริด และเมืองตะนาวศรี ซึ่งนอกจากจะเป็นเมืองท่าที่มีการค้ามั่งคั่งในทางน่านน้ำตะวันออกของ อ่าวเบงกอลแล้ว ยังเป็นเมืองท่าที่อยู่ในเส้นทางการค้าทางบกข้ามคาบสมุทร เชื่อมการค้าระหว่าง อ่าวมะตะมะกับอ่าวไทย....⁹⁸

....กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การย้ายศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองของกษัตริย์พม่าในราชวงศ์ต้องอยู่ค ดันทำให้ปริมณฑลทางอำนาจของกษัตริย์พม่าเข้ามาซ้อนทับกับปริมณฑลทางอำนาจของกษัตริย์ อยุธยา ผลที่ตามมาจึงไม่เพียงให้เกิดการต่อสู้เพื่อแย่งชิงเมืองท่าซึ่งคุมเส้นทางการค้าทางทะเล และ เส้นทางการค้าทางบกข้ามคาบสมุทรไทยเท่านั้น แต่เป็นการต่อสู้เพื่อประกาศความเป็นใหญ่สูงสุด หรือประกาศความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในปริมณฑลทางอำนาจที่กษัตริย์ทั้งสองแผ่นดินอ้าง ความชอบธรรมด้วย....⁹⁹

6. กษัตริย์และอาณาจักรภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาพ.ศ. 2112 - 2114

การเสียกรุงศรีอยุธยาที่ทำให้กษัตริย์และอาณาจักรสูญสิ้นพระราชอำนาจ และเอกราช ทำให้สถานะของกษัตริย์และอาณาจักรในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาต้องตกเป็นเมือง ประเทศราชและเป็นผู้ถูกควบคุม ความเสียหายที่เกิดขึ้นเป็นมูลค่ามหาศาล เพราะนอกเหนือจากการ เก็บกวาดเอาผู้คนและทรัพย์สินไปจนเกือบหมดสิ้นแล้วนั้น ยังสูญเสียความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ในปริมณฑลทางอำนาจที่กษัตริย์ได้อ้างความชอบธรรมเหนือดินแดนต่างๆ โดยรอบที่มีผลผลิตทาง เศรษฐกิจ และเมืองท่าที่มีผลประโยชน์จากการค้าทางทะเล และการค้าทางบกข้ามคาบสมุทรไทย

⁹⁸ ภูมิ สุรเกียรติ (2548) “พลวัตสงครามไทย-พม่าตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึงกลาง คริสต์ศตวรรษที่ 19” จุฬาลงกรณ์ : 16

⁹⁹ สุนทร ชุตินทรานนท์ (2542) “พม่ารบไทย” มติชน : 115-116

การกวาดต้อนผู้คนกลับไปยังกรุงหงสาวดีของพระเจ้าบุเรงนองหลังการเสียกรุงศรีอยุธยา นั้นได้เป็นประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย คือ เพื่อเป็นการตัดกำลังเป็นการกระทำกษัตริย์และอาณาจักรไม่ให้เกิดความเข้มแข็งขึ้นจนสามารถแข็งเมืองได้โดยเร็วนัก และเป็นการช่วยในการตัดรากถอนโคนกลุ่มอำนาจทางการเมืองการทหารของราชวงศ์สุพรรณภูมิออกจนหมดสิ้น เพื่อให้เกิดเอกภาพมากขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา¹⁰⁰ จึงเป็นการสถาปนาราชวงศ์ใหม่ของกษัตริย์อยุธยา คือ ราชวงศ์สุโขทัย และเป็นการสถาปนาอำนาจของกษัตริย์พม่าขึ้นเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชอย่างเต็มพระราชอำนาจ ด้วยมีอำนาจเหนือกษัตริย์เมืองอื่นๆ โดยรอบ และโดยเฉพาะการมีพระราชอำนาจเหนือกษัตริย์อยุธยา ซึ่งเคยเป็นกษัตริย์ที่มีพระราชอำนาจเหนือกษัตริย์ทั้งปวง และเคยเป็นคู่แข่งในทุกด้านกับกษัตริย์พม่ามาโดยตลอดนับแต่พระเจ้าหงสาวดีตะเบงชเวตี้ แต่ไม่ประสบความสำเร็จด้วยสวรรคตเสียก่อน

6.1 การฟื้นฟูด้านการเมืองการปกครองพ.ศ. 2112-2114 ได้เกิดขึ้นภายหลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยาพ.ศ. 2112 เพราะอาณาจักรอยุธยาเกิดการสูญเสียดินแดนและความเสียหายเป็นอย่างมาก ดังนั้นการฟื้นฟูด้านการเมืองการปกครองจึงเป็นสิ่งที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ ภายหลังจากการปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์อยุธยาแล้ว¹⁰¹ ด้วยการแต่งตั้งขุนนาง ทหาร ไพร่พล และราษฎรที่พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเหลือพระยานครศรีธรรมราช พระศรีอัครราช ขุนเกษตราธิบดี ขุนรักษัมนเทียร และขุนหมื่นทั้งปวง 100 คนกับไพร่พลชายหญิงอพยพ 10,000 คน ไว้ให้อยู่ภายในราชธานีรวมทั้งพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองให้พระสุนทรสงครามอยู่เป็นหูเป็นตาสำหรับพระองค์ กับกับสั่งให้เจ้าเมืองนครพร้อมกับพลทหาร 3,000 คนมีหน้าที่อยู่ระวังป้องกันพระนคร ซึ่งสมเด็จพระมหาธรรมราชาได้แต่งตั้งขุนนางที่พระเจ้าหงสาวดีเหลือทิ้งไว้ให้ โดยบางคนเป็นขุนนางเก่าของสมเด็จพระมหาธรรมราชาบางส่วน และบางคนก็เป็นข้าราชการของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองที่ดำรงตำแหน่งสำคัญ ทั้งหมดในจตุสดมภ์ตามระบบการปกครองศักดินาแบบเดิมยังมีรายละเอียดต่างๆ ของการเหลือคนไว้ในกรุงศรีอยุธยาของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง

¹⁰⁰สุเนตร ชุตินธรานนท์ (2534) “ประวัติศาสตร์ไทยในประวัติศาสตร์ประเทศเพื่อนบ้าน : ศึกษากรณีสงครามไทยรบพม่าจากพงศาวดารพม่า” จุฬาลงกรณ์ : 6

¹⁰¹สำนักพิมพ์คลังวิทยา (2515) “คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐนิติ” : 357-359

และการแต่งตั้งขุนนางให้ปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่งต่างๆ ของสมเด็จพระมหาธรรมราชาอยู่ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา¹⁰²

ขณะที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาได้เริ่มการฟื้นฟูอยู่นั้น ยังคงต้องรับมือกับการศึกสงครามภายใน และการศึกสงครามภายนอกอย่างต่อเนื่อง คือ การมุ่งล้มล้างของขุนนางเก่าจากราชวงศ์สุพรรณภูมิ และการรุกรานของกษัตริย์เขมรที่ยังมีอยู่ ซึ่งการยกกองทัพนำทหารไพร่พลมาตีกรุงศรีอยุธยาในกองทัพของเขมรไม่สามารถเอาชนะได้และสูญเสียแม่ทัพ นายกองและทหารไพร่พลเป็นจำนวนมาก แต่ได้กวาดต้อนเอารายถูกรตามรายทางที่เดินทัพและนำกลับไปยังเมืองละแวกอีกเป็นจำนวนมาก¹⁰³

ในกรณีนี้จึงเห็นได้ว่าไม่เพียงแต่พระยาละแวกที่เห็นถึงความอ่อนแอของกษัตริย์อยุธยาเท่านั้น ขุนนางข้าราชการเดิมของราชวงศ์สุพรรณภูมิที่ได้รับการถอดออกจากอำนาจและไม่พอใจในการขึ้นเป็นกษัตริย์ของราชวงศ์สุโขทัยก็ยังคงคิดเช่นเดียวกัน

6.2 ผลของการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาด้านการเมืองการปกครอง พ.ศ. 2112 - 2114 ที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาได้ปฏิบัติพระราชกรณียกิจมาเกือบ 2 ปีภายหลังจากการเสียดังกรุงศรีอยุธยา และภายหลังจากการขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยา ด้วยการแต่งตั้งกำลังคนที่พระเจ้าบุเรงนองทิ้งไว้ให้เป็นขุนนางในตำแหน่งที่สำคัญต่างๆ ทั้งในราชธานี เมืองปริมณฑล และหัวเมืองทั้งหมด ทั่วไไว้แต่เมืองพิษณุโลกและหัวเมืองเหนือทั้งปวง เป็นการเริ่มต้นของการฟื้นฟูกำลังคนด้วยการจัดหากำลังคนมาให้ปฏิบัติงานการฟื้นฟูในหน่วยงานที่ขุนนางเหล่านั้นได้มีหน้าที่ และความรับผิดชอบ ซึ่งนับได้ว่ามีความสำเร็จในระดับหนึ่งของการฟื้นฟูด้านกำลังคนที่รวบรวมมาได้จากการฟื้นฟูด้านการเมืองการปกครอง และนำกำลังคนมาทำการฟื้นฟูด้านสังคม เศรษฐกิจของอาณาจักรอยุธยาต่อไป

ความสำเร็จการฟื้นฟูด้านกำลังคนนั้น สามารถมองเห็นภาพได้ชัดเจนจากการป้องกันรักษากรุงศรีอยุธยาของสมเด็จพระมหาธรรมราชาไว้ได้จากการรุกรานของพระยาละแวกเมื่อ พ.ศ. 2113 ในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชา ย่อมหมายถึงว่าต้องมีกำลังคนในกองทัพมากพอสมควรสำหรับการรับการศึกษาสงคราม มีการจัดระเบียบสังคมให้คนในสังคมปฏิบัติตามสิทธิอำนาจและหน้าที่ของตน และมีการจัดการบริหารด้านการเศรษฐกิจที่ต้องมีกำลังทรัพย์สินอย่าง

¹⁰²องค์การคำครุสภา (2512) “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ประชุมพงศาวดาร ภาค 64 เล่ม 38” : 146-151

¹⁰³สำนักพิมพ์คลังวิทยา (2515) “คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐนิติ์” : 461-462

เพียงพอต่อรายจ่ายตามศักคินาของพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการ ทหาร และไพร่พลตาม ศักคินาคำแหน่งที่ได้รับ และรวมถึงค่าใช้จ่ายเครื่องบริโภคนุ อูปโภคนุ และอาวรุยทุทโธปกรณัด้วย และ ผลที่ได้รับจากการฟื้นฟูในเบื้องต้นนี้ยังไม่สามารถนำพระราชอำนาจของกษัตริย์และอาณาจักรให้ เกิดความเป็นเอกภาพได้ การชิงอำนาจที่มาจากทั้งภายในอาณาจักรและภายนอกอาณาจักรย่อมต้อง เกิดขึ้นอยู่อีกเรื่อยๆ ดังนั้นการฟื้นฟูในทุกด้านต้องได้รับการดำเนินอย่างต่อเนื่อง ซึ่งหมายถึงว่า ความต้องการในด้านกำลังคน และด้านกำลังทรัพย์สิน ย่อมต้องมีจำนวนเพิ่มขึ้นอีกมาก จึงต้องมี การฟื้นฟูด้านกำลังคน และด้านเศรษฐกิจขึ้นอย่างต่อเนื่อง สมเด็จพระมหาธรรมราชาได้ทรงปฏิบัติ พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูโดยต่อเนื่องเช่นกัน โดยทรงมอบหมายให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูตั้งแต่พ.ศ. 2114-2133 สิ้นรัชสมัยของ พระองค์

7. สรุป

การศึกษาเรื่องราวและเหตุการณ์ทั้งหมดของสมัยอยุธยาตั้งแต่การเริ่มสถาปนา กรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานีเมื่อพ.ศ. 1893 มาจนถึงหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อพ.ศ. 2113 จะเห็นได้ว่าความยิ่งใหญ่ ความมั่งคั่ง ความเจริญรุ่งเรือง และความเสื่อมของพระราชอำนาจกษัตริย์ อยุธยา และอาณาจักรอยุธยา นั้น ได้เกิดขึ้นและเป็นไปอย่างช้าๆ โดยมีลำดับขั้นตอนของเหตุและผล ทั้งหมดที่มีจุดเริ่มต้นมาจากคติและความเชื่อในเรื่อง โลกภูมิในศาสนาพราหมณ์ ของผู้ปกครอง ดินแดน(แคว้นแคว้น เมือง และอาณาจักร) ในยุคสมัยนั้น จนเกิดการแข่งขัน แย่งชิงอำนาจใน ด้านกำลังคนและทรัพย์สิน เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็น “พระเจ้าจักรพรรดิราช” ผู้เป็นราชาเหนือราชา ทั้งปวง โดยมี “มณฑล” ที่เป็นศูนย์กลางอำนาจหรือเมืองหลวงกับเมืองบริวารที่อยู่โดยรอบ

ความเป็นเอกราช การสร้างความแข็งแกร่งในด้านกองกำลังคนจากการที่สังคมอยุธยาเป็น สังคมขนาดใหญ่และความมั่งคั่งทางด้านเศรษฐกิจที่ได้มาจากความอุดมสมบูรณ์ของทำเลที่ตั้งของ ราชธานี ได้ทำให้กษัตริย์อยุธยามีกองทัพที่มีแสนยานุภาพจนสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการขยาย พระราชอำนาจโดยใช้กำลังทางทหาร ไพร่พลทางหนึ่ง และเมื่อรวมกับการสร้างระบบเครือญาติ เพื่อใช้ในการขยายพระราชอำนาจออกไปอีกทางหนึ่งด้วยแล้ว กษัตริย์อยุธยาจึงมีพระราชอำนาจ ของการเป็น “พระเจ้าจักรพรรดิราช” ที่เป็น “ราชาเหนือราชาอื่นใด” และกรุงศรีอยุธยาราชธานีได้ เป็นเมืองศูนย์กลางของมณฑล และเป็นเมืองท่าที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งในดินแดนอุษาคเนย์

ความมั่นคงของพระราชอำนาจที่ได้มาจากกองทัพที่มีแสนยานุภาพ และการขยายพระราชอำนาจออกไปของกษัตริย์อยุธยา และความมั่งคั่งของเศรษฐกิจที่ได้มาจากทำเลที่ตั้งอันเหมาะสมของอยุธยาที่เป็นเมืองศูนย์กลางอำนาจที่สำคัญในช่วงเวลาที่ยังไม่มีกษัตริย์และอาณาจักรอื่นใดโดยรอบมีความมั่นคง ความแข็งแรง และความมั่งคั่งเทียบเท่าได้ จึงทำให้อาณาจักรโดยรอบเหล่านั้นได้ตกเป็นปริมณฑลของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยา ดังเห็นได้จากกฎหมายที่ตราขึ้นได้รับการตราขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ มาจนถึงรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ดังนี้

....ฝ่ายกระษัตริย์แต่ได้ถวายดอกไม้ทองเงินทั้งนั้น 20 เมือง คือเมืองนครหลวง เมืองศรีสัตนาคนหุต เมืองเชียงใหม่ เมืองตองอู เมืองเชียงไกร เมืองเชียงกราน เมืองเชียงแสน เมืองเชียงรุ่ง เมืองเชียงราย เมืองแสนหวี เมืองเขมราช เมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองใต้ทอง เมืองโคตรบอง เมืองเรวแก้ว 16 เมืองนี้ฝ่ายเหนือ เมืองฝ่ายใต้ เมืองอุยงตะหนะ เมืองมลากา เมืองมลายู เมืองวรวารี 4 เมือง เข้ากัน 20 เมืองถวายดอกไม้ทองเงิน

พญามหานครแต่ได้ถือน้ำพระพิพัฒน์ 8 เมือง คือ เมืองพิษณุโลก เมืองสัชชาโล เมืองสุโขทัย เมืองกำแพงเพชร เมืองนครศรีธรรมราช เมืองนครราชสีมา เมืองตนาวาสรี เมืองทวาย....¹⁰⁴

การอ้างสิทธิ และอำนาจ อันชอบธรรม จากการเป็น พระ เจ้าจักรพรรดิราช ของ กษัตริย์อยุธยาในการปกครองและควบคุมผลประโยชน์เหนือดินแดนปริมณฑลที่เป็นเมืองอันอุดมสมบูรณ์ในผลิตผล และการเป็นเมืองท่า ได้เพิ่มพูนความมั่งคั่ง ความแข็งแรง และความมั่นคง จนทำให้กษัตริย์และอาณาจักรอยุธยามีความยิ่งใหญ่และความเจริญรุ่งเรือง และได้กลายเป็นมหาอาณาจักรแห่งหนึ่งเหนืออาณาจักรที่เคยยิ่งใหญ่รุ่งเรืองมาก่อนตกเป็นเมืองปริมณฑลของ กษัตริย์และอาณาจักรอยุธยา

แต่ความเสื่อมที่เกิดขึ้นที่ละน้อยจากการขาดเอกภาพในแต่ละครั้งหลังจากมีการผลัดเปลี่ยนแผ่นดินแล้วมีการแย่งชิงอำนาจกันภายในอาณาจักรที่เกิดขึ้นจนทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้น แต่ยังไม่เห็นได้ชัดเจนนัก นอกจากนี้การควบคุมเมืองพิษณุโลกและหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวงนั้น ไม่มีเสถียรภาพ คือไม่สามารถปกครองให้อยู่ภายใต้อำนาจกษัตริย์อยุธยาได้อย่างแท้จริงอยู่เกือบทุก รัชสมัย จะเห็นได้ว่าเริ่มมาตั้งแต่ในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่เกิดความระส่ำระสายของหัวเมืองฝ่ายเหนือและมีการยกทัพขึ้นไปปราบปรามหลายครั้งเกือบตลอดระยะเวลาที่ทรงครองราชย์ จนกระทั่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถต้องทรงสละราชสมบัติจากกรุงศรีอยุธยาในการขึ้นไปปกครองเมืองพิษณุโลก เพื่อควบคุมดูแลหัวเมืองเหนือเองเอง แต่หลังจากนั้นก็ยังคงมีปัญหา

¹⁰⁴ สำนักพิมพ์สุขใจ (2548) “กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 1” : 52

อยู่ มาจนถึงรัชสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราชได้แต่งตั้งขุนพิเรนทรเทพขึ้นไปปกครองเมืองพิษณุโลก และสัมพันธภาพระหว่างสมเด็จพระไชยราชาธิราชกับเจ้าเมืองในหัวเมืองเหนือได้มีความสนิทสนมได้เพิ่มขึ้นนั้น เป็นเพราะได้ผลประโยชน์ร่วมกันจากการล้มระบบการปกครองหัวเมืองแบบเมืองลูกหลวง ทำให้ขุนนางฝ่ายเหนือสนับสนุนสมเด็จพระไชยราชาธิราช

นอกจากนี้ได้มีกล่าวในพงศาวดารว่า พระญาติวงศ์ทางฝ่ายหญิง หรือทางฝ่ายพระราชมารดาของสมเด็จพระไชยราชาธิราชพระองค์หนึ่งเป็นมารดาของขุนพิเรนทรเทพ มีบิดาสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์พระร่วง ซึ่งมีฐานะเป็นตระกูลขุนนางท้องถิ่นที่มีอำนาจต่อหัวเมืองฝ่ายเหนือ¹⁰⁵ จึงทำให้เอกภาพรัชสมัยสมเด็จพระไชยราชาในการปกครองอาณาจักรอยุธยาเป็นอย่างมาก เมื่อประกอบกับพระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาและอาณาจักรอยุธยาที่ยังคงขยายออกไปเพิ่มความยิ่งใหญ่และความเจริญรุ่งเรืองมาจนพ.ศ. 2091

ความเสื่อมของกษัตริย์อยุธยาและอาณาจักรอยุธยาได้เริ่มเกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเมื่อพระเจ้าหงสาวดีตะเบงชเวตี้ กษัตริย์พม่าแห่งราชวงศ์ตองอูรวบรวมอาณาจักรพม่าได้เป็นปึกแผ่น และได้มีพระราชอำนาจเหนือเมืองตะนาวศรี ทวาย มะริด และมะตะมะ ซึ่งเป็นปริมณฑลของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยา จึงทำให้เกิดผลประโยชน์ซ้อนทับระหว่าง 2 มหาอำนาจ และเป็นมูลเหตุสำคัญของการศึกสงครามชิงความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช เพื่ออ้างอำนาจอันชอบธรรมในการปกครองและควบคุมกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยา แต่พระเจ้าตะเบงชเวตี้ทำไม่สำเร็จเพราะสวรรคตเสียก่อน

พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองภายหลังการขึ้นครองราชย์ต่อจากพระเจ้าหงสาวดีตะเบงชเวตี้ และภายหลังจากการจัดการเรื่องราวต่างๆ ในอาณาจักรพม่าเสร็จสิ้นลง จึงได้สานต่อพระราชกรณียกิจที่มุ่งมั่นของพระเจ้าตะเบงชเวตี้ที่จะนำเอาอาณาจักรอยุธยาขึ้นมาเป็นเมืองขึ้นต่อพม่าให้ได้โดยนับแต่พ.ศ. 2192- 2106 รวมเป็นระยะเวลา 14 ปี พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองได้ยกทัพมากรุงศรีอยุธยาจากสาเหตุการขอช้างเผือกจากกษัตริย์อยุธยาแล้วไม่ได้ จึงเรียการศึกษาสงครามพ.ศ. 2106 ว่า สงครามช้างเผือก และพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองได้ชนะการศึก จึงถือเอาอยุธยาเป็นเมืองประเทศราช นำเอาสมเด็จพระรามศวร และสมเด็จพระมหาจักรพรรดิกลับไปยังกรุงหงสาวดี และได้ปราบดาภิเษกสมเด็จพระมหินทราธิราชขึ้นครองราชย์แทนสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระราชบิดาในปีเดียวกัน แต่สมเด็จพระมหินทราธิราชไม่ได้ยอมรับการตกเป็นเมืองประเทศราชของพม่า อีกทั้งได้มีข้อพิพาทกับพระมหาธรรมราชาอยู่เนืองๆ จนในที่สุดพระมหาธรรมราชาได้เข้าไปสวามิภักดิ์กับกษัตริย์พม่าอย่างแท้จริง จึงทำให้กษัตริย์อยุธยาได้สูญเสียพระราชอำนาจจากเมืองพิษณุโลกและ

¹⁰⁵มานพ ถาวรวัฒน์สกุล (2547) “ขุนนางอยุธยา” ศรีปัญญา : 203-205

หัวเมืองเหนือทั้งปวงซึ่งเป็นเหตุในการบั่นทอนพระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาและอาณาจักรอยุธยาขาดความเป็นเอกภาพอย่างสิ้นเชิง

ในพ.ศ. 2111 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ทรงลาผนวชเสด็จกลับมาจากกรุงหงสาวดี และได้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยาอีกครั้งหนึ่ง พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองจึงอ้างสิทธิและอำนาจความชอบธรรมความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช และเป็นผู้ควบคุมเหนือกษัตริย์อยุธยาโดยการยกทัพมาปราบปรามการแข็งเมืองของกษัตริย์อยุธยาในปีเดียวกันนั่นเอง โดยมีพระมหาธรรมราชาได้ร่วมยกทัพมาด้วย ซึ่งการศึกสงครามระหว่างกษัตริย์อยุธยากับกษัตริย์พม่าและเจ้าเมืองพิษณุโลกในครั้งนี้ได้เสร็จสิ้นเมื่อพ.ศ. 2112 รัชสมัยสมเด็จพระมหินทราธิราช และทำให้กษัตริย์สูญเสียพระราชอำนาจและอาณาจักรอยุธยาเสียเอกราชลง¹⁰⁶

การกวาดต้อนเอากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ชุมนาง แม่ทัพ นายกอง และข้าราชการบริหารของราชวงศ์สุพรรณภูมิที่หนีรอดชีวิตอยู่กลับไปกรุงหงสาวดีด้วยเกือบทั้งหมด รวมถึงช่างสิบหมู่ ทหาร ไพร่พล ราษฎร และทรัพย์สินมีค่าทั้งปวงกลับไปกรุงหงสาวดีในครั้งนั้น ถึงแม้ว่าในด้านหนึ่งเป็นการช่วยเพิ่มเสถียรภาพให้กับสมเด็จพระมหาธรรมราชาในการขึ้นครองราชย์จัดการปกครองอยุธยาได้อย่างสะดวก เพราะกำจัดกองกำลังฝ่ายราชวงศ์สุพรรณภูมิได้เกือบสิ้น

แต่ในอีกด้านหนึ่งกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาได้รับความเสียหายและความสูญเสียอย่างมากหลายเหลือคณานับ โดยเฉพาะการสูญเสียเอกราช และการสูญเสียความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชที่ทำให้เสียสิทธิ และอำนาจอันชอบธรรมจากการเป็นผู้ปกครองและผู้ควบคุมผลประโยชน์เหนือดินแดนปริมหทลที่มีผลประโยชน์มหาศาล จนทำให้สูญเสียความยิ่งใหญ่และความเจริญรุ่งเรืองไปหมดสิ้น

การฟื้นฟูที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาได้ปฏิบัติพระราชกรณียกิจภายหลังการขึ้นครองราชย์เมื่อปลายพ.ศ. 2112 มาจนกระทั่งถึงต้นพ.ศ. 2114 เป็นเพียงการเริ่มต้นการฟื้นฟูภายในราชธานี เมืองปริมหทล และหัวเมืองต่างๆ ยกเว้นแต่เมืองพิษณุโลกที่เป็นเมืองหน้าด่านสำคัญทางเหนือของกรุงศรีอยุธยา และการควบคุมหัวเมืองเหนือทั้งปวงนั้นยังไม่เกิดขึ้น

แต่ความเสียหายที่เกิดจากการศึกสงครามครั้งนี้ เมื่อมารวมกับความบอบช้ำของการที่แพ้การศึกสงครามอย่างต่อเนื่องและยาวนานเมื่อ พ.ศ. 2091 และพ.ศ. 2111 การซ้ำเติมจากพระยาละแวก จากเจ้าเมืองที่แข็งเมือง และจากภัยธรรมชาติทั้งหมด ได้ทำให้รัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชา เป็นช่วงรอยต่อระหว่างการที่ได้เคยมีความยิ่งใหญ่ ความเจริญรุ่งเรือง มาเกิดความเสื่อม

¹⁰⁶ องค์การคำครุสภา (2512) “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ประชุมพงศาวดาร ภาค 64 เล่ม 38” : 139-145

ที่ตกต่ำอย่างที่สุดจนมีปัญหาความขาดแคลนด้านกำลังคนที่เหลืออยู่ในกรุงศรีอยุธยาภายหลังการเสียกรุงเพียง 10,000 คน(อ่านหน้า 85)และด้านเศรษฐกิจอันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดสำหรับการฟื้นฟู ซึ่งการฟื้นฟูยังต้องมีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง และนับแต่พ.ศ. 2114 เป็นปีเริ่มต้นของการปฏิบัติพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ จึงถือได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่สำคัญมาก เพราะต้องจัดการกับปัญหาสำคัญที่สุดของการฟื้นฟู คือ ด้านกำลังคน และกำลังทรัพย์สิน เพื่อให้ได้จำนวนเพียงพอที่จะนำมาทำการฟื้นฟูในทุกๆ ด้านได้อย่างมีประสิทธิภาพ และต้องได้รับประสิทธิผลอย่างมากพอที่จะนำพระราชอำนาจ เอกราช ความยิ่งใหญ่ และความเจริญรุ่งเรืองของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาให้ได้กลับคืนมาเป็นอย่างเช่นเดิม หรือให้ได้มากกว่าเดิมอีกครั้งหนึ่ง

บทที่ 3

พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ พ.ศ. 2114 – 2148

การปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูของสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่เป็นการเริ่มต้นการฟื้นฟูและใช้เวลาเกือบ 2 ปี จึงเห็นผลสำเร็จขึ้นมาได้บ้าง แต่สภาวะของการขาดแคลนด้านกำลังคน และด้านกำลังทรัพย์สิน ที่เป็นปัญหาสำคัญสำหรับการฟื้นฟูในทุกด้าน และพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูของสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ผ่านมานั้น เมืองพิษณุโลก และหัวเมืองทั้งปวงได้รับละเว้นการฟื้นฟูการปกครองไว้จนกระทั่งพ.ศ. 2114 สมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงแต่งตั้งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชให้ขึ้นไปปกครองเมืองพิษณุโลก

เมืองพิษณุโลกและหัวเมืองทั้งปวงได้ถูกปกครองและควบคุมอำนาจทั้งปวงโดยสมเด็จพระมหาธรรมราชามาตั้งแต่พ.ศ. 2077 ในรัชสมัยสมเด็จพระไชยราชา¹⁰⁷ จนถึงพ.ศ. 2111 นับเป็นเวลา 34 ปี จึงทำให้มีความเข้าใจสถานะของเมืองพิษณุโลกและหัวเมืองเหนือทั้งปวงเป็นอย่างดี จึงได้มีการเว้นว่างการแต่งตั้งผู้ปกครองและการฟื้นฟูเมืองพิษณุโลกไว้ภายหลังการปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งอาณาจักรอยุธยาและเป็นระยะเวลาที่ประทับอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาราชธานี คงเป็นด้วยเหตุผล 4 ประการ คือ

ประการที่ 1 การสูญเสียและความเสียหายจากการแพ้สงครามกับพม่านับแต่พ.ศ. 2091 พ.ศ. 2106 และพ.ศ. 2112

การสูญเสียและความเสียหายที่เกิดขึ้นกับราชธานี กับเมืองปริมณฑล หัวเมืองทั่วไป และหัวเมืองเหนือทั้งปวง จากการแพ้สงครามกับพม่านับแต่พ.ศ. 2091 พ.ศ. 2106 และพ.ศ. 2112 และเมื่อรวมกับความเสียหายต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการแย่งชิงพระราชอำนาจ การกบฏ การศึกสงครามกับละแวกในครั้งก่อนๆ และภัยพิบัติ ทางธรรมชาติ ทำให้บ้านเมืองเสียหายอย่างหนัก การฟื้นฟูราชธานี เมืองปริมณฑล และหัวเมืองทั่วไปจึงจำเป็นต้องรีบดำเนินการเพื่อเป็นการวางรากฐานให้เกิดเสถียรภาพของการควบคุมอำนาจและการรวมอำนาจให้มาอยู่ที่ราชธานี และเพื่อรวบรวมขุนนาง ข้าราชการ ทหาร ไพร่พล และราษฎร อันจะเป็นกำลังสำคัญของการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยา

¹⁰⁷มานพ ถาวรวัฒน์สกุล (พ.ศ. 2547) “ขุนนางอยุธยา” ศรีปัญญา : 210

ประการที่ 2 การรับการศึกษาสงครามกับละแวก และการเตรียมการป้องกันการก่อกบฏของขุนนางแห่งราชวงศ์สุพรรณภูมิ

ในขณะที่กำลังทำการฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยาอยู่นั้น ยังคงมีการศึกษาสงครามกับพระยาละแวก โดยการที่พระยาละแวกได้เข้ามาตีเมืองต่างๆ เองบ้าง หรือเข้ามาเพียงกวาดต้อนเอาไพร่พล ทรัพย์สินกลับไปอยู่เรื่อยๆ ด้วยเช่นกันจึงมีความจำเป็นต้องป้องกันรักษาพระนครอันเป็นฐานที่มั่นไว้ให้ได้ เสียก่อน อีกทั้งยังต้องเตรียมการป้องกันการก่อกบฏของขุนนางแห่งราชวงศ์สุพรรณภูมิที่ไม่พอใจและต้องการล้มล้างสมเด็จพระมหาธรรมราชา

ประการที่ 3 การฟื้นฟูเมืองต่างๆ ในหัวเมืองเหนือ

เมืองต่างๆ ในหัวเมืองเหนือเกือบทั้งหมดนั้น ได้ถูกพระเจ้าบุเรงนองตีเอามาเป็นเมืองขึ้น เพื่อนำมาเป็นฐานกำลังของกองทัพพม่าเมื่อพ.ศ. 2016 มาครั้งหนึ่งแล้ว และเมื่อพ.ศ. 2111 ก็ได้เกณฑ์เข้ามาร่วมเป็นกำลังทัพในการยกทัพเข้ามาตีเอากรุงศรีอยุธยา จึงยังคงบอบช้ำจากการศึกษาสงครามและการถูกกวาดต้อนเอาขุนนาง ทหารไพร่พล ราษฎร และทรัพย์สินกลับไปยังกรุงหงสาวดีจำนวนมาก ดังนั้นเจ้าเมืองในหัวเมืองเหนือจึงต้องทำการฟื้นฟูเมืองที่ปกครองอยู่ด้วยเช่นกัน

ประการที่ 4 ผู้ปกครองที่สามารถไว้วางใจได้

เมืองพิษณุโลกเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญมากของอาณาจักรอยุธยาเพราะเปรียบเสมือนเป็นปากประตูของหัวเมืองเหนือทั้งปวงที่เข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยา และเป็นทางออกของกรุงศรีอยุธยาที่จะไปสู่อาณาจักรทางเหนือทั้งปวงอันได้แก่ อาณาจักรล้านนา ล้านช้าง และพม่า ฯลฯ ตำแหน่งเจ้าเมืองจึงเป็นตำแหน่งที่สำคัญมาก เพราะต้องมีหน้าที่ปกครอง ฟื้นฟู และควบคุมดูแลเมืองพิษณุโลก และหัวเมืองเหนือทั้งปวงให้ยอมรับในการอยู่ภายใต้พระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาดังเดิมด้วย เป็นความเกี่ยวเนื่องที่สำคัญที่สุดของความเป็นเอกภาพของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยา จึงจำเป็นต้องหาผู้ปกครองที่สามารถไว้วางใจได้เป็นอย่างยิ่ง

การแต่งตั้งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้นไปปกครองเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2114

ในปลายพ.ศ. 2112 เมืองพิษณุโลกยังคงอยู่ในความปกครองดูแลของสมเด็จพระมหาธรรมราชาตามเดิมและยังไม่ได้รับการดำเนินการใดมาจนกระทั่งการฟื้นฟูราชธานี และเมืองบริมณฑลได้สัมฤทธิ์ผลในระดับหนึ่งก่อน และภายหลังจากที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้กลับมาจากการเป็นตัวประกันที่กรุงหงสาวดี จึงเป็นระยะเวลาที่เหมาะสมในการแต่งตั้งผู้ปกครองที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมขึ้นไปปกครองเมืองพิษณุโลก ดังนั้นสมเด็จพระมหาธรรมราชาจึงทรงแต่งตั้งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้นไปปกครองเมืองพิษณุโลก เพื่อทำการฟื้นฟูและควบคุมหัวเมืองเหนือทั้งปวงในพ.ศ. 2114 และคุณสมบัติที่เหมาะสมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมี 2 ประการคือ

ประกาศที่ 1 การยอมรับจากเจ้าเมืองเหนือทั้งปวง

สมเด็จพระมหาธรรมราชายังมีอำนาจจึงเป็นที่ได้ยอมรับจากเจ้าเมืองเหนือทั้งปวงซึ่งส่วนมากแล้วเป็นพระสหายที่เคยร่วมการศึกสงครามด้วยกันมาแต่ในรัชสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช จนถึงรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และจากความสัมพันธ์เดิมที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาและเจ้าเมืองเหนือทั้งปวงมีต่อกัน เมื่อรวมกับการที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้เจริญพระวัยที่เมืองพิษณุโลกก่อนที่ได้ถูกส่งไปเป็นตัวประกันอยู่ที่กรุงหงสาวดี ทำให้มีกลุ่มพระสหายวัยเดียวกันจำนวนหนึ่งที่เป็นบุตรหลานของเจ้าเมือง และขุนนางของเมืองพิษณุโลกและหัวเมืองเหนือทั้งปวงนั่นเอง ย่อมเป็นการสานต่ออำนาจจากสมเด็จพระมหาธรรมราชาพระราชบิดาได้

ประกาศที่ 2 การยอมรับจากเจ้าเมือง ขุนนาง ข้าราชการ ทหาร ไพร่พล และราษฎร ที่มีความจงรักภักดีต่อสองราชวงศ์

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเป็นเชื้อพระวงศ์สุโขทัยที่สืบเชื้อสายมาจากสมเด็จพระมหาธรรมราชา และเป็นเชื้อพระวงศ์สุพรรณภูมิที่สืบเชื้อสายมาจากสมเด็จพระวิสุทธิกษัตริย์ ทำให้ได้รับการยอมรับจากเจ้าเมืองขุนนาง ข้าราชการ ทหาร ไพร่พล และราษฎร ที่มีความจงรักภักดีต่อสองราชวงศ์คือ ราชวงศ์สุโขทัย และราชวงศ์สุพรรณภูมิ

พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาเริ่มเมื่อพ.ศ. 2114 - 2148

พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถ จึงได้เริ่มเกิดขึ้นในพ.ศ. 2114 และได้ปฏิบัติต่อเนื่องกันมาถึงพ.ศ. 2148 รวมระยะเวลาที่ทำการฟื้นฟูในช่วงนี้ทั้งหมด 34 ปี จึงเป็นช่วงเวลาที่อยู่ใน 2 รัชสมัย คือ รัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาได้สิ้นสุดลงในพ.ศ. 2133 และรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้สิ้นสุดลงในพ.ศ. 2148 ซึ่งผลของการที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูได้สำเร็จด้วยดีจากการเริ่มต้นด้วยการจัดการปัญหาสำคัญที่ต้องใช้ในการฟื้นฟู คือ ด้านกำลังคน และกำลังทรัพย์สิน โดยเมื่อดำเนินการฟื้นฟูด้านกำลังคนได้แล้วนั้น การฟื้นฟูในด้านอื่นๆ จึงมีผลสำเร็จตามมา

1. การฟื้นฟูด้านกำลังคน

ความยิ่งใหญ่ ความมั่งคั่ง ความมั่นคง และความเจริญรุ่งเรืองของกษัตริย์และอาณาจักรนั้น จะมีมาได้ย่อมต้องมียอดกองทัพประกอบอยู่หลายประการและประการที่สำคัญที่สุด คือ การมีกำลังคน

เพราะถ้าขาดกำลังคนแล้วกองทัพที่มีแสนยานุภาพย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ และถ้าไม่มีกำลังคนแล้ว
ผลิตผลทางการเกษตร การกลสีกรรม การหาของป่า และอื่นๆ ฯลฯ อีกมากมาย ที่ต้องนำมาเป็นท่อน้ำ
เลี้ยงชีวิตของคนทุกกลุ่ม ทุกชนชั้นจะเกิดขึ้นไม่ได้เช่นกัน

สังคมอยุธยาตั้งแต่การสถาปนาราชธานีพ.ศ. 1893 มาจนถึงก่อนการเสียกรุงเมื่อ พ.ศ.
2112 นั้น กล่าวได้ว่าเป็นสังคมขนาดใหญ่ที่มาจากกรมีกลุ่มคนทุกชนชั้นและทุกชนชาติที่อาศัยอยู่
ในอาณาจักร และกลุ่มคนทุกชนชั้นดังกล่าวเมื่อถูกจัดระเบียบให้มีอำนาจ สิทธิ และหน้าที่ ตาม
ระบบการปกครองแบบศักดินา และการควบคุมด้วยกฎหมายที่มีแบบแผนแล้วนั้น จึงทำให้กลุ่มคน
เหล่านั้นได้นำสิทธิ อำนาจ และหน้าที่มาปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ และได้ประสิทธิผลให้กับ
ตนเอง ชุมชน ผู้ปกครอง และอาณาจักร

แต่จากการศึกสงครามในหลายครั้งที่เกิดมาจากศึกสงครามภายในและภายนอก
อาณาจักรอยุธยาที่เกิดขึ้นอยู่เนืองๆ และในแต่ละครั้งได้มีระยะเวลาติดต่อกันนาน รวมถึงการขาด
เอกภาพภายในอาณาจักร ได้ทำให้กลุ่มชนในสังคมได้รับความเสียหายจากการเสียทรัพย์สิน
เสียชีวิต ทูพพลภาพ การถูกกวาดต้อนเอาไปเป็นแรงงาน และเอาไปเป็นเชลย จนเกิดเป็นความแตก
กระสานซ่านกระเซ็นของแต่ละครอบครัว แต่ละชุมชน และแต่ละเมือง ส่วนผู้ที่รอดชีวิตจากการศึก
สงคราม และหลบหนีไปได้ก็หลบออกไปอยู่ตามหมู่บ้านเล็กๆ ห่างไกลชุมชน และหลบหนีเข้าไป
อยู่ในป่า

ทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วนั้น คือ ความสูญเสียจนแทบล่มสลายภายหลังการเสียกรุงศรี
อยุธยาพ.ศ. 2112 จากความเสียหายของสังคมนี้ทำให้เกิดปัญหาจากการขาดแคลนกำลังคนที่
ต้องการนำมาใช้ในการฟื้นฟูบ้านเมือง และถึงแม้ว่าสมเด็จพระมหาธรรมราชาได้มอบหมายให้ขุน
นางทั้งหมดที่ได้รับการแต่งตั้งภายหลังจากการขึ้นครองราชย์ในพ.ศ. 2112 ให้ดำเนินการเกณฑ์ไพร่
พลมาได้บ้างแล้ว แต่ยังคงไม่เพียงพอสำหรับงานการฟื้นฟู เนื่องจากการเกณฑ์ไพร่พลที่ยัง
หลงเหลือมืออยู่ในราชธานี ในชุมชน ในเมืองปริมณฑล และหัวเมืองอื่นๆ แต่ที่เมืองพิษณุโลกยัง
ไม่ได้แต่งตั้งผู้ปกครองเพื่อที่จะเข้าไปทำการปกครองและเข้าไปควบคุมเมืองหัวเมืองเหนือทั้งปวง
จึงทำให้การรวมอำนาจการปกครองเข้ามาสู่ส่วนกลางยังไม่สำเร็จ จึงทำให้พระราชอำนาจของ
สมเด็จพระมหาธรรมราชา มีเพียงการเกณฑ์ขุนนาง ทหาร ไพร่พล และราษฎร มาได้เพียงจำนวน
น้อย ไม่เพียงพอต่อความต้องการกำลังคน

1.1 การรวบรวมคนมาจากแหล่งต่างๆ ได้เกิดขึ้นเมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้น
ไปปกครองเมืองพิษณุโลกเมื่อพ.ศ. 2114 และเริ่มเข้าควบคุมหัวเมืองเหนือทั้งปวงได้บ้างแล้วนั้น
การฟื้นฟูกำลังคนเพื่อแก้ปัญหการขาดแคลนกำลังคน ในการนำมาใช้ในงานฟื้นฟูด้านต่างๆ เพื่อ
นำพระราชอำนาจของกษัตริย์และเอกราชของอาณาจักรจึงได้เกิดขึ้น โดยมีสมเด็จพระเอกาทศรถ

เป็นผู้ช่วย และสมเด็จพระมหาธรรมราชาเป็นผู้สนับสนุนจากพระราชอำนาจที่เคยปกครองเมืองพิษณุโลกและควบคุมหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งหมดมาก่อน รวมถึงการเป็นหนึ่งในตระกูลขุนนางที่มีอำนาจในพื้นที่เมืองพิษณุโลกและเป็นเชื้อสายราชวงศ์สุโขทัยกับเจ้านายฝ่ายเหนือ และส่วนสมเด็จพระเอกาทศรถถึงแม้ว่าขณะที่เริ่มต้นปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูร่วมกับสมเด็จพระมหาธรรมราชาพระราชบิดาและสมเด็จพระนเรศวรมหาราชพระเชษฐาชั้น ได้มีพระชนมายุน้อยและยังทรงพระเยาว์อยู่ก็ตาม แต่เนื่องมาจากการที่ทรงประทับที่กรุงศรีอยุธยาตลอดเวลาที่ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจช่วยงานพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระมหาธรรมราชาพระราชบิดา และเมื่อใดก็ตามที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชลงมาประทับที่ราชธานีเพื่อการทรงพระราชกรณียกิจตามที่ได้รับมอบหมายหรือที่ทรงอาสาจากสมเด็จพระมหาธรรมราชาพระราชบิดานั้น สมเด็จพระเอกาทศรถก็ได้ช่วยปฏิบัติพระราชกรณียกิจร่วมกันกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชพระเชษฐาอยู่ด้วยเสมอๆ ดังนั้นสมเด็จพระเอกาทศรถจึงได้รับการสนับสนุนและได้รับความเคารพ การยอมรับจากขุนนางและกลุ่มคนต่างๆ ที่เป็นคนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาพระราชบิดาและสมเด็จพระนเรศวรมหาราชพระเชษฐา จึงทำให้พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถในการฟื้นฟูด้านกำลังคนมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นจากการรวบรวมกำลังคนมาตั้งแต่พ.ศ. 2114 - 2148 ที่เป็นพระราชกรณียกิจต้องปฏิบัติอยู่อย่างต่อเนื่องนั้น ได้มีประสิทธิผลเป็นอย่างมากจนมีจำนวนคนมากเพียงพอที่นำมาใช้ในกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยา ซึ่งกำลังคนเหล่านี้ได้มีการรวบรวมมาจากแหล่งต่างๆ ดังนี้

1) กำลังคนจากเมืองพิษณุโลก และหัวเมืองเหนือทั้งปวง

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ขึ้นครองราชย์เมืองพิษณุโลกและควบคุมหัวเมืองเหนือทั้งปวงเมื่อพระชนมายุเพียง 16 พรรษา ดังนั้นในเบื้องต้นการรวบรวมกำลังคน จึงมาจากพวกพ้องของพระสหายที่เป็นบุตรหลานของเจ้าเมืองและขุนนางทั้งในเมืองพิษณุโลกและหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง อันได้แก่ เมืองสุโขทัย เมืองศรีสัชนาลัย เมืองสวรรคโลกย เมืองกำแพงเพชร เมืองพิไชย เมืองพิจิตร และเมืองนครสวรรค

นอกจากนี้ยังเปิดรับสมัครคนรุ่นวัยเดียวกัน และอีกทั้งเหล่าขุนนางที่ได้รับการแต่งตั้งให้ช่วยงานราชการในกรม กองต่างๆ ทั้งของเมืองพิษณุโลก และหัวเมืองทั้งปวงที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการเกณฑ์ทหาร ไพร่พล ก็ทำหน้าที่อย่างเคร่งครัด รวมถึงขุนนาง ทหาร ไพร่พล และราษฎร ที่กลับมาจากกรุงหงสาวดีพร้อมกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระองค์ก็ได้นำมารวบรวมเข้าเป็นกองกำลังของเมืองพิษณุโลกด้วย และได้มีหลักฐานยืนยันการกลับมาจากการเป็นตัวประกันที่กรุงหงสาวดีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชพร้อมกำลังคนอีกจำนวนหนึ่งกล่าวคือ

....กระนั้นสาระสำคัญซึ่งกล่าวได้ว่าเป็น “แก่นเรื่อง” ของ โยชยา ยาสะเวง เริ่มต้นที่กรณีการชนไก่ ด้วยเรื่องนี้เป็นต้นเหตุให้สมเด็จพระนเรศวรต้องทรงหนีจากราชสำนักหงสาวดีกลับสู่กรุงศรีอยุธยา ความตามมีในยาสะเวงลำดับเรื่องไว้ดังนี้

อยู่มาเพลานึ่ง อุปราชวังหน้าหงสาวดี และพระนริศราชโอรสประลองดีไก่กันเอาสนุก ไก่ของเจ้าวังหน้าปราชัย ไก่ของพระนริศราชโอรสได้ชัย เจ้าวังหน้ารู้สึกได้อายท่ามกลางธารกำนัล จึงเข้าจับเอาปลายบ่าพระนริศเจ้า แล้วเหยียดว้าจว่า “ ไก่ขุนเขลยนี้สินะได้ชัย ” ข้างพระนริศก็สำคัญได้ว่าถ้อยความนั้นกล่าวข่มตนจึงกล่าวตอบไปว่า “ อย่าได้เห็นว้าไก่เราเป็นเช่น ไก่สามัญ เป็นไก่ดีเอาบ้านเมืองกันยังได้ ” นับแต่นั้นพระนริศราชโอรส ก็มีอาจข่มใจต่อว้าจาเจ้าวังหน้าครั้งนั้น ได้ จึงส่งสาส์นเข้าไปถึงอัครมเหสีสุวรรณกัลยาว่า “ จะเสด็จกลับอยุธยาประเทศราชอาณาจักรเรา พระพี่น้องผู้อัครมเหสีโปรดจะเสด็จกลับหรือมิเสด็จกลับด้วย ” พระอัครมเหสีสุวรรณกัลยาจึงตอบไปว่า “ เราได้รับสถาปนาขึ้นที่อัครมเหสีพระเจ้าหงสาวดีแล้วได้ให้กำเนิดพระราชโอรสเป็นที่แล้ว เราจะมีตามเจ้ากลับสู่แดนมาตุภูมิเมืองทวารวดี ด้วยอำนาจและบารมีเจ้านั้น ขอพระน้องเราจงทำการสำเร็จตามที่คิดไว้ ขอเจ้าจงสวัสดิมีชัยเทอญ ” ครั้นพระนริศพระอนุชา ทราบความจึงเหย้าว่า “ รักสามียิ่งกว่าญาติเชียวนะ ” พระนริศราชกุมารก็หนีกลับกรุงทวารวดีพร้อมด้วยพราณฝีมือจมังแลเข้าหลวงเก่าอีก 60 นาย ต่างล้วนเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน....¹⁰⁸

....เจ้าชายผู้ทรงพระเยาว์ (พระนเรศวร) ทรงเจ็บไข้ในพระราชหฤทัยที่ทรงถูกเหยียดหยามและขู่เช่นนั้น จึงเสด็จลอบหนีพร้อมด้วยข้าราชการบริวาร (ขุนนางสยามประมาณ 300 คน) ในเวลาค่ำคืนไปยังพิษณุโลก ทรงเผาและทำลายสถานที่หลายแห่งของเมืองพะโคตลอดทางที่ผ่านมา

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินพะโคทรงทราบข่าวการเสด็จหนีของตัวประกัน จึงให้ขุนทัพสองคน ชื่อ Weengh Cec และ Ceu Thaen พร้อมทั้งทหาร 5,000 คน ออกติดตามจับพระนเรศกลับมาเป็นเชลยให้ได้ พระนเรศทรงตระหนักดีว่ากองทัพพะโคจะยกมาพิษณุโลก จึงเสด็จออกไปรบด้วยชาวเมืองพิษณุโลก และได้ชัยชนะเหนือขุนทัพทั้งสอง ทรงปราบปรามทหารพะโค จับได้เป็นเชลยถึง 3,000 คนส่วนที่เหลือหนีกลับพะโค ทูลให้พระเจ้าแผ่นดินทรงทราบข่าวที่น่าเสียใจนี้

พระนเรศ ประทับอยู่ที่พิษณุโลกด้วยความเกรงกลัวสมเด็จพระบิดา ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินสยาม ด้วยประการหนึ่ง และทั้งเกรงว่าพระเจ้าแผ่นดินพะโคจะส่งแม่ทัพคนอื่นมาทำลายและยึดเมือง แต่

¹⁰⁸สุเนตร ชุตินทรานนท์ (2549) “พระสุพรรณกัลยา จากตำนานสู่หน้าประวัติศาสตร์” มติชน : 23-24

พระองค์ทรงหวังว่าขณะที่พระองค์ประทับอยู่ที่นี้ จะสามารถกระตุ้นพลเมืองให้ต่อต้านทัพพะโคได้¹⁰⁹

การรวบรวมกำลังคนของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจากเมืองพิษณุโลกและหัวเมืองเหนือทั้งปวงนับปึงได้เพิ่มพูนทวีขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนถือได้ว่าเป็นการฟื้นฟูด้านกำลังคนอย่างมีประสิทธิภาพ และได้รับประสิทธิผลเป็นอันมาก ด้วยเพราะเมืองพิษณุโลกและหัวเมืองเหนือทั้งปวงเป็นฐานกำลังคนสำคัญของกษัตริย์อยุธยา และเมื่อภายหลังจากการที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาได้แต่งตั้งให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชพระราชโอรสขึ้นไปปกครองเมืองพิษณุโลกและควบคุมหัวเมืองเหนือทั้งปวงโดยอยู่ใต้พระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาได้แล้ว การรวมอำนาจการปกครองเข้าสู่ศูนย์กลางอย่างแท้จริงจึงเริ่มเกิดขึ้นได้ ซึ่งมานพ ถาวรวัฒนัสกุลได้กล่าวว่า

....พิษณุโลกจะยังเป็นเมืองศูนย์กลางในการปกครองหัวเมือง แต่เพียงเพื่อจุดประสงค์ที่จะใช้เป็นฐานในการสะสมรวบรวมกำลังคนในแถบหัวเมืองฝ่ายเหนือ....¹¹⁰

และการที่ผู้ศึกษาได้กล่าวว่า “การฟื้นฟูด้านกำลังคนอย่างมีประสิทธิภาพ และได้รับประสิทธิผลเป็นอันมาก” นั้น จำนวนทหารไพร่พลที่รวบรวมเกณฑ์เอามาได้นับจากพ.ศ. 2114 – พ.ศ. 2127 มีแสดงผลให้เห็นอยู่ในครั้งที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชกลับขึ้นมาเมืองพิษณุโลก เพื่อเตรียมพลยกทัพไปช่วยพระเจ้านันทบุเรงทำการศึกสงครามกับเจ้าเมืองรุม เมืองคัง และอีกครั้งหนึ่งเมื่อยกทัพไปช่วยตีกรุงรัตนบุรีมัยอั้งวะ ซึ่งการเตรียมทัพทั้งสองครั้งนี้เป็นการจัดกำลังทัพที่มีขนาดเท่ากันในทั้งสองครั้ง

....จึงสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็ถวายเป็นมงคลกลับคืนมายังเมืองพระพิษณุโลก แล้วให้ตรวจเตรียมเรือพลโยธาช้างม้า โดยกระบวนพยุหยาตราทัพ พลพรรจรจำเครื่อง 100,000 ช้างเครื่อง 800 ม้า 1,500....¹¹¹

2) กำลังคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่เคยตั้งถิ่นฐานเดิม และที่หลบหนีเข้าไปซุ่มซ่อนอยู่ในป่า

ภายหลังจากที่ได้มอบการปกครองเมืองพิษณุโลกและการควบคุมหัวเมืองเหนือให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชแล้วนั้น สมเด็จพระมหาธรรมราชายังคงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในการฟื้นฟูกำลังคนในส่วนของราชธานี และเมืองปริมณฑลอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยได้ให้ขุนนาง และเจ้าเมืองมีการจัดเกณฑ์ไพร่จากกลุ่มคนที่ไม่ได้ละทิ้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยเดิม และจากผู้คนที่ตั้งรกรากปัก

¹⁰⁹ สำนักพิมพ์มติชน (2546) “พงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต พ.ศ. 2182” : 74

¹¹⁰ มานพ ถาวรวัฒนัสกุล (2547) “ขุนนางอยุธยา” : 224

¹¹¹ องค์การคำครุสภา (2512) “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ประชุมพงสาวดาร ภาค 64 เล่ม 38” : 161, 171

ฐานมีหลักแหล่งที่อยู่ที่ทำกินที่อยู่ในพระนครและเมืองปริมณฑล แต่ได้อพยพหลบหนีออกไป
ในขณะที่เกิดการศึกสงคราม และเมื่อสิ้นการศึกสงครามก็กลับเข้ามาอยู่ตามเดิม ดังจะเห็นได้จาก

....การรวบรวมและจัดไพร่เข้าสังกัดกรมกองสามารถทำได้เต็มที่โดยไม่ต้องเกรงว่าจะเกิด
การต่อต้านจากบรรดาขุนนางและมูลนายเอง เนื่องจากมูลนายจำนวนมากเสียชีวิตในระหว่าง
สงคราม หรือไม่ก็ถูกกวาดต้อนไปพม่า จึงเป็นการง่ายที่จะแปลงไพร่ที่ไร้สังกัดเหล่านี้ให้กลายเป็น
ไพร่หลวง...¹¹²

ซึ่งจำนวนคนที่รวบรวมมาได้มีเพียงพอที่สมเด็จพระมหาธรรมราชานำมาจัดเตรียมทัพ
เพื่อยกทัพไปช่วยพระเจ้าบุเรงนองในการทำการศึกสงครามกับพระเจ้าล้านช้าง และการฟื้นฟูด้าน
กำลังคนที่มีจำนวนเพียงพอในการจัดตั้งทัพรับศึกสงครามกับพระยาละแวกที่เมืองเพชรบุรีดังมี
หลักฐานว่า

....ฝ่ายสมเด็จพระราชาบิดากับพระนเรศวรเป็นเจ้า ก็ยกช้างม้ารีพลไปถึงตำบลหนองบัวในจังหวัด
เมืองล้านช้าง....

....พระยาละแวกแต่งกองทัพเรือใช้ให้พระยาอุเทสราชและพระยาจันจันตุยกทัพเรือมาอีก พล
ประมาณ 30,000 ยกเข้าตีเอา พระศรีสุรินทรฤาไชย เมืองเพชรบุรี กับกรมการทั้งหลายรบบพุ่งป้องกัน
เป็นสามารภ และเข้าศึกยกเข้าปล้นเมืองถึง 3 วัน รีพลเข้าศึกก็ตายมากจะปล้นเอาเมืองมิได้...¹¹³

การรวบรวมกำลังคนจากพื้นที่ตั้งถิ่นฐานเดิมนั้น ได้มีการเพิ่มกำลังคนมากขึ้นจน
สามารถต้านทานศึกสงครามจากกองทัพละแวกได้ เพราะนอกจากกองทัพละแวกที่ยกมาเป็น
จำนวนมาก แต่ไม่สามารถปล้นเอาเมืองได้ และยังได้สูญเสียทหาร ไพร่พลในกองทัพอีกเป็น
จำนวนมากนั้น หมายถึงว่า เจ้าเมืองเพชรบุรีได้มีการรวบรวมกำลังคนได้เป็นจำนวนมาก และ
นำมาใช้เป็นกองทัพรับศึกสงครามจากกองทัพละแวกได้

นอกจากนี้ยังได้มีการสั่งให้ขุนนางที่ปกครองหัวเมืองทั้งหลาย ทำการส่งทหารออกไป
ค้นหา คุ้มกันราษฎร ไพร่พลที่ยังชุมนุมหลบหนีสงครามอยู่ในป่า และให้นำพาเข้ามาไว้ในกรุงศรี
อยุธยา ดังในพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า “...โดยพนักงานท้าวพระยาหัวเมืองทั้งหลายเสร็จ
ก็แต่งทหารอาสาออกทำงานนอก ช่องสุมนคนซึ่งชานเซ็น พระนครทุกตำบล อันหนึ่งชานนอกพระ
นครทั้งปวงยังชานเซ็นอยู่ในป่าโดยเข้าศึกจะยกมา ก็มีพระราชกำหนดออกไปให้คุ้มกันเปนหมู่
เปนกอง ทำการนอกพระนครศรีอยุธยา มิให้เข้าศึกออกลาดหากินได้สะดวก...”¹¹⁴

¹¹²มานพ ถาวรวัฒน์สกุล (2547) “ขุนนางอยุธยา” ศรีปัญญา : 222

¹¹³องค์การคำครุสภา (2512) “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)
ประชุมพงสาวดาร ภาค 64 เล่ม 38” : 155, 158

จากข้อมูลตามหลักฐานที่กล่าวในข้างต้น ทำให้เห็นอย่างชัดเจนว่ากำลังคนได้มีเพิ่มมากขึ้นๆ จนมาเป็นกองกำลังของบ้านเมืองได้อีกเป็นจำนวนมากนั้น ได้มาจากการรวบรวมคนที่ไม่ได้ถูกกวาดต้อนและได้ย้ายกลับเข้ามาอาศัยในพื้นที่ถิ่นฐานเดิมของตนกับการรวบรวมคนที่หลบหนีไปซ่อนอยู่ในป่าแล้วรวบรวมกลับมายังกรุงศรีอยุธยา

3) กำลังคนจากคนที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร

ในช่วงที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชยังทรงปกครองเมืองพิษณุโลกและประทับอยู่ที่เมืองพิษณุโลกนั้น ได้มีชนชาวไทยใหญ่และกลุ่มชนชาติอื่นๆ ได้ขออพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอันทำให้เห็นถึงการมีปัญหาในระบบการปกครอง และสังคมของหัวเมืองประเทศราชพม่า ซึ่งกลุ่มชนชาติต่างๆ นั้นคือ

(1) *ชาวไทยใหญ่* มีชาวไทยใหญ่ ได้อพยพครอบครัวทั้งหมดจากเมืองกำแพงเพชร เข้ามายังเมืองพิษณุโลก โดยไทยใหญ่กลุ่มนี้เป็นขุนนาง ข้าราชการ ทหารไพร่พล และครอบครัวได้มาอาศัยอยู่ที่เมืองกำแพงเพชร แต่เมื่อรู้ข่าวว่าพระเจ้าหงสาวดีได้ส่งกองทัพเข้ามาเพื่อกวาดต้อนกลับไปยังพม่าอีก จึงพาครอบครัวอพยพออกจากเมืองกำแพงเพชรไปทางเมืองพิษณุโลก สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงทรงรับไทยใหญ่กลุ่มนั้นให้อาศัยอยู่ในเมืองพิษณุโลก

(2) *ชาวมอญหรือมอญ* พระยาราม และพระยาเกียรตินำกองกำลังทหาร ไพร่พล และราษฎรมอญจำนวนมากที่นำมาต้อนยกทัพออกจากกรุงหงสาวดีมาเมืองแครงและนำออกมาจากเมืองแครงกลับมากรุงศรีอยุธยาพร้อมสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และพระมหาเถรคันฉ่อง ซึ่งสมเด็จพระมหาธรรมราชา ได้ให้ไปตั้งหลักแหล่งอาศัยทำเป็นชุมชนที่บ้านขมื่น ไกล้วัดนก ¹¹⁵

(3) *ชาวไทยใหญ่ ชาวมอญหรือมอญ และชนกลุ่มต่างๆ* สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเมื่อยกทัพไปเมืองกำแพงเพชรเพื่อปราบันทูลูและราชสงคราม แม่ทัพพม่าที่พระเจ้าหงสาวดีนั้นทูลูเรงได้ส่งให้มาให้กวาดต้อนชาวไทยใหญ่ และมอญกลับพม่าดั้งเดิม แต่ได้ถูกสมเด็จพระนเรศวรตีแตกพ่ายไป และได้้นำเอาไทยใหญ่ชาวแสนหวีที่เข้ามาสวามิภักดิ์เพิ่มกลับมาด้วยอีกประมาณสองหมื่นเศษ และยังมีผู้มึบรรดาศักดิ์ เข้าฟ้าเมืองจี เจ้าเมืองแจใหม่ เมืองปาก สมิงตีมาซาเยิวและไทยใหญ่ที่พาครอบครัว ราษฎรเข้ามาสวามิภักดิ์ด้วย

¹¹⁴ องค์การคำครุสภา (2512) “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ประชุมพงสาวดาร ภาค 64 เล่ม 38” : 200

¹¹⁵ องค์การคำครุสภา (2504) “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาเล่ม 1 ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาต)” : 172-175

การรวบรวมกำลังคนจากกลุ่มชนต่างชาติต่างๆ ที่อพยพออกมาจากการปกครองของพระเจ้าหงสาวดีนั้นทงุเรง และขอเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของกษัตริย์อยุธยา โดยการเข้าไปสวามิภักดิ์ต่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จนทำให้กองทัพอยุธยา และกรุงศรีอยุธยามีจำนวนคนเพิ่มขึ้นมากอีก

4) กำลังคนที่ได้มาจากการเทครัว

ในพ.ศ. 2127 สมเด็จพระนเรศวรมหาราชขณะเมื่อนำทัพมาจากเมืองแครงเพื่อกลับไปยังกรุงศรีอยุธยา นั้น ได้เทครัวไพร่พล ราษฎรจากเมืองต่างๆ ตามรายทางที่เดินทัพผ่านนั้น และจากหัวเมืองเหนือทั้งหมดลงมาไว้ที่กรุงศรีอยุธยาด้วย¹¹⁶ และสมเด็จพระนเรศวรมหาราชยังได้กวาดต้อนเอาครอบครัวไทยก่อนข้ามแม่น้ำสะโตงกลับมาด้วยอีกประมาณหมื่นเศษ¹¹⁷ จึงนับว่าเป็นการกวาดต้อนผู้คนหัวเมืองเหนือลงมายังกรุงศรีอยุธยาครั้ง เป็นการทำให้มีกำลังไพร่พลเพิ่มเติมเพื่อเตรียมการรับศึกพม่า

การเทครัวจากหัวเมืองเหนือทั้งหมดลงมาไว้ที่กรุงศรีอยุธยาไม่เพียงแต่เป็นการรวบรวมคนเอามาไว้เป็นกองกำลังของกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น แต่ได้เป็นการตัดปัญหาในการที่กลุ่มชนเหล่านั้นจะถูกพม่ากวาดต้อนเอาไปเป็นกองกำลังในภายหลัง และกำลังคนที่ได้รวบรวมมาทั้งหมดทั้งจากการเทครัวหัวเมืองเหนือทั้งปวง และการกวาดต้อนครอบครัวไทยจากกลุ่มแม่น้ำสะโตงกลับมายังกรุงศรีอยุธยานั้นนอกเหนือจากการเพิ่มพูนกำลังคนของกองทัพแล้ว ยังเป็นการเพิ่มพูนกำลังไพร่ของการทำงานอื่นๆ ด้วย

5) การกวาดต้อนจากการศึกสงคราม

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้กวาดต้อนเชลย ราษฎร และครอบครัวชาวมอญ พม่า ไทยใหญ่และชาวเมืองต่างๆ ครั้งแรกเมื่อพ.ศ. 2127 ภายหลังจากการออกมาจากเมืองแครงได้ดีเอามาจากเมืองรายทางและได้มาประมาณหมื่นเศษ การกวาดต้อนเชลยครั้งที่ไปปราบปรามพระยาสุวรรณคโลกและพระยาพิชัย¹¹⁸ การกวาดต้อนเชลยครั้งที่ยกทัพเพื่อไปตีเอากรุงหงสาวดี¹¹⁹ และการ

¹¹⁶สำนักคลังวิทยา (2515) “คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” : 464

¹¹⁷จรรยา ประชิตโรมรัน (2551) “การสงครามในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ” จุฬาลงกรณ์ : 51-53

¹¹⁸องค์การคำครุสภา (2512) “ประชุมพงศาวดารเล่มที่ 38 (ประชุมพงศาวดารภาค 64) พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)” : 177, 186

¹¹⁹กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้า (2545) “ไทยรบพม่า” อักษรเจริญทัศน์ : 130

กวาดต้อนเชลยในทุกครั้งที่มีการยกทัพออกไปทำการศึกษาสงคราม ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ให้นำเชลยที่กวาดต้อนมาในทุกครั้งกลับมายังกรุงศรีอยุธยา¹²⁰ ดังนั้นกรุงศรีอยุธยาจึงมีเชลยศึกจำนวนมากที่เป็นนำมาเป็นกองกำลังมาใช้ในการทำนา ทำสวน ทำไร่ และก่อสร้าง เป็นการฟื้นฟูการทหาร และการเศรษฐกิจอีกด้วย และจำนวนเชลยศึกที่ได้รับการกวาดต้อนมานั้นมีจำนวนเพิ่มขึ้นตามจำนวนครั้งที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชยกทัพออกไปทำการศึกษาสงคราม ดังหลักฐานพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า

...ครั้งนั้นเสด็จไปห่มพลทังปวง ณ บางกระดาน ถึงวันพฤหัสบดี ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 3 เพลาอุษาโยคเสด็จพยุหบาตราจากบางกระดาน ไปตั้งทัพชัย ณ ชายเคือง แล้วเสด็จไปละแวก ครั้งนั้นได้ช้างม้าผู้คนมาก....¹²¹

6) การจัดจ้างชาวต่างชาติมาเป็นทหารอาสา และผู้ฝึกอาวุธ

นอกจากการพยายามรวบรวมกำลังคนเพื่อเพิ่มจำนวนคนในด้านต่างๆ แล้ว การเพิ่มกำลังคนจากการจัดจ้างทหารอาสาต่างชาตินั้น ก็ได้ถูกนำมาใช้ในด้านกรฟื้นฟูกำลังคนด้วย ซึ่งการจัดจ้างทหารอาสาต่างชาติในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาทั้งที่ในช่วงที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชยังเป็นผู้ปกครองเมืองพิษณุโลกและประทับอยู่ในเมืองพิษณุโลก กับช่วงที่ยังเป็นผู้ปกครองเมืองพิษณุโลกและประทับอยู่ที่วังหน้าในกรุงศรีอยุธยาก็ได้มีมาอยู่บ้างแล้ว และในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเองนั้น พระองค์โปรดฯ ให้ทำการจัดจ้างทหารอาสาต่างชาติต่างๆ เพิ่มเติมขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก จนนำมาจัดตั้งเป็นกองทหารและจัดให้เข้าเป็นหมวดหมู่ตามเชื้อชาติ ซึ่งการจัดจ้างทหารอาสาต่างชาติต่างๆ นั้นเป็นการจ้างเพิ่มเติมเพื่อนำมาใช้เฉพาะการออกรบ และการฝึกอาวุธปืนสั้น ปืนยาว และปืนใหญ่

....น่าเชื่อว่าชาวญี่ปุ่นได้มีบทบาทสำคัญแล้วตั้งแต่สมัยของสมเด็จพระนเรศวร ซึ่งมี “ทหารอาสา” ญี่ปุ่น 500 คนในสงครามครั้งใหญ่เมื่อ 2136/1593....¹²²

7) กำลังคนจากการฟื้นฟูระบบการปกครองบ้านเมืองอย่างเข้มงวดของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 เกี่ยวกับการฟื้นฟูด้านการเมืองการปกครองพ.ศ. 2112 ของสมเด็จพระมหาธรรมราชาหลังการขึ้นครองราชย์นั้น ได้ใช้ระบบการปกครอง กฎหมาย และการศาลในแบบเดิมที่มีใช้มาก่อนการเสียกรุง และไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ แต่มีการเพิ่มเติม

¹²⁰สำนักพิมพ์ไฉน (2549) “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเล” : 108

¹²¹สำนักพิมพ์คลังวิทยา (2515) “คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงสาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐนิต์” : 466

¹²²ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2543) “อยุธยาประวัติศาสตร์และการเมือง” มูลนิธิโตโยต้า : 52

ในส่วนระบบการปกครองเมืองพิษณุโลกและหัวเมืองทางเหนือที่ปวงที่ต้องขึ้นตรงต่อกษัตริย์อยุธยา

....เชื่อกันว่าหลังเสียกรุงครั้งที่ 1 อำนาจของราชธานีมีอยู่เหนือหัวเมืองต่างๆ อย่างแท้จริงในทางปฏิบัติ โดยการปกครองผ่านกรมภายในเมืองหลวง....¹²³

เมื่อสิ้นรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาพ.ศ. 2133 สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงขึ้นครองราชย์ต่อจากพระราชนัดดา¹²⁴ และทรงแต่งตั้งให้สมเด็จพระเอกาทศรถเป็นพระมหากษัตริย์ที่ได้รับพระเกียรติยศและพระราชฐานะเทียบเท่ากษัตริย์อีกพระองค์หนึ่ง¹²⁵ หลังได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง กฎหมาย และการศาลอยู่หลายประการ เพื่อให้เหมาะสมและนำมาใช้กับการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยา เพราะสภาพการเมืองการปกครองภายในอาณาจักรก่อนหน้านั้นยังไม่มีความเป็นปึกแผ่นทั้งหมดและพระราชอำนาจในการปกครองของสมเด็จพระมหาธรรมราชายังไม่ครอบคลุมไปได้อย่างทั่วอาณาจักรเช่นกัน ทำให้สถานะของการเมืองและการปกครองยังไม่มีคามเข้มแข็งมั่นคงนัก ก่อให้เกิดผู้ละเมิดกฎหมายกระทำความผิดอยู่อีกมาก บ้านเมืองจึงยังคงขาดความสงบและความปลอดภัย

การฟื้นฟูด้านการเมืองการปกครองได้เริ่มขึ้นด้วยการเข้มงวดในระบบการปกครองและควบคุมให้คนในสังคมให้ปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด ไม่มีการยกเว้นทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ขุนนาง ข้าราชการทุกฝ่าย และชาวต่างชาติที่ได้เข้ามาในอาณาจักร

นโยบายการเมืองการปกครองที่เน้นความเข้มงวดในการรักษาระเบียบวินัยนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้นำมาใช้กับผู้ใต้ปกครองตั้งแต่เมื่อครั้งเป็นเจ้าเมืองพิษณุโลก และใช้กับผู้ใต้บังคับบัญชาในทุกพระราชกรณียกิจที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้รับมอบหมาย หรืออาสาจากสมเด็จพระมหาธรรมราชา ดังหลักฐานประจักษ์พงศาวดารว่า

....จึงมีพระราชโองการตรัสให้ม้าใช้ไปสั่งแก่พระเทพมณู ให้ลาดทัพพลก่อน แต่ป้องกันอย่าให้พลแตกฉาน ครั้นม้าใช้ไปสั่งแก่พระเทพมณูฯ จึงว่าแก่ม้าใช้ให้มากราบทูลพระกรุณาว่าข้าศึกยกมาจะใกล้ถึงกันแล้ว ครั้นจะล่าถอยไซ้เห็นจะพ่ายแก่ข้าศึกทีเดียว พระเทพมณูมิได้ลาดถอยตามรับสั่ง จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งม้าใช้ไปครั้งหนึ่งเล่า พระเทพมณูก็มิได้ลาดทัพพล จึงตรัสให้

¹²³ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2523) “การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์” มติชน : 6-7

¹²⁴ สำนักพิมพ์มติชน (พ.ศ.2546) “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต พ.ศ. 2182” : 83-84

¹²⁵ สำนักคลังวิทยา (พ.ศ.2515) “คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” : 310

ขุนรินทรเสณีไปตั้งแก่พระเทพมณีให้เร่งลาดทัพพลอย พระเทพมณีมิฟังไซ้รี ให้เอาพระเทพมณี
ลงจากคอช้าง และลงโทษถึงสิ้นชีวิต...¹²⁶

ภายหลังเมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ขึ้นเป็นกษัตริย์อยุธยา และมีอำนาจในการ
ควบคุมผู้ใต้ปกครองในสังคมทั้งหมดด้วยพระองค์เอง จึงโปรดฯ ให้มีความเข้มงวดกวดขันใน
ระบบ ระเบียบ ข้อบังคับและกฎหมายนั้นทุกคนในสังคมอยุธยาต้องถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด และมี
บทลงโทษอย่างหนักสำหรับผู้ฝ่าฝืน ซึ่งจะเห็นจากการบันทึกในเอกสารหลักฐานทั้งของไทยและ
ชาวต่างชาติที่อยู่เกือบทุกฉบับที่ได้กล่าวถึงรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีการปกครองที่
เคร่งครัด เข้มงวดมากที่สุดแบบทหาร และมีการลงโทษผู้กระทำความผิดมากที่สุดเท่าที่เคยมีมาโดยไม่มี
การยกเว้นว่าเป็นชนชาติใดก็ตาม ดังเช่นบันทึกของชาวต่างชาติในเอกสารหลักฐานสเปน และ
พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า

....ไม่กี่วันก่อนนั้น พระองค์โปรดให้ทอดชาวโปรตุเกส 4 หรือ 5 คน ทั้งเป็น ด้วยเหตุกระทำความผิด
เล็กน้อยแม้จะเสียค่าปรับถวายไปแล้วก็ตาม...¹²⁷

....ชาวมลายูขนานนามพระองค์ว่า “ราชาปิ” (Raadje Apij) และชาวสยามขนานพระนามว่า
“องค์ดำ” รัชสมัยของพระองค์เป็นสมัยที่ปกครองแบบทหาร และเข้มงวดมากที่สุดเท่าที่เคยมีมาใน
สยาม....¹²⁸

พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูด้านการเมืองการปกครองที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและ
สมเด็จพระเอกาทศรถได้ใช้วิธีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และการตัดสิน
คดีความในระบบการปกครอง กฎหมาย และการศาลจากเดิมที่ใช้บังคับและควบคุมสังคมตั้งแต่
ก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยาเพียงบางประการ ดังนี้

การฟื้นฟูระบบการปกครอง

จากเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นกับกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาในอดีตที่มีการให้สิทธิ
อำนาจ และหน้าที่แก่พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางจนสามารถสะสมกองกำลังของตนขึ้นมาใช้
ในการต่อรองและแย่งชิงพระราชอำนาจกษัตริย์อยู่อย่างเนืองๆ ทำให้ขาดเอกภาพในการปกครอง
ดังนั้นสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงแก้ไข โดย กำหนดให้ขุนนางเป็นกลไกทางการเมืองที่เชื่อมโยง

¹²⁶องค์การคำครุสภา (2512) “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)
ประชุมพงศาวดารภาค 64 เล่มที่ 38” : 207

¹²⁷สมาคมประวัติศาสตร์ จันทรฉาย ภัก่อธิคม แปล (2532) “กรุงศรีอยุธยาในเอกสาร
หลักฐานสเปน” : 115

¹²⁸สำนักพิมพ์มติชน (2546) “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวัน วลิต พ.ศ. 2182” : 84

ถึงกัน แต่เป็นอิสระไม่ขึ้นตรงต่อกัน และให้ขุนนางขึ้นตรงต่อกษัตริย์เท่านั้น เพื่อเป็นการกำจัด
ปัญหาการแย่งชิงอำนาจในกลุ่มราชวงศ์ และขุนนาง ข้าราชการทหารพลเรือน ออกไปเสียก่อน
เพราะภายใต้ระบบการปกครองเช่นนี้ยอมทำให้เจ้าเมือง ขุนนางและข้าราชการทหารพลเรือน
ทั้งหมด ไม่สามารถมีการสะสมกำลังให้เกิดความเข้มแข็งพอในการแข็งเมืองหรือก่อกบฏได้อีก อีก
ทั้งเจ้าเมือง ขุนนาง และข้าราชการทหารพลเรือนทั้งหมดนั้น ไม่สามารถทำการรวมตัวกันได้
โดยง่าย¹²⁹ และระบบการปกครองที่ได้ปรับเปลี่ยนใหม่ มีดังนี้¹³⁰

(1) ยกเลิกมณฑลฝ่ายเหนือทั้งหมด การยกเลิกมณฑลฝ่ายเหนือทั้งหมดที่เป็นระบบเมืองลูกหลวง
โดยเปลี่ยนฐานะให้เป็นเมืองเอก โท ตรี และจัตวา และโปรดฯ แต่งตั้งขุนนางขึ้นไปปกครองแทน
เจ้า เจ้านายและพระบรมวงศานุวงศ์ แต่ขุนนางเหล่านั้นได้ขึ้นตรงต่อกษัตริย์อยุธยา เป็นการรวม
อำนาจเข้ามาสู่ศูนย์กลางที่กรุงศรีอยุธยา

(2) การขยายเขตการปกครอง สมเด็จพระนเรศวรมหาราชโปรดฯ ให้ขยายเขตการปกครองให้
กว้างออกไปเพื่อเป็นการควบคุมระบบการปกครองและการเกณฑ์ไพร่พล คือ

- ทางทิศเหนือขยายเขตการปกครองถึงเมืองนครสวรรค์
- ทางทิศใต้ขยายเขตการปกครองถึงเมืองนครไชยศรี
- ทางทิศตะวันออกขยายเขตการปกครองถึงเมืองปราจีนบุรี
- ทางทิศตะวันตกขยายเขตการปกครองถึงเมืองราชบุรี

(3) เมืองในเขตราชธานีเป็นเมืองจัตวา หรือเมืองชั้นใน เมืองในเขตราชธานี ที่มีฐานะเป็นเมือง
จัตวา หรือเมืองชั้นในแต่เดิมนั้น โปรดฯ ให้ผู้ปกครองและกรมการปกครองขึ้นตรงต่อเสนาบดี
ต่างๆ ในกรุงศรีอยุธยา

เมืองจัตวา เป็นเมืองเล็กๆ ที่ขึ้นตรงต่อกรมมหาดไท กรมกลาโหม กรมท่ามี 30 เมือง
ได้แก่ เมืองเพชรบุรี เมืองอินทบุรี เมืองพรหมบุรี เมืองลพบุรี เมืองสุรนบุรี เมืองอูทัยธานี
เมืองมโนรมย์ เมืองอ่างทอง เมืองสวรรคบุรี เมืองกาญจนบุรี เมืองไทรโยค เมืองสุพรรณบุรี
เมืองศรีสวัสดิ์ เมืองนครไชยศรี เมืองราชบุรี เมืองฉะเชิงเทรา เมืองนครนายก เมืองปราจีนบุรี
เมืองนนทบุรี เมืองท่าจีน เมืองแม่กลอง เมืองปากน้ำ เมืองชลบุรี เมืองปราณบุรี เมืองกุย
เมืองระยอง เมืองบางละมุง เมืองบัวชุม เมืองกำแพง และเมืองไชยบาดาน โดยเจ้าเมืองที่แต่งตั้ง
เป็นขุนนางจากอยุธยา มียศเป็นพระ และถือศักดินา 3,000 ไร่

¹²⁹มานพ ถาวรวัฒน์สกุล (2547) “ขุนนางอยุธยา” ศรีปัญญา : 226-229

¹³⁰สำนักพิมพ์สุขภาพใจ (2548) “กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 1” : 203-210

(4) หัวเมืองที่อยู่นอกเขตราชธานี หรือหัวเมืองชั้นนอก การจัดลำดับฐานะความสำคัญของหัวเมืองชั้นนอกนั้น ได้ปรับเปลี่ยนจัดเป็น เมืองชั้นเอก เมืองชั้นโท และเมืองชั้นตรี ดังมีรายละเอียด คือ

- เมืองชั้นเอก มีเพียง 2 เมืองเท่านั้น ได้แก่ เมืองพิษณุโลก และเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าเมืองที่แต่งตั้งไปนั้นเป็นขุนนางจากอยุธยา มียศเป็นเจ้าพญา ถือศักดินา 10,000 ไร่ เทียบเท่าศักดินาเสนาบดีในพระนคร แต่มีอภิสิทธิ์ต่างๆ น้อยกว่าเสนาบดี
- เมืองชั้นโท มี 6 เมือง ได้แก่ เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองกำแพงเพชร เมืองเพชรบูรณ์ เมืองโคราช และเมืองตะนาวศรี มีความสำคัญของการเป็นเมืองหน้าด่านเพื่อการรับศึกสงครามของกรุงศรีอยุธยา เจ้าเมืองที่แต่งตั้งไปเป็นขุนนางจากอยุธยาจะมียศเป็นออกญา และถือศักดินา 10,000 ไร่ เทียบเท่ากับเสนาบดีจตุสดมภ์
- เมืองชั้นตรี มี 7 เมือง ได้แก่ เมืองพิชัย เมืองพิจิตร เมืองนครสวรรค์ เมืองจันทบูร เมืองไชยา เมืองชุมพร และเมืองพัทลุง เจ้าเมืองที่แต่งตั้งไปนั้นเป็นขุนนางจากอยุธยา มียศเป็นออกญา และถือศักดินา 5,000 ไร่

(5) หัวเมืองประเทศราช การปกครองหัวเมืองประเทศราชนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชโปรดฯ ให้เจ้านายของหัวเมืองนั้นๆ ปกครองกันเอง แต่ต้องได้รับการอนุญาตในก่อนการจะแต่งตั้งเสียก่อน และต้องส่งเครื่องราชบรรณาการ 3 ปีต่อครั้ง

(6) ยกเลิกระบบผู้ปกครองหัวเมืองทั้งหมดจากพระบรมวงศานุวงศ์ หรือพระโอรสของกษัตริย์ไปปกครองหัวเมือง เป็นการแต่งตั้งขุนนางเข้าไปปกครอง เมื่อปรับระบบการปกครองของเมืองแล้วนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชโปรดฯ ให้ยกเลิกระบบผู้ปกครองหัวเมืองทั้งหมดจากเดิม คือการส่งพระบรมวงศานุวงศ์ หรือพระโอรสของกษัตริย์ไปปกครองหัวเมือง เปลี่ยนเป็นการแต่งตั้งขุนนางส่งไปปกครอง และขึ้นตรงต่อกษัตริย์ อีกทั้งโปรดฯ ให้ยกเลิกระบบเมืองและผู้ปกครองแบบเดิมทั้งหมด เพื่อเป็นการป้องกันการใช้สิทธิ์อำนาจจากการปกครองเมืองอย่างเป็นทางการ จนทำให้เกิดมีการส่งสมอำนาจมาแข็งเมือง หรือก่อการกบฏได้อีก เพราะเป็นการรวมอำนาจการปกครองเข้าสู่ส่วนกลาง โดยใช้ขุนนางเป็นกลไกในการบริหารจัดการปกครอง และขุนนางที่ได้รับการแต่งตั้งเหล่านั้นต้องถือน้ำพิพัฒน์สัตยาถวายความจงรักภักดีต่อกษัตริย์อยุธยาทุกปี เพื่อยืนยันการให้สัตย์สาบานว่าจะซื่อสัตย์ ซื่อตรงต่อกษัตริย์เพียงผู้เดียว การปฏิบัติราชการนั้นจึงอยู่ภายใต้พระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยา ทำให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสามารถขยายพระราชอำนาจเข้าปกครองหัวเมืองทั้งหมดได้มั่นคงมากยิ่งขึ้น

(7) การแต่งตั้งบุคคลากรตำแหน่งต่างๆ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงวินิจฉัยเรื่องการแต่งตั้งเหล่านี้อย่างระมัดระวังและรอบคอบ เพราะความสำคัญของตำแหน่งต่างๆ ที่โปรดฯ ให้ไปปฏิบัติหน้าที่ควบคุมดูแลส่วนสำคัญของการปกครอง ย่อมมีส่วนเกี่ยวข้องกับพระราชอำนาจของกษัตริย์

การโปรดฯ แต่งตั้งจึงมีรายละเอียดดังนี้

- สมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงได้รับการแต่งตั้งเป็นพระมหาอุปราช แต่ทรงมีพระราชอำนาจหน้าที่เทียบเท่ากับกษัตริย์อยุธยาอีกพระองค์หนึ่ง

- เจ้าพญาจักรีศรีองค์รัชสมุหะนายอัครมหาเสนาธิบดีอะโทยพิริยภรณภู กรรมหาโต ถือศักดิ์นา 10000 มีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบด้านการปกครองส่วนกลาง ส่วนเมืองเหนือ ส่วนอีสาน ดำรงและชำระราชการพลเรือน

- พญาบรมราชอินทราธิบดีศรีวิไชยบริรักษ์โลกกรัทธะราชกรมพระนครบาล

อะโทยพิริยภรณภู ถือศักดิ์นา 10000 มีอำนาจหน้าที่ด้านตุลาการ การตัดสินคดีความ การลงโทษทัณฑ์ต่างๆ

- ออกญาพลเทพราชเสนาบดีไชยนพรัตนกระเสตราธิบดีอภัยพิริยภรณภู กรรมนา ถือศักดิ์นา 10000 มีอำนาจหน้าที่ดูแลรับผิดชอบด้านการตรวจตราการเก็บภาษี ส่วย สา อากร ขนอนต่างๆ

- ออกพญาศรีธรรมราชเคชะชาติอำมาตยานุชิตพิพิรัตนราชโกษาธิบดี

อะภัยพิริยภรณภู กรรมพระคลัง ถือศักดิ์นา 10000 มีอำนาจหน้าที่ดูแล การคลัง การค้า การทำทั้งหมด ออกญาภักดี มีอำนาจหน้าที่ด้านพระราชทรัพย์พระเจ้าแผ่นดิน

- ออกพญาธรรมาธิบดีศรีวิชัยวงษ์กัศิบดีนทรเดโชไชยมะโทยสุริยาธิบดีศรีรัตนมลเทียร

บาลอัครมหาเสนาธิบดีอภัยพิริยภรณภู กรรมวัง ถือศักดิ์นา 10000 มีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบดูแลชำระบริวารในวัง ดำรงวัง และงานในพระราชสำนักทั้งหมด

- เจ้าพญาเสนาบดีวิชัยกัศิบดีนทรสุรินทรทฤไชยอะโทยพิริยภรณภู สมุหะพระกลาโหม

ถือศักดิ์นา 10000 มีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบด้านการทหาร ไพร่พล กรมอาสาต่างๆ ดำรงใน-นอกชาย-ชาวต่างๆ ทั้งหมด

- ออกญาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีศรีสุภะราชพิริยภรณภู กรรมธรรมการถือศักดิ์นา 10000 ดูแล

รับผิดชอบด้านอาวุธยุทโธปกรณ์ เสนียงอาหาร พาหนะรถ ช้าง ม้า การช่างและการโยธา ทั้งหมด

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงปรับปรุงการปกครองใหม่ ด้วยการส่งขุนนางจาก

กรุงศรีอยุธยาไปปกครองหัวเมืองต่างๆ และขึ้นตรงต่อกษัตริย์ ซึ่งการฟื้นฟูระบบการปกครองนั้นมีเครื่องมือที่ใช้ควบคุม คือ กฎหมาย และการศาล

การฟื้นฟูกฎหมาย

การปกครองที่ขาดการเข้มงวดกวดขันในเรื่องการควบคุมรักษา พระราชกำหนด

กฎหมาย กฎมณเฑียรบาล ให้ทุกคนปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดได้นั้น ย่อมเกิดผลเสียทุกด้าน เพราะ

กฎหมายเป็นเครื่องกำกับสังคมให้เกิดความสงบสุข ความปลอดภัย ความเรียบร้อย และความมั่นคงแข็งแรงของสังคม

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชโปรดให้ชำระกฎหมายต่างๆ ทั้งเก่า และที่ตราขึ้นใหม่ในรัชสมัยก่อนๆ ที่มีอยู่เดิมนั้นมาศึกษา พิจารณา วินิจฉัยเสียก่อนว่า ได้มีมาตราใด ที่มีบทบังคับใช้ และบทลงโทษ ที่สมควรหรือซ้ำซ้อนกันหรือไม่ จึงนับได้ว่าเป็นการชำระกฎหมายอยุธยาที่สำคัญอีกครั้ง ภายหลังจากรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ที่ได้มีการตราบัญญัติกฎหมายขึ้นมาใหม่ในบางมาตรา และสมเด็จพระเอกาทศรถได้เป็นผู้พิจารณาวินิจฉัย และตรากฎหมายเพิ่มเติม คือ

(1) *พระไอยการกรมศักดิ์* เป็นลักษณะมูลคดีวิวาท หมวด 1 และ หมวด 2 พระราชบัญญัติในบท 4 ถึงบท 6 โดยแต่ละบทมีมาตราหนึ่ง

หมวด 1 เป็นลักษณะอันเกิดความและมีการลงโทษโดยปรับสินไหมด้วยพิกัดกระเสียรอายุสม(อายุ) ชายหญิง ที่อยู่ปในปฐมวัย มัชฌิมวัย และปัจฉิมวัย ตามข้อกำหนดที่อยู่ในพระราชบัญญัติบท 1 ถึงบท 3 โดยแต่ละบทมีมาตราหนึ่ง และในบทที่ 1 มีตารางพิกัดกระเสียรอายุสมชายหญิงใช้เป็นข้อกำหนด

หมวด 2 เป็นมูลคดีสำหรับกระลาการ(ผู้พิพากษา) อันชื่อว่า พรหมทัณฑ์ คือ พรหมศักดิ์บทปรับ (สินไหม) ตามข้อกำหนดที่อยู่ในพระราชบัญญัติบท 4 ถึงบท 6 โดยแต่ละบทมีมาตราหนึ่ง อันเป็นพระราชกฤษฎีกาพิกัดค่าตามศักดินา

(2) *พระไอยการกระบดศึก* เป็นลักษณะมูลคดีในงานพระราชสงคราม ผู้ต้องโทษจากกระทำผิดระหว่างออกราชการสงคราม ผู้ประทุษร้ายต่อพระเจ้าแผ่นดิน และการปุ่นบำเหน็จรางวัล หมวด 2 บท 39/1-41 บท 41/1 บท 42 มาตราหนึ่ง บท 43 บท 44-47 และบท 48-49 โดยแต่ละบทมีมาตราหนึ่ง

(3) *พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน* เป็นการตรากฎหมายเพิ่มเติมขึ้นจากของเดิมที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงโปรดให้ตราไว้ เพื่อลดอำนาจการควบคุมอาณาเขตของขุนนางให้มีขนาดเล็กลง และเป็นอิสระจากกันทำให้ไม่เกิดการรวมกลุ่มหรือการสะสมกำลังด้วยการใช้อำนาจที่มีอยู่ได้¹³¹

จากการเมืองการปกครองที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูนั้น ได้ถูกนำมาใช้ในการฟื้นฟูด้านกำลังคน โดยได้กำหนดจากระบบการปกครองและกฎหมายเป็นแรงจูงใจให้คนเข้ารับราชการ เพราะระบบการปกครองและกฎหมายมีข้อกำหนดให้ผู้ที่เข้ารับราชการและครอบครัวมีความมั่นคงทั้งในขณะที่มีชีวิตอยู่ และเมื่อสิ้นชีวิตแล้ว โดยการได้รับค่าจ้างตามตำแหน่งศักดินา และมีการให้ปุ่นบำเหน็จรางวัลความดีความชอบ หรือสิ้นชีวิตลงจากการปฏิบัติหน้าที่ตามงานที่ได้รับมอบและรับผิดชอบมา ดังมีอยู่ในกฎหมายอยุธยาว่า

¹³¹มานพ ถาวรวัฒน์สกุล (2547) “ขุนนางอยุธยา” ศรีปัญญา : 108

....ฝ่ายทหาร ฝ่ายพลเรือนล้มตายในการรณรงค์สงครามเป็นอันมาก แลรอดชีวิตเข้ามาได้ก็เป็นอัน
 มากนั้น ทรงพระมหากรุณาพระราชทานปูนบำเหน็จ แลซึ่งขุนหมื่นนายอากร ขุนหมื่นนายพาศรี
 แลนายหมวดข้าด้วยขึ้นณะพระคลังหลวง แลด้วยสาอากรติดค้ำงนั้น เข้าการรณรงค์รบพุ่งล้มตายใน
 ที่รบเป็นอันมาก จึงทรงพระกรุณาตรัสประกาศว่า มันทำการรณรงค์สงครามมีบำเหน็จความชอบ
 อยู่ นั้น ถ้าแลหนี้สินด้วยสาอากรขึ้นแก่พระคลังหลวงติดค้ำงอยู่มากน้อยเท่าใดให้ยกไว้ มีลูกหลาน
 ให้รับราชการแทนเลี้ยงไว้สืบไป ถ้าแลขุนหมื่นนายอากร ขุนหมื่นนายพาศรี ขุนหมื่นนายข้าด้วย ซึ่ง
 ขึ้นพระคลังติดค้ำงอยู่ ก็ให้ยกเป็นบำเหน็จผู้ตายในการรณรงค์ผู้เป็นเจ้าแล้ว อย่าให้บุตรภรรยาใช้หนี้
 เลย ถ้าแลมีพี่น้องลูกหลานให้เลี้ยงเป็นข้าเฝ้า แลเลี้ยงไว้ในที่ทหารใช้ราชการสืบไป

อนึ่งผู้ใดมีน้ำใจจัดแจงแต่งลูกหลานพี่น้องอาสาเข้ากองทัพได้รับพุ่งตายในที่รบ ถ้าหาหนี้สิน
 นณะพระคลังหลวงติดค้ำงมิได้ ก็ให้ยกพระราชทานบุตรภรรยาโดยพระราชกฤษฎีกา ถ้าหนี้สินพระ
 คลังหลวงติดค้ำง ก็ให้ยกพระราชทานแก่บุตรภรรยา มิให้เอาเลย แลรอดคืนมหาหนี้สินหลวงติด
 ค้ำงมิได้นั้น ให้พระราชทานโดยพระกฤษฎีกา เลี้ยงไว้ในที่ทหาร...¹³²

เมื่อพิจารณาจากกฎหมายที่ชำระ และตราขึ้นใหม่ย่อมเห็นได้ชัดเจนถึงวิธีการที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ นำมาใช้เป็นหลักสำคัญในการรวบรวมคน เพื่อ
 ปั้นฟูด้านกำลังคน โดยใช้วิธีการปูนบำเหน็จความชอบเมื่อหลังเสร็จสิ้นการศึกสงคราม และถ้าผู้
 นั้นตายในการศึกสงคราม โปรคให้รับลูกหลานเข้ามารับราชการสืบต่อมา และไพร่หลวงที่มีแต่เดิม
 ก็ได้รวบรวมเพิ่มขึ้นจากไพร่จรจัด ไพร่ไม่มีนาย จึงเห็นได้ว่าภายหลังจากสมเด็จพระนเรศวร
 มหาราชทรงขึ้นเป็นกษัตริย์อยู่ชยามานั้น การเพิ่มพูนของกำลังทหาร และกำลังไพร่พลได้ทวีขึ้นมา
 โดยตลอด

การปูนบำเหน็จรางวัลเมื่อทำความดีความชอบที่ส่วนใหญ่มาจากการออกทำการศึก
 สงครามนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้พระราชทานให้หลังจากการเสร็จศึกสงครามแล้วนั้น ที่
 เห็นได้ชัดเจน คือ พระชัยบุรี ทหารเอกที่ร่วมรบกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งเป็นข้าหลวงเดิม
 ได้เลื่อนเป็นพระยาชัยบูรณ์ก่อนแล้วจึงได้เลื่อนเป็น เจ้าพระยาสุรสีห์ เจ้าเมืองพิษณุโลก พระศรีถมอ
 รัตน์ทหารเอกอีกคนหนึ่ง ได้เลื่อนเป็นพระศรีไสยณรงค์ เจ้าเมืองตะนาวศรี และพระราชมณฑุทหาร
 เอกคู่ใจมีความดีความชอบมากในคราวปราบเขมรได้เลื่อนเป็นเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีที่สมุห
 กลาโหม เป็นต้น¹³³

¹³² สำนักพิมพ์สุภาพใจ (2548) “กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 2” : 442-443

¹³³ มาณพ ถาวรวัฒนส์สกุล (2547) “ขุนนางอยุธยา” ศรีปัญญา : 227

นอกจากทหารเอกนักรบเคียงข้างในเกือบทุกสนามศึกแล้วนั้น ผู้ที่ร่วมการรบกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชคนอื่นๆ ก็ได้รับการปูนบำเหน็จรางวัลเมื่อทำความดีความชอบอย่างเสมอเหมือนทุกคน คือ

...พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ก็เสด็จขึ้นเข้าพระนคร แล้วดำรัสว่าเจ้ารามรามพกลางข้างกับขุนศรีชงควาย ซึ่งได้ผจญข้าศึกจนมิช้ยชานะด้วยพระองค์นั้น ก็ปูนบำเหน็จพระราชทานยศศักดิ์เครื่องอุปโภคบริโภคเสื้อผ้าเงินทอง ฝ่ายมหาอนุภาพควายข้างหมื่นภักดีศวกกลางข้าง ได้โดยเสด็จงานพระราชสงครามจนถึงสิ้นชีวิตในท่ามกลางศึกมีความชอบ ให้เอาบุตรภรรยา มาชุบเลี้ยงพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภค เงินทองเสื้อผ้าโดยสมควร....¹³⁴

แต่ถ้าขุนนาง หรือผู้ใดที่ปฏิบัติหน้าที่ราชการบกพร่อง หรือละเลยหน้าที่ทำให้เกิดผลเสียในการทำการศึกสงคราม หรือผลเสียอื่นใดก็ตามต้องถูกลงโทษตั้งแต่สถานเบาไปจนถึงคชสถานหนัก คือ ประหารชีวิต ดังกรณีเช่นเหล่าขุนนาง แม่ทัพ นายกอง ที่เสด็จไม่ทันในคราวสงครามยุทธหัตถี เจ้าพระยากำแพงเพชร ให้นำทหารล้อมวัง ไปกันราษฎรให้เกี่ยวข้าว ถูกกองทัพพม่าโจมตีแตกพ่ายกลับมา แต่สมเด็จพระมหาธรรมราชาได้ขอชีวิตไว้ เป็นต้น

การฟื้นฟูด้านการเมืองการปกครองของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้นนับว่ามีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลที่ได้มาจากการเข้มงวดกวดขันของการใช้ระบบการปกครองแบบทหาร มีการใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด และเป็นารปกครองที่รวมศูนย์อำนาจไว้ที่รัชธานี โดยขึ้นตรงต่อกษัตริย์ และกำจัดการสะสมกำลังเพื่อแข็งเมือง หรือก่อกบฏของพระบรมวงศานุวงศ์ หรือกลุ่มขุนนาง ซึ่งทำให้เกิด เสถียรภาพของเอกภาพของกษัตริย์และอาณาจักร อีกทั้งยังมีผลที่ดีในการฟื้นฟูกำลังคนอีกด้วย

อีกส่วนหนึ่งที่เกิดความเปลี่ยนแปลงใหม่จากการชำระและการตรากฎหมายเพิ่มเติมเพื่อมาใช้ในระบบการปกครอง ทำให้เห็นถึงข้อแตกต่างจากกฎหมายเดิมเกี่ยวกับเรื่องตำแหน่ง “พระมหาอุปราช” ซึ่งแต่เดิมมีความสำคัญรองลงมาจากตำแหน่ง “สมเด็จพระนพอุททฆูร” แต่มาในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ให้ความสำคัญในตำแหน่ง “พระมหาอุปราช” ว่าเป็นตำแหน่งที่สำคัญรองลงมาจากกษัตริย์เท่านั้น เช่นการแต่งตั้งสมเด็จพระเอกาทศรถ)ณตำแหน่งพระมหาอุปราช

ในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาโปรดฯสร้างพระราชวังจันทร์เกษมที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อเป็นที่ประทับของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในคราวใดก็ตามที่ลงมาจากเมืองพิษณุโลก และภายหลังจากการประกาศเอกราชแล้วนั้น ก็ต้องรับการศึกสงครามกับพม่าหลายครั้ง

¹³⁴กรมศิลปากร (2534) “พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1” : 139

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชต้องลงมาประทับอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาจึงใช้พระราชวังจันทร์เกษมเป็นที่ประทับและที่บัญชาการรบ ซึ่งต่อมาเมื่อสิ้นรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาและสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้แต่งตั้งให้สมเด็จพระเอกาทศรถเป็นพระมหาอุปราช และประทับอยู่ที่วังจันทร์เกษม ตำแหน่ง “พระมหาอุปราช” จึงเป็นตำแหน่ง “วังหน้า” หรือ “พระราชวังบวรสถานมงคล” ซึ่งได้เริ่มขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชา ดังมีอยู่ในตำนานวังหน้า ของสมเด็จพระยาคำรราชานุภาพ กล่าวไว้ว่า

....วังหน้า คือ พระราชวังอันเป็นที่ประทับของพระมหาอุปราชแต่ก่อนมา เรียกในราชการว่า “พระราชวังบวรสถานมงคล” แต่คนทั้งหลายเรียกกันว่าวังหน้ามาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ถ้าจะค้นหาว่าเพราะเหตุใดจึงเรียกว่าวังหน้า ดูเหมือนจะอธิบายไม่ยาก เพราะตามศัพท์ความก็หมายความว่า วังที่อยู่ข้างหน้า คือหน้าพระราชวังหลวง ...

....สมเด็จพระนเรศวรทรงกวาดต้อนผู้คนหัวเมืองฝ่ายเหนือลงมารวบรวมกันในกรุงศรีอยุธยา ให้เป็นที่มั่นต่อสู้พม่าแต่แห่งเดียว จึงเสด็จลงมาประทับอยู่ที่วังจันทร์เกษม แต่นั้นมา ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าเห็นจะเกิดเรียกวังจันทร์เกษมว่า “วังฝ่ายหน้า” หรือ “วังหน้า” มาแต่สมัยนี้ เพราะพระเกียรติยศของสมเด็จพระนเรศวรนั้นประการ 1 เพราะวังจันทร์เกษมเผชิญอยู่ด้านหน้าพระราชวังหลวงด้วยอีกประการ 1 แต่ความเข้าใจของคนทั้งหลายมายึดถือเอาความข้อหลังนี้เป็นเหตุที่เรียกว่าวังหน้า จึงเรียกวังหลังขึ้นอีกวังหนึ่ง ซึ่งไม่ปรากฏว่ามีในประเทศอื่น เพราะวังหลังในกรุงศรีอยุธยาสร้างขึ้นที่สวนหลวงเดิมตรงบริเวณ โรงทหารทุกวันนี้ อยู่ด้านหลังพระราชวังหลวง ข้าพเจ้าเข้าใจว่า เห็นจะสร้างขึ้นเมื่อในแผ่นดินพระมหาธรรมราชาธิราชนั้นเหมือนกัน สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นที่ประทับของสมเด็จพระเอกาทศรถในเวลาทำสงครามต่อสุพม่า วังหลวงรักษาพระนครด้านเหนือ วังหน้ารักษาพระนครด้านตะวันออก วังหลังรักษาพระนครด้านตะวันตก รักษามาบรรจบกับวังหน้าข้างด้านใต้ เพราะข้างด้านใต้เป็นที่น้ำลึก ข้าศึกเข้ามายาก ใช้เรือกำปั่นรบป้องกันได้ถนัด จึงเกิดมีพระราชวังหลวงวังหน้า และวังหลังแต่นั้นมา....¹³⁵

2. การฟื้นฟูด้านการทหาร

พระราชอำนาจของกษัตริย์และอาณาจักรนั้นย่อมมิได้เกิดขึ้นจากการมีกองทัพที่มีแสนยานุภาพ ซึ่งประกอบไปด้วย ผู้นำทัพ แม่ทัพ นายกอง กองกำลังทหาร และไพร่พลมีระเบียบวินัย ความกล้าหาญ ความเข้มแข็ง ความอดทน มีความชำนาญในการรบ และมีอาวุธยุทธโศปกรณ์

¹³⁵ กรมพระยาคำรราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้า (2461) “ตำนานวังหน้า” จุฬาลงกรณ์ : 1-3

การทหารที่เป็นปัจจัยสำคัญมากของกษัตริย์และอาณาจักร และปัจจัยสำคัญของการทหาร คือ กำลังคน และอาวุธยุทโธปกรณ์ ซึ่งกำลังคนที่ได้รับการฟื้นฟูมาแล้วนั้น ได้ถูกนำมาฝึกฝนให้ชำนาญในการรบ และจัดตั้งหมวดหมู่เข้าเป็นกรม กอง และหน่วยต่างๆ โดยมีผู้ควบคุมบังคับบัญชาให้กำลังคนเหล่านั้นมีระเบียบวินัย เครื่องครัดปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ ข้อบังคับพระราชบัญญัติ พระราชบัญญัติ และกฎมนเทียรบาล อีกทั้งต้องไม่ฝ่าฝืนและขัดคำสั่งผู้บังคับบัญชาไม่ว่าจะมีเหตุผลใดๆ ก็ตาม โดยต้องปฏิบัติตามคำสั่งอย่างเคร่งครัดในทุกกาลและสถานที่

แต่กองทัพที่เคยมีแสนยานุภาพของกษัตริย์และอาณาจักร ได้ถูกริบรอนลงตั้งแต่ครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาพ.ศ. 2112 จึงต้องมีการฟื้นฟูให้ได้มีแสนยานุภาพ เพื่อที่จะนำเอาพระราชอำนาจของกษัตริย์และอาณาจักรคืนกลับมา ซึ่งในช่วงที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาควบคุมบังคับบัญชาการทหารนั้น ได้มีการฟื้นฟูด้านการทหารอยู่บ้าง ดังจะเห็นได้จากการรับการศึกษาสงครามกับละแวกในการป้องกันพระนคร เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้เข้าร่วมปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้วย มีการฟื้นฟูด้านการทหารเพิ่มขึ้นและการฟื้นฟูได้มีมากที่สุด ในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้ปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูด้านการทหารตามแบบและลักษณะของคนรุ่นใหม่ โดยนำประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้มาจากการรบแบบของพม่า มอญ รามัญ และฉาน (ไทยใหญ่) ครั้งที่อยู่กรุงหงสาวดีมาประกอบใช้กับตำราพิชัยสงครามที่มีการจัดใช้ไว้แต่เดิม และเมื่อมีการฟื้นฟูด้านกำลังคน โดยมีการรวบรวมกำลังคนมาได้มากและได้ทำการฟื้นฟูด้านการทหารที่จำเป็นต้องมีกำลังคน ขั้นตอนในการฟื้นฟูด้านการทหารประกอบด้วย การเตรียมพล ยุทธศาสตร์ และการจัดหน่วยทหาร และไพร่พล

2.1 การเตรียมพล การเตรียมพลนั้นถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างแสนยานุภาพให้แก่กองทัพ เพราะต้องเตรียมกำลังพลที่มีประสิทธิภาพในการทำศึกสงครามไว้ให้พร้อมอยู่เสมอ และเป็นการเตรียมกำลังพลให้เข้ามาเสริมกำลังในกองทัพได้อย่างรวดเร็วเมื่อเกิดการขาดแคลนกำลังทหาร และไพร่พล¹³⁶ ซึ่งการเตรียมพลในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงจัดไว้ดังนี้

1) หน่วยรบพิเศษ หรือกองรบพิเศษ

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้เริ่มพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูการทหารมาพร้อมๆ กับการฟื้นฟูด้านกำลังคน เมื่อภายหลังจากการขึ้นครองราชย์ที่เมืองพิษณุโลกและควบคุมหัวเมือง

¹³⁶จรรยา ประชิตโรมรัน (2551) “การสงครามในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ” จุฬาลงกรณ์ : 120-126

เหนือทั้งปวงแล้วได้นำกำลังคนที่มียศเดียวกันกับพระองค์มาคัดเลือก และนำมาฝึกหนักในการรบ นอกแบบ โดยให้รู้จักการใช้กำลังน้อยเข้าต่อสู้กับกำลังมาก และโดยฝึกให้มีความชำนาญใน ภูมิประเทศ และได้ทำการฝึกมาเป็นเวลา 15 ปี

2) ระบบการปกครองที่ปรับเปลี่ยนใหม่ได้ถูกนำมาใช้กับการเตรียมพล

ระบบการปกครองที่ปรับเปลี่ยนใหม่ คือ เลิกมณฑลฝ่ายเหนือ ขยายเขตการปกครอง ราชธานีออกไปอีกทั้งสี่ทิศ การจัดลำดับความสำคัญหัวเมืองนอกเขตราชธานี และหัวเมืองประเทศ ราช (รายละเอียดได้กล่าวอยู่ในการฟื้นฟูด้านกำลังคน) เพื่อเป็นการรวบรวมกำลังคนจากการขยาย อาณาเขตการปกครองของราชธานีออกไปให้การเกณฑ์กำลังคนได้จำนวนมากขึ้น การควบคุม กำลังคนขึ้นตรงต่อศูนย์กลาง และลดการใช้อำนาจการปกครองจากพระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนาง ลงเพื่อมิให้มีการสะสมกำลัง และการรวมกลุ่มกันได้

2.2 ยุทธศาสตร์ การปรับปรุงแก้ไขและปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมของยุทธศาสตร์นั้นเป็นอีก หนึ่งความสำคัญในการสร้างกองทัพให้มีเสถียรภาพ จึงมีพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูเพิ่มขึ้นมาก โดยเฉพาะการที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้นำเอาวิธีการ(นวัตกรรม) ใหม่ ๆ ที่ไม่มีกษัตริย์ในรัชกาลก่อนๆ นั้น ได้เคยนำมาใช้ พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูยุทธศาสตร์จึง เป็นแบบผสมผสาน โดยนำเอาแบบเดิมที่มีอยู่มาปรับปรุงแก้ไข และการปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมให้ สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์และสถานการณ์ของกองทัพ

1) ยุทธศาสตร์แบบเดิม

การใช้ตัวพระนรเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ในการตั้งรับการศึกษาสงครามยังคงใช้อยู่ในรัช สมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในช่วงการรับศึกสงครามกับพระยาละแวก พ.ศ. 2114- 2127 และมี การปรับปรุงแก้ไขพื้นที่ยุทธศาสตร์ ซึ่งต่อมาภายหลังจากสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ขึ้น ครองราชย์ต่อจากสมเด็จพระมหาธรรมราชาพระราชบิดาพ.ศ. 2133 ก็ได้โปรดฯ ให้มีการปรับปรุง แก้ไข พื้นที่ยุทธศาสตร์ คือ

(1) รื้อกำแพงรอบเมืองพระนครออกไปตั้งถึงตรังริมแม่น้ำ โปรดฯ ให้รื้อกำแพงรอบเมืองออก และสร้างโดยการขยายกำแพงด้านทิศตะวันออกไปจรดริมฝั่งแม่น้ำเหมือนด้านอื่นๆ

(2) ขยายคูพระนครด้านทิศตะวันออก คูคลองขื่อหน้า แต่เดิมนั้นเป็นคูแคบเข้าศึกษาสามารถข้าม เข้าถึงกำแพงพระนครได้สะดวกกว่าด้านอื่นๆ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชโปรดฯ ให้มีการขยายขุด คูด้านทิศตะวันออกของพระนครให้ลึกและกว้างกว่าเดิม

(3) การตรวจสอบซ่อมแซมบำรุงรักษากำแพงปราการที่เตี้ย และหอรบชายเขื่อนรอบพระนคร โปรดฯ ให้สำรวจตรวจสอบส่วนต่างๆ ที่ใช้ในการเป็นพื้นที่ตั้งรับการศึกรอบพระนคร และได้ ตกแต่ง ซ่อมแซม บำรุงรักษาให้เป็นที่ตั้งรับให้มั่นคงมาโดยตลอด

(4) สร้าง และการบูรณะซ่อมแซมวังจันทรถยุม และวังหลัง สมเด็จพระมหาธรรมราชาโปรดฯ ให้สร้างวังใหม่เพื่อเป็นวังหน้าให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชประทับในการลงมราชการที่กรุงศรีอยุธยา และเป็นสถานที่ในการรวมแม่ทัพ นายกอง ทหารไพร่พลของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในการบัญชาการรบ และการสร้างวังหลังให้สมเด็จพระเอกาทศรถประทับใน กรุงศรีอยุธยา¹³⁷ หลังจากนั้น ได้มีการซ่อมแซมพระราชวังจันทรถยุมในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เพื่อให้สมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงประทับต่อมา

(5) สร้างป้อมหอรบเพิ่มขึ้นจากเดิม สมเด็จพระนเรศวรมหาราชโปรดฯ ให้สร้างป้อมมหาชัยขึ้นตรงปากแม่น้ำป่าสัก สร้างป้อมเพชรไว้ตรงข้ามบางกะจะ และป้อมซัดกบตรงที่แม่น้ำเจ้าพระยามาบรรจบกับแม่น้ำป่าสัก

การปรับปรุงแก้ไขพื้นที่ยุทธศาสตร์ตั้งรับที่ตัวพระนครนี้ มีหลักฐานระบุว่า

....การปรับปรุงกรุงพระนครศรีอยุธยาเพื่อรับศึกพม่าหรืออาจรวมถึงเขมรในรัชกาลพระมหาธรรมราชา สะท้อนเจตจำนงอันแน่วแน่ของผู้ปกครองไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา ในอันที่จะใช้กรุงพระนครเป็นฐานรับศึกอย่างถาวร มีหลักฐานระบุว่า กำแพงและป้อมปราการของกรุงศรีอยุธยาภายหลังการแก้ไขปรับปรุง มีความแข็งแรงคงทนและสมบูรณ์แบบถึงขนาดพระเจ้าหงสาวดีนั้นทนุเรงมีบัญชาให้ถอดแบบไปใช้ในการซ่อมสร้างค่ายคูประตูหอรบของกรุงหงสาวดี....¹³⁸

3) ยุทธศาสตร์แบบใหม่(นวัตกรรม)

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชโปรดฯ ให้นำวิธีการใหม่ๆ เข้ามาปรับปรุงแก้ไขในยุทธศาสตร์เดิมที่มีอยู่แล้ว และปรับเปลี่ยนเพิ่มยุทธศาสตร์แบบใหม่มาใช้ เพื่อให้ได้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการทำการศึกสงครามได้มากที่สุด และสูญเสียน้อยที่สุด ซึ่งยุทธศาสตร์แบบใหม่ หรือนวัตกรรมที่ได้นำมาใช้ในการฟื้นฟูด้านการทหารมีคือ

(1) การฝึกวิธีการต่อสู้แบบคนรุ่นใหม่ และการฝึกใช้อาวุธที่ทันสมัย สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้นำการฝึกวิธีการต่อสู้ในทุกด้านเพื่อใช้ในการเข้ารบแบบคนรุ่นใหม่ ที่ได้เรียนรู้วิธีการต่อสู้แบบต่างๆ มาจากกลุ่มคนในชาติพันธุ์ต่างๆ ในกรุงหงสาวดี และได้ทรงนำมาประยุกต์ร่วมกันกับวิธีการต่อสู้ในแบบการรบแบบเดิมที่ได้ใช้ฝึกให้กับกลุ่มคนที่อยู่ในวัยรุ่นราวคราวเดียวกันกับพระองค์ที่เมืองพินธุโลก และนำมาให้ฝึกในราชธานีด้วย อีกทั้งได้จ้างทหารต่างชาติมาฝึกการใช้อาวุธที่ทันสมัยของชาติต่างๆ โดยเฉพาะ ทวน หอก ปืนสั้น ปืนสับนก ปืนยาว ปืนไฟ และปืนใหญ่

¹³⁷กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้า (2461) “ตำนานวังหน้า” จุฬาลงกรณ์ : 1-5

¹³⁸สุเนตร ชุตินทรานนท์ (2539) “สงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 ศึกษาจากพงศาวดารพม่าฉบับราชวงศ์คองบอง” มติชน : 23

(2) เปลี่ยนพื้นที่ยุทธศาสตร์ไปตั้งรับการศึกษาสงครมนอกพระนคร จากการใช้พระนครเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่ตั้งในการรับการศึกษาสงครมนอกพระนคร เป็นการนำทัพออกไปตั้งรับการศึกษาสงครมนอกพระนคร โดยเมื่อได้ข่าวการยกทัพของข้าศึกมาทางด้านใด สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถจะจัดนำทัพไปรอตั้งรับการศึกษาสงครมนอกตามเส้นทางที่จะเดินทัพมาของข้าศึกก่อน ดังปรากฏหลักฐานว่า

....อาจมีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า แท้จริงยุทธศาสตร์การใช้ตัวฐานพระนครเป็นที่รับศึกพม่าได้ถูกปรับเปลี่ยนในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ด้วยกษัตริย์พระองค์นี้จะไม่รับรองให้พม่ากรีธาทัพเข้ามาถึงฐานพระนคร แต่จะนำทัพออกไปรับศึกถึงหัวเมืองชั้นนอกห่างไกลกรุงออกไป....¹³⁹

(3) เปลี่ยนยุทธศาสตร์จากการตั้งรับการศึกษาสงครมนอกเป็นการเข้ารุก สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงหาโอกาสเข้าปฏิบัติการต่อข้าศึกก่อนมาโดยตลอด เพื่อต้องการให้ข้าศึกต้องคอยแก้ปัญหาตลอดเวลา จนไม่สามารถเดินทัพประชิดพระนครและเข้าล้อมพระนครได้ง่าย มีในหลักฐานว่า

....ในเวลาเมื่อกำลังรวบรวมไพร่พลจัดกองทัพอยู่นั้น ได้ข่าวมาถึงสมเด็จพระนเรศวรว่า มีพวกกองอาสาเมืองเชียงใหม่ยกลงมาเที่ยวไล่จับจับคนจนถึงบ้านป่าโมกอีกทางหนึ่ง พอได้ทรงทราบก็รีบเสด็จโดยกระบวนเรือเร็วไปกับสมเด็จพระเอกาทศรถและข้าราชการที่รักษาพระองค์ในทันใดนั้น พอเสด็จไปถึงตำบลป่าโมกน้อยก็พบกองทัพสมรณันทสุ ซึ่งพระเจ้าเชียงใหม่ให้คุมพลมา 5,000 ยกลงมาเที่ยวรังแกราษฎรทางเมืองวิเศษไชยชาญ จึงรับสั่งให้เทียบเรือเข้าข้างฝั่ง สมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จขึ้นยกพลเข้าโจมตีทัพข้าศึกรบพุ่งเป็นสามารถ ครั้งนี้สมเด็จพระนเรศวรทรงยิงพระแสงปืนธนูคนายกทัพเชียงใหม่ตายคน 1 ข้าศึกด้านทานไม่ได้ก็แตกหนีทัพขึ้นไปทางเหนือ....¹⁴⁰

(4) การรบแบบกองโจร สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงจัดการฝึกให้รบแบบกองโจร คือ การใช้กองกำลังจำนวนน้อย หรือกำลังหน่วยเล็กๆ ที่ได้รับการฝึกฝนวิธีการรบจนมีความชำนาญในด้านการต่อสู้ และการมีความชำนาญในพื้นที่ยุทธศาสตร์ จึงมีความคล่องตัว ในการรบแบบจู่โจมที่รวดเร็ว เพื่อเป็นการรบกวาน หรือตัดกำลังเขตหน้า หรือเขตหลังของข้าศึกไว้ก่อนที่จะนำกำลังทัพหรือยกกองทัพเข้ามารวมกัน หรือเสริมกำลังกัน จึงทำให้การรวมกันหรือการเสริมกำลังกันของข้าศึกเป็นไปได้ยากขึ้น ดังปรากฏหลักฐานว่า

....ในระหว่างนั้นพวกกองโจรซึ่งสมเด็จพระนเรศวรให้ไปรวบรวมคนจัดขึ้นตามหัวเมือง

¹³⁹ สุเนตร ชุตินธรานนท์ (2539) “สงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 ศึกษาจากพงศาวดารพม่าฉบับราชวงศ์คองบอง” มติชน : 23

¹⁴⁰ กรมศิลปากร (2534) “พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1” : 122

มีหลายหมวดหลายกอง พากันเที่ยวตีตัดลำเลียงเสบียงอาหารของข้าศึกส่งมาถึงกันไม่ได้สะดวก ก็เกิดอึดอัดแล้วเลยมีความไข้เจ็บเกิดขึ้น ในกองทัพที่ตั้งล้อมพระนครไว้....

....เวลากลางคืนเสด็จออกไปปล้นค่ายทัพหน้าของพระเจ้าหงสาวดี ข้าศึกไม่รู้ตัวแตกพ่าย ได้ค่ายนั้นแล้วไล่ฟันแทงข้าศึกเข้าไปจนถึงค่ายหลวงพระเจ้าหงสาวดี สมเด็จพระนเรศวรเสด็จลงจากหลังม้าพระที่นั่ง ทรงคาบพระแสงดาบนำทหารขึ้นปีนระเนียด....¹⁴¹

(5) การเดินทางทางเสี้ยนใน สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงใช้เป็นยุทธศาสตร์การสงครามที่นำมาใช้เมื่อข้าศึกมีกำลังมาก และแยกกำลังในการเคลื่อนที่(ทัพ)

....การปฏิบัติการแบบเสี้ยนในนี้ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงใช้ครั้งแรกในการทัพ พ.ศ. 2127 การรบที่เขาพระยาเม่นและการรบแบบกองโจรที่ปากน้ำบางพุทรา....¹⁴²

(6) กองการข่าว และกองลาดตระเวน หรือกองเสื่อหมอบแมวเซา สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงส่งกองลาดตระเวนนี้เข้าไปสอดแนมข่าวสารต่างๆ ของข้าศึกก่อนเสมอๆ และกองเสื่อหมอบแมวเซานี้มีนักรบทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ที่มีความรู้ในด้านภาษาอย่างน้อยสองภาษา คือ ภาษาไทยและภาษาถิ่น (ส่วนใหญ่จะเป็นชาวพม่า มอญ ฉาน กะเหรี่ยง และไทยใหญ่) และมีความชำนาญในพื้นที่ยุทธศาสตร์เป็นอย่างดี จึงทำให้การสื่อสารในการข่าวสารมีความกว้างไกล รวดเร็ว และแม่นยำเป็นอย่างยิ่ง¹⁴³ และมีนักวิชาการทางทหารกล่าวว่า

....เราไม่ทราบได้ว่า ตำราพิชัยสงครามในครั้งกระนั้นจะกล่าวไว้อย่างไรบ้าง แต่ก็มาทราบแล้วอย่างหนึ่งว่า การลาดตระเวนตรวจภูมิประเทศของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในขั้นนี้เป็นการปฏิบัติที่ตรงกันกับวิชาเสนาธิการกิจการที่กองทัพไทยได้ศึกษากันอยู่ เป็นขั้นหนึ่งในลำดับงานของฝ่ายอำนวยการหลังจากที่ได้รับมอบภารกิจแล้ว และผลของการตรวจภูมิประเทศได้ทำให้พระองค์วางแผนการเข้าตีจนประสบชัยชนะ....¹⁴⁴

¹⁴¹กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้า (2546) “ไทยรบพม่า” อักษรเจริญทัศน์ : 99

¹⁴²จรรยา ประชิตโรมรัน (2551) “การสงครามในสมัยสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถ” จุฬาลงกรณ์ : 148

¹⁴³สำนักพิมพ์ศรีปัญญา (2553) “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ และพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ, คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด” : 151

¹⁴⁴จรรยา ประชิตโรมรัน (2551) “การสงครามในสมัยสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถ” จุฬาลงกรณ์ : 26-30

....ฝ่ายทัพหน้าพระราชมนูกเดินมา แต่งเป็นกองเสือป่า แมวเขาสามพวก เจ็ดพวกเด็ดตลอดมา ก่อน ยังทางประมาณ 100 เส้นจะถึงเมืองมัตบอง....¹⁴⁵

(7) การถ่ายข้าว เภทครัวเมืองนอกพระนครทั้งปวงเข้ามาในพระนคร เป็นการเก็บเสบียง ส่วนใหญ่ เป็นข้าวที่ได้เก็บเกี่ยวไว้แล้วหรือใกล้จะเก็บเกี่ยวได้แล้ว โดยให้กวาดต้อนเอาเสบียง และไพร่พล ราษฎรที่อยู่นอกพระนคร เมืองปริมณฑล และหัวเมืองทั้งหมดที่อยู่ในเส้นทางจะเดินทัพมาของ ข้าศึก เอาไปเก็บไว้ในพระนคร เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้ข้าศึกเก็บเอาเสบียงและกวาดต้อนผู้คนเอา ไปเป็นกองกำลังทัพได้

(8) การเตรียมเสบียงในพื้นที่ยุทธศาสตร์ เนื่องมาจากการลำเลียงเสบียงจากกรุงศรีอยุธยาเพื่อไปส่ง ยังกองทัพที่ออกไปทำการศึกสงครามในถิ่นทุรกันดารที่มีระยะทางห่างไกลจากกรุงศรีอยุธยา มาก นั้นย่อมไม่ทันการ สมเด็จพระนเรศวรจึงได้ทรงโปรดให้จัดตั้งหน่วยเตรียมเสบียงอาหารขึ้นไว้เป็น หน่วยเฉพาะกิจ ที่มีหน้าที่จัดหาเสบียง ลำเลียงและจ่ายเสบียงไม่ให้ขาดตลอดเวลาที่มีการทำศึก สงครามในพื้นที่ยุทธศาสตร์ใดก็ตาม โดยทรงกำหนดให้มีขุนนางผู้ใหญ่เป็นผู้ดูแล¹⁴⁶

(9) การใช้จิตวิทยาในด้านการบำรุงขวัญและเป็นการรักษาความซื่อสัตย์ ด้วยการใช้อำนาจประเพณี การศึกสงครามที่มีส่วนมากนั้นสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นผู้นำทัพ ออกทำการรบเพื่อเป็นแรงจูงใจคนในกองทัพให้มีจิตใจกล้าหาญพร้อมที่จะสู้รบร่วมกับทั้งสอง พระองค์อย่างถวายชีวิต และเป็นการชมขวัญข้าศึกอีกด้วย

การใช้พิธีกรรมต่างๆ สำหรับการบำรุงขวัญกำลังใจคนในกองทัพให้เกิดความฮึกเหิม และกล้าหาญที่เข้าสู่สนามรบโดยปราศจากความประหวั่นพรั่นพรึงในข้าศึก ที่ไม่ว่าจะมีจำนวน มากกว่าเพียงใดก็ตาม และการให้มีพิธีดื่มน้ำสัตยาธิษฐานเพื่อการรักษาการควบคุมความซื่อสัตย์ ของผู้เข้าร่วมรบให้ตั้งมั่นอยู่ในความซื่อสัตย์ซื่อตรงตลอดระยะเวลาที่อยู่ในการทำศึกสงคราม และ การอยู่ในกองทัพ

10) การแบ่งเขตการรบ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงแบ่งพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่จะเข้าทำการรบ ออกเป็น 2 เขต คือ เขตหน้า และเขตหลัง โดยจะทรงวางแผนการส่งกองทัพเข้าไปในเขตหน้าและ เขตหลังไว้ทุกครั้งก่อนการเข้ารบ

(11) การนำอาวุธทันสมัยมาใช้ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงจัดหานำเอาอาวุธปืนแบบใหม่ ทันสมัยเข้ามาใช้ในกองทัพโดยตลอด ซึ่งอาวุธปืนนั้นได้แก่ ปืนสั้น ปืนยาว ปืนไฟ และปืนใหญ่

¹⁴⁵ กรมศิลปากร (2534) “พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1” : 146

¹⁴⁶ จรรยา ประชิตโรมรัน (2551) “การสงครามในสมัยสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระ เอกาทศรถ” จุฬาลงกรณ์ : 124

จากต่างชาติ เข้ามาใช้ในการเข้าทำการศึกสงครามเพิ่มเติมมากขึ้น และได้จัดหาผู้ฝึกสอนการใช้ อาวุธต่างที่จัดหาให้มีกาใช้ด้วยความชำนาญและมีความแม่นยำในการใช้

(12) การจัดทำ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงนำเอาตำราพิชัยสงครามมาใช้ในการจัดทำ ตั้งแต่ การเตรียมกำลังทัพ พาหนะ อาวุธยุทธโธปกรณ์ต่างๆ รวมถึงอาวุธที่ทันสมัยเช่นพวกอาวุธปืน ลั่น ปืนยาวและปืนไฟ และเสบียงไว้เป็นจำนวนมากที่สุดเท่าที่จัดหาได้ อีกทั้งได้มีการแบ่งกองทัพ ออกเป็นส่วนๆ เพื่อแบ่งหน้าที่ตามความชำนาญและตามแผนการรบที่ได้ทรงวางทุกครั้งก่อนยกทัพ ออกไปทำการศึกสงคราม และมีการเตรียมกองกำลังทัพไว้เสริมทัพอีกด้วย

การนำวิธีการใหม่ๆ ทั้ง 12 แบบเข้ามาใช้ในการฟื้นฟูยุทธศาสตร์ ทำให้กองทัพอยุธยา มี แสขยานุภาพเพิ่มขึ้นมาก และมีประสิทธิภาพในการทำศึกสงครามของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถ เพราะไม่เพียงแต่ทั้งสองพระองค์ที่เป็นนักรบที่มีความชำนาญในการรบ และในการใช้อาวุธที่มีความทันสมัยทุกชนิด แต่มีกองกำลังนักรบที่ได้รับการฝึกฝนจนมีความ ชำนาญในการรบและในการใช้อาวุธที่มีความทันสมัยทุก

4) การจัดหน่วยทหารไพร่พล

การจัดหน่วยทหารนั้น จัดตั้งเป็นกรม กอง หมวด หมู่ และหน่วยต่างๆ โดยแยกกลุ่ม ตามความชำนาญ ความถนัดและหน้าที่ที่ได้จัดไว้ โดยมีการควบคุมบังคับราชการปฏิบัติงานเป็น ลำดับชั้น¹⁴⁷ ดังนี้

หมู่ทศโยธา ที่มีอาวุธครบถ้วนทั้งหมดทั้งสิ้นทุกคนอันประกอบไปด้วย

(1) ทหารปืนใหญ่ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นคนชาติฝรั่งเศสเกณฑ์ที่มีชื่อและมีความชำนาญในการใช้ อาวุธปืนใหญ่

(2) ทหารยกกระบัตร์

(3) ทหารเกียกกาย หรือกองทหารจัดหาและส่งเสบียงทั้งอาหารคน และอาหารสัตว์สำหรับกองทัพ

(4) ทหารปีกซ้าย

(5) ทหารปีกขวา

(6) ทหารทัพหน้า

(7) ทหารทัพหนุน

(8) ทหารทัพรอง

(9) ทหารทัพเลื้อป่าแมวเขา หรือกองทหารสอดแนม เอาไว้ใช้ในการออกลาดตระเวนหาข่าวของ ศัตรู ที่มีความชำนาญพื้นที่และเส้นทาง และการใช้อาวุธ

¹⁴⁷ สำนักพิมพ์สุขภาพใจ (2548) “กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 1” : 162-195

(10) ทหารอาทมาต หรือกองทหารหน่วยลาดตระเวนแบบกองโจร

หน่วยจตุรงคเสนา

(1) ทักษิณ เรียกว่า หัตถานิก มีกระบวนช่างพิชัยสงคราม ช่างที่นั่งเอก ที่นั่งรอง ช่างระวางนอก ระวางใน ช่างซ้าย ขวา ช่างตั้ง กัน ช่างเขนและช่างแพน อันช่างเหล่านี้มีชื่อต่างๆ ผูกเครื่องพระที่นั่ง มีปืนน้อยและปืนใหญ่ หอก ทวนหลังช่าง และช่างตัวหนึ่งมีคนที่สามคนมีอาวุธครบ

(2) ทักษิณ เรียกว่า อัสวานิก มีเหล่าม้าพระที่นั่งเอก ที่นั่งรอง โรงนอก โรงใน ม้าซ้าย ขวา ม้าอาสา เกราะทอง ม้าหอก ม้าทวนและม้าชัย อันม้าเหล่านี้ผูกเครื่องต่างๆ กัน มีทวน ธนู หน้าไม้ หอกซัด และเขน อันคนขี่นั้นใส่หมวกใส่เสื้อเสนาภูกฎ และมีอาวุธครบมือกันต่างๆ ตามถนัด

(3) ทักษิณ เรียกว่า ปัตตานิก พวกเหล่าทหารทุกคนถืออาวุธครบมือต่างๆ ตามแต่ถนัดทั้งสิ้น

(4) ทักษิณ เรียกว่า รถานิก มีทั้งรถตั้ง รถกัน รถเขน รถแทงแพน พวกเหล่าทหารจี่รถ และล้วนมีอาวุธครบมือ

หน่วยอาสา

หน่วยอาสาหรือกรมทหารอาสา เป็นหน่วยรบที่สำคัญ คือกรมอาสาแปลเหล่า เป็นกรมในสังกัดบังคับบัญชาโดยตรงของกรมกลาโหม และหน่วยอาสานี้ส่วนมากเป็นชาวต่างชาติ แต่เดิมเคยมีมาอยู่บ้างแต่ได้รับการฟื้นฟูให้เป็นหน่วยรบที่มีความสามารถพิเศษเฉพาะตัว เคลื่อนที่เร็ว มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเป็นอย่างมากในการเข้าทำศึกสงคราม

(1) หม่องครักษ์จักรนารายณ์

(2) หม้ออาสาหกเหล่า

(3) อาสาญี่ปุ่น

(4) อาสาจาม

(5) อาสามอญ

(6) เกนหัตถ์อย่างฝารั้ง

(7) ฝารั้งแม่นปืน

(8) ทองแขวนฟ้าบ้านใหม่ (กรมฝิพาย)

(9) โปเรียงข่าบั้น (กรมฝิพาย)

การฟื้นฟูด้านการทหารทั้งหมดที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ ได้ทรงฟื้นฟู เพื่อให้กองทัพอยุธยาได้มีเสนาญานภาพในการทำศึกสงครามที่เกิดประสิทธิภาพในการรบให้ทำลายข้าศึกมากที่สุดและเกิดความสูญเสียของกองทัพอยุธยาน้อยที่สุด การฟื้นฟูด้านการทหารของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถจึงทรงมุ่งเน้นถึงความมีระเบียบ

เรียบง่าย และมีวินัยจากระบบการปกครองภายในกองทัพที่เคร่งครัดเข้มงวดกับกฎ และข้อบังคับ จากการฝึกการรบอย่างหนัก จากการสร้างขวัญกำลังใจทำให้คนในกองทัพทั้งหมดมีความกล้าหาญ มีความชำนาญในการรบ ในพื้นที่ยุทธศาสตร์ และในการใช้อาวุธ ดังนั้นจึงเห็นได้อย่างชัดเจนว่าได้มีการจัดหมวดหมู่ไว้ในทุกภาคส่วนของด้านการทหารอย่างมีระบบ ระเบียบ และมีความสะดวกในการนำมาใช้ ไม่ว่าจะเป็นกำลังคน และอาวุธยุทโธปกรณ์ทั้งหมดที่จำเป็นใช้ในการทำศึกสงคราม เพราะมีการควบคุม มีการจัดการบริหารที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ โปรดฯ ให้จัดทำไว้และทรงควบคุมให้ปฏิบัติตามอย่างมีประสิทธิภาพ

3. การฟื้นฟูความเป็นเอกภาพ พระราชอำนาจ และการกู้เอกราช

ความเป็นเอกภาพของกษัตริย์และอาณาจักรได้เริ่มมีการฟื้นฟูเมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงฟื้นฟูการเมืองการปกครองโดยการแต่งตั้งขุนนางและผู้ปกครองให้ปฏิบัติหน้าที่ในราชธานี และเมืองปริมณฑล ซึ่งขุนนางและผู้ปกครองส่วนใหญ่ได้อำนาจเป็นของสมเด็จพระมหาธรรมราชาและพระเจ้าบุเรงนอง โดยไม่มีคนของราชวงศ์สุพรรณภูมิ เพราะส่วนใหญ่ได้ถูกกวาดต้อนเอากลับไปกรุงหงสาวดี ซึ่งเป็นการถอนรากถอนโคนราชวงศ์สุพรรณภูมิ แต่เมืองพิษณุโลก กับหัวเมืองเหนือทั้งปวงยังไม่มีมีการฟื้นฟู และยังไม่ได้มีการแต่งตั้งผู้ปกครอง จึงไม่ได้มีการรวมอำนาจการปกครองเข้ามาสู่ราชธานีอันเป็นศูนย์กลาง ดังนั้นความเป็นเอกภาพในพระราชอำนาจของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาจึงยังคงมีไม่มาก

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ขึ้นครองเมืองพิษณุโลกและควบคุมหัวเมืองเหนือทั้งปวงแล้วนั้น การฟื้นฟูการเมืองการปกครองได้เริ่มถูกสั่งให้เข้ามารวมสู่ศูนย์กลางและได้อยู่ภายใต้อำนาจของกษัตริย์อยุธยา จึงทำให้ความเป็นปึกแผ่นของอาณาจักรได้เริ่มถูกรวบรวมขึ้น และความเป็นเอกภาพในพระราชอำนาจของกษัตริย์และอาณาจักรก็ได้เพิ่มมากขึ้นตามมาด้วย ดังนั้นภายหลังจากการฟื้นฟูด้านกำลังคน การฟื้นฟูด้านการทหาร และการฟื้นฟูด้านการเมืองการปกครองที่เป็นปัจจัยในการฟื้นฟูความเป็นเอกภาพและความเป็นปึกแผ่นของอาณาจักรอยุธยาได้แล้วนั้น เมื่อรวมเข้ากับกองทัพอยุธยาที่เริ่มมีแสนยานุภาพจากการฟื้นฟูการทหาร จึงเป็นการนำมาสู่การฟื้นฟูพระราชอำนาจของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยา

การฟื้นฟูพระราชอำนาจของสมเด็จพระมหาธรรมราชา กษัตริย์อยุธยาและอาณาจักรอยุธยาได้เกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดจากการเริ่มต้นของสมเด็จพระมหาธรรมราชา กษัตริย์อยุธยาที่สามารถป้องกันรักษาราชธานี ได้จากการรุกรานของพระยาละแวก พ.ศ. 2118 และถึงแม้ว่าจะไม่

สามารถป้องกันรักษาราชภูมให้พ้นจากการกวาดต้อนของพระยาละแวก แต่ก็ได้แสดงให้เห็นทราบถึง
 แสขยานุภาพของกองทัพ และพระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาได้เริ่มฟื้นคืนกลับมา

ต่อมาเมื่อการยกทัพเรือของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถเพื่อ
 ไปจับตัวพระยาจันทูและได้มีการสู้รบไล่ล่ากันไม่นานน้ำเจ้าพระยา ไปจนถึงปากอ่าวที่ปากน้ำพระ
 ประแดงในพ.ศ. 2121 และพระยาจันทูได้หนีออกไปได้ โดยสูญเสียผู้คนจำนวนหนึ่ง แต่เมื่อพ.ศ.
 2125 ขณะที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชลงมาประทับที่กรุงศรีอยุธยาและได้ข่าวว่าพระยาละแวก
 กำลังส่งกองทัพเข้ามาปล้นและกวาดต้อนชาวเมืองชัยบุรี และเมืองศรีธมมอรัณฑ์ จึงสั่งให้เจ้าเมืองชัย
 บุรี และเมืองศรีธมมอรัณฑ์เข้าป้องกันชาวเมือง และให้ชุ่มโถมตีกองทัพละแวก จากนั้นสมเด็จพระ
 นเรศวรมหาราชนำทัพโดยทรงม้าเร็วออกไปเมืองชัยบุรีเพื่อขับไล่กองทัพละแวก ระหว่างกำลัง
 เดินทัพถึงเมืองชัยบาดาลก็ได้ข่าวว่าเจ้าเมืองชัยบุรี และเมืองศรีธมมอรัณฑ์ชุ่มโถมตีกองทัพละแวก
 แยกหนีกลับเมืองละแวกไปแล้ว และกองทัพละแวกเสียแม่ทัพ นายกองและไพร่พลจำนวนมาก อีก
 ทั้งเจ้าเมืองชัยบุรี และเมืองศรีธมมอรัณฑ์ได้กวาดต้อนเชลยได้เป็นจำนวนมาก ซึ่งการศึกสงครามทั้ง
 สองครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นถึงพระราชอำนาจของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาจากกองทัพที่มี
 แสขยานุภาพของกษัตริย์อยุธยา

การปราบปรามกบฏญานประเชียร หรือญานพิเชียร พ.ศ. 2124 และถึงแม้ว่าเป็นการ
 ปราบปรามกบฏภายในอาณาจักรอยุธยา แต่ก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงพระราชอำนาจและกองทัพ
 แสขยานุภาพของกษัตริย์อยุธยาอีกครั้งที่มีทหารอาสาต่างชาติและอาวูรทันสมัยที่มีประสิทธิภาพสูง
 ซึ่งใช้ในการปราบกบฏได้อย่างรวดเร็ว โดยกบฏครั้งนี้มีผู้ร่วมในกลุ่มกบฏมากถึง 3,000 คน ที่มา
 จากบ้านยี่ล้น และบ้านมหาดไทย ขึ้นไปทางเหนือของราชธานี และคงต้องเป็นกลุ่มกบฏที่สำคัญ
 ด้วยสมเด็จพระมหาธรรมราชาถึงกับส่งเจ้าพระยาจักรีเสนาบดีมหาดไทยออกไปปราบปราม แต่ได้
 ถูกกลุ่มกบฏฆ่าตาย และทำให้กลุ่มกบฏได้กองกำลังเพิ่มและเกิดความแข็งแรงแรงมากขึ้นจนถึงคิดจะ
 ยึดเอาเมืองลพบุรี มาเป็นฐานกำลัง แต่ไม่สำเร็จ เพราะญานประเชียร หรือญานพิเชียรถูกยิงตาย
 ในขณะที่สู้รบกับกองทัพพระยาศรีราชเดโชที่กำลังตรวจงานอยู่ที่เมืองลพบุรีพอดี

แต่เหตุการณ์ครั้งที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้ยกทัพขึ้น
 ไปช่วยปราบปรามเจ้าเมืองรุม เมืองกั๋ง ที่แข็งเมืองต่อพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรง พ.ศ. 2125 จน
 ได้รับชัยชนะจับเอาตัวเจ้าเมืองรุม เมืองกั๋งกลับไปเมืองหงสาวดีได้ในขณะที่กองทัพของมหาอุป
 ราชหงสาวดีมังสามเกียด กองทัพพระสังขทัตและพระเจ้าเชียงใหม่ได้ถูกกองกำลังของเจ้าเมืองรุม
 เมืองกั๋งคัดก่อนศิลาลงมาทับนายกอง ทหาร ไพร่พลตายเป็นจำนวนมาก เท่ากับเป็นการประกาศ
 แสขยานุภาพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชผู้นำกองทัพของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยา และ
 เป็นการสร้างความหวาดระแวงและความหวั่นเกรงให้กับพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรง และพระมหา

อุปราชาหงสาวดีมีสามเกียดในพระราชอำนาจของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาที่กำลังมีเพิ่มมากขึ้น และเมื่อพร้อมที่จะแข็งเมืองแล้วนั้น การปราบปรามลงคงเป็นเรื่องที่ไม่ง่ายนัก ดังนั้นในพ.ศ. 2127 นี้พระมหาอุปราชาหงสาวดีมีสามเกียดจึงยุยงให้พระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรง ส่งพระราชสาส์นให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชยกกองทัพขึ้นไปช่วยปราบพระเจ้าอังวะที่กำลังแข็งเมือง แต่เป็นกลลวงเพื่อกำจัดสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และเมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชพักทัพอยู่ที่เมืองแครงพระมหาเถรคันฉ่องได้นำพระยาเกียรติ พระยารามเข้าเฝ้าเพื่อบอกเรื่องกลลวงนี้ การตัดขาดกับกรุงหงสาวดีเพื่อเป็นการประกาศอิสรภาพให้แก่กษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาจึงได้เกิดขึ้น¹⁴⁸

การฟื้นฟูพระราชอำนาจกษัตริย์และอาณาจักรของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถตั้งแต่ พ.ศ. 2121 - 2127 นั้น เป็นการแสดงให้เห็นว่ากษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาเริ่มมีความเข้มแข็งและมั่นคงขึ้นแล้ว โดยเฉพาะพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาที่สำคัญ คือ การประกาศอิสรภาพให้แก่กษัตริย์อยุธยาและอาณาจักรอยุธยาที่เมืองแครง อันเป็นการนำเอกราชกลับคืนมาสู่กษัตริย์อยุธยาและผู้ได้ปกครองของกษัตริย์อยุธยาทั่วทั้งอาณาจักรอยุธยา และถือได้ว่าเป็นการปลดแอกอำนาจกษัตริย์พม่าออกจากอาณาจักรอยุธยา ดังคำที่ว่า

....ประเทศสยามได้ส่งเครื่องบรรณาการให้ประเทศอังวะหลายปี แต่ในที่สุดชาวสยามโดยความช่วยเหลือของชายผู้หนึ่ง ซึ่งคนทั้งหลายเรียกว่า “องค์ดำ” (“The black king”) ได้สลัดแอกของต่างชาติไปได้....¹⁴⁹

เกี่ยวกับกลลวงของพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงและพระมหาอุปราชาหงสาวดีมีสามเกียด ที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้นำมาเป็นเหตุผลในการตัดขาดสัมพันธภาพกับกษัตริย์พม่าและประกาศอิสรภาพให้แก่กษัตริย์อยุธยา ซึ่งเป็นการนำเอกราชกลับคืนมาสู่กษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาได้นั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชคงทรงรู้เรื่องกลลวงของพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงและพระมหาอุปราชาหงสาวดีมีสามเกียดมาล่วงหน้า เพราะการที่ทรงเคยประทับที่กรุงหงสาวดีมาก่อน และเมื่อภายหลังจากกลับมาอยู่ในอาณาจักรอยุธยาแล้วนั้น ย่อมต้องคอยหาข่าวความเคลื่อนไหวต่างๆ ในกรุงหงสาวดีและเมืองบริมณฑลอยู่เสมอๆ แต่การที่จะโต้ตอบโดยการตัดขาดพระราชไมตรีและสลัดแอกลงจากพม่าในทันทีขณะนั้นคงไม่ได้ ด้วยเพราะข่าวที่ได้มานั้นยังไม่แน่ว่าจะเป็นความจริงและจะเกิดขึ้นหรือไม่ ดังนั้นสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงได้เพียงแต่เตรียมการ

¹⁴⁸จรรยา ประชิตโรมรัน (2551) “การสงครามในสมัยสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถ” จุฬาลงกรณ์ : 12-36

¹⁴⁹ชยา ปิยชาติ (2549) “รวมเรื่องหลากหลายที่พิสดารในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร” แสงดาว : 42

ต่างๆ เอาไว้ให้พร้อม จึงเห็นได้ว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเมื่อได้รับพระราชสาส์นจากพระเจ้าหงสาวดีนั้นทบทวนจึงได้จัดเตรียมทัพและยกทัพขึ้นไปตามพระราชสาส์นนั้น จนกระทั่งถึงเมืองแครงและได้รับการแจ้งข่าวนี้อีกครั้งหนึ่งจากพระยาเกียรติและพระยาราม อีกทั้งผู้มาแจ้งข่าวนี้ คือผู้ที่ได้รับคำสั่งให้พยายามตีกระหนาบจับตัวสมเด็จพระนเรศวรมหาราชไปกำจัดให้ได้ การรอโอกาสในการนำเอกราชและพระราชอำนาจกลับคืนมาให้แก่กษัตริย์และอาณาจักรอยุธยา นั้นได้มาถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงประกาศอิสรภาพให้แก่กษัตริย์อยุธยาและอาณาจักรอยุธยาในทันที ต่อหน้าประจักษ์พยานอันสำคัญ คือ พระยาเกียรติ พระยาราม พระมหาเถรคันฉ่อง และเหล่าทหารไพร่พลพม่ารามัญซึ่งร่วมมากในกองทัพของพระยารามและพระยาเกียรติ ที่สามารถยืนยันได้ว่าการตัดขาดความสัมพันธ์จากพระเจ้าหงสาวดีและอาณาจักรพม่านั้น ไม่ได้มีเหตุมาจากกษัตริย์อยุธยา เป็นขบถแจ้งเมือง ด้วยการนำทัพมาในครั้งนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสวามิภักดิ์ต่อกษัตริย์พม่า ตามที่กษัตริย์อยุธยา (ซึ่งในครั้งนั้นสมเด็จพระนเรศวรได้ทรงเสด็จไปแทนพระองค์ในฐานะกษัตริย์อยุธยา และได้ถูกเกณฑ์ให้ไปช่วยรบที่เมืองคัง¹⁵⁰) ได้เคยถวายสัตย์ในการถือน้ำพิพัฒน์สัตยาครั้งที่พระเจ้าหงสาวดีนั้นทบทวนขึ้นครองราชย์ แต่จากการกระทำทุจริตพาลและตรึงบัตร์สัตย์ของพระเจ้าหงสาวดีนั้นทบทวน จึงทำให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งอยู่ในฐานะผู้แทนพระองค์ของกษัตริย์อยุธยาจำต้องตัดพระราชไมตรีระหว่างกัน เพื่อรักษาพระราชอำนาจและกอบกู้พระราชอำนาจให้แก่กษัตริย์อยุธยา จึงถือได้ว่าการพระราชกรณียกิจประกาศอิสรภาพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ใช้กลยุทธ์ และวิธีอันชาญฉลาดแยบยลเป็นอย่างยิ่ง

4. การป้องกันรักษาเอกราช การป้องกันรักษาพระราชอำนาจ และการขยายพระราชอำนาจ

การฟื้นฟูพระราชอำนาจของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยานั้นยังเป็นการกิจที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเมื่อเอกราชที่ต้องสูญเสียไปเป็นเวลาถึง 15 ปี (พ.ศ. 2112 – 2127) จึงได้เอกราชกลับคืนมานั้น นับว่าเป็นความลำบากยากยิ่งในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจอย่างหนักเป็นเวลาถึง 13 ปี (พ.ศ. 2114 – 2127) ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ แต่การที่ต้องป้องกันรักษาเอกราชเอาไว้ให้ได้นั้นย่อมยากกว่ามากนัก ดังนั้นการปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูของ

¹⁵⁰ องค์การค้ำของคุรุสภา (2512) “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 64 เล่ม 38” : 157-178

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถจึงต้องดำเนินอย่างต่อเนื่องในทุกด้าน และประเด็นสำคัญที่จะทำการฟื้นฟูต่อไปได้นั้นคือ การต้องชนะการศึกสงครามกับพม่าอย่างเด็ดขาด เพื่อเป็นการกำจัดศัตรูที่เป็นอุปสรรคของการขยายพระราชอำนาจและอาจจะนำมาสู่การถูกลบหลวมตกอยู่ใต้อำนาจดั้งเดิมได้

เอกราชและพระราชอำนาจเมื่อได้รับการฟื้นฟูให้ได้กลับคืนมาให้แก่กษัตริย์อยุธยา และอาณาประชาราษฎร์นั้น นับได้ว่าเป็นเรื่องที่ซับซ้อนยุ่งยากที่ต้องใช้ความอดทน ความอดุสาหะ ความกล้าหาญ ความขยันหมั่นเพียร และการรอคอย โอกาสของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งเป็นความยากยิ่งอย่างมากแล้ว แต่ยังมีสิ่งที่ยากยิ่งกว่าอย่างมากมาเป็นที่สุดนั้น คือ การป้องกัน และการรักษาเอกราช และการป้องกันและการรักษาพระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยา และอาณาจักรอยุธยา เพราะพระเจ้าหงสาวดีนั้นทบุเรงและพระมหาอุปราชาหงสาวดีมั่งสามเกียดนั้นยอม ไม่ยอมปล่อยให้กษัตริย์อยุธยามีพระราชอำนาจที่นับวันต้องบำรุงรักษาให้เข้มแข็งและขยายวงกว้างเพิ่มมากขึ้น จนกลายเป็นศัตรูคู่แข่งกันแย่งชิงกับกษัตริย์พม่าในทุกๆ ด้านดังที่เคยเป็นมาในอดีต และเมื่อต้องเทียบกับความสูญเสียและระยะเวลาที่มากกว่ากษัตริย์พม่าได้เข้าครอบครองอาณาจักรอยุธยาด้วยการตีเอามาเป็นเมืองประเทศราชได้นั้นยิ่งทำให้พระเจ้าหงสาวดีนั้นทบุเรงต้องพยายามตีเอากรุงศรีอยุธยา กลับคืนไปให้ได้เช่นกัน และนอกจากกษัตริย์พม่าต้องการได้อยุธยาเป็นเมืองขึ้นคืนดั้งเดิมแล้วนั้น พระยาละแวกก็ยังคงเป็นศัตรูสำคัญที่เป็นอันตรายต่ออยุธยาอย่างยิ่งเช่นกัน เพราะในแต่ละช่วงเวลาที่อยุธยากำลังอ่อนแอ หรือกำลังติดพันการศึกสงครามอยู่นั้น พระยาละแวกต้องเข้ามาทำการรุกราน และทำการกวาดต้อนไพร่พลราษฎร เสาบียงและทรัพย์สินจากเมืองชายแดนต่างๆ เพื่อทำความเสียหายและความสูญเสียให้แก่กษัตริย์อยุธยาอยู่เสมอๆ

การรักษาพระราชอำนาจภายในอาณาจักรอยุธยาเองมีความสำคัญเพราะความเป็นเอกราชนั้นมีความเกี่ยวเนื่องที่สำคัญของความเป็นปึกแผ่นในการฟื้นฟูในทุกด้าน การป้องกันและการรักษาความเป็นเอกราชและพระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยา จึงรวมถึงความเป็นเอกราชในการเมืองการปกครองด้วย ทำให้การจัดเตรียมกองทัพเพื่อรับการศึกสงครามกับกษัตริย์พม่าที่ยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา การป้องกันการรุกรานของพระยาละแวกและการปราบปราม การแข็งเมืองของเจ้าเมืองสวรรคโลกและเมืองพิชัย ในพ.ศ. 2127 – พ.ศ. 2135 และการขยายพระราชอำนาจโดยกำลังทหารออกไปยังอาณาจักรพม่า มอญ เขมร ลาว และปราบปรามกบฏและการแข็งเมืองต่างๆ เพื่อเป็นการรักษาพระราชอำนาจเอาไว้ภายหลังการสิ้นสุดการเข้ามาตีเอากรุงศรีอยุธยาแล้วนั้น โดยเริ่มตั้งแต่พ.ศ. 2135 – พ.ศ. 2148 เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอย่างต่อเนื่องของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ และผลจากการฟื้นฟูที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจนจากการศึกสงครามพ.ศ. 2127-พ.ศ. 2148 ในการป้องกันเอกราช การรักษาพระราช

อำนาจ และการขยายอำนาจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ โดยมีรายละเอียดพอสังเขปได้นำมาแสดงไว้ดังนี้

4.1 การรับการศึกษาสงเคราะห์ในการป้องกันเอกราช และการรักษาพระราชอำนาจ พ.ศ. 2127 – 2135 การศึกษสงเคราะห์กับพม่าเพื่อป้องกันรักษาเอกราชและพระราชอำนาจไว้ นั้น มีการศึกษสงเคราะห์ที่สำคัญ ที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถทรงนำทัพออกไปด้านรับการศึกษาสงเคราะห์ และได้ทำการป้องกันรักษาเอกราช และพระราชอำนาจของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาไว้ได้ ด้วยยุทธศาสตร์ที่ได้รับการฟื้นฟูมาใช้ในการทำศึกษสงเคราะห์ในแต่ละครั้ง และในการทำการศึกษาสงเคราะห์แต่ละครั้งนั้นจะเห็นพัฒนาการของยุทธศาสตร์ต่างๆ ที่นำมาปรับใช้ในแต่ละสถานการณ์นั้นๆ รวมถึงการฟื้นฟูในด้านอื่นๆ ด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงผลของการฟื้นฟูว่า ทำให้ได้รับความสำเร็จเพียงใดบ้าง ดังมีกรณีต่อไปนี้

พระยาละแวกขอทำพระราชไมตรี พ.ศ. 2127 และการศึกษสงเคราะห์กับพระยาละแวก พ.ศ. 2129

ในพ.ศ. 2127 พระยาละแวกได้ส่งคณะทูตมาขอเจริญสัมพันธไมตรี สมเด็จพระมหาธรรมราชา และสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ยอมรับการขอเจริญสัมพันธไมตรีเป็นเพราะเหตุผลที่อยุธยากำลังเตรียมรับการศึกษาสงเคราะห์กับกษัตริย์พม่า เมื่อมีหนทางที่สามารถยุติการรับการศึกษาสงเคราะห์และการกวาดต้อนคนจากพระยาละแวกได้ย่อมส่งผลดีต่อการฟื้นฟูด้านกำลังคนและการฟื้นฟูด้าน การทหารของกษัตริย์อยุธยา ภายหลังจากที่พระยาละแวกส่งพระศรีสุพรรณธรรมาธิราช พระอนุชามาช่วยสมเด็จพระมหาธรรมราชารบกับกองทัพพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงในพ.ศ. 2128 และเกือบจะมีเรื่องวิวาทกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชภายหลังจากที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถกลับมาจากการเสด็จการศึกษาสงเคราะห์กับกองทัพพม่า ทำให้เป็นสาเหตุให้พระศรีสุพรรณธรรมาธิราชขย่งให้พระยาละแวกคัดสัมพันธภาพกับกษัตริย์อยุธยา

ในปีถัดมา คือ พ.ศ. 2129 พระยาละแวกได้ส่งกองทัพเข้ามาตีหัวเมืองแถบตะวันออก ขณะที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถนำกองทัพอยุธยาเข้ารับการศึกษาสงเคราะห์กับกองทัพพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงอยู่ เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงรู้จึงแบ่งกำลังทหารไปไพร่พล จัดเป็นกองทัพส่งไปจับไล่กองทัพพระยาละแวกจนในที่สุดสามารถตีกองทัพพระยาละแวกแตกกลับคืนไปเมืองละแวก และหลังจากนั้นมาพระยาละแวกไม่ได้ส่งกองทัพเข้ามาอีกเลย

การปราบกบฏพระยาสุวรรณคโลก และพระยาพิชัย พ.ศ. 2127

จากเหตุการณ์ที่กองทัพพม่านำโดยนันทบุเรงและราชสงเคราะห์ ได้เข้ามาบุกรุกที่เมืองกำแพงเพชร สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้มีคำสั่งให้พระยาสุวรรณคโลก และพระยาพิชัยนำทัพเข้าร่วมปราบปรามด้วย แต่พระยาสุวรรณคโลก และพระยาพิชัยขัดคำสั่งไม่ยกทัพไปโดยเสด็จ จึงเป็นสาเหตุของการปราบกบฏพระยาสุวรรณคโลก และพระยาพิชัย จากการขัดคำสั่งไม่ยกทัพไปด้วย

พระยาทั้งสองไม่เชื่อว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจะต่อต้านกองทัพพม่าที่ยกมาได้ ซึ่งในที่สุด ภายหลังจากการปราบันท์นทศกับราชสงครามเสร็จสิ้นแล้วสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถก็ยกทัพไปปราบพระยาสุวรรณคโลกและพระยาพิชัยโดยครั้งแรกแจ้งให้มอบตัวและจะไม่เอาผิด แต่พระยาทั้งสองกลับต่อสู้และฆ่าหลวงปลัด ขุนยกกระบัตร และขุนนันทนายกที่เป็นขุนนางถูกส่งไปจากเมืองหลวงเพื่อควบคุมการปฏิบัติงานของพระยาทั้งสองตามระบบการปกครองรวมอำนาจเข้ามาสู่ศูนย์กลาง สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงเข้าตีเอาเมืองสุวรรณคโลกได้ และจับตัวพระยาสุวรรณคโลกกับพระยาพิชัยที่หนีไปหลบซ่อนได้แล้วก็นำไปตระเวนก่อนประหารชีวิตเพื่อเป็นตัวอย่างแก่ผู้ที่คิดกบฏ¹⁵¹

การรับการศึกษาสงครามกับพม่า พ.ศ. 2127 – พ.ศ. 2135

การศึกสงครามกับพม่าที่เกิดขึ้นตั้งแต่ในขณะที่ยังทรงพระเยาว์กำลังยกทัพกลับลงมาจากเมืองแครงระหว่างทางไปยังกรุงศรีอยุธยาหลังการได้ทรงประกาศอิสรภาพแล้วในพ.ศ. 2127 นั้นเอง ซึ่งในการศึกสงครามครั้งนั้นกองทัพหงสาวดีได้สูญเสียแม่ทัพหน้าสุระกามาที่สิ้นชีวิตตกจากคอช้างด้วยกระสุนปืนพระแสงสับนกของสมเด็จพระนเรศวรที่ได้ทรงยิงข้ามแม่น้ำสะโตงมาดังปรากฏหลักฐานว่า

....ทหารระดมไปเป็นอันมากก็มีได้ถึง สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็ทรงพระแสงปืนนกลลับยาวเก้า คืบ ยิงไปต้องสุกรรมาตายตกจากคอช้าง ฐีพลมอยู่ทั้งนั้นเห็นก็อัสจรรย แม่ น้ำนั้นกว้างเหลือกำลัง ปืน กล้วพระเดชเดชาภาพ แลพระมหาอุปราชมีอาจจะตามมาเลิกทัพกลับไป สมเด็จพระนเรศวร เป็นเจ้า ก็ยกมาโดยทางเมืองกาญจนบุรี....¹⁵²

ในปีเดียวกันกับที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถทำการศึกสงครามเพื่อปกป้องชาวไทยใหญ่ที่อพยพมาจากเมืองกำแพงเพชรมาอยู่เมืองพิษณุโลก ซึ่งสาเหตุของการอพยพมาจากพระเจ้าหงสาวดีนั้นทบุเรงนองส่งกองทัพพม่าให้มากวาดต้อนเอากลับคืนไปยังกรุงหงสาวดี และภายหลังจากที่ชาวไทยใหญ่กลุ่มนั้นเข้าไปอยู่ในร่มพระบรมโพธิสมภารของกษัตริย์อยุธยาที่เมืองพิษณุโลก นันทศและราชสงครามได้ส่งสาส์นมาขอให้ส่งชาวไทยใหญ่เหล่านั้นกลับคืน หลวงโกษาและลูกขุนผู้รักษาเมืองพิษณุโลกจึงนำกลุ่มชาวไทยใหญ่เข้ามาถวายตัว และได้กราบทูลเกี่ยวกับเรื่องนี้นันทศกับราชสงครามส่งสาส์นมา สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ให้

¹⁵¹องค์การค้ำของคัฐสภา (2512) “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ประชุมพงศาวดารภาคที่ 64 เล่ม 38” : 180-187

¹⁵²องค์การค้ำคัฐสภา (2504) “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) เล่ม ๑” : 172-175

ตอบหนังสือกลับไปเป็นการเตือนให้นันทสุกับราชสงครามให้ยุติการรุกรานชาวไทยใหญ่และให้ยกทัพกลับไป แต่การณ์กลับเป็นว่านันทสุกับราชสงครามจะกวาดต้อนเอาพวกไทยใหญ่และชนกลุ่มต่างๆ ที่ยังหลงเหลืออยู่ที่เมืองกำแพงเพชรกลับไปด้วยอีก สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงได้ยกทัพออกไปปราบนันทสุกับราชสงคราม และได้ตีแตกพ่ายกลับไปยังกรุงหงสาวดีพร้อมกับกองทัพพม่าสูญเสียไพร่พลอีกเป็นจำนวนมากจากการเสียชีวิตในสนามรบและจากการถูกกองทัพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชกวาดต้อนเอามาเป็นเชลย

นับแต่พ.ศ. 2128 จนถึงพ.ศ. 2135 สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถทรงต้องยกทัพออกมาทำการรับการศึกษาสงครามจากกองทัพพม่าที่พระเจ้าหงสาวดีนั้นทบุเรงได้รับสั่งให้พระเจ้าเชียงใหม่ พระยาพลิม พระมหาอุปราชหงสาวดีมังสามเกียด และเจ้าเมืองประเทศราชต่างๆ ยกทัพลงมาทำการศึกสงครามเพื่อตีเอาอยุธยา แต่ไม่สามารถตีเอาได้ และถึงแม้ว่าในทุกครั้งที่กองทัพพม่าได้เพิ่มจำนวนกองกำลังคนและเพิ่มจำนวนอาวุธยุทธโศปกรณ์มากขึ้นๆ กว่าครั้งก่อนๆ มาโดยตลอดขณะที่ยกทัพกลับมาตีกรุงศรีอยุธยาใหม่ในแต่ละครั้งแล้วนั้น และแม้แต่เมื่อพ.ศ. 2129 และพ.ศ. 2132 พระเจ้าหงสาวดีนั้นทบุเรงได้ทรงคุมกองทัพยกลงมาตีกรุงศรีอยุธยาเอง และให้กองทัพของพระมหาอุปราชหงสาวดีมังสามเกียด เจ้าเมืองเชียงใหม่ พระยาพลิม และเจ้าเมืองประเทศราชต่างๆ คุมแม่ทัพ นายกองมาตั้งค่ายล้อมกรุงศรีอยุธยาเอาไว้โดยรอบด้วย แต่ก็ไม่สามารถตีเอากรุงศรีอยุธยาได้เช่นกัน และในแต่ละครั้งก็ได้สูญเสียแม่ทัพนายกอง ทหาร ไพร่พล และอาวุธยุทธโศปกรณ์เป็นอันมาก เช่นในพ.ศ. 2132 นั้น ได้สูญเสียแม่ทัพใหญ่ลักไวทำมู¹⁵³

ในพ.ศ. 2133 เกิดการผลัดแผ่นดินอยุธยาเนื่องจากสมเด็จพระมหาธรรมราชาเสด็จสวรรคต และพระเจ้าหงสาวดีเชื่อว่าจะต้องเกิดความวุ่นวายมีการแย่งชิงราชบัลลังก์กษัตริย์อยุธยา ระหว่างสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถ จึงได้รับสั่งให้พระมหาอุปราชหงสาวดีมังสามเกียด พระยาพลิม และพระเจ้าเชียงใหม่ยกข้ามเมืองเมาะตะมะมาทางโดยแม่กษัตริย์เข้าทางพระเจดีย์สามองค์ ยกทัพเข้ามาทางกาญจนบุรีที่ได้ทำทางมาไว้ก่อนตั้งแต่พ.ศ. 2126 เจ้าเมืองกาญจนบุรีได้นำกำลังทัพออกไปรับศึกและได้จับตัวพระยาพระสิมไว้ได้ ณ ตำบลจระเข้สามพัน¹⁵⁴

การศึกสงครามพ.ศ. 2135 เป็นการยกทัพของพม่าลงมาตีกรุงศรีอยุธยาครั้งสุดท้าย โดยพระเจ้านันทบุเรงให้พระมหาอุปราชมังสามเกียดพ่ายกองทัพลงมาเพื่อตีเอากรุงศรีอยุธยาให้ได้

¹⁵³สำนักพิมพ์ศรีปัญญา (2553) “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)” : 151-169

¹⁵⁴องค์การคำคุณฐกา (2504) “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่ม 1 ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด)” : 230

และในการศึกสงครามครั้งนี้เป็นการสงครามยุทธหัตถีระหว่างสมเด็จพระนเรศวรมหาราชกับพระมหาอุปราชามังสามเกียด และสมเด็จพระเอกาทศรถกับมังจาชโรแม่ทัพคนสำคัญของกรุงหงสาวดี โดยการศึกษาสงครามได้สิ้นสุดลงหลังจากพระมหาอุปราชาหงสาวดีมังสามเกียดสิ้นพระชนม์บนคอช้าง และมังจาชโรสิ้นชีวิตบนคอช้างเช่นกัน¹⁵⁵ และเป็นการสูญเสียอย่างใหญ่หลวงที่ประเมินค่าของความเสียหายอย่างมิได้ของกษัตริย์และอาณาจักรพม่า เพราะได้สูญเสียพระราชบุตร แม่ทัพนายกองสำคัญๆ ทหาร และไพร่พล ตลอดจนอาวุธยุทธโศปกรณ์อีกเป็นจำนวนมาก

จากการศึกสงครามกับพม่าเมื่อพ.ศ. 2127 จนถึงพ.ศ. 2135 นั้น เห็นได้อย่างชัดเจนว่าพม่ามีการสูญเสียในทุกครั้งที่ได้ยกกองทัพลงมาเพื่อตีเอากรุงศรีอยุธยา ทั้งที่ในการยกทัพมาทุกครั้งนั้น เป็นกองทัพที่มีแสนยานุภาพมากทั้งกำลังคนและอาวุธยุทธโศปกรณ์ที่เหนือกว่ากองทัพของกษัตริย์อยุธยา แต่ก็ได้รับความพ่ายแพ้กลับไปทุกครั้งนั้น ซึ่งเป็นด้านตรงกันข้ามกับกองทัพของกษัตริย์อยุธยาที่ในการรับศึกสงครามกับกองทัพกษัตริย์พม่าในแต่ละครั้งมีกำลังคนน้อยกว่าและได้นำเอาเชลยศึก และอาวุธยุทธโศปกรณ์จำนวนหนึ่งกลับไปยังกรุงศรีอยุธยาทุกครั้งเมื่อเสร็จการศึกสงคราม ด้วยเป็นเพราะว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูในทุกด้าน ได้ผลเป็นอย่างดี โดยเฉพาะการฟื้นฟูด้านกำลังคน ระบบการปกครอง และการทหาร ที่ได้นำมาใช้ในการเข้าทำการศึกสงครามที่มียุทธศาสตร์การลาดตระเวน การสื่อสาร การข่าวของกองเสือหมอบแมวเซา ที่มีความแม่นยำชัดเจนจึงทำให้มีประสิทธิภาพในการจัดกองทัพ และการวางแผนทำการศึกสงคราม และเมื่อนำมารวมกับการเข้าทำการศึกสงครามแบบกองโจรที่ได้ใช้ในการดักปล้น ดักโจมตีระหว่างทาง การปล้นค่าย การโจมตีค่ายเพื่อตัดกำลัง และวิธีการรับศึกสงครามนอกพระนคร โดยใช้ทั้งการรุกเข้าหากองทัพข้าศึก และการตั้งรับการศึกสงครามเมื่อถูกกองทัพข้าศึกล้อมอยู่โดยรอบพระนครแต่ไม่สามารถหักด่านและค่ายสำคัญๆ และบุกเข้าประชิดกำแพงพระนครได้ จึงเป็นการเพิ่มความวุ่นวายระส่ำระสายให้แก่กองทัพพม่าที่ต้องคอยคาดคะเนวิธีการรบของกองทัพอยุธยาอยู่โดยตลอด และต้องยกกองทัพกลับไปพร้อมความเสียหายอย่างมากมาย

นอกเหนือจากการปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาที่ได้ประสิทธิภาพ และมีประสิทธิภาพอย่างมากของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถที่ทำให้สามารถเอาชนะการศึกสงครามกับกษัตริย์พม่าได้แล้ว ยังมีความสำคัญที่เป็นหัวใจของการเข้ารับศึกสงครามของกองทัพกษัตริย์อยุธยาที่มีความเข้มแข็ง และความกล้าหาญจนสามารถเอาชนะ

¹⁵⁵ องค์การคำครุสภา (2504) “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่ม ๑ ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาต)” : 248-249

กองทัพกษัตริย์พม่าได้ทุกครั้งนั้น คือ การเป็นผู้นำกองทัพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ ที่ได้ทรงออกนำกองทัพทุกครั้งในการเข้าทำศึกสงครามด้วยพระองค์เอง อันเป็นสิ่งที่เหล่าทหาร แม่ทัพ นายกองในกองทัพของกษัตริย์อยุธยาที่มีความรัก เทิดทูนและภาคภูมิใจที่ได้ร่วมรบและยอมพลีชีพถวายแด่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ และเป็นสิ่งที่เหล่าทหาร แม่ทัพ นายกองในกองทัพของกษัตริย์พม่าเกิดความขลาดกลัวในทุกครั้งที่ต้องการทำศึกสงครามกับกองทัพของกษัตริย์อยุธยาที่มีสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถทรงออกนำกองทัพ

การที่กล่าวถึงสงครามยุทธหัตถี พ.ศ. 2135 เป็นการยกกองทัพของกษัตริย์พม่าลงมาทำการศึกสงครามเพื่อตีเอากรุงศรีอยุธยากลับคืนไปเป็นเมืองประเทศราชเป็นครั้งสุดท้ายนั้น เนื่องมาจากความสูญเสียอย่างมากที่กษัตริย์และอาณาจักรพม่าได้รับมาตลอดจากการทำการศึกสงครามกับกษัตริย์อยุธยาติดต่อกันยาวนานถึง 8 ปี ทำให้พระเจ้าหงสาวดีนั้นทบุงเรงไม่สามารถรวบรวมกำลังคนและฟื้นฟูกองทัพให้มีแสนยานุภาพฟื้นคืนมาโดยเร็วได้ และการคิดพินการศึกสงครามในการปราบเมืองปริมณฑลภายในอาณาจักรและเมืองประเทศราชต่างๆ ที่แข็งเมืองอยู่โดยตลอดนับแต่การขึ้นครองราชย์ จึงทำให้ไม่มีโอกาสได้ยกกองทัพหรือส่งกองทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยาอีกเลยจนสิ้นรัชสมัยของพระเจ้าหงสาวดีนั้นทบุงเรง

แต่พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถนั้นยังได้รับการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง เพราะเมื่อหลังจากการป้องกันและการรักษาเอกราชและพระราชอำนาจของกษัตริย์และอาณาจักรเอาไว้ได้แล้วนั้น การศึกสงครามในการขยายพระราชอำนาจของกษัตริย์เพื่อให้ความเป็น “พระเจ้าจักรพรรดิราช” ได้กลับคืนมาสู่กษัตริย์และอาณาจักรอยุธยา และเมื่อได้รับความเป็น “พระเจ้าจักรพรรดิราช” กลับคืนมาสู่กษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาได้แล้วนั้น การศึกสงครามในการรักษาพระราชอำนาจของความเป็น “พระเจ้าจักรพรรดิราช” ของกษัตริย์อยุธยาย่อมต้องเกิดขึ้นด้วย

4.2 การศึกสงครามในการขยายพระราชอำนาจ และการรักษาพระราชอำนาจ พ.ศ. 2135 – 2148 ภายหลังจากระยะเวลา 15 ปีของการตกเป็นเมืองขึ้นต่อกษัตริย์และอาณาจักรพม่านั้น ทำให้กษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาได้สูญเสียพระราชอำนาจในการเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชที่มีพระราชอำนาจเหนือราชาทั้งปวงจากการอ้างสิทธิและอำนาจอันชอบธรรมการเป็นผู้ควบคุมเหนือดินแดนเมืองและอาณาจักรของเจ้าเมืองและกษัตริย์เหล่านั้นไปให้แก่กษัตริย์พม่า ดังนั้นเมื่อการที่ต้องรับการศึกสงครามกับกษัตริย์พม่าได้ถูกหยุดลงจากสงครามยุทธหัตถีเมื่อพ.ศ. 2135 แล้วนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้เริ่มปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ด้วยการขยายพระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาโดยเริ่มจากการส่งกำลัง

ทัพ และการนำทัพเข้าไปขยายอำนาจโดยการทำการศึกสงครามกับเมืองและอาณาจักรที่เคยเป็นหัวเมืองประเทศราชของอาณาจักรอยุธยา และทำการปราบปรามพระยาละแวก และพระเจ้าหงสาวดีกับเมืองปริมณฑลเพื่อไม่ให้กลับมาบูรณอยุธยาได้อีก และเพื่อให้ได้เมืองเหล่านี้เป็นเมืองขึ้นต่อกษัตริย์อยุธยาต่อไป

นอกจากนี้เมื่อผลของการฟื้นฟูความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชได้กลับคืนมาแล้วนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถต้องทำการป้องกันและรักษาพระราชอำนาจของความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชด้วยเช่นกัน จึงได้มีการปราบปรามการกบฏและการแข็งเมืองของพระเจ้าตองอู พระเจ้าอังวะ เจ้าเมืองมอญทั้งปวง กษัตริย์เขมร และพระยาศรีไสยณรงค์ ซึ่งการศึกสงครามในการขยายพระราชอำนาจ และการรักษาพระราชอำนาจมีรายละเอียดดังนี้

การยกทัพไปตีเมืองตะนาวศรี เมืองทวาย และได้เมืองตะนาวศรี เมืองทวาย เมืองมะริด เป็นเมืองประเทศราช

การยกกองทัพอยุธยาเพื่อไปตีเมืองตะนาวศรีและเมืองทวายในพ.ศ. 2135 นั้นสมเด็จพระนเรศวรก็ได้ส่งพระยาจักรี พระยาพระคลังเป็นแม่ทัพ และนายกองทั้งหลายที่ต้องโทษโดยเสด็จไม่ทันในคราวการศึกสงครามยุทธหัตถี ให้ได้โทษโดยต้องตีเอาเมืองตะนาวศรีและเมืองทวายมาให้ได้ เพราะแต่เดิมทั้งสองเมืองนั้นเคยเป็นเมืองประเทศราชของกษัตริย์อยุธยา และได้แข็งเมืองต่อกษัตริย์อยุธยานับแต่พระเจ้าหงสาวดีตะเบงชเวตี้ได้รวมเอาเมืองมอญผนวกเข้าในอาณาจักรพม่าในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

เมื่อพระเจ้าหงสาวดีนั้นทบุงเรงทงรู้เรื่องทีกองทัพอยุธยากำลังเดินทัพเพื่อเข้าตีเอาเมืองตะนาวศรีและเมืองทวายนั้น จึงส่งกองทัพหงสาวดีให้ยกลงไปรักษาเมืองทั้งสองไว้ให้ได้ แต่ในที่สุดพระยาจักรี พระยาพระคลัง และนายกองทั้งหลายก็ตีเอาเมืองตะนาวศรี และเมืองทวาย รวมถึงเมืองมะริดคืนกลับมาเป็นเมืองประเทศราชของกษัตริย์อยุธยาได้

ส่วนกองทัพของเมืองมะตะมะ และกองทัพหงสาวดีที่พระเจ้าหงสาวดีนั้นทบุงเรงส่งมาช่วยรักษาป้องกันไม่ให้กองทัพอยุธยาตีเอาเมืองตะนาวศรี และเมืองทวายนั้น ได้ถูกกองทัพอยุธยาตีแตกพ่ายไปและยังได้ถูกจับเป็นเชลยจำนวนมาก รวมถึงอาวุธยุทธโศปกรณ์และช้าง ม้า

การขยายพระราชอำนาจไปยังเมืองตะนาวศรี เมืองทวาย เมืองมะริดของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในครั้งนั้นได้ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี และได้แต่งตั้งให้พระยาศรีไสยณรงค์เป็นเจ้าเมืองตะนาวศรี ส่วนเมืองทวายและเมืองมะริดนั้นสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้แต่งตั้งให้เจ้าเมืองเดิมกลับไปปกครองดังเดิม และแต่งตั้งขุนนางอีก 6 คนให้เข้าไปปกครองในตำแหน่ง

ขุน ปลัด ขกบัตร ที่เวียง ที่วัง ที่คลัง และที่นา ¹⁵⁶

เจ้าเมืองเชียงใหม่ส่งทูต เจริญพระราชไมตรีขอขึ้นเป็นเมืองประเทศราช พ.ศ. 2135

พระเจ้าเชียงใหม่หลังจากยกทัพกลับไปเมืองเชียงใหม่ที่ถูกกองทัพอยุธยาตีแตกพ่ายไปเมื่อพ.ศ. 2133 ครั้นพอทราบข่าวการสิ้นพระชนม์ของพระมหาอุปราชหงสาวดีมังสามเกียด และกองทัพหงสาวดีได้ถูกตีแตกพ่ายกลับไปในปีพ.ศ. 2135 นั้น จึงเกรงว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจะใช้กำลังทหารเข้ามาปราบปรามเมืองเชียงใหม่ด้วยเหตุผลสองประการ คือ 1. พระเจ้าเชียงใหม่เป็นฐานกำลังและชุมกำลังสำคัญของกษัตริย์พม่า จึงต้องทำการปราบปรามไม่ให้เป็นฐานกำลังและชุมกำลังของกษัตริย์พม่า 2. เมืองเชียงใหม่เป็นปากทางเข้าและออกไปสู่อาณาจักรพม่า และเป็นฐานกำลังคนและเสบียงให้แก่กองทัพอยุธยาได้ ดังนั้นการขยายพระราชอำนาจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชต้องใช้กำลังทหาร และความเสียหายกับการสูญเสียของเมืองเชียงใหม่ และการสูญเสียพระราชอำนาจของพระเจ้าเชียงใหม่ย่อมมีมากกว่าการส่งทูตเจริญพระราชไมตรีขอขึ้นเป็นเมืองประเทศราช พระเจ้าเชียงใหม่ จึงได้ส่งพระราชสาส์นพร้อมเครื่องบรรณาการมาเจริญพระราชไมตรี ดังมีความในพระราชสาส์นตามหลักฐานว่า

....พระเจ้าเชียงใหม่ผู้เป็นอาธิปไตยในมลาวประเทศ ขอน้อมลิโรคมถวายวันทนประณม มาแทบพระบวรบาทยุคลสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ด้วยข้าพระบาทแต่ก่อนขัดพระราชอาญาท่านผู้เป็นอิสราธิบดีในรามัญประเทศมิให้ จำยกพยุหโยธามากระทำจลาจลแก่กรุงเทพมหานครศรีอยุธยาเป็นหลายครั้ง ให้เคืองได้เบื่องบาททงกษมาศ ขอพระองค์จึงพระมหากา รุณยกภาพ บดนี้ข้าพระบาทจะขอเอาพระราชกฤษฎาเดชานุภาพอภินิหารบารมีปกเกล้า คุดหนึ่ง ปริมณฑลร่มมหาโพธิ์ ถ้าพระองค์จะเสด็จยกพยุหโยธาทัพไปแห่งใด จะขออาสาโดยเสด็จงานพระราชสงครามกว่าจะสิ้นกำลังข้าพระองค์ ให้นั้นทะพะยะกับแสนหนังสือ แสนหลวง จำทูลพระราชสาส์นเจริญเครื่องมงคลราชบรรณาการ ลงมาจำเจริญทางพระราชไมตรี

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทรงฟัง ทรงพระโสมนัส จึงมีพระราชปฏิสันถารปราศรัยแก่ทูตานุทูต 3 นัดแล้ว คำรัสสั่งให้พระราชทานเสื้อผ้าเงินตราแก่ทูตานุทูต โดยฐานานุกรมแล้ว แต่งตอบพระราชสาส์นส่งทูตานุทูตกลับไป... ¹⁵⁷

¹⁵⁶องค์การค้ำของคุรุสภา (2512) “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ประชุมพงศาวดารภาคที่ 64 เล่ม 38” : 256, 262-268

¹⁵⁷องค์การค้ำของคุรุสภา (2512) “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ประชุมพงศาวดารภาคที่ 64 เล่ม 38 ” : 259-260

เมื่อวิเคราะห์พระราชสาส์นของพระเจ้าเชียงใหม่ถึงการเข้ามาเจริญพระราชไมตรีขอขึ้นเป็นเมืองประเทศราช พร้อมถวายเครื่องราชบรรณาการนั้น ทำให้เห็นถึงว่าจากเหตุการณ์การศึกสงครามระหว่างหงสาวดี กับอยุธยาที่เกิดขึ้นหลังจากสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงประกาศอิสรภาพเมื่อพ.ศ. 2127 จนกระทั่งถึงสงครามยุทธหัตถีเมื่อพ.ศ. 2135 นั้นแสนยานุภาพกองทัพและพระราชอำนาจของพระเจ้าเชียงใหม่ได้ถูกพระราชอำนาจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชปราบปรามลงได้ และพระราชอำนาจของพระเจ้าหงสาวดีนั้นทบเร่งได้หมดจากเมืองเชียงใหม่ไปแล้ว แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า พระเจ้าเชียงใหม่ได้ให้ความจงรักภักดีอย่างแท้จริงต่อกษัตริย์อยุธยา และการที่เข้ามาสวามิภักดิ์ในครั้งนี้ ก็เพียงเพราะพระเจ้าเชียงใหม่ต้องการป้องกันรักษาเมืองเชียงใหม่ให้พ้นจากการส่งกองทัพหรือการนำทัพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเข้ามาตีเอา ซึ่งสามารถทำให้เมืองเชียงใหม่เกิดความเสียหายและสูญเสียมากกว่าการยอมเข้าสวามิภักดิ์ และพระเจ้าเชียงใหม่ยังสามารถผูกสัมพันธ์ภาพเป็นเมืองคู่มิตรกับอยุธยา เพื่อใช้พระราชอำนาจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเข้ามาช่วยในการทำการศึกสงครามเมื่อถูกรุกรานจากพระเจ้าหงสาวดี หรือกษัตริย์หรือเจ้าเมืองอื่นๆ ที่มีแสนยานุภาพมากกว่า และความคิดของพระเจ้าเชียงใหม่ดังกล่าวนี้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้รู้เช่นกัน ในทันทีที่สบโอกาสสมเด็จพระนเรศวรจึงได้ส่งพระรามเดโชให้ไปช่วยราชการพระเจ้าเชียงใหม่ เพื่อเป็นพระเนตรพระกรรมแก่กษัตริย์อยุธยา

พระรามเดโชไปช่วยราชการพระเจ้าเชียงใหม่ พ.ศ. 2135

ในช่วงเวลาไม่นานนักที่หลังจากพระเจ้าเชียงใหม่ได้ส่งทูตและเครื่องราชบรรณาการมายังกรุงศรีอยุธยาและสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้รับการเจริญพระราชไมตรีจากพระเจ้าเชียงใหม่แล้วนั้น กองทัพล้านช้างก็ได้เข้าตีเมืองเชียงแสน พระเจ้าเชียงใหม่ได้มีพระราชสาส์นขอลความช่วยเหลือจากสมเด็จพระนเรศวรมหาราชให้ส่งกำลังทัพของอยุธยามาช่วยเจ้าเมืองเชียงแสนปราบกองทัพล้านช้าง และสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ส่งพระยาราชนันทและพระรามเดโชนำกำลังทัพอยุธยาไปช่วยเจ้าเมืองเชียงแสน แต่เมื่อกองทัพล้านช้างรู้ว่ากองทัพจากอยุธยามาช่วยเมืองเชียงแสนก็เกิดการศึกเปลี่ยนมาเจรจากัน และได้ยกทัพกลับเมืองล้านช้างไป พระยาราชนันทก็เลิกทัพกลับอยุธยา ส่วนพระรามเดโชก็อยู่ช่วยราชการพระเจ้าเชียงใหม่ตามพระรับสั่งของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

เรื่องที่กองทัพล้านช้างเลิกรบกับเจ้าเมืองเชียงแสนเมื่อกองทัพอยุธยาถึงเมืองเชียงแสนโดยเปลี่ยนเป็นการเจรจากัน และการที่สมเด็จพระนเรศวรได้ให้พระรามเดโชอยู่ช่วยราชการพระเจ้าเชียงใหม่ตอนนั้น เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นดังกล่าวนี้แล้วนั้น ย่อมแสดงให้เห็นถึงแสนยานุภาพของกองทัพอยุธยา และพระราชอำนาจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่ได้แผ่ขยายไปถึงอาณาจักรล้านนาและอาณาจักรล้านช้างอย่างรวดเร็ว แต่สมเด็จพระ-

นเรศวรมหาราชก็ยังไม่วางใจในพระเจ้าเชียงใหม่สัก ด้วยเพราะในรัชสมัยของสมเด็จพระมหา-
 ธรรมราชาจนถึงช่วงสงครามยุทธหัตถีนั้น พระเจ้าเชียงใหม่ได้ร่วมกับพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงยก
 ททัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยาตลอดมา ดังนั้นสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงหาวิธีที่ต้องติดตามควบคุม
 พระเจ้าเชียงใหม่ ซึ่งในที่สุดก็ได้ใช้วิธีอนุญาตให้พระรามเดโชอยู่ช่วยราชการพระเจ้าเชียงใหม่แทน
 พระเนตรพระกรรมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั่นเอง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระนเรศวร
 มหาราชมีวิธีการป้องกันพระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาในฐานะผู้ปกครองประเทศราชได้อย่าง
 แยกแยะ

การศึกสงครามที่เมืองละแวก พ.ศ. 2135

จากการที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้เสร็จสิ้นการศึก
 สงครามกับกษัตริย์พม่า และการศึกสงครามขยายพระราชอำนาจออกไปถึงเมืองตะนาวศรี เมือง
 ทวาย เมืองมะริด และเมืองเชียงใหม่แล้วนั้น เปิดโอกาสให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชยกกองทัพ
 ไปยังเมืองละแวกเพื่อไปตีเอาเมืองละแวก ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับเหตุผลของการขยายพระราชอำนาจ
 ของกษัตริย์อยุธยาเท่านั้น แต่มีสาเหตุเพิ่มจากการที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชไม่พอใจใน
 พฤติกรรมของพระยาละแวกทั้งในเรื่องที่ชอบฉวยโอกาสเข้ามาทำศึกสงครามกวาดต้อนผู้คนไป
 ในช่วงที่อยุธยาอ่อนแอ หรือคิดพันการศึกสงครามอื่นๆ อยู่ และรวมถึงการทรยศหักหลังของพระยา
 ละแวกที่เคยเข้ามาขอทำสัตย์สาบานเจริญสัมพันธไมตรีในพ.ศ. 2127

เมื่อกองทัพอยุธยาออกไปตีละแวกในครั้งนี้ จึงได้ตีเอาเมืองรายทาง คือ เมืองมัตบอง เมือง
 โปธิสัตว์ และได้กวาดต้อนเอาทหาร ไพร่พล ช้าง ม้า และอาวุธยุทโธปกรณ์ได้เป็นจำนวนมาก และ
 เมื่อถึงเมืองละแวกแล้วนั้น ได้สั่งให้ตีเอาเมืองละแวกให้ได้ การล้อมเมืองละแวกไว้อยู่เกือบ 2 เดือน
 แต่ไม่สามารถตีเอาเมืองละแวกได้เนื่องจากกองทัพขาดเสบียงอาหาร สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึง
 สั่งให้ถอยทัพกลับกรุงศรีอยุธยา¹⁵⁸

การศึกสงครามปราบพระเจ้าแปรที่เมืองกาญจนบุรี พ.ศ. 2136

พระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงได้ให้พระเจ้าแปรนำกำลังทัพยกไปตรวจด่านทาง และฟังกิจ
 คดีเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆ ทางอยุธยา แต่สั่งห้ามยกกองทัพเข้ามายังเขตดินแดนของกษัตริย์อยุธยา
 แต่พระเจ้าแปรต้องการทำความดีความชอบต่อพระเจ้าหงสาวดี จึงยกกองทัพเข้ามาตั้งอยู่ ณ
 ตำบลสังขะลา เมืองกาญจนบุรี และเจ้าเมืองกาญจนบุรีได้ส่งคนเข้าไปกราบทูลสมเด็จพระนเรศวร
 มหาราช ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้ยกกองทัพออกมาปราบ

¹⁵⁸ องค์การค้ำของคุรุสภา (2512) “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ
 (เจิม) ประชุมพงสาวดารภาคที่ 64 เล่ม 38” : 268-271

พระเจ้าแปรทันที โดยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ใช้แผนการบวชวิธีการแบ่งกองกำลังออกเป็นสามส่วน คือ ให้ทัพพระมหาเทพตั้งชุมนุมอยู่ริมทางทัพพระเจ้าแปรยกมา ถ้าทัพของข้าศึกแตกถอยไปให้ยกออกโจมตีซ้ำเติมให้แตกฉานยับเยิน ทัพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถทรงให้ตั้งค่ายประชิดค่ายพระเจ้าแปร เมื่อยั่วให้พระเจ้าแปรยกกองกำลังทัพออกจากค่ายมารบได้แล้วนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถก็ทรงแยกทัพออกเป็นลักษณะปีกกาโอบล้อมเข้าตีพระเจ้าแปรและกองกำลังทัพทั้งซ้ายขวาหน้าหลัง จนพระเจ้าแปรด้านทัพไม่ได้รุดหนีไป ก็ได้ออกทัพพระมหาเทพที่ชุมนุมอยู่โจมตีเข้าไปจนถึงพระเจดีย์สามองค์ก็จับได้พม้ามอญและช้างม้าเครื่องศาสตราวุธมาถวายเป็นอันมาก สมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถก็เลิกทัพกลับเข้าพระนคร

การนำกำลังทัพของพระเจ้าแปรและอยุธยาที่ทำการศึกสงครามตามปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า พระเจ้าแปร ถีอพล 500000 ช้าง 200 ม้า 500 ส่วนสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ เหนี่ยวทัพพลนครจรัลเครื่อง 100000 ช้างเครื่อง 800 ม้า 1100¹⁵⁹

ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงกำลังทัพของทั้งสองฝ่ายแล้วนั้น จะเห็นได้ว่า การชนะการศึกสงครามในครั้งนี้ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่มีกองกำลังทหาร ไพร่พลน้อยกว่า แต่ได้ทำการฟื้นฟูในด้านยุทธวิธี และยุทธศาสตร์จนเกิดความชำนาญชำนาญ และความเข้มแข็งมากกว่า จึงสามารถโจมตีกองกำลังข้าศึกที่มีมากกว่าให้เกิดความเสียหาย ระส่ำระสาย จนเกิดการแตกพ่ายหนีตายไปได้บ้าง และถูกยึดอาวุธยุทธโศปกรณ์ ช้างม้า ทหารไพร่พลก็ได้รับการกวาดต้อนกลับมาเป็นเชลยจำนวนมาก

การศึกสงครามที่เมืองละแวกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2136

ในการยกกองกำลังทัพมาทำการศึกสงครามตีเมืองละแวกในครั้งนี้นั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถทรงยกทัพหลวงมา และได้ทรงเกณฑ์ทัพเมืองต่างๆ จากเมืองเอก เมืองโท เมืองตรี เมืองจัตวา และกองอาสาจาม โดยได้ทรงแบ่งหน้าที่การรับผิดชอบต่างๆ ดังนี้

....พลนครจรัลเครื่อง 100000 ช้างเครื่อง 800 ม้า 1500 กำหนดเดือนไว้จะยกไปกรุงกัมพูชาธิบดี ให้เกณฑ์ทัพเมืองนครราชสีมา 1000 ยกตีลงมาทางตะพานแสง ไปเอาเมืองเสียมเรียบ ตีฟากตะวันออกตั้งตะโพงสวย และให้เกณฑ์ทัพเรือเมืองปากใต้ 250 ลำ ให้พระยาเพชรบุรีเป็นแม่ทัพ

¹⁵⁹องค์การค้ำของคุรุสภา (2512) “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ประชุมพงศาวดารภาคที่ 64 เล่ม 38” : 272-275

เกณฑ์เรือลำเลียงเมืองนคร เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมืองไชยา 200 ลำ บรรทุกข้าวลำเลียงให้ได้ 2000 เกวียน ทั้งทัพเรือและทัพลำเลียงเป็นคน 20000 สรรพไปด้วยเครื่องศาสตราวุธ ปืนใหญ่น้อย กระสุนดินประสิว ให้ไปตีเอาเมืองป่าสักทัพหนึ่ง ให้กองทัพอาสาจามและกองทัพเมืองจันทบูร คุม เรือรบ 150 ลำ พลรบพลแจว 10000 สรรพไปด้วยเครื่องศาสตราวุธ ปืนใหญ่น้อยกระสุนดินประสิว ให้พระยาราชวังสันเป็นแม่ทัพ ติไปทางปากน้ำพุทโธมาศ...¹⁶⁰

นอกจากนี้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ให้เตรียมการเรื่องเสบียงที่ต้องมีไว้ส่งเลี้ยงกองทัพไม่ให้ขาดโดยได้ทรงโปรดให้พระยานครนายก พระยาปราจีน และพระยาวิเศษเมืองฉะเชิงเทรา คุม ทหาร ไพร่พล และชาวบ้านมาปลูกไว้ก่อนเมื่อปีที่ผ่านมา ซึ่งการยกทัพมาครั้งนี้ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้สั่งให้พระสระบุรีคุมพล 1000 อยู่รักษาฉางข้าว ที่พระยานครนายก พระยาปราจีน และพระยาวิเศษเมืองฉะเชิงเทรา คุม ทหาร ไพร่พล และชาวบ้านเก็บเกี่ยวเข้าไปยังฉางไว้แล้ว และสั่งให้พระราชมนูเป็นแม่กองหน้าคุมพล 25000 ไปตีเอาเมืองมัตบองและเมืองโพธิสัต พระราชมนูตีเอาเมืองมัตบองได้ก่อน จับตัวพระยามโนไมตรีมาถวาย และรับสั่งพระยานครนายกให้คุมพล 3000 อยู่รักษาเมืองมัตบอง เกลี่ยกลุ่มเขมรเกี่ยวข้าวเก็บเข้าในท้องนาใส่ยังฉางไว้ให้มาก และพระราชมนูเดินทัพต่อไปตีเอาเมืองโพธิสัตได้ จึงได้นำเอาช้างม้าเครื่องศาสตราวุธ และเขมรเฉลยทั้งปวงทูลถวายเมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จถึง และได้มีพระราชโองการให้พระยาปราจีนกับพล 3000 ตั้งอยู่เก็บรวบรวมเสบียงอาหาร

ทัพพระราชมนูที่เป็นกองหน้าได้รับเดินทัพต่อมายังเมืองบริบูรณ์ ซึ่งพระศรีสุพรรณธรรมาธิราชคุมพลเป็นแม่ทัพอยู่ เมื่อเห็นกองทัพอยุธยาและสมเด็จพระนเรศวรมหาราชยังทัพอยู่หน้าเมือง ก็ให้ทหารรักษาเชิงเทินเป็นมั่นคง สมเด็จพระนเรศวรจึงรับสั่งให้นายทัพนายกองเข้าล้อมเมืองรบหักเอาให้ได้ในเวลานี้ พระศรีสุพรรณธรรมาธิราชเห็นด้านศึกไว้ไม่ไหว ก็แหกออกจากค่ายไปแจ้งแก่พระยาละแวก

และเมื่อตีเอาเมืองบริบูรณ์ได้แล้วนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้สั่งให้พระวิเศษเมืองฉะเชิงเทราคุมพล 3000 ตั้งอยู่ ณ เมืองบริบูรณ์ ปลูกยังฉาง รวบรวมเสบียงอาหารไว้เสร็จ

อีก 2 คันท่อมากองหน้าพระราชมนู และทัพหลวงก็ตั้งค่ายล้อมประชิดเมืองละแวก ส่วนกองทัพหัวเมืองที่ได้ปฏิบัติการรบตามคำสั่งของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อตีเอาเมืองต่างๆ ได้แล้ว ก็ยกทัพเข้ามาพร้อมกับทัพหลวง และกราบทูลซึ่งได้รับราชการ และได้สำเภาเงิน และสลูบฝรั่ง เครื่องศาสตราวุธปืนใหญ่น้อย เมื่อเสร็จสิ้นแล้วสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงทรงดำริการที่

¹⁶⁰องค์การค้ำของคฤสกา (2512) “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ประชุมพงสาวดารภาคที่ 64 เล่ม 38” : 279

จะหักค่ายเมือง โดยใช้ยุทธวิธีปรกฏหลักฐานว่า

...ให้เร่งเดินค่ายประชิดเข้าไปให้ใกล้ ห่างเมืองแต่เส้นหนึ่ง 30 วา ให้ตั้งป้อมพุนดินทั้งสี่มุม มุมละ 2 ด้าน เอาปืนใหญ่ทัพเรือขึ้นยิงกวาดตามเชิงเทิน บรรดาประตูเมืองนั้นก็ให้ตั้งป้อมเอาปืนใหญ่ขึ้นยิงด้วย หน้าที่ผู้ใดทหารบางอยู่นั้น ให้กองทัพ เรือ กองทัพเมืองนครราชสีมา ยกมาบรรจบเร่งทำการให้แล้วพร้อมแต่ใน 3 วัน ถ้าผู้ใดมิแล้วตามกำหนด จะตัดศีรษะเสีย....¹⁶¹

เมื่อตั้งการเสร็จแล้ว สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้แต่งตั้งหมายมีใจความโดยรวมให้พระยาละแวกออกมาราบถวายเป็นคัมพระบาทยุคลเสีย หรือไม่ก็ให้ยกพลออกมารบกัน ถ้าไม่ออกมาใน 3 วันจะให้ทหารเข้าพลิกแผ่นดินเสียแต่ในพริบตาเดียว และได้ให้พระยาเสนาธิบดีเจ้าเมืองบริบูรณ์ กับพระยาเขมรที่ทัพเรือจับได้มานั้นถือเข้าไป พระยาละแวกเมื่อได้รับหนังสือแล้ว ก็ยิ่งตกใจ เดินเลียบบพระนครทอดพระเนตรเห็นกองทัพอยุธยา ก็ได้สั่งให้จุดปืนใหญ่น้อยยิงระดมออกไป ต้องพลอยุธยาล้มตายเป็นอันมาก ฝ่ายแม่ทัพนายกองอยุธยา ก็หาทางป้องกัน ขุดดินถมขึ้นบังตัว แล้วเร่งให้ถมมูลดินเป็นป้อมขึ้นสูงกว่าค่ายเมือง เอาปืนใหญ่ขึ้นจังก้า

เมื่อได้ฤกษ์หักเอาเมืองแล้ว สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระไชยानุภาพเป็นคชาธารและสมเด็จพระเอกาทศรถทรงพระยาปราบไตรจักรเป็นคชาธาร โดยนำหน้าทัพอยุธยาเข้าตีเมืองละแวก แดกพ่ายจับได้ทั้งพระยาละแวกและพระศรีสุพรรณธรรมาธิราช เมื่อเสร็จการศึกกับเมืองละแวกแล้วนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ กับเหล่าแม่ทัพ นายกองทั้งหลายก็ได้เลิกทัพกลับมายังกรุงศรีอยุธยา พร้อมทั้งกวาดต้อนพาเอาเชลย ช้าง ม้า สาตราวุธ และเสบียงกลับมาด้วย เหล่าบุตรภรรยาญาติวงศ์พระยาละแวก และครัวพระยาเขมรมีชื่อนั้นก็ให้จัดแจงตั้งบ้านเรือนแล้ว พระราชทานเครื่องอัญมณีทั้งปวงโดยควร ส่วนเหล่านายทัพ นายกองที่พบทัพเรือรับพระราชทานบำเหน็จรางวัลด้วยความชอบ¹⁶²

การนำกองทัพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชไปตีเอาเมืองละแวกในครั้งนี้นั้น นอกจากการที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเตรียมการก่อนการออกไปทำการศึกสงครามแล้ว ในระหว่างการจะเข้าทำการศึกสงครามนั้น ได้มีการวางแผนและบัญชาการรบในเหตุการณ์เบื้องต้นได้จนประสบผลสำเร็จบรรลุตามเป้าประสงค์ทุกประการ และการศึกสงครามในครั้งนี้อย่างนี้ไม่เพียงแต่เป็นการปราบปราม และป้องกันพระราชอำนาจกษัตริย์อยุธยาเท่านั้น ยังเป็นการขยายพระราช

¹⁶¹ องค์การค้ำของคुरुสภา (2512) “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ประชุมพงสาวดารภาคที่ 64 เล่ม 38” : 292

¹⁶² องค์การค้ำของคुरुสภา (2512) “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ประชุมพงสาวดารภาคที่ 64 เล่ม 38” : 272-301

อำนาจของกษัตริย์อยู่ชยาออกไปอีกด้วย และนอกเหนือจากนี้ยังได้เฉลย ช่าง ม้า พาหนะ อาวุธ ยุทโธปกรณ์ และเสบียงกลับมาเพิ่มพูนเป็นกองกำลังได้เป็นอย่างมาก อีกทั้งได้แสดงถึงความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชที่มีพระราชอำนาจเหนือราชาทั้งปวงแล้วนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชยังทรงมีพระจริยธรรม คุณธรรมดำเนินตามแบบแผนจารีตประเพณีที่เคยมีมา โดยมีพระกรุณาแก่เหล่าแม่ทัพ นายกอง และเฉลย

เหตุการณ์ที่กล่าวมาในข้างต้นนั้นได้มีกล่าวอยู่ในเอกสารประวัติศาสตร์ต่างชาติร่วมสมัยถึงการทำสงครามและการได้รับชัยชนะของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเช่นกัน แต่เรื่องการมีพิธีปลุกกรรมพระยาละแวกนั้นเห็นมีแต่ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับเท่านั้น การบันทึกที่มีกล่าวอยู่ในเอกสารประวัติศาสตร์ต่างชาติร่วมสมัยนั้น กล่าวถึงพระยาละแวก (พระนักสัตถัม กษัตริย์กรุงกัมพูชา) ขอให้นายทหารชาวสเปนชื่อเดียโก เบโลโซ (Captain Diego Belosso) ที่ได้รับการแต่งตั้งจากพระองค์ให้เป็นราชทูตของกรุงกัมพูชา ช่วยขอกำลังกองหนุนทัพจากกษัตริย์สเปน เพื่อเข้ามาช่วยรบกับกองทัพอยุธยา และในวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2138 (ปีค.ศ.1595) นายเดียโก เบโลโซ ในขณะที่พำนักอยู่ในกรุงมะนิลา ได้ยื่นฎีกา ถึงนายหลุยส์ เปเรซ คัสมาริญัส ผู้ว่าราชการของสเปนในกรุงมะนิลา เพื่อขอให้ส่งกองกำลังทัพเรือเข้ามาช่วยเหลือกรุงกัมพูชาในการต้านทัพ และทำสงครามกับอยุธยา พร้อมกันนั้นนายเดียโก เบโลโซ ก็ได้เขียนรายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับสภาพภูมิประเทศ กองกำลัง อาวุธ ผู้นำทัพ ช่วงเวลาที่เหมาะสมในการส่งกองกำลังเข้ามาช่วย ฯลฯ แต่การดำเนินการในเรื่องนี้ใช้ระยะเวลาช้านาน และในขณะนั้นสมเด็จพระนเรศวรมหาราชก็ได้ทรงเข้ามาตีเอาเมืองละแวกได้เป็นระยะๆ และได้ส่งพระราชสาส์นไปเจริญพระราชสัมพันธไมตรีกับสเปน จึงเป็นที่ยุติในรัชสมัยนั้นและต่อๆ มา...¹⁶³

เกี่ยวกับเรื่องการขยายพระราชอำนาจไปยังเมืองละแวกนั้น ในพงศาวดารเขมรฉบับต่างๆ ก็ได้บันทึกไว้เช่นเดียวกันว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ตีเอาเมืองละแวกได้เป็นประเทศราชตั้งแต่ปีมะเส็ง (พ.ศ. 2138) และกวาดต้อนเอาผู้คน และนำเอาพระศรีสุพรรณกลับไปเป็นตัวประกันไว้ที่อยุธยา ซึ่งถึงแม้ไทยจะตีละแวกได้ แต่ไม่มีกำลังอำนาจพอที่จะสถาปนาการปกครองละแวกในฐานะเมืองประเทศราชได้ เมืองละแวกจึงปกครองกันเองอย่างเป็นอิสระ แต่มีการแก่งแย่งชิงอำนาจก่อการกบฏภายในและภายนอกราชสำนัก ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ก็ตกอยู่ในสภาพแย่งชิงการปกครองซึ่งกันและกันด้วย จึงมีสภาพฉาจลกันอยู่มาจนในปีฉลู (พ.ศ. 2144) พระอัครมเหสีของนักพระสัทธาที่หนีไปประทับอยู่ที่ลาวเมื่อครั้งที่พระนเรศวรมหาราชตีละแวกได้นั้น จึงได้ส่ง

¹⁶³สมาคมนประวัติศาสตร์ จันทรฉาย อธิคม แปล (2532) “กรุงศรีอยุธยาในเอกสารหลักฐานสเปน” : 38-58

ทูตไปขอสมเด็จพระนเรศวรให้ทรงประทานส่งพระศรีสุพรรณธรรมาธิราชกลับมาปกครองละแวก และสมเด็จพระนเรศวรก็ได้ทรงโปรดส่งกองทัพนำพระศรีสุพรรณกลับมาปกครองละแวก ซึ่งในพงศาวดารเขมรฉบับต่างๆ ก็ได้กล่าวตรงกันว่าปีฉลู เป็นปีที่เสียเมืองพระนครให้แก่ไทย เนื่องจากเมื่อพระศรีสุพรรณ ได้ขึ้นครองราชย์ปกครองละแวกแล้ว พระองค์ทรงยอมขึ้นเป็นประเทศราชแก่กรุงศรีอยุธยาเอง¹⁶⁴

การยกทัพเข้าไปตีเอาเมืองละแวกเมื่อ พ.ศ. 2138 ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ เพื่อขยายพระราชอำนาจเข้าไปควบคุมพระราชอำนาจของพระยาละแวก และเพื่อเป็นการปราบปรามพระยาละแวกไม่ให้ยกกองทัพหรือส่งคนเข้ามารุกรานอาณาจักรอยุธยาได้อีกนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงประสบความสำเร็จจากการนำประสบการณ์ที่ทรงได้รับจากการมาตีเมืองละแวกเมื่อ พ.ศ. 2135 มาวางแผนการเตรียมกองทัพกลับมาตีละแวกทั้งในเรื่องการฟื้นฟูกำลังคน และการเตรียมการด้านกองทัพ คือการเตรียมเสบียง การจัดขบวนทัพ และวิธีการรบ จึงนับได้ว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถยังทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูกำลังคนและด้านกาทหารอย่างต่อเนื่องได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การปราบกบฏเมืองตะนาวศรี พ.ศ. 2138

กรมการเมืองกุยบุรีได้กราบทูลมาว่า พระยาศรีไสยณรงค์เจ้าเมืองปกครองเมืองตะนาวศรีไว้ขึ้นเป็นกบฏ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงทรงโปรดให้มีตราแต่งตั้งข้าหลวงออกไปหา พระยาตะนาวศรีก็ไม่มา จึงให้สมเด็จพระเอกาทศรถยกทัพออกไปปราบ จับได้พระยาตะนาวศรีแล้ว สมเด็จพระนเรศวรทรงมีพระราชโองการให้ตระเวนแล้วตัดศีรษะเสียบประจานไว้ที่เมืองตะนาวศรี

เจ้าเมืองเมาะลำเลิงขอทัพช่วยปราบพระยาลาวเจ้าเมืองเมาะตะมะ พ.ศ. 2139

พระยากาญจนบุรีมีหนังสือส่งตัวสมิงอุปกองซึ่งถือหนังสือของเจ้าเมืองเมาะลำเลิง เข้ามายังพระนคร มีหนังสือใจความทูลว่า พระยาลาวจะยกมาตีเมือง ขอพระราชกรุณาจากสมเด็จพระนเรศวรมหาราชพระราชทานกองกำลังยกทัพลงไปช่วย จึงได้ทรงพระราชทานส่งกองทัพไป พระยาลาวเจ้าเมืองเมาะตะมะทราบเรื่องก็เลิกทัพออกจากเมืองเมาะลำเลิงไป

ในขณะที่กองทัพอยุธยาได้ตั้งทัพอยู่ที่เมืองเมาะลำเลิงนั้น เจ้าเมืองเมาะลำเลิงได้ถึงพิราลัย พระราชบุตรสองพระองค์แย่งราชสมบัติกัน องค์น้องสู้ไม่ได้ ขึ้นมาขอเข้าพึ่งพระบรมโพธิสมภาร สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถรับเลี้ยงไว้ตามฐานะศักดิ์

¹⁶⁴ รุ่งแสงการพิมพ์ (2539) “ความขอกย้อนของประวัติศาสตร์: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย” : 30

พระยาละแวกเข้าสวามิภักดิ์เจริญพระราชไมตรี

พระสุธรรมราชา พระราชบุตรพระยาละแวกที่ได้หลบหนีไปอยู่เมืองล้านช้างในช่วงที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถเข้าตีเมืองละแวกนั้น เมื่อรู้ว่ากองทัพอยุธยาได้เลิกทัพกลับไปแล้ว และสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมิได้ทรงแต่งตั้งผู้ใดให้เป็นผู้ปกครองเมืองละแวก ดังนั้นเมื่อพระสุธรรมราชาราชบุตรของพระยาละแวกได้กลับมายังเมืองกัมพูชาบดีเหล่าขุนนางเสนาอำมาตย์ทั้งหลาย ก็ได้ทำพิธีราชาภิเษกพระสุธรรมราชานั้นขึ้นเป็นกษัตริย์ครองเมืองละแวกแทนพระราชบิดา และเมื่อพระสุธรรมราชาได้ทรงครองเมืองละแวกแล้วนั้น ก็ได้ทรงส่งดอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการพร้อมพระราชสาส์นและแต่งทูตานุทูตขึ้นไปยังกรุงศรีอยุธยา เพื่อถวายต่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชขอเจริญพระราชไมตรีเป็นเมืองประเทศราชต่อกษัตริย์อยุธยา

เจ้าเมืองมอญ พม่าต่างๆ เข้าสวามิภักดิ์เจริญพระราชไมตรี พ.ศ. 2139

เจ้าเมืองเมาะตะมะ เจ้าเมืองละเจ็ง เจ้าเมืองขลิก เจ้าเมืองบัวเพื่อน เจ้าเมืองพลิม และเจ้าเมืองตองอู เมื่อรู้ว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจะยกทัพหลวงไปตีเอาเมืองหงสาวดี ต่างก็เกรงในพระเดชเดชาานุภาพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กลัวว่าจะตีเอาเมืองมอญเป็นรายทางไปด้วยนั้น จึงแต่งพม่า มอญให้ถือหนังสือและเครื่องราชบรรณาการเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา โดยสี่เมืองคือ เจ้าเมืองเมาะตะมะ เจ้าเมืองบัวเพื่อน เจ้าเมืองพลิม และเจ้าเมืองขลิก ขอเข้าเป็นข้าฉันทสมมารุงศรีอยุธยา

ส่วนอีกสองเมือง คือ เจ้าเมืองละเจ็ง และเจ้าเมืองตองอู ขอยกพลมาคว่ำทัพ โดยเสด็จงานพระราชสงครามด้วย¹⁶⁵

การศึกสงครามปราบเมืองมอญ พม่าต่างๆ พ.ศ. 2140 – พ.ศ. 2142

หลังจากที่เจ้าเมืองเมาะตะมะ เจ้าเมืองละเจ็ง เจ้าเมืองขลิก เจ้าเมืองบัวเพื่อน เจ้าเมืองพลิม และเจ้าเมืองตองอู เข้าถวายราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการเพื่อเข้าสวามิภักดิ์ต่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชอยู่ได้ไม่นาน เจ้าเมืองตองอูคิดแข็งเมืองจึงได้ชักชวนและขู่ว่าจะทูลพระเจ้าหงสาวดีนั้นทูลเรง ถ้าเจ้าเมืองเมาะตะมะ เจ้าเมืองละเจ็ง เจ้าเมืองขลิก เจ้าเมืองบัวเพื่อน เจ้าเมืองพลิม และเจ้าเมืองเมาะลำเลิง ไม่แข็งเมืองด้วยกัน ซึ่งทำให้เจ้าเมืองทั้ง 6 นั้นเกิดความกลัวว่า ถ้าพระเจ้าหงสาวดีทราบเรื่องที่พวกตนยอมเข้าไปสวามิภักดิ์ต่อกษัตริย์อยุธยา คงต้องส่งกำลังทัพลงมาตีเอาเมือง และถ้าจะรอให้ทัพอยุธยาเข้ามาช่วยคงไม่ทันการ จึงยอมทำตามที่เจ้าเมืองตองอูออกกลอุบายมาว่าให้ตั้ง

¹⁶⁵ องค์การคำคุณฐกา (2504) “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่ม 1 ฉบับพระจักรพรรดิพงษ์ (จาต)” : 312

กองกำลังซุ่มเป็นกองโจร โดยในทุกครั้งที่มีโอกาสให้โจมตีทัพอยุธยาที่เข้ามาเก็บเกี่ยวข้าวในนาที่ปลูกอยู่เมืองเมะลาลิง

เจ้าพระยาจักรีจึงส่งให้ผู้ถือหนังสือเข้ากราบทูลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จึงคาดโทษพระยาจักรีว่าถ้าตีเมืองเมะตะมะ ได้ก็ให้ตีเอา แต่ถ้าตีเอาไม่ได้ก็ให้รักษาเมืองเมะลาลิงไว้ให้มั่น และพระองค์จะยกทัพหลวงลงมาปราบมอญ พม่าให้สิ้น เจ้าพระยาจักรีจึงเร่งให้เก็บเกี่ยวข้าวและจัดกองกำลังคอยด้านการซุ่มโจมตีของพวกมอญพม่าไว้ได้

ในขณะที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงยกทัพหลวงลงมาทางเจดีย์สามองค์นั้น พระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงทรงทราบและกำลังมีพระประชวรอยู่ จึงตรัสให้พระยาตองอูผู้เป็นราชนัดดาขึ้นมาเฝ้าเพื่อให้ช่วยราชการรักษาบ้านเมืองไว้ให้

พระเจ้าตองอูคิดการแย่งชิงพระราชอำนาจครอบอาณาจักรพม่าจึงมีความคิดกบฏทรยศต่อพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงอยู่แล้วนั้น ก็ได้ใช้โอกาสนี้ทำให้พระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงไว้ว่างใจ และใช้กลอุบายลวงเหล่าเจ้าเมืองมอญ พม่าทั้งปวงให้ด้านการศึกสงครามกับอยุธยา

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้นำทัพหลวง ทัพเจ้าเมืองกาญจนบุรี ทัพพระยาจักรี และทัพพระยาหัวเมืองต่างๆ ข้ามไปตีเอาเมืองเมะตะมะได้ และข้ามแม่น้ำสะโตง เพื่อจะเข้าไปตีเอากรุงหงสาวดี เมื่อพระเจ้าตองอูพอรู้อว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้ยกทัพข้ามแม่น้ำสะโตงมาจะถึงกรุงหงสาวดีแล้วนั้น ก็สั่งให้เทครัวอพยพและเผาเหย้าเรือนทั้งปวง แล้วพาพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงกลับไปเมืองตองอู

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถมาถึงเมืองหงสาวดี และรู้เรื่องพระยาตองอูเข้าก็โกรธและสั่งให้ยกทัพตามไปตีเมืองตองอู แต่ในระหว่างทางนั้นพระยาตองอูได้แต่งหนังสือพร้อมพระธำมรงค์ของพระเจ้าหงสาวดีให้ผู้ถือมาให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นกลอุบายลวงว่ายังสาวมิกค์ครองพระราชไมตรีต่อกษัตริย์อยุธยาอยู่ และจับเอาพระเจ้าหงสาวดีไว้ให้ได้แล้ว แต่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถไม่ทรงเชื่อ จึงนำกองทัพยกไปจนถึงเมืองตองอู และได้เข้าล้อมเมืองไว้อยู่สองเดือน แต่ขาดเสบียงอาหารทำให้ไพร่พลทั้งปวงอดอาหารตาย จึงยกทัพกลับคืนอยุธยา¹⁶⁶

การระงับข้อพิพาทพระรามเดโชกับพระเจ้าเชียงใหม่ พ.ศ. 2143

ในระหว่างทางที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถเดินทัพจากเมืองตองอูเพื่อที่จะกลับไปยังกรุงศรีอยุธยา นั้น พระเจ้าเชียงใหม่ได้ส่งพระราชสาส์นมากราบทูลเรื่อง

¹⁶⁶สำนักพิมพ์คลังวิทยา (2515) “คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” : 469

พระรามเดโช กับท้าวพญาเมืองใหญ่น้อยทั้งปวงอันขึ้นแก่พระเจ้าเชียงใหม่ ชวนกันคิดร้ายและรบกับพระเจ้าเชียงใหม่ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงให้สมเด็จพระเอกาทศรถไปประณามข้อพิพาท

สมเด็จพระเอกาทศรถยกทัพหลวงไปแรมทัพอยู่ในตำบลท่าหวด 15 วัน จึงมีพระราชโองการแต่งตั้งข้าหลวงให้ถือพระราชโองการไปยังพระรามเดโช และท้าวพญาเมืองใหญ่น้อยทั้งปวงทุกเมือง ให้ข้าหลวงที่ได้ทรงแต่งตั้งนั้นเข้าไปประจำการทุกเมืองดังในพระราชโองการแล้ว จึงไปตั้งทัพอยู่ที่เมืองเถิน และพระรามเดโชกับท้าวพญาเมืองใหญ่น้อยทั้งปวงนั้นก็ได้อวยดอกไม้เงินดอกไม้ทองแด่เครื่องราชบรรณาการ สมเด็จพระเอกาทศรถจึงให้แต่งราชสาส์นไปบอกความต่อพระเจ้าเชียงใหม่ แต่เหตุการณ์ยังไม่เสร็จสิ้นด้วยพระเจ้าเชียงใหม่ยังไม่วางใจและไม่มาเข้าเฝ้า สมเด็จพระเอกาทศรถจึงยกทัพหลวงเสด็จไปยังเมืองลำพูนมีพระราชโองการให้พระเจ้าเชียงใหม่ พระรามเดโช และท้าวพญาเมืองใหญ่น้อยทั้งปวงเข้าเฝ้าและให้อวยยศตั้งปริญญาน้ำพิพัฒน์ยศ เมื่อทรงระงับพระเจ้าเชียงใหม่ พระรามเดโช และท้าวพญาเมืองใหญ่น้อยทั้งปวงได้รับคาบแล้ว สมเด็จพระเอกาทศรถก็ยกทัพหลวงกลับกรุงศรีอยุธยา¹⁶⁷

หัวเมืองมอญ เมืองแสนหวี เมืองหาง และเมืองนายข้าสวามีภักดี พ.ศ. 2143

หัวเมืองมอญในมณฑลราชธานี ได้เมืองหงสาวดีทั้งสิ้น ที่ยังไม่ได้เคยเป็นเมืองขึ้นของกษัตริย์อยุธยามาก่อน ก็พากันมาอ่อนน้อมต่อพระยาทะเลาะขอเป็นขอบขันฑสีมา และเมืองไทยใหญ่ ทั้งปวงตามลุ่มแม่น้ำสาละวิน เมืองแสนหวี เมืองหาง และเมืองนายก็ขอพึ่งบรมโพธิสมภารอยู่ ภายใต้พระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยา¹⁶⁸

การระงับการวิวาทที่เมืองละแวก พ.ศ. 2144

เมื่อพระสุธรรมราชาพระยาละแวกได้ถึงแก่พิราลัย เมืองละแวกหาผู้ปกครองมิได้ จึงส่งสาส์นมาทูลทวายเป็นขอพระราชทานพระศรีสุพรรณธรรมาธิราชกลับไปครองราชย์เมืองละแวก แต่ในปีถัดมาพระศรีสุพรรณธรรมาธิราชได้ทูลขอกำลังทัพอยุธยาช่วยปราบกบฏในเมืองละแวก สมเด็จพระนเรศวรได้ทรงพระราชทานกำลังทัพให้ไปช่วยพระศรีสุพรรณธรรมาธิราช และเมื่อกองทัพอยุธยาช่วยปราบกบฏในเมืองละแวกเสร็จสิ้นแล้วก็เลิกทัพกลับคืนอยุธยา

การยกทัพไปเมืองอังวะ พ.ศ. 2147

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้บำรุงกองกำลังทหาร ไพร่พล ช้าง ม้า และกองอาสาต่างๆ เพื่อเตรียมยกทัพไปตีเมืองตองอู เพราะรู้มาเสียก่อนว่าเจ้าเมืองอังวะได้

¹⁶⁷ กรมศิลปากร (2534) “พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1” : 173-174

¹⁶⁸ จรรยา ประชิตโรมรัน (2551) “การสงครามในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ” จุฬาลงกรณ์ : 255

ยกทัพมาตีเอาเมืองนายได้แล้ว และจะยกทัพไปตีเอาเมืองแสนหวี โดยที่ทั้งสองเมืองนี้เป็นเมืองขึ้นต่อกษัตริย์อยุธยา ดังนั้นจึงจะนำทัพที่เตรียมไปตีเมืองดองอู่นั้นไปตีเอาเมืองอังวะเพื่อเป็นการปราบปรามการขยายพระราชอำนาจเข้ามาตีเอาเมืองขึ้นของกษัตริย์อยุธยา โดยที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้เดินทัพไปทางตำบลป่าโมกโดยทางชลมารค ตั้งทัพชัยตำบลพระหล่อก่อนที่เดินทัพไปถึงเมืองห้างหลวง(หาง) ตำบลทุ่งคอนแก้ว¹⁶⁹ ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ได้รับการบันทึกเป็นหน้าสุดท้ายในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ โดยได้กล่าวถึงวัน เวลา และสถานที่ที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้เดินทัพออกจากกรุงศรีอยุธยา และเดินทัพถึงที่ใด แต่ไม่มีการบันทึกถึงการเสด็จสวรรคตของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เนื่องจากการบันทึกได้ขาดตอนลงเพียงตำบลทุ่งคอนแก้ว แต่อย่างไรก็ตามยังมีเอกสารประวัติศาสตร์ร่วมสมัยอีกหลายฉบับที่ได้มีการบันทึกถึงลักษณะการเดินทางและการเสด็จสวรรคตระหว่างการพักทัพในการนำทัพไปเมืองอังวะครั้งนี้ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

เมื่อถึงเมืองเชียงใหม่พระเจ้าเชียงใหม่และพระราชบุตรทั้งสามได้ร่วมไปในทัพหลวง และที่เมืองเชียงใหม่ทัพหลวงอยุธยาได้แยกเดินทัพไปเมืองอังวะเป็นสองทัพและสองทาง คือ ทัพหลวงโดยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ไปทางเมืองห้างหลวง(หาง) และทัพหลวงโดยสมเด็จพระเอกาทศรถได้ไปทางเมืองฝาง และเมื่อทัพหลวงโดยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชถึงเมืองห้างหลวง(หาง) เมื่อพ.ศ. 2148 และได้ตั้งทัพหลวงอยู่ที่ตำบลทุ่งแก้ว และได้ทรงประชวรหนักจึงส่งข้าหลวงไปกราบทูลสมเด็จพระเอกาทศรถที่เมืองฝาง สมเด็จพระเอกาทศรถได้มาถึงตำบลทุ่งแก้วแล้ว 3 วัน สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงสวรรคต¹⁷⁰

การนำเอาพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาในด้านการเมือง การปกครอง และด้านการทหาร มาใช้ในการป้องกันเอกราช การรักษาพระราชอำนาจ และการขยายพระราชอำนาจในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้รับการบันทึกไว้ในเอกสารหลักฐานไทย และต่างชาติที่เป็นประวัติศาสตร์ร่วมสมัยอยุธยาอยู่หลายฉบับ โดยบันทึกในลักษณะที่ว่าป็นรัชสมัยที่ได้ทำการศึกสงครามเพื่อป้องกัน และการขยายอำนาจในพระราชอำนาจของกษัตริย์ และอาณาจักรอยุธยามากที่สุด จนได้มีเมืองประเทศราชในพระราชอำนาจการปกครองมากที่สุดในรัช

¹⁶⁹สำนักพิมพ์คลังวิทยา (2515) “คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” : 469

¹⁷⁰องค์การคุรุสภา (2504) “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาค)” : 372

สมัยหนึ่ง และตั้งแต่พ.ศ. 2118 จนกระทั่งสวรรคตในขณะที่ทรงเดินทัพเพื่อจะไปตีเอาเมืองอังวะให้ได้ในปี พ.ศ. 2148 ดังการบันทึกที่แสดงให้เห็น ได้ชัดเจนขึ้น ไว้ดังนี้

....เพราะพระเจ้ากรุงเสียนมิได้มีกองทหารออกศึกและกองทัพจะจัดกระจายอยู่ทั่วไป และนับวันพระองค์ก็ทรงแกร่งกล้าด้วยพระบรมเดชานุภาพ และกำลังจะครอบครองอาณาจักรหงสาวดี
....¹⁷¹

....มีหลายประเทศหลายเมืองที่พระองค์ทรงตีและยึดเอาไว้ในพระราชอำนาจ จวบจนถึงเวลาสวรรคต อาทิ กัมพูชา จามปา ล้านช้าง เชียงใหม่ เมืองในแคว้นแคว้นเชียงใหม่ นครลำปาง เมืองลาว และกะเหรี่ยง (Lauwen Krengh-เมืองลาวเวียงกลาง?หรือลู่กลางนคร?)....¹⁷²

เกี่ยวกับเรื่องแคว้นจามป่านี่ที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชตีเอาได้เป็นเมืองประเทศราชของอยุธยา นั้น ไม่มีอยู่ในการบันทึกของพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับใดๆ ของไทยเลย แต่มีอยู่ในพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต พ.ศ. 2182

....คุณหนึ่งสมเด็จพระเจ้ามันธาคราช จาตุรงค์ที่ปจักรพรรดิ อันมีพระราชเดชารากุทธิอาณาจักรแผ่ไปในทวีปใหญ่ทั้งสี่ทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร เป็นนักรบแก้วกั้นเทศ....¹⁷³

เมื่อพระราชกรณียกิจการป้องกันรักษาพระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยา การป้องกันรักษาเอกราชของอาณาจักรอยุธยาที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถทรงปฏิบัติมาตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาจนถึงรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จนมีผลสำเร็จได้ พระราชกรณียกิจการขยายพระราชอำนาจของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถทรงยึดถือเป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญอีกประการหนึ่ง และทรงปฏิบัติต่อเนื่องมาจนถึงพ.ศ. 2148 สิ้นรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โดยทรงปฏิบัติจากการนำผลของความสำเร็จจากการปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาในด้านการเมืองการปกครอง และด้านการทหารของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถมาใช้ดำเนินพระราชกรณียกิจการขยาย

¹⁷¹ สมาคมประวัติศาสตร์ จันทน์ฉาย ภัก่อธิคม แปล (2532) “กรุงศรีอยุธยาในเอกสารหลักฐานสเปน” : 42

¹⁷² สุภวัฑย์ เกษมศรี ม.ร.ว. (2552) “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับเยเรเมียส ฟาน ฟลิต” สุขภาพใจ : 65

¹⁷³ องค์การคำครุสภา (2512) “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม) ประชุมพงสาวดารภาคที่ 64 เล่ม 38” : 334

พระราชอำนาจกษัตริย์อยุธยา และอาณาจักรอยุธยาจนมีผลของความสำเร็จเป็นอันมากดังที่กล่าวมาแล้ว

5. การฟื้นฟูด้านสังคม

สังคมอยุธยาจากที่เคยมีสภาพโครงสร้างอันยิ่งใหญ่ และมีความเจริญมาก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยา นั้น จากการศึกสงครามอันยาวนาน จากการถูกกวาดต้อนของพม่า และพระยาละแวก และจากการสูญหาย การหลบหนีสงคราม จึงทำให้สังคมอยุธยาได้ตกมาอยู่ในสภาวะของความตกต่ำ และความเสื่อมโทรมอย่างแสนสาหัสเมื่อหลังการเสียกรุงศรีอยุธยา และเมื่อเริ่มมีการฟื้นฟูด้านกำลังคนเมื่อ พ.ศ. 2112 อันเป็นจุดเริ่มต้นของการฟื้นฟูด้านสังคม และด้านอื่นๆ นั้น จึงทำให้การฟื้นฟูกลุ่มชนชั้นต่างๆ ในสังคมเริ่มได้รับการจัดระเบียบจากระบบการปกครอง กฎหมาย และการศาล แต่ยังไม่มีการพัฒนาการจากการฟื้นฟูด้านสังคมได้มากนัก เนื่องจากยังมีความจำกัดของการรวบรวมกำลังคน และอาณาจักรอยุธยานั้นเคยมีกำลังคนที่ทำงานเป็นท่อน้ำเลี้ยงทุกภาคส่วนเพราะเป็นสังคมเกษตรกรรม จึงทำให้ความต้องการของกำลังคนเกิดความขาดแคลนมากจนไม่เกิดผลของการฟื้นฟูด้านสังคม ที่ทำให้เห็นได้ จนกระทั่ง พ.ศ. 2114 ภายหลังจากสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้เริ่มฟื้นฟูการเมืองการปกครองที่เมืองพิษณุโลก และหัวเมืองฝ่ายเหนือที่เริ่มควบคุมได้บ้าง การฟื้นฟูด้านสังคมจึงเริ่มถูกจัดระเบียบที่เข้มงวดมากขึ้น และเพิ่มมากขึ้นหลังจากการเตรียมพลเพื่อขึ้นไปช่วยกองทัพพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองทำการศึกสงครามกับพระเจ้าล้านช้าง แต่ก็ยังไม่สามารถเห็นผลของการฟื้นฟูที่เกิดขึ้นได้ และการฟื้นฟูด้านสังคมนั้นก็ยังคงดำเนินอย่างต่อเนื่องไปพร้อมๆ กับการฟื้นฟูด้านกำลังคน และการฟื้นฟูด้านการเมืองการปกครอง

นับจากพ.ศ. 2121 เป็นต้นมานั้น การฟื้นฟูด้านสังคมจึงเริ่มมองเห็นความแตกต่างของผลที่ได้รับจากการฟื้นฟูที่ได้เริ่มมีชัดเจนเพิ่มขึ้น ซึ่งการวัดค่าของผลที่ได้รับมาจากการฟื้นฟูด้านการสังคมนั้น ได้มาจากการจัดกองทัพออกไปทำการศึกสงครามและการตั้งรับการศึกษาของกษัตริย์อยุธยาโยการนำมาเปรียบเทียบกับจำนวนคนที่พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองได้เหลือไว้ให้ในกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2112 มารวมกับจำนวนคนที่รับการศึกษาละแวกพ.ศ. 2121 และการจัดทัพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถออกไปไล่ล่าพระยาจันจันตุแม่ทัพของพระยาละแวกที่ลงเรือหนีออกจากราชาธานีในปีเดียวกัน

การฟื้นฟูด้านสังคมนั้นเป็นการฟื้นฟูทุกภาคส่วนที่ประกอบขึ้นมาเป็นสังคมด้วย เมื่อการฟื้นฟูด้านสังคมที่มีเพิ่มได้มากขึ้นนั้น ย่อมมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องกับการรวบรวมกำลังคน และเมื่อการรวบรวมกำลังคนที่ได้เพิ่มขึ้นมากทุกๆ ปีนั้น กำลังคนที่ได้รวบรวมมาทั้งหมดจึงมีทั้ง

กลุ่มชนดั้งเดิมของกรุงศรีอยุธยา กลุ่มชนชาวเมืองปริมณฑลของอยุธยา อันได้แก่ หัวเมืองชั้นใน หัวเมืองชั้นนอก หัวเมืองฝ่ายเหนือ และหัวเมืองฝ่ายใต้ และเมื่อมารวมกับกลุ่มชนที่มาจากการเทศร้าง การกวาดต้อนมาจากกลุ่มชนชาติต่างๆ กัน และกลุ่มทหารอาสาต่างชาติต่างๆ นั้น จึงทำให้วัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่ของแต่ละกลุ่มชน วัฒนธรรมที่มีการผสมผสานจากกลุ่มชนที่อยู่ร่วมกัน และวัฒนธรรมที่รับเอามาจากต่างชาติต่างๆ วัฒนธรรมของสังคมอยุธยา จึงได้รับการฟื้นฟูรวมไปด้วยกับการดำรงคงอยู่ที่ได้เริ่มถูกจัดระเบียบโดยระบบการปกครองที่เคร่งครัดมีเข้มงวดมากขึ้น

แต่จากการมีกลุ่มคนในสังคมที่มีวัฒนธรรมหลากหลาย มีคติและความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ที่เหมือนกัน แตกต่างกันและผสมผสานกัน ถึงแม้ว่าสังคมที่ได้เริ่มถูกจัดระเบียบโดยระบบการปกครองที่เคร่งครัดเข้มงวดมากขึ้น เพื่อเป็นการควบคุมให้สังคมมีความเข้มแข็ง สงบ ปลอดภัย และง่ายต่อการเกณฑ์ไพร่พลก็ตามนั้น การจัดระบบสังคมแบบศักดินาก็ทำให้การฟื้นฟูด้านการสังคมมีความค่อยเป็นค่อยไปให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถ จึงเป็นการฟื้นฟูในทุกๆ ส่วนที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับการสังคมทั้งหมดให้มีความเข้มแข็ง ยิ่งใหญ่ และมีความเจริญกลับคืนมาให้ได้ดังเดิม หรือให้ได้มากกว่าเดิม

5.1 สังคมอยุธยาพ.ศ. 2114 – 2148 โครงสร้างของสังคมมีลักษณะเป็นแบบกลุ่มสังคมศักดินาดั้งเดิม มีการแบ่งกลุ่มชนชั้นออกเป็นกลุ่มชนชั้นผู้ปกครอง และกลุ่มชนชั้นผู้ถูกปกครอง ซึ่งในช่วงเวลาของการเริ่มต้นเข้ามาปกครองเมืองพิษณุโลกและการเริ่มเข้าควบคุมหัวเมืองฝ่ายเหนือของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้น ยังคงอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลจากสมเด็จพระมหาธรรมราชา เนื่องจากสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีพระชนมายุเพียง 16 พรรษา และยังไม่ได้ทรงมีประสบการณ์ในด้านการเมืองการปกครองมากนัก ดังนั้นในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูที่ได้ทรงงานของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถยังต้องทรงอยู่ภายใต้พระราชอำนาจของสมเด็จพระมหาธรรมราชาพระราชบิดา แต่ได้เริ่มทำให้เกิดการรวบรวมกลุ่มชนชั้นต่างๆ เข้ามาเป็นสังคมเดียวกัน และใน พ.ศ. 2121 ภายหลังจากการออกทำการศึกสงครามในครั้งพระยาจันตุของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถแล้วนั้น จะเห็นได้ว่ากามีอิสระในการจัดการบริหารด้านการฟื้นฟูสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้รับเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะการฟื้นฟูด้านการทหาร อันเป็นส่วนสำคัญของการฟื้นฟูด้านการเมืองการปกครองและการสังคม เพราะมาจากองค์ประกอบที่สำคัญมากส่วนหนึ่งที่ต้องนำมาใช้ในการฟื้นฟู คือ กำลังคน และเมื่อรวมกับการเป็นคนรุ่นใหม่ที่ได้รับประสบการณ์จากการใช้ชีวิตของการเป็นตัวประกันในกรุงหงสาวดีอยู่ 6 ปี ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้น สังคมอยุธยาจึงได้เกิดการฟื้นฟูในด้านความเข้มแข็ง ความเป็นระเบียบด้วยความเคร่งครัดและการเข้มงวดกวดขันแบบการปกครองทหาร

ที่ถูกนำมาผสมผสานในการใช้กับระบบการปกครอง กฎหมาย และการศาล จึงทำให้ความเรียบร้อย ความสงบ ความมั่นคง และความปลอดภัยเริ่มเกิดเพิ่มมากขึ้นในสังคมอยุธยาจนกระทั่งเมื่อ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ขึ้นเป็นกษัตริย์อยุธยา พ.ศ. 2133 นั้นการปฏิบัติพระราชกรณียกิจ การฟื้นฟูด้านการสังคมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ จึงได้เริ่มจัดระเบียบ เพิ่มเติมขึ้นดังนี้

1) การฟื้นฟูกลุ่มชนชั้นผู้ปกครองระดับเจ้านาย พระราชวงศ์ และขุนนาง

การฟื้นฟูกลุ่มชนชั้นผู้ปกครองระดับเจ้านายและพระบรมวงศานุวงศ์ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงในด้านใดๆ นอกจากการลดอำนาจในด้านการเมืองการปกครอง เพื่อไม่ให้เกิดการ สะสมอำนาจ กลั่นคน และผลประโยชน์โดยการยกเลิกการแต่งตั้งเป็นผู้ปกครองเมืองปริมณฑล หัว เมืองทุกฝ่าย และหัวเมืองประเทศราชของอาณาจักรอยุธยา ซึ่งเป็นการเพิ่มการรักษาเอกภาพจากการ ป้องกันการแย่งชิงพระราชอำนาจ และการรักษาพระราชอำนาจของกษัตริย์ในการควบคุมสังคม ได้มากขึ้นเพื่อ

ส่วนขุนนางนั้นได้มีการฟื้นฟูไว้ในระบบการปกครองแบบศักดินา ด้วยการตรา กฎหมายเพิ่มเติมไว้ในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน พระไอยการตำแหน่งนาทหาร พระไอยการ ตำแหน่งนาหัวเมือง พระไอยการพรมศักดิ์ พระไอยการกระบดศึก พระไอยการเบดเสร็จ และ พระไอยการอาษาหลวง โดยขุนนางทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นชาวไทย ชาวมอญ ชาวจีน ชาวแขก และ ทหารอาสาชาวต่างชาติ(ชาวไทยใหญ่ จาม ฝรั่งเศส วิลันดา(ฮอลันดา) และญี่ปุ่น) ทั้งหมดที่ได้รับ การพระราชทานการแต่งตั้งให้เป็นขุนนางอยุธยา โดยส่วนมากมาจากการเข้ารับราชการที่มุ่งเน้น คุณสมบัติและความสามารถในการศึกสงครามที่เหมาะสมจะเป็นขุนนางได้ และสิทธิ อำนาจ ความ มั่นคงในตำแหน่งขุนนางที่ได้รับการแต่งตั้งนั้นสามารถมีขึ้นได้เร็ว และถูกถอดถอนได้ง่ายตาม ความดีความชอบและความผิดตามพระไอยการที่ได้มีตราไว้แต่เดิม และที่ตราเพิ่มขึ้นใหม่ใน กฎหมายอยุธยา

2) การฟื้นฟูกลุ่มชนชั้นผู้ถูกปกครอง

ไพร่ และทาส เป็นชนชั้นที่มีความสำคัญมากในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เพราะการฟื้นฟูด้านกำลังคนเพื่อนำไปใช้ในการฟื้นฟูในด้านต่างๆ โดยเฉพาะในการฟื้นฟูด้าน การทหาร ดังนั้นไพร่และทาสจึงได้รับการคุ้มครองเพิ่มขึ้นมากจากระบบการปกครอง กฎหมาย และการศาล โดยเฉพาะการคุ้มครองไม่ให้ถูกเอารัดเอาเปรียบจากกลุ่มชนชั้นผู้ปกครอง(เจ้าขุนมูล นาย) และการให้โอกาสพ้นสภาพจากการเป็นไพร่หรือทาส ด้วยการอาสาเข้ารับราชการเป็นทหาร ไพร่พลของกองทัพ และการถูกเกณฑ์เอาไปอยู่ในกองทัพในหน่วยทหารต่างๆ เพื่อการจัดเตรียมทัพ

เข้าทำการศึกษาสงครามโดยเฉพาะเมื่อทำความดีความชอบในระหว่างการทำการศึกษาสงครามโดยจะมีชีวิตอยู่ หรือทุพพลภาพ หรือเสียชีวิตก็ตาม เพราะการปูนบำเหน็จรางวัลนี้ไม่ได้มีให้เฉพาะตัวเพียงเท่านั้น แต่ได้ให้ไปถึงครอบครัวทั้งหมดด้วย¹⁷⁴

(1) *ไพร่* ระบบไพร่หลังการเสียกรุงนั้นเรียกได้ว่าได้สูญเสียไปมาก เมื่อมีการฟื้นฟูสังคมอยุธยา กลุ่มชนชั้นผู้ถูกปกครองระดับไพร่ ที่ได้เริ่มจากการป่าวประกาศการเกณฑ์ไพร่พลขึ้นตามพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน ตำแหน่งนาทหารและตำแหน่งนาหัวเมือง และพระไอยการกระบดศึก และรวมถึงไพร่ที่ได้มาจากการเทครัวอพยพชาวหัวเมืองทั้งปวง การถ่ายครัวนอกพระนครมาไว้ในพระนคร และการกวาดต้อนเอาไพร่พลราษฎร(ชาวมอญ พม่า ไทยใหญ่ กะเหรี่ยง และชนเผ่าพื้นเมือง) ปลายทางมาทุกครั้งของการยกกองทัพออกไปและกลับมาจากการศึกษาสงคราม

(2) *ทาส* นอกจากกลุ่มชนชั้นผู้ถูกปกครองระดับไพร่เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นส่วนที่สำคัญมากที่สุดของสังคมอยุธยาแล้วนั้น กลุ่มชนชั้นที่ถูกปกครองระดับทาส ก็ถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่งของสังคมอยุธยา โดยเฉพาะทาสเชลยนั้น ได้มีเป็นจำนวนมากกว่าทาสลักษณะอื่นๆ เนื่องจากได้รับการกวาดต้อนมาจากการศึกษาสงครามในการป้องกันพระราชอำนาจ และการขยายพระราชอำนาจ กษัตริย์อยุธยาและอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ

5.2 วัฒนธรรมอยุธยา พ.ศ. 2114 – 2148 ภายหลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2114 นั้น ได้มีการนำเอา ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี ที่มาจากคติและความเชื่อ และศิลปกรรม เข้ามาอยู่ร่วมกันในทุกกลุ่มชนชั้น ทั้งที่ยังคงเป็นการคงไว้ซึ่งของเดิมที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และจากการผสมผสานกัน และในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีการรับเอาคติ ความเชื่อ และศาสนาของชาติต่างๆ ที่เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาทั้งด้านกาเข้ามาเป็นทหารอาสา และการเข้ามาค้าขาย

การผสมผสานวัฒนธรรมนั้นนอกจากการเข้มารวมกลุ่มชนชั้นกันในสังคมแล้ว ดังกล่าวข้างต้นแล้วนั้น การนำเอากลุ่มคนที่อพยพ และถูกกวาดต้อนที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันแต่มาจากต่างถิ่นฐานกันให้มาอยู่ร่วมกันนั้น ได้ทำให้ขนบ ธรรมเนียม จารีต ประเพณี และพิธีกรรมที่ผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ได้รับการถ่ายทอดมากับวัฒนธรรมใหม่ที่ได้รับมาจากกาอพยพย้ายถิ่น หรือการติดต่อกับคนของชุมชนอื่น และนำมายึดถือประเพณีปฏิบัติ ดังเช่นการรวมกลุ่มผู้อพยพและผู้ถูกกวาดต้อนเข้าไว้ให้อยู่ด้วยกันในบริเวณบ้านใหม่มะขามหย่อง บางสี่

¹⁷⁴ สำนักพิมพ์สุภาพใจ (2548) “กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 1 ” : 62, 168, 331, 334, 418

บางขาม ปากน้ำประสบ บ้านบางเพลิง บ้านไร่ ป่าฝ้าย บ้านขมิ้น ตำบลหัวแหลมใกล้กับวัดนก
วัดค้างคาว และวัดสบสวรรค์¹⁷⁵

ดังนั้นการฟื้นฟูวัฒนธรรมจึงได้มีอยู่ในทั้งวัฒนธรรมหลวง และวัฒนธรรมราษฎร์ ซึ่ง
ได้รับการฟื้นฟูในทุกส่วนที่ประกอบขึ้นมาเป็นวัฒนธรรมอันได้แก่ ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี
และศิลปกรรม โดยส่วนประกอบของวัฒนธรรมดังกล่าวนี้มีที่มาจากคติและความเชื่อผี พราหมณ์
ฮินดู พุทธ และศาสนาอื่นๆ จนกลายมาเป็นวัฒนธรรมหลวง และวัฒนธรรมราษฎร์

1) คติและความเชื่อ

คติและความเชื่อเป็นรากเหง้าของขนบธรรมเนียม จารีต และประเพณี ซึ่งศาสนาก็เป็น
ส่วนหนึ่งของคติและความเชื่อนี้ โดยเฉพาะสังคมอยุธยาที่ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ และ
เป็นศาสนาที่กษัตริย์อยุธยาและพระบรมวงศานุวงศ์ได้เป็นผู้นับถือและผู้ส่งเสริมบำรุงและรักษา
ด้วยการสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์และอุปถัมภ์ดูแลพระสงฆ์ รวมถึงการยึดถือปฏิบัติพิธีการ
นมัสการ พิธีการถวายสักการบูชาพระพุทธรูป และพระธาตุในทุกครั้งที่มีการพระราชพิธีต่างๆ
โดยพิธีกรรมต่างๆ ที่มีกำหนดในกฎมณเฑียรบาลเพื่อกำหนดให้กษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์
ของอยุธยาได้ทรงปฏิบัติ นั้น มีทั้งเป็นพิธีกรรมที่ประกอบพิธีโดยพราหมณ์ พิธีกรรมที่ประกอบพิธี
โดยพระสงฆ์ และพิธีกรรมที่ประกอบแบบผสมผสาน โดยพระสงฆ์และพราหมณ์

คติความเชื่อ ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยามีเรื่องราวเกี่ยวกับการให้พระโหราธิบดีหาฤกษ์
ยามและการทำพิธีกรรมในการออกทำการศึกสงคราม ทำนายพระนิมิต หรือทอดพระเนตรเห็นพระ
ธาตุ หรือทอดพระเนตรเห็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ การนมัสการพระรัตนตรัย และบวงสรวง
บูชาเทวดา ดังนั้นในการออกไปเพื่อทำการศึกสงครามนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงโปรด
ให้พระโหราธิบดี และคณะพราหมณ์เข้าร่วมไปในกองทัพด้วยเสมอๆ

ศาสนูปถัมภ์ กษัตริย์อยุธยาส่งเสริมศาสนาพุทธ และศาสนาอื่นๆ ที่ทรงอนุญาตให้สร้างศาสน
สถานและการสักการบูชาในทางปฏิบัติของศาสนาอื่นๆ ภายในอาณาจักรอยุธยาได้ และศาสนา
ต่างๆ มีดังนี้

(1) *ศาสนาพุทธ* กษัตริย์ถือเป็นกิจวัตรที่ต้องปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูโดยตลอด และ
นอกเหนือจากการสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์ การบำรุงพุทธศาสนา การนมัสการสักการะ และการ
เฉลิมฉลองพระพุทธรูป รอยพระบาท พระธาตุเจดีย์ และมีการจัดให้มีการถือศีล ฟังพระธรรม
เทศนากันในวันจตุทสี (วัน 14 ค่ำ) และวันปณณรสี (วัน 15 ค่ำ) และในสองวันนี้จะไม่มีการลง
พระราชอาญาประหารชีวิต

¹⁷⁵ สุทร โอเจริญ (2541) “มอญในเมืองไทย” กองทุนสนับสนุนงานวิจัย : 52-58

(2) ศาสนาอิสลาม ในเอกสารหลักฐานสเปน ได้กล่าวถึงการอนุญาตให้พระของศาสนานี้เทศนาสั่งสอนในพระราชอาณาจักรของพระองค์และ อาณาจักรอื่นๆ และอนุญาตให้ไพร่พลราษฎรเข้ารับนับถือศาสนานี้ได้ อีกทั้งได้สร้างศาสนสถานได้

(3) ศาสนาคริสต์นิกายโดมินิกัน ได้มีกล่าวถึงในหลักฐานร่วมสมัยต่างชาติว่าในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่า ได้มีพระนิกายโดมินิกันอยู่ในพระราชวัง 1 รูป เป็นคนที่ทางเมือง มะละกาส่งมาเพื่อประกอบพิธีตามลัทธิปฏิบัติ และทางสเปนได้มีความประสงค์จะส่งมาอีก 4 รูป

(4) ศาสนาคริสต์นิกายฟรานซิสกัน นายฟราย เกรโกริโอ คา กูซ เป็นพระของนิกายนี้ ได้รับพระบรมราชานุญาตให้เผยแพร่ศาสนานี้ได้ และสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงให้ช่วยแต่งพระราชสาส์นไปเจริญสัมพันธไมตรีกับสเปน

2) วัฒนธรรมหลวง

เป็นขนบธรรมเนียมและประเพณีได้มีการตราเป็นกฎหมายเขียนไว้ในกฎหมายอัยยุธยา ซึ่งกษัตริย์อยุธยาต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด แต่ในช่วงการตีตบตีการศึกสงครามในช่วงก่อนและหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาจนถึงปลายรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา ได้มีการฟื้นฟู

ขนบธรรมเนียม จารีต และประเพณีหลวงที่ได้ถูกละเว้นไปบ้างตามสถานการณ์นั้นให้กลับคืนมา

(1) พระราชพิธีแต่งการสมโภช ซึ่งคงมีการพระราชพิธีแต่งการสมโภชพระราชวังหลวงอยู่หลายครั้ง ภายหลังจากได้รับบูรณะซ่อมแซม และการพระราชพิธีแต่งการสมโภชพระราชวังจันทร์เกษม ซึ่งเป็นพระราชวังหน้าให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชไว้ทรงประทับเมื่อเสด็จจากเมืองพิษณุโลกมายังกรุงศรีอยุธยา และการพระราชพิธีแต่งการสมโภชพระราชวังหลัง อันเป็นที่ประทับสำหรับสมเด็จพระเอกาทศรถในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา และพระราชพิธีแต่งการสมโภชที่มีอยู่ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาอย่างชัดเจนได้มีขึ้นเมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสร็จการศึกษาสงครามกลับมากองศรีอยุธยาภายหลังจากการยกทัพไปช่วยพระเจ้าหงสาวดีนั้นทัพปราบกบฏเจ้าเมืองคังได้สำเร็จ สมเด็จพระมหาธรรมราชาจึงให้แต่งการสมโภชฉลองอยู่ 7 วัน ¹⁷⁶

(2) พระราชพิธีตัดไม้ข่มนาม เป็นพิธีที่ได้รับการฟื้นฟูภายหลังจากสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ประกาศอิสรภาพให้แก่อยุธยาแล้วนั้น และการทำพิธีนั้นได้ทำเมื่อมีการจะยกออกไปทำการศึกสงคราม โดยให้ทำพระราชพิธีตัดไม้ข่มนามเสียก่อน ¹⁷⁷

¹⁷⁶องค์การคำคุณสุภา (2512) “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ประชุมพงศาวดารภาคที่ 64 เล่ม 38” : 165

¹⁷⁷สำนักพิมพ์คลังวิทยา (2515) “คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” : 467

(3) พิธีกรรมเสริมกำลังใจ เป็นพิธีกรรมเสริมกำลังใจให้แก่ทหารก่อนออกทัพในการทำศึกสงคราม โดยจะมีการทำพิธีในทางโหราศาสตร์ ทางพราหมณ์ และทางพุทธ เพื่อให้เหล่าทหารได้รับพรและความเป็นสิริมงคล ทำให้ได้ขวัญ และกำลังใจที่ฮึกเหิมเกิดความเชื่อมั่นในการเข้าร่วมทัพเพื่อไปทำศึกสงคราม ไม่ว่าจะการเดินทางนั้นจะเป็นการเดินทางไปทางบกหรือทางน้ำก็ตามซึ่งเริ่มต้นด้วยการใช้ แตรสังข์และเครื่องดุริยางค์ดนตรี เป็นการเอาฤกษ์เอาชัยเสริมกำลังใจให้แก่พลในกองทัพ และเมื่อเสด็จมาตามท้องทุ่งที่เป็นเวลาเที่ยง โดยปกติธรรมดาจะต้องเป็นช่วงเวลาที่แดดออกอย่างสงัดคลื่นความร้อนมาก แต่พระอาทิตย์กลับทรงกลดเป็นร่มเงาคู่ช้างพระที่นั่ง และเมื่อถึงที่พักทัพชั่วระยะหนึ่ง สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงเลือกประทับใต้ร่มไม้ประคองใหญ่เหนือจอมปลวก เพื่อเอาเป็นฤกษ์ชัยที่ดีเป็นขวัญกำลังใจให้แก่พลในกองทัพอีก ด้วยต้นประคองที่มีร่มเงาใหญ่นั้น ถือว่าเป็นต้นไม้มงคลแข็งแรง และยังอยู่เหนือจอมปลวกอีกด้วยนั้น ยิ่งเพิ่มความขลังถูกต้องตามตำราพิชัยสงครามที่ถือว่าเป็นครุฑนามชัยภูมิ

(4) พิธีสัตยาธิษฐานหลังน้ำพระทักสิโณทกหรือหลังน้ำสัดโยทก เป็นพิธีกรรมหลังน้ำลุ่มที่ปลูพืชได้ถูกใช้เพื่อเป็นสัตยาบรรณของการให้สัตยาผูกความสัมพันธ์ที่ดีมีมิตรภาพที่ให้ความจงรักภักดีซึ่งกันและกันของทั้งสองฝ่าย หรือใช้พิธีกรรมนี้ในการให้สัตยาบรรณตัดขาดสัมพันธ์ภาพที่เคยผูกสัตยาให้ไว้ซึ่งกันและกันถึงความที่ได้เคยมีความจงรักภักดีต่อกันมาก่อน ซึ่งพิธีกรรมนี้ได้ทำต่อหน้าพระรัตนตรัย คณะพราหมณ์ และเทพดาทั่วทั้งสามโลก คือ สวรรค์ โลก และนรกภูมิ¹⁷⁸

(5) พิธีค้ำน้ำสัตยาธิษฐาน เป็นพิธีที่จัดให้มีพราหมณาจารย์เป็นผู้ทำพิธี โดยเอาน้ำมาตั้งบูชาในพิธีกรรมเป็นน้ำสัตยาธิษฐาน ให้พระศรีรัตนตรัยเป็นประธาน และเอาน้ำที่ผ่านพิธีกรรมนั้นให้เจ้าเมือง ขุนนาง ข้าราชการทหารพลเรือน และแม่ทัพนายกองค้ำ¹⁷⁹

(6) พระราชพิธีการขอฝน เป็นพิธีกรรมที่ได้ทำขึ้นเมื่อมีปัญหาแล้งน้ำ แล้งฝน และพืชผล ต้นข้าวด้านเกษตรกรรม กสิกรรมมีปัญหาขาดน้ำ กษัตริย์ได้รับคำร้องจากไพร่ฟ้าราษฎร จึงนิมนต์พระอาจารย์อริยวาสิอริยวงศ์มหุหาและพระพิมลธรรมฝ่ายคามวาสี มาบริกรรมอาไปกสิณ และเจริญพระพุทธรณ์ขอฝนด้วยอำนาจสมาธิและพระพุทธรณ์ของพระอาจารย์อริยวาสิอริยวงศ์มหุหา และพระพิมลธรรมฝ่ายคามวาสีนั้นทำให้พอถึงกำหนดวันสัตยาธิษฐานก็เกิดมหาเมฆตั้งขึ้นทั้ง 8 ทิศ และมีฝนตกลงมาเป็นอันมาก และในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้อัญเชิญพระพุทธร

¹⁷⁸ กรมศิลปากร (2534) “พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1” : 120

¹⁷⁹ องค์การคำครุสภา (2504) “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่ม 1 ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์(จาด)” : 180

สุรินทร์ผ่นใหญ่ (พระพุทธสิหิงค์) มาจากเมืองเชียงใหม่ เมื่อมาถึงกรุงศรีอยุธยาแล้วนั้น ได้มีพระราชโองการให้คณะสงฆ์ทั้งคามวาสีและอรัญวาสี และคณะพราหมณ์ทำพิธีขอฝน¹⁸⁰

(7) *พระราชประเพณีสร้างการพระบรมศพ* เมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชาได้ทรงเสด็จสวรรคต สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงมีพระราชโองการให้มีพระราชพิธีปลงพระศพสมเด็จพระราชบิดาอย่างยิ่งใหญ่ ด้วยให้จัดการพระบรมศพตามโบราณราชประเพณี คือ พระราชประเพณีสร้างการพระบรมศพ โดยวิธีการสร้างชำระพระบรมศพให้สะอาดแล้วถวายพระสุคนธ์สร้างพระบรมศพ เมื่อเสร็จแล้วให้เอาผ้าคลุมบรรทมมีลายริมเงินคลุมพระบรมศพไว้ จนถึงเวลาสมเด็จพระนเรศวรมหาราชสร้างพระบรมศพ ครั้นสร้างเสร็จแล้วก็ถวายพระภูษาอาภรณ์พระบรมศพ และทรงสั่งवालและพระชฎา จากนั้นได้อัญเชิญพระบรมศพสู่พระบรมโกศ และประดิษฐานไว้ยังพระแท่นในพระมหาปราสาท

(8) *ประเพณีเข้าพรรษา* ได้รับการฟื้นฟูในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โดยเฉพาะการงดดื่มของมีนเมาซึ่งเป็นศีลข้อที่ห้า โดยได้เข้มงวดในการห้ามซื้อ ห้ามขาย และห้ามดื่มของมีนเมาจนกว่าถึงฤดูกาลออกพรรษา ซึ่งประเพณีเข้าพรรษานั้นจะมีระยะเวลา 3 เดือนและเป็นช่วงเวลาของการเคร่งครัดในการถือศีล

(9) *พระราชประเพณีเสด็จประพาส* สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้เสด็จประพาสไปยังตำบลสามร้อยยอด เมืองเพชรบุรี และมีพระราชโองการให้แต่งพระตำหนักในริมฝั่งพระมหาสมุทรตำบลโตนดหลวง และเสด็จลงพระสุพรรณวิมานมหานาวาไปยังพระตำหนักในริมฝั่งพระมหาสมุทรตำบลโตนดหลวง และเสด็จกลับมายังเมืองเพชรบุรี

(10) *พระราชประเพณีเดือน 7* เป็นการรับพระอิศวรและพระนารายณ์ในงานพระราชพิธีตุลาการ โดยได้ประทับเหนือสุวรรณราชบัลลังก์ สะเดาะพระเคราะห์ ด้วยเกิดมีสุริยุปราคา จึงมีการนำเครื่องสักการบูชาไปถวายพระพรพระอิศวรและพระนารายณ์ถึง 4 คานหาม แล้วทำพระราชพิธีมังคลาภิเษก แล้วเอาเงินชั่งให้หนักเท่าน้ำหนักพระองค์ พระราชทานแก่พราหมณ์

(11) *พระราชพิธีอาสาศุข หรืออาสาชุข* เป็นพระราชพิธีแข่งเรือพระที่นั่งเสี่ยงทายความเจริญของบ้านเมืองในด้านการเกษตรกรรม การพาณิชย์กรรม และการมีความมั่นคงเจริญรุ่งเรืองในพระราชอำนาจของกษัตริย์ ซึ่งมีมาแต่โบราณอันเป็นหนึ่งในพระราชพิธี 12 เดือนและการจัดพระราชพิธีนี้จะทำกันในเดือน 11 แต่มีการขาดหายไปบ้างบางปีในช่วงที่ติดการศึกษาสงคราม และเป็นพระราชพิธีที่มีการจัดงานยิ่งใหญ่เป็นการร่วมพิธีกรรมในทุกฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายในพระราชสำนัก ฝ่ายขุนนาง

¹⁸⁰ สำนักพิมพ์คลังวิทยา (2515) “คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” : 203

ข้าราชการทั้งส่วนกลางและหัวเมือง รวมถึงทูตานุทูต พ่อค้าวานิช แยกเมือง และไพร่ฟ้าราษฎร รายละเอียดของการจัดพระราชพิธีนี้มีกล่าวอยู่ในกฎหมายเทียรบาล แลในทวาทศมาสก็ได้พรรณนาถึงไว้อย่างทำให้เห็นภาพของพระราชพิธีนี้ว่าเป็นอย่างไรได้ชัดเจนมากขึ้น โดยทำพระราชพิธีนี้ตั้งแต่วันขึ้น 14 ค่ำ จนแรมหนึ่งค่ำ รวม 3 วัน และได้มีการพระราชทานพระกฐินตามพระอารามในกรุง ส่วนพระอารามตามหัวเมืองนั้นได้พระราชทานไปให้เจ้าเมืองกรมการทอด

3) วัฒนธรรมราษฎร

เป็นเรื่องขนบธรรมเนียม จารีตและประเพณีที่เกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิตของไพร่หรือราษฎรเริ่มมาตั้งแต่การเกิด การเจริญวัย(แก่) การเจ็บป่วย และการตาย ที่แต่ละชนชาติที่ได้พำนักอยู่ในอาณาจักรอยุธยาได้ทำตามวัฒนธรรมของกลุ่มตน แต่ถ้าประเพณีใดถูกกำหนดมาโดยกษัตริย์ทุกคนต้องกระทำตาม ไม่ว่าจะอยู่ในวัฒนธรรมของคนเชื้อชาติใดและนับถือศาสนาใดก็ตาม ดังเช่น ประเพณีดัดผมของมีนเมาในช่วงเข้าพรรษานี้เป็นต้น

4) ศิลปกรรม

ศิลปกรรมต่างๆ ที่มีอยู่ในกรุงศรีอยุธยาจำนวนมากได้ถูกพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเก็บกวาดกลับไปกรุงหงสาวดีพร้อมทรัพย์สินอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก และศิลปกรรมที่มีระบอบอยู่ในคำให้การชาวกรุงเก่า และคำให้การขุนหลวงหาวัดนั้น คือ รูปหล่อสิบสองนักษัตรทำขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 โดยช่างพราหมณ์ปั้นเป็นรูปแล้วหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ และถวายไว้ในหอวัดพระศรีสรรเพชญ์ โดยพระเจ้าบุเรงนองเลือกเอาไปเฉพาะที่ชอบใจอันได้แก่ รูปช้างเอราวัณ รูปม้าสินธพ รูปราชสีห์ รูปคชสีห์ รูปสิงห์ และรูปมนุษย์ ซึ่งเป็นงานประติมากรรม และยังมีสิ่งสำคัญที่ได้ถูกกวาดต้อนไปด้วยนั้น คือ นายช่างต่างๆ ที่ชำนาญในการช่างใหญ่และฝายสกรรจ์สรรเอาหัวร่อยที่มีฝีมือ กับช่างใหญ่คัดกวาดแล้ว แต่ที่ใหญ่กว่ากันอันหนึ่ง อีกทั้งสิ่งก่อสร้างที่เป็นสถาปัตยกรรมได้เกิดความเสียหายจากการศึกสงคราม

งานศิลปกรรมที่ได้รับการฟื้นฟูภายหลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2114 – 2148 มีงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และวรรณกรรม

(1) การฟื้นฟูงานสถาปัตยกรรม

- การบูรณะซ่อมแซมพระมหาปราสาทและส่วนประกอบต่างๆ ของวังหลวง ภายหลังจากการเสร็จสิ้นการศึกสงคราม จึงได้มีการบูรณะซ่อมแซมส่วนต่างๆ ของพระมหาปราสาท พระราชมณเฑียรพระที่นั่ง เวียงวัง โรงเรือนที่อยู่ล้อมรอบและอยู่ในบริเวณวังหลวง การบูรณะซ่อมแซมนั้นได้ทำในส่วนที่ได้สูญเสีย และเสื่อมสภาพให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ดังเดิม
- สร้างพระราชวังจันทร์เกษม(วังหน้า) เพื่อเป็นที่ประทับของสมเด็จพระนเรศวรเมื่อลงมาจากเมืองพิษณุโลก สมเด็จพระมหาธรรมราชาให้สร้างมีกำแพง 2 ชั้นเหมือนวังหลวง กำแพงชั้นนอกสูง 7

ศอก มีขนาดสำหรับพลทหารประจำหน้าที่ หน้า 2 ศอก วัดแนวกำแพงโดยรอบได้ 24 เส้น มีประตูขนาดใหญ่กว้าง 4 ศอก 6 ประตู ประตูน้อย 2 ประตู ส่วนพระราชมณเฑียรนั้น ข้างหน้ามีห้องพระโรงสำหรับเป็นที่เฝ้าหนึ่งหลัง มีพระวิมาน 3 หลัง อยู่ทางทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันออก หลังตะวันออกตะวันตกยาวตามเหนือไปได้ อีกหลังหนึ่งนั้นยาวตะวันออกไปตะวันตก หลังตะวันออกตะวันตก 2 หลัง หลังคาทำเป็น 2 ชั้น แต่หลังใต้นั้น หลังคาทำเป็น 3 ชั้นทุกหลังนี้สลักปิดทอง แต่ภายในทาแดง ตำนกหลังใต้เรียกว่าพิมานรัถยา หลังตะวันตกตะวันออก เรียกว่าพระปรีศว์ ตั้งพระราชบัลลังก์ที่พระที่นั่งพิมานรัถยา ที่กลางข้างหน้ามีทิมพัก 2 หลัง มีคลังหลังหนึ่ง โรงช้าง 2 หลัง โรงม้า 2 หลัง สระน้ำสระหนึ่ง และเมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยาแล้วนั้น ได้มีการบูรณะซ่อมแซมอีกครั้งเพื่อให้เป็นที่ประทับของสมเด็จพระเอกาทศรถ

- พระเจดีย์ยุทธหัตถี สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงโปรดให้สร้างพระเจดีย์ยุทธหัตถีก่อสมพระศพพระมหาอุปราชาวัว ที่ตำบลพังครุ หลังจากเสร็จสิ้นการศึกษาสงครามยุทธหัตถีระหว่างสมเด็จพระนเรศวรกับพระมหาอุปราชางหวัดมังสามเกียด

- พระสถูปเจดีย์ใหญ่ เมื่อพ.ศ. 2135 สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงได้ชัยชนะในการทำยุทธหัตถีแล้วนั้น สมเด็จพระวันรัตวัดป่าแก้วซึ่งขอพระราชทานอภัยโทษแก่นายทัพนายกองที่ตามเสด็จไม่ทันได้กราบบังคมทูลให้ทรงสร้างพระเจดีย์ใหญ่เฉลิมพระเกียรติที่ตำบลหนองสาหร่ายจังหวัดสุพรรณบุรี และที่วัดเจ้าพระยาไทย ให้เป็นคู่กับเจดีย์ภูเขาทองที่พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองสร้างไว้ ซึ่งพระเจดีย์นี้มีขนาดสูงใหญ่ทรงระฆัง (ปัจจุบันสูงประมาณ 60 เมตร) ทรงพระนามว่าพระเจดีย์ชัยมงคลแต่เรียกเป็นชื่อสามัญว่าพระเจดีย์ใหญ่ต่อมาจึงเรียกชื่อวัดนี้อีกชื่อหนึ่งว่า วัดใหญ่ชัยมงคล

- วัดคูสิตมหา บางเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้นกล่าวถึงว่าเป็นวัดคูสิตาราม ที่อยู่ที่ตำบลหันตราในกรุงศรีอยุธยา

- พระที่นั่งมังคลาภิเษก สมเด็จพระนเรศวรมหาราชโปรดฯ ให้สร้างขึ้น และทรงใช้พระที่นั่งนี้เสด็จออกรับแขกเมืองเชียงใหม่

(2) การฟื้นฟูงานประติมากรรม

- พระพุทธรูปปฏิมากรพระติโลกนาถ สร้างโดยช่างฝีมือมอญ ประดิษฐานไว้ที่วัดพระเนงเชิง(พนัญเชิง) เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิหล่อด้วยทองเหลืองสูง 20 ศอก หน้าตักกว้าง 2 ศอก

การฟื้นฟูงานวรรณกรรม

- กฎหมายอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรมหาราชโปรดฯ ให้สมเด็จพระเอกาทศรถทรงชำระและมีการตราพระราชบัญญัติ และพระราชกำหนดเพิ่มขึ้นอีกหลายมาตรา อันได้แก่พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน พระไอยการตำแหน่งนาทหาร พระไอยการตำแหน่งนาหัวเมือง พระไอยการพรมศักดิ์ พระไอยการกระบดศึก พระไอยการเบดเสร็จ และพระไอยการอาษาหลวง

5. การฟื้นฟูด้านการเศรษฐกิจ และความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

การฟื้นฟูด้านการเศรษฐกิจและการต่างประเทศนั้น โดยความเป็นจริงแล้วนั้น ได้รับการปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูมาพร้อมๆ กับการฟื้นฟูด้านการเมืองการปกครอง และการฟื้นฟูด้านการสังคม ด้วยเนื่องจากการฟื้นฟูทุกๆ ด้านมีความสัมพันธ์กันทั้งหมด เพราะการฟื้นฟูระบบการปกครอง กฎหมาย การศาล และการทหารนั้น เป็นการฟื้นฟูด้านการเศรษฐกิจและการต่างประเทศเช่นกัน และใช้องค์ประกอบในการฟื้นฟูที่สำคัญ คือ กำลังคนเช่นกัน

ดังนั้นเมื่อผลของการฟื้นฟูด้านการเมืองการปกครอง และด้านสังคมที่เกิดขึ้นมาอย่างมีประสิทธิภาพแล้วนั้น การฟื้นฟูด้านการเศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศย่อมเกิดความสัมฤทธิ์ผลตามมาด้วย โดยเฉพาะเศรษฐกิจหลักของอาณาจักรอยุธยา นั้น คือผลผลิตทางการเกษตรกรรม การกลีกรวม การประมง การเหมืองแร่ และของป่า ที่เป็นส่วนสำคัญของการค้ากับต่างประเทศ จึงทำให้ด้านเศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องกัน และผลที่เกิดขึ้นจากพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูด้านเศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้ปฏิบัติมาใน พ.ศ. 2114- 2148 นั้น ถ้าสามารถนำการเป็นท่าเรือนานาชาติของกรุงศรีอยุธยา และท่าเรือหัวเมืองมอญประเทศราชกลับคืนมาได้นั้น ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นของเมืองท่าดังกล่าวนั้น ย่อมมีมูลค่ามากเพียงพอที่สามารถนำความมั่งคั่งกลับคืนมาให้แก่กษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาได้

การเศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศ พ.ศ. 2114 - 2148

ปัญหาส่วนใหญ่ในเรื่องของแรงงานไพร่และทาสที่ขาดแคลนเนื่องมาจากการหลบหนีจากการศึกสงคราม การถูกกวาดต้อน ไปเป็นเชลย การถูกเกณฑ์เข้าเป็นทหารไพร่พล และการล้มตายในการศึกสงครามเป็นอันมากนั้น ทำให้การฟื้นฟูเกษตรกรรม กลีกรวม ประมง เหมืองแร่ และของป่า ภายในอาณาจักรอยุธยานั้นต้องใช้ระยะเวลาในการฟื้นฟูไปอย่างช้าๆ โดยเฉพาะการทำนาข้าว ซึ่งเคยเป็นพืชเศรษฐกิจให้แก่อาณาจักรอยุธยามาก่อนนั้น แต่ภายหลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยา มาจนถึงการประกาศอิสรภาพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ. 2127 นั้น การทำนาข้าวมีจำนวนไม่เพียงพอในการนำมาเป็นพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้าได้มากนัก เพราะต้องเก็บข้าวเอาไว้เพื่อบริโภคภายในและเพื่อเป็นเสบียงสำหรับการเตรียมไว้ใช้ในการศึกสงครามเกือบทั้งหมด รวมทั้งผลผลิตที่ได้มาจากเกษตรกรรม กลีกรวม ประมง เหมืองแร่ และของป่านั้นเช่นกันด้วย

ส่วนในเรื่องการค้าของป่าและเครื่องเทศที่เป็นผลผลิตและเป็นสินค้าที่เคยมีมาจากหัวเมืองประเทศราชของกษัตริย์อยุธยา และผลประโยชน์ที่ได้จากการค้าผลผลิตเหล่านั้นและรายได้หรือผลประโยชน์อื่นๆ จากเมืองต่างๆ อาทิเช่น เมืองเมาะละหม่ง เมืองมะริด เมืองตะนาวศรี และเมืองทวายที่เคยเป็นแหล่งการค้าขาย การขนถ่ายสินค้าขาเข้า และสินค้าขาออกของอยุธยา ได้ตกเป็นของกษัตริย์พม่าทั้งหมด และของป่า และเครื่องเทศ ที่เป็นสินค้านำมาจากเมืองต่างๆ ในอาณาจักรล้านนา และจากหัวเมืองอื่นๆ ที่เหลืออยู่บางส่วนนั้นก็ให้หุคชะงักเป็นครั้งคราวจากการศึกสงคราม ที่ถึงแม้ในช่วง พ.ศ. 2114 – 2127 อาณาจักรอยุธยาได้ยุติการมีการศึกสงครามกับกษัตริย์พม่า แต่กษัตริย์พม่านั้นยังคงมีการตีพันการศึกสงครามที่ต้องปราบปรามกบฏแข็งเมืองอยู่เกือบตลอดเวลา และกษัตริย์อยุธยานั้นยังมีการรับการศึกษาสงครามกับพระยาละแวก มาจนถึงพ.ศ. 2125 ถึงแม้ไม่ใช่การศึกษาสงครามขนาดใหญ่ก็ตาม และพ.ศ. 2113 การปราบกบฏพระเจ้าสร้อยดรั้ง พ.ศ. 2124 กบฏญาณประเชียร และพ.ศ. 2127 กบฏพระยาพิชัย พระยาสุวรรณคโลก ที่เป็นการศึกสงครามภายในอาณาจักรอยุธยาเอง ซึ่งการศึกษาสงครามที่เกิดขึ้นมาจากพระยาละแวก และกบฏที่เกิดขึ้นภายในอาณาจักรนั้นได้นำมาถึงความเสียหายและความสูญเสียกำลังคน ทรัพย์สิน และผลิตผลจากไพร่และทาสที่ได้ถูกนำเอามาเป็นกองกำลังในการทำศึกสงครามของทั้งสองฝ่าย จึงทำให้รายได้ ผลประโยชน์ และการฟื้นฟูด้านการเศรษฐกิจและด้านต่างประเทศได้ถดถอยลง

พ.ศ. 2127 – 2135 เป็นช่วงเวลาการตีพันการรับการศึกษาสงครามจากพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรง การปราบปรามพระยาละแวก และการตีเอาหัวเมืองมอญกลับคืนมาเป็นประเทศราชของกษัตริย์อยุธยา จึงทำให้ผลที่เกิดขึ้นจากพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูด้านการเศรษฐกิจและการต่างประเทศของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศธรรมมิได้มีมากนัก และเมื่อด้านเศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศได้มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับการผลิต การนำเข้าและการส่งออกผลิตผลการเกษตร การกลีกรรรม การประมง เหมืองแร่ ของป่า และเครื่องเทศ ที่ได้เกิดการชะลอตัวนั้น ย่อมทำให้รายได้และผลประโยชน์ของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาได้เสื่อมถอยลงไปด้วย แต่ไม่ถึงกับหุคชะงักเอาเสียเลย และที่กล่าวมาเช่นนี้ได้เพราะได้มีอยู่ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่ได้กล่าวถึงว่าในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชานั้น ได้มีการแต่งตั้งให้พระศรีอัครราชกงที่เป็นพระคลัง หมายถึงว่ายังมีพระคลังสำหรับเก็บสินค้าต่างๆ อยู่ นั้น จึงยังคงมีการซื้อ และการขายสินค้าทั้งภายในและภายนอกอาณาจักรอยุธยาอยู่บ้างเพียงแต่ว่าการขยายการค้าในระยะเวลาอันสั้นในขณะที่ยังคงเป็นเมืองขึ้นต่อกษัตริย์พม่านั้น รายได้และผลประโยชน์ที่ได้รับมานั้นยังไม่สามารถที่จะนำความมั่งคั่งมาให้ได้

การศึกษาสงครามที่เกิดขึ้นภายหลังการประกาศอิสรภาพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ. 2127 - 2135 นั้น ทำให้กษัตริย์และอาณาจักร แทบจะไม่มีรายได้และผลประโยชน์ที่มาจาก

ฟื้นฟูด้านการเศรษฐกิจและการต่างประเทศ แต่ก็ยังมีรายได้และผลประโยชน์ที่ได้มาอีกทางหนึ่ง คือ การกวาดต้อนเชลย และทรัพย์สินที่กองทัพพม่าและกองทัพพระยาละแวกได้นำเอามา รวมถึงจากเมืองรายทางที่ได้เดินทัพผ่านออกไปทำการศึกสงคราม

แต่เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้มีชัยชนะในการศึกสงครามยุทธหัตถี พ.ศ. 2135 แล้วนั้น ข้าราชการของการศึกสงครามในครั้งนี้ได้กระจายไปตั้งอาณาจักรและหัวเมืองประเทศราชทั้งหมดโดยรอบที่ได้เคยเป็นเมืองประเทศราชของกษัตริย์อยุธยา มาก่อนนั้น เริ่มมีความกลัวเกรงในพระราชอำนาจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ จึงทำให้กรุงศรีอยุธยาเริ่มกลับคืนมาเป็นเมืองท่านานาชาติอย่างอิสระอีกครั้งหนึ่ง และเมื่อประกอบกับการตีเอาหัวเมืองมอญทั้งปวง อันได้แก่เมืองท่าทวาย ตะนาวศรี มะริด เมะตะมะ และมะละแหม่งได้กลับคืนมาเป็นเมืองประเทศราชของกษัตริย์อยุธยาแล้วนั้น การฟื้นฟูทางด้านเศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศ จึงเริ่มขึ้นได้อย่างแท้จริงในพ.ศ. 2135 นี้เอง

ภายหลังจากพ.ศ. 2135 – 2148 กษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาอยู่ในช่วงเวลาของการศึกสงครามตลอดมาก็ตาม แต่เป็นการศึกสงครามในการขยายพระราชอำนาจและการรักษาพระราชอำนาจความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ ซึ่งในแต่ละครั้งของการออกไปทำการศึกสงครามนั้น นับได้ว่าเป็นการทำการศึกสงครามที่ได้รับชัยชนะ ถึงแม้ว่าในบางครั้งไม่สามารถตีเอาเมืองที่ตั้งเป้าหมายในการยกทัพออกไป ดังเช่น เมืองตองอู และเมืองอังวะ แต่โดยส่วนมากแล้วนั้นกองทัพของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาได้นำเอา เสบียง อวุษุท โขปกรณ ทรัพย์สิน และไพร่พลราษฎรที่เป็นทั้งชาวบ้านและเชลยศึก ซึ่งในภายหลังได้นำเอากำลังคนเหล่านี้มาทำการฟื้นฟูได้เป็นแรงงานในการผลิตผลผลิตการเกษตร การกลั่นกรอง การประมง เหมืองแร่ และกรรมกร จึงทำให้เกิดผลผลิตเป็นจำนวนมากขึ้น และจากพระราชอำนาจที่ขยายออกไปโดยกำลังทหาร และจากการเข้ามาสวามิภักดิ์อยู่ในขอบขัณฑสีมาของกษัตริย์อยุธยานั้น ทำให้กษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาได้กลายเป็นมหาอำนาจที่มีเมืองขึ้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีผลประโยชน์จากการค้าของป่าที่นำมาจากเมืองประเทศราชต่างๆ อย่างมีมูลค่ามหาศาลอีกทั้งกรุงศรีอยุธยาได้กลับคืนมาเป็นเมืองท่านานาชาติที่มีทางออกไปปากอ่าวไทย โดยมีเรือสินค้า และกลุ่มชนเชื้อชาติต่างๆ เข้ามาทำการค้าขายด้วยเป็นจำนวนมาก รวมทั้งผลประโยชน์ที่ได้รับจากเมืองท่าหัวเมืองมอญที่เป็นเมืองประเทศราชที่เป็นเมืองชายทะเลฝั่งตะวันตกปากอ่าวเมะตะมะและมีทางออกทะเลไปสู่เมืองท่าทางด้านมหาสมุทรอินเดีย เมืองท่ามะละกาที่เป็นศูนย์กลางการค้าทางด้านมหาสมุทรอินเดีย และเมืองนครศรีธรรมราชที่เป็นหัวเมืองฝ่ายใต้และเป็นเมืองปากอ่าวอีกด้วย จนทำให้การเปิดอาณาจักรอยุธยาในด้านการค้าและความสัมพันธ์กับต่างประเทศมีมากที่สุดนับแต่การสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี

สินค้าเศรษฐกิจที่มีแหล่งผลิตภายในอาณาจักร และเป็นที่ต้องการของตลาดต่างชาติที่ส่งออกสำคัญและเป็นสินค้าผูกขาด ได้แก่ ข้าว ไม้ฝาง ไม้กฤษณา งาช้าง นอแรด หนังกวาง จันทน์ ชะมด และไม้หอม

ส่วนสินค้าของป่าที่ไม่มีในอาณาจักร แต่ได้นำเข้าจากเมืองประเทศราช ได้แก่ กำนยาน ยางรัก ไม้กะล่ำพัก เครื่องเทศ และชะมดเข็ช

ชนชาติต่างๆ ที่เข้ามาทำการค้าขายทั้งทางเรือส่งสินค้า และเข้ามาค้าขายเป็นพ่อค้าวานิช อยู่ในกรุงศรีอยุธยาที่มีมาแต่รัชสมัยก่อนๆ มาจนถึงรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้น คือ จีน ญี่ปุ่น เกาหลี อินเดีย และ โปรตุเกส¹⁸¹ แต่ด้วยทรงต้องการส่งเสริมทางการค้าให้เกิดผลดีเพิ่มขึ้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงทรงมีพระราชสาส์นและส่งคณะทูตอยุธยากลับไปตามธรรมเนียมราชประเพณี หลังจากได้ทรงรับคณะทูตที่ส่งมาเป็นพระราชสัมพันธไมตรีทางการทูตกับ กษัตริย์และอาณาจักรอยุธยา

ในช่วงปลายรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้น โปรตุเกสได้สร้างปัญหา ระหว่างเขมร และมะละกาให้กับกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงมีความไม่พอใจชนชาติโปรตุเกสเท่าใดนัก¹⁸² แต่การค้าขายกับชาติโปรตุเกสและการเข้ามาเป็นทหารอาสาที่ความสัมพันธมีมาช้านาน จึงทำให้ได้รับการอนุญาตให้ตั้งค่ายหรือบ้านของตนได้ในบริเวณทางใต้ของพระนครริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา¹⁸³ นอกจากนี้ได้มีชนชาวต่างชาติที่เพิ่มขึ้นอีกหลายประเทศได้เข้ามาค้าขายและได้มีการส่งทูตมาเจริญสัมพันธไมตรีในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และได้ส่งคณะทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีด้วย

สเปน ในช่วงต้นๆ ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกรุงศรีอยุธยากับสเปนไม่ค่อยราบรื่นนัก เนื่องจากสเปนมีความสัมพันธ์อันเหนียวแน่นกับกัมพูชาในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จนถึงขั้นที่ขอกำลังทัพสนับสนุนของสเปนจากกรุงมะนิลาเข้ามาช่วยทำสงครามกับกษัตริย์อยุธยา แต่ภายหลังจากที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้อนุญาตให้พระศรีสุพรรณมาธิราช พระอนุชาของนักพระสัตถา กลับไปครองราชย์ที่กัมพูชาเมื่อปีพ.ศ. 2139 สเปนก็ได้มีสัมพันธไมตรีอันดีกับกษัตริย์อยุธยา

¹⁸¹กรกิต ชุ่มกานต์ (2547) “วิทยานิพนธ์ เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ในทำเรื่อนานาชาติพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2133-2231” จุฬาลงกรณ์ : 96

¹⁸²มาเรีย คา กงไซเซา ฟลอริส มธุรส สุขผล แปล (2545) “ชาวโปรตุเกสและสยามสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16” ออร์คิด : 49

¹⁸³กรกิต ชุ่มกานต์ (2547) “วิทยานิพนธ์ เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ในทำเรื่อนานาชาติพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2133-2231” จุฬาลงกรณ์ : 84

ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ส่งสาส์นติดต่อทางการทูตเพื่อเจริญพระราชไมตรีกับกษัตริย์สเปนอยู่ถึง 3 ฉบับ

ฉบับที่ 1 ได้แต่งพระราชสาส์นและส่งไปกับนายทหารสเปนชื่อ เดียโก เบโลโซ (Captain Diego Beloso)

ฉบับที่ 2 นายฟราย เกร โกรริโอ ดา ครูซ (Fray Gregorio da Cruz) พระนิกายฟรานซิสกัน แต่งพระราชสาส์นในปีพ.ศ. 2139 (ค.ศ. 1594)

ฉบับที่ 3 นักบวชนิกายฟรานซิสกันได้ระบุว่ากรุงศรีอยุธยาแต่งทูตนำโดยนักบวชฟราย เปโด ออร์ติซ (Fray Pedro Ortiz) ไปเจริญทางไมตรีกับสเปนที่ฟิลิปปินส์ ที่ยังมีสำเนาอยู่ ดังมีใจความดังนี้
...288 สำเนาพระราชสาส์นจากพระเจ้ากรุงเสียน (สมเด็จพระนเรศวรมหาราช)

ข้าพเจ้าได้รับคณะทูตของท่านด้วยความพึงพอใจเป็นอย่างยิ่ง และข้าพเจ้ามีความปรารถนามาช้านานแล้วที่จะมีมิตรภาพอันมั่นคงและจริงแท้ระหว่างเรา นับแต่บัดนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าใคร่ขอให้ท่านรักษาทางไมตรีนี้ และอาณาจักรของข้าพเจ้าก็จะยื่นหยัดเคียงทางข้างไมตรีนี้ และอาณาจักรของท่านและอาณาจักรของเราจักเป็นมิตรประเทศต่อกัน และเป็นมิตร โดยเฉพาะกับมหานครมะนิลาของท่าน นี่คือน้ำใจของข้าพเจ้าและของท่าน เพราะข้าพเจ้าได้มองมุ่งหมายถึงท่านเสมอที่จะรักษามิตรไมตรีอันมั่นคง พระเจ้ากรุงโปรตุเกสจะทรงหยาบอาวูรขึ้นโดยลำพังพระองค์เอง เพราะขณะนี้เกิดความเดือดร้อนขึ้นบางประการจากที่ต้นแห่งมะละกา คือ ดาโรคา เฟียน (Daroca Flaon) เพื่อการนี้ ข้าพเจ้าจึงได้ให้สัตย์ปฏิญาณแก่ไมตรีอันมีขึ้นใหม่อีกครั้งนี้ดังที่เคยให้มาแล้วสำหรับชาวโปรตุเกสนั้น ไม่ว่าท่านจะขอร้องหรือออกคำสั่งประการใด ประเทศ(นี้) จะดำเนินการตามนั้น ข้าพเจ้าจึงพอใจท่านมาก และนี่ย่อมชักนำข้าพเจ้าให้บำรุงรักษาทุกผู้ทุกนามที่ปรารถนาจะอาศัยในราชอาณาจักรนี้ เพื่อท่านข้าพเจ้าจะอนุญาตให้ เพราะข้าพเจ้าจะต้อนรับคนทั้งหมดที่ข้าพเจ้าได้เคยรับกันมาแล้ว และดังที่กัปตัน โฆอัน เตโย ได้กล่าวไว้แล้วว่า...(ต้นฉบับความขาดตอน) ข้าพเจ้าได้รับสิ่งที่ท่านส่งให้ข้าพเจ้าแล้ว และจะส่งแหวนไปกับคนเดียวกันนี้ไปให้ท่าน...(ต้นฉบับความขาดตอน)... ซึ่งท่านจักประเมินค่าได้....¹⁸⁴

ฮอลันดา(เนเธอร์แลนด์) พ.ศ. 2147 แม่ทัพเรือฮอลันดาได้ส่ง คอรูเนลิอุส สเปกซ์ (Cornelis Specx) เป็นทูตเข้ามาเฝ้าเป็นครั้งแรก¹⁸⁵ เพื่อทูลขออนุญาตเข้ามาทำการค้าในอาณาจักรอยุธยา

¹⁸⁴สมาคมประวัติศาสตร์ จันทรฉาย ภักดิ์ธิดม ผู้แปล (2533) “กรุงศรีอยุธยาในเอกสารหลักฐานสเปน” : 62-63

¹⁸⁵แสงโสม เกษมศรี (2488) “สัมพันธภาพกับชาวต่างประเทศยังผลประการใดแก่สถานการณ์แห่งประเทศไทย สมัยศรีอยุธยา” จุฬาลงกรณ์ : 105

6. สรุป

พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถที่ได้ปฏิบัติมานับตั้งแต่ พ.ศ. 2114 – 2148 นั้น โดยเริ่มจากการฟื้นฟูด้านกำลังคนที่ดีว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่ต้องนำมาใช้ในการฟื้นฟู แต่ในขณะเดียวกันกำลังฟื้นฟูด้านกำลังคน การปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูด้านการเมืองการปกครอง ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศได้มีการดำเนินการฟื้นฟูไปพร้อมๆ กัน เนื่องจากการฟื้นฟูในทุกๆ ด้านดังกล่าวเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องที่เชื่อมโยงกันอยู่โดยตลอด เพราะเมื่อมีการรวบรวมกำลังคนมาแล้วต้องนำมาฟื้นฟูจัดระเบียบให้เป็นกองกำลังที่มีคุณภาพ ประสิทธิภาพ และมีระเบียบวินัย จึงต้องมีการฟื้นฟูด้านการเมืองการปกครอง เพื่อให้มีระบบการปกครอง กฎหมาย และการศาลเข้ามาเป็นเครื่องควบคุม เมื่อจำนวนคนเริ่มเพิ่มมากขึ้นรวมกันอยู่เป็นสังคม ต้องมีการฟื้นฟูสังคมนั้นให้มีความเข้มแข็ง มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีความสงบสุขและมีความปลอดภัย จึงจะเป็นสังคมที่มีความแข็งแรง และมั่นคง แต่คนในสังคมนั้นต้องมีความเป็นอยู่ที่ดีมีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค จึงต้องมีทรัพยากรที่จะนำมาใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน จึงต้องมีกาฟื้นฟูด้านเศรษฐกิจ และเมื่อการเศรษฐกิจมีผลผลิตมากกว่าความต้องการอุปโภคและบริโภคภายในสังคม จึงนำผลผลิตที่เหลือนั้นไปเป็นสินค้าขายให้กับสังคมภายนอก ความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกได้เริ่มขึ้น การป้องกันการเอาเปรียบ การรุกรานจากสังคมภายนอกนั้น จึงต้องมีการฟื้นฟูกองกำลังมาเป็นหน่วยป้องกันสังคม ซึ่งทั้งหมดนี้คือความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงของการฟื้นฟูการเมืองการปกครอง การสังคม การเศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ที่เป็นลักษณะการเปรียบเทียบการปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ เพียงแต่ความสำคัญที่ต้องฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยานั้น คือการฟื้นฟูให้อาณาจักรอยุธยาได้ความยิ่งใหญ่และความเจริญรุ่งเรืองกลับคืนมาดังเดิม หรือมากกว่าเดิมก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2112 จึงเป็นความซับซ้อนและยากยิ่งกว่า ซึ่งผลของการฟื้นฟูที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถหลังจากการฟื้นฟูด้านกำลังคนได้แล้ว

การฟื้นฟูการเมืองปกครองที่รวมอำนาจการปกครองเข้ามาสู่ศูนย์กลาง โดยการควบคุมหัวเมืองทุกฝ่ายให้มาอยู่ภายใต้พระราชอำนาจกษัตริย์อยุธยา โดยเฉพาะเมืองพิษณุโลกที่เป็นเมืองหน้าด่านและเมืองปากทางสำคัญของการควบคุมหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งหมด ซึ่งเป็นเมืองที่กษัตริย์อยุธยาในรัชสมัยก่อนๆ นั้นมีปัญหาในการควบคุมอำนาจของผู้ปกครองเมืองพิษณุโลกมาโดยตลอด แต่ปัญหานี้ได้รับการแก้ไขจากความมุ่งมั่นในการทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ จึงทำให้กษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาได้รับความเป็นเอกภาพมีความปึกแผ่นในการรวบรวมอาณาจักรอยุธยาให้เป็นหนึ่งเดียวกันได้¹⁸⁶ และถือได้ว่าเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูที่ได้รับความสำเร็จอันดับแรก ภายหลังจากการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2114

ผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาในทุกๆ ด้านของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถจากพ.ศ. 2114 - 2127 ทำให้การนำเอาเอกราชกลับคืนมาสู่กษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาได้ ถือได้ว่าเป็นความสำเร็จอันดับที่สอง แต่เป็นผลแห่งความสำเร็จที่สำคัญที่สุด เพราะทำให้กษัตริย์อยุธยาและปวงชนในอาณาจักรอยุธยาทั้งหมดมีอิสรภาพ และอาณาจักรอยุธยาได้มีเอกราชกลับคืนมา ประการสำคัญที่สุด คืออิสรภาพและเอกราชนี้ยังคงอยู่กับชนชาติไทยและสยามประเทศตราบนานเท่านาน

การชนะในการศึกสงครามยุทธหัตถี เป็นชัยชนะอย่างเด็ดขาดที่สามารถป้องกันรักษาเอกราชของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาไว้ได้ และได้หยุดการเข้ามาทำการศึกษาสงครามของกษัตริย์พม่ากับกษัตริย์อยุธยาหลายสิบปี ซึ่งเป็นความสำเร็จอันดับที่สามที่เกิดขึ้นมาจากผลของการทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาในทุกๆ ด้านของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถจากพ.ศ. 2114 - 2135 โดยเฉพาะด้านการทหารที่ได้มีการนำเอาการฟื้นฟูยุทธศาสตร์ที่นำเอาวิธีการแบบใหม่ (นวัตกรรม) เข้ามาใช้ในการรบ และประสบความสำเร็จที่ทำให้กองทัพพม่าไม่สามารถตีหักเอาค่ายใดๆ และไม่สามารถรุกเข้าประชิดกำแพงพระนครได้ ทั้งที่มีกำลังคนมากกว่าเท่าตัว มีอาวุธยุทธโศปกรณ์ที่ทันสมัยเช่นกันแต่มีจำนวนมากกว่า และมีกองทัพที่มีแสนยานุภาพ แต่ได้รับความพ่ายแพ้และถอยทัพกลับไปพร้อมกับความเสียหายและความสูญเสียมากมาย

การขยายพระราชอำนาจ เพื่อการนำความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชกลับคืนมา และการป้องกันรักษาพระราชอำนาจของความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชของกษัตริย์อยุธยาเอาไว้ได้ เป็น

¹⁸⁶ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2545) “อยุธยาประวัติศาสตร์และการเมือง” มูลนิธิโตโยต้า : 50

ความสำเร็จอันดับที่สี่ จากผลของการปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาในทุกๆ ด้านของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถจากพ.ศ. 2114 - 2148

การขยายพระราชอำนาจกษัตริย์อยุธยาในการเป็น “พระเจ้าจักรพรรดิราช” ภายหลังจากการได้กลับคืนมาในพ.ศ. 2139 แล้วนั้น การอ้างสิทธิ และอำนาจอันชอบธรรมเพื่อเข้าไปควบคุมผลประโยชน์เหนือดินแดนของเมืองประเทศราชนั้น ไม่เป็นเพียงการขยายพระราชอำนาจของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาเท่านั้น แต่เป็นการฟื้นฟูด้านเศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศของกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาอีกด้วย เพราะการได้รายได้และผลประโยชน์จากผลิตผลและเมืองท่าสำคัญของสินค้าและทางการค้าจากเมืองประเทศราช เมื่อมารวมกับรายได้จากผลิตผลและผลประโยชน์จากการเมืองท่านานาชาติที่สำคัญของกรุงศรีอยุธยาจนทำให้กษัตริย์และอาณาจักรอยุธยามีความมั่งคั่ง และความแข็งแกร่งในด้านเศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

เมื่อนำเอาความมั่งคั่ง และความแข็งแกร่งในด้านเศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศมารวมกับความเข้มแข็ง และความมั่นคงในการเมืองการปกครอง และความแข็งแรง และความยิ่งใหญ่ เจริญงอกงามของการสังคมและวัฒนธรรม และความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชผู้มีอำนาจเหนือราชาทั้งปวงของกษัตริย์อยุธยาแล้วนั้น จึงเห็นได้ว่าพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถพ.ศ. 2114 – 2148 นั้น ได้นำความยิ่งใหญ่และความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรอยุธยาคลับคืนมาได้ดังเดิมเหมือนกาลก่อนการเสียดังกรุงศรีอยุธยาราชธานี

พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและของสมเด็จพระเอกาทศรถ พ.ศ. 2114 – 2148 ในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชา และในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้สิ้นสุดลง แต่การปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระเอกาทศรถยังคงต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ด้วยเนื่องจากในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาและรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรนั้น ได้มุ่งเน้นไปในการนำเอกภาพ เอกราช พระราชอำนาจ และความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชกลับคืนมาสู่กษัตริย์และอาณาจักรอยุธยา จึงได้มุ่งเน้นไปในการฟื้นฟูด้านกำลังคน และการฟื้นฟูด้านการเมืองการปกครองเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้การฟื้นฟูด้านสังคม การฟื้นฟูด้านเศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศยังคงมีข้อจำกัดอยู่ ซึ่งสมเด็จพระเอกาทศรถทรงสานต่อในรัชสมัยของพระองค์ ระหว่างพ.ศ. 2148 – 2153

บทที่ 4

พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยา ของสมเด็จพระเอกาทศรถ พ.ศ. 2148 - 2153

นับตั้งแต่พ.ศ. 2114 ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาจนถึงพ.ศ. 2148 เมื่อสิ้น
สุริยวงษ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชแล้วนั้น สมเด็จพระเอกาทศรถได้เรียนรู้งานราชการการเมือง
การปกครอง งานราชการการศึกสงคราม และได้เป็นผู้ช่วยพระราชบิดา และพระเชษฐาในการ
ปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาโดยตลอด แต่มีพระราชกรณียกิจการฟื้นฟู
อาณาจักรอยุธยาที่เกี่ยวกับกฎหมาย อันเป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกับการฟื้นฟูด้าน
การเมืองการปกครอง ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจและการต่างประเทศ ที่สมเด็จพระมหาธรรมราชา
และสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้มอบให้สมเด็จพระเอกาทศรถได้พิจารณาวินิจฉัยและตัดสินใจ

ดังนั้นจากประสบการณ์การเรียนรู้จากการทรงงานช่วยในพระราชกรณียกิจของ
พระราชบิดาและพระเชษฐามาเป็นเวลา 34 ปีนั้น ทำให้สมเด็จพระเอกาทศรถทรงรู้ถึงปัญหา
และจุดอ่อนต่างๆ ของพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาและผลของพระราชกรณียกิจการ
ฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาที่ผ่านมา และเมื่อนำมาประกอบรวมกับความสำเร็จของการปฏิบัติพระราช
กรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่ทรงรวบรวม
อาณาจักรอยุธยาจนมีความเป็นเอกภาพและความเป็นปึกแผ่น มีความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชของ
กษัตริย์อยุธยาและมีความมั่นคงในเอกราชราชธิปไตยของอาณาจักรอยุธยา ส่งผลให้พระราช
อำนาจของสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นที่น่าเกรงขามแก่ผู้ใต้ปกครองและผู้ปกครองหัวเมืองประเทศ
ราชทั้งหมด และอาณาจักรอยุธยามีความสงบเรียบร้อย มีความแข็งแกร่ง มีความมั่งคั่ง ยิ่งใหญ่
และความเจริญรุ่งเรือง สมเด็จพระเอกาทศรถจึงไม่พึงประสงค์ที่จะขยายพระราชอำนาจความเป็น
พระเจ้าจักรพรรดิราชออกไปอีก และทรงใช้เวลาทั้งหมดในรัชสมัยของพระองค์ปฏิบัติพระราช
กรณียกิจการฟื้นฟูส่วนที่ยังคงเป็นปัญหาและยังคงเป็นจุดอ่อน คือ ในด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และ
ด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาพ.ศ. 2148- 2153 ของสมเด็จพระเอกาทศรถ
เพื่อแก้ไขปัญหาในจุดอ่อนของด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ
ย่อมต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับด้านการเมืองการปกครอง ดังนั้นพระราชกรณียกิจการฟื้นฟู
อาณาจักรอยุธยาพ.ศ. 2148- 2153 ของสมเด็จพระเอกาทศรถทรงต้องเริ่มด้วยการฟื้นฟูด้าน

การเมืองการปกครองไปพร้อมๆ กับการฟื้นฟูด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

1. การฟื้นฟูด้านการเมือง การปกครอง

พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูการเมืองการปกครองของสมเด็จพระเอกาทศรถมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องและเป็นปัจจัยสำคัญกับพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ด้วยเนื่องจากสังคม เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์กับต่างประเทศต้องได้รับการบริหารจัดการให้มีความสอดคล้องกับระบบการปกครอง กฎหมาย และการทหารซึ่งเป็น โครงสร้างสำคัญที่เกี่ยวกับความมั่นคง และความเข้มแข็งของพระราชอำนาจ กษัตริย์และอาณาจักรอยุธยา สมเด็จพระเอกาทศรถทรงเห็นถึงปัญหาและจุดอ่อนในข้อนี้ว่าถ้าละทิ้งไว้โดยไม่จัดการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นย่อมนำมาความเสียหายและความสูญเสียมาสู่พระราชอำนาจ กษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาได้ และปัญหาเหล่านั้นต้องได้รับการดำเนินการแก้ไขโดยเร็ว ซึ่งวิธีจัดการแก้ไขปัญหาดังกล่าว สังคม เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์กับต่างประเทศจากการฟื้นฟูด้านการเมือง การปกครองเสียก่อนเพื่อนำไปใช้กับการฟื้นฟูด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศให้เป็นไปอย่างต่อเนื่องกัน สมเด็จพระเอกาทศรถจึงทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูด้านการเมืองการปกครองดังนี้

1.1 การฟื้นฟูระบบการปกครอง จากภาวะสงครามและความเดือดดาลในระบบการปกครองที่เกิดขึ้นในปลายรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาและเคร่งครัด เข้มงวด กวดขันเพิ่มมากขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้นยังผลต่อเนื่องมาจนถึงรัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถ ทำให้พระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาไม่ได้ถูกสกัดกั้นจากการแย่งชิงอำนาจจากเจ้า เจ้านาย พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนาง แต่จากการที่ในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชา และรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงนำเอาขุนนางมาเป็นกลไกในการปกครอง ทำให้ขุนนางมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง โดยเฉพาะในสถานการณ์สงครามได้เปิดช่องให้ขุนนางมีอำนาจและบทบาทในการสะสมและควบคุมกำลังพลได้เด็ดขาดและมากกว่าปกติ ซึ่งทำให้ขุนนางระดับสูงในส่วนกลางเติบโตเข้มแข็งมากขึ้นจากการใช้อำนาจหน้าที่สั่งสมทรัพย์สินและไพร่พล¹⁸⁷ สมเด็จพระเอกาทศรถทรงรู้และทรงดำเนินการแก้ปัญหาคือ

¹⁸⁷มานพ ถาวรวัฒน์สกุล (2547) “ขุนนางอยุธยา” ศรีปัญญา : 230

1) จัดระบบควบคุมกำลังคน

การจัดระบบควบคุมกำลังคนเพื่อให้มีความจำกัดการสะสมกำลังไพร่พลจากเหล่าขุนนาง ด้วยการโปรดฯ ให้ผู้ได้ปกครองทั้งหมดในอาณาจักรอยุธยาและนอกอาณาจักรอยุธยาที่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของส่วนกลาง(กษัตริย์อยุธยา) ส่งบัญชีรายชื่อบ่าวไพร่และข้าทาสที่อยู่ในสังกัดทั้งหมด และถ้าเมื่อใดมีการตรวจสอบพบว่าบ่าวไพร่และข้าทาสที่อยู่ในสังกัดของเจ้า ขุน มูล นายนั้นๆ มีจำนวนเกินกว่าในบัญชีรายชื่อที่ส่ง บ่าวไพร่และข้าทาสจำนวนที่เกินทั้งหมดต้องถูกริบเข้ามาอยู่ในสังกัดของหลวง(กษัตริย์อยุธยา)

นอกจากการส่งบัญชีรายชื่อของบ่าวไพร่และของข้าทาสที่อยู่ในสังกัดทั้งหมดแล้ว สมเด็จพระเอกาทศรถโปรดฯ ให้ทำบัญชีจำแนกบุคคลที่เกิด และบุคคลที่ข้ามตั้งรกรากในแผ่นดินเป็นการจัดระบบการควบคุมไพร่และทาสให้มีสังกัด และทำให้การเกณฑ์ไพร่พลมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น

2) จัดระบบการควบคุมทรัพย์สิน

การจัดระบบควบคุมทรัพย์สินเพื่อจำกัดการสะสมความมั่งคั่งของเจ้า ขุน มูล นาย ไม่ให้สามารถนำมาใช้เป็นการสร้างอำนาจและการสะสมกำลังพลเพิ่มขึ้น ได้แก่นักด้วยการโปรดฯ ให้มีการนับต้นไม้ทุกต้น เพื่อป้องกันไม่ให้เจ้าของที่ดินหลบเลี่ยงการชำระค่าอากรขนอน และนำทรัพย์สินที่หลบเลี่ยงได้มาสะสม และทรงเข้มงวดในประเพณีปฏิบัติเกี่ยวกับทรัพย์สินมรดกของขุนนางทั้งหมดในอาณาจักรอยุธยาและนอกอาณาจักรอยุธยาที่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของส่วนกลาง(กษัตริย์อยุธยา) เมื่อสิ้นชีวิตลงทรัพย์สินทั้งหมดต้องแบ่งออกเป็นสามส่วน และหนึ่งในสามส่วนต้องส่งเข้าส่วนกลาง(กษัตริย์อยุธยา)

1.2 การฟื้นฟูกฎหมาย เกิดขึ้นจากการที่สมเด็จพระเอกาทศรถทรงให้ความสำคัญในเรื่องการบริหารจัดการกำลังคนและทรัพย์สินด้วยระบบการปกครอง และกฎหมายเป็นเครื่องมือของระบบการปกครองที่นำมาใช้ควบคุมสังคมและเศรษฐกิจ สมเด็จพระเอกาทศรถจึงโปรดฯให้นำเอากฎหมายอยุธยามาพิจารณาวินิจฉัยเพื่อทำการปรับปรุง แก้ไข และตราเพิ่มเติมขึ้นใหม่ ซึ่งนับได้ว่าเป็นการชำระกฎหมายอยุธยาครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่งในสมัยอยุธยา และกฎหมายที่ได้รับการปรับปรุง แก้ไข และตราเพิ่มเติมขึ้นมาบังคับใช้มีคือ

1) พระธรรมนูญ

สมเด็จพระเอกาทศรถ โปรดฯ ให้ชำระและตรากฎหมายเพิ่มในพระธรรมนูญหมวดที่ 1 และหมวดที่ 2 ซึ่งมีดังนี้

(1) หมวดที่ 1 ว่าด้วยเรื่องการรับและการส่งเรื่องฟ้องร้องคดีความข้อพิพาทจากราชบุตรต่อศาล เพื่อให้ผู้พิพากษาตัดสิน ซึ่งแต่เดิมการส่งฟ้องคดีความข้อพิพาทต่อศาลมีข้อกำหนดเรื่องศาลที่อยู่

ประจำในตำบล เขต และเมืองใดที่สามารถรับและส่งคดีข้อพิพาทที่กำหนดไว้ว่าต้องส่งไปที่ใดและเมื่อคดีข้อพิพาทไม่ตรงกับข้อกำหนดเจ้าหน้าที่ไม่รับเรื่องและให้ผู้ฟ้องไปหาที่กำหนดไว้ส่งเรื่องฟ้องเอาเอง ทำให้เกิดปัญหาในการรับคำฟ้องและการหาศาลที่มีศาลเพื่อส่งฟ้อง สมเด็จพระเอกาทศรถจึงมีพระราชโองการให้ตราเป็นพระราชบัญญัติว่าให้มูลนายของหน่วยงานกรมกองต่างๆ เป็นผู้รับเรื่องฟ้องจากรายฎร และนำเรื่องฟ้องที่รับมาส่งให้กับศาลที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องตามคดีข้อพิพาทที่ส่งฟ้องเพื่อดำเนินการตัดสินคดีความให้เสร็จสิ้น ซึ่งสมเด็จพระเอกาทศรถโปรดฯ ให้กำหนดหน่วยงานที่รับเรื่องฟ้องจากรายฎร กำหนดศาลที่รับเรื่องฟ้องจากหน่วยงานที่รับเรื่องฟ้อง และกำหนดผู้พิพากษาเพื่อตัดสินคดีความที่ศาลรับฟ้อง โดยโปรดฯ ให้ดำเนินการกำหนดหน่วยงานศาลและผู้พิพากษาไว้ตามเนื้อหาของคดีข้อพิพาทและคู่กรณีที่มีข้อพิพาทกัน ดังมีอยู่ในประมวลมาตรา 1-15

(2) หมวด 2 ว่าด้วยเรื่องตราประจำหน่วยงานราชการทั้งหมดที่ต้องใช้ประทับลงกำกับไว้ในเรื่องต่างๆ ที่รับและส่ง โดยสมเด็จพระเอกาทศรถมีพระราชโองการแก่พระศรีภูริปริชาธิราชเสนาธิบดีศรีสาตักษณให้ตราขึ้นเป็นพระราชกฤษฎีกาขึ้น และโปรดฯ ให้ทำตราประทับตามในพระราชกฤษฎีกาส่งไปยังเจ้ากระทรวงทั้งหลายเพื่อแจกจ่ายไปตามกรม กองและหน่วยงานต่างๆ เพื่อนำตราประทับไปใช้ในราชการที่เกี่ยวข้องกับการรับและการส่งหนังสือราชการทั้งปวง ดังมีรายละเอียดของการโปรดฯ ให้กำหนดลักษณะและการใช้ตราประทับไว้ในประมวลมาตรา 16-44

2) พระไอยการลักษณะรับฟ้อง

พระไอยการลักษณะรับฟ้อง แต่เดิมมีปัญหาภายหลังจากการรับฟ้องแล้วว่าบางสำนวนของคดีพิพาทได้ถูกคัดสำนวนออก และบางคดีพิพาทไม่ได้ส่งหมายเรียกเพราะไม่มีข้อกำหนดให้ผู้พิพากษาพิจารณาวินิจฉัยได้ว่าสิ่งใดทำได้และสิ่งใดทำไม่ได้ในการรับฟ้อง ทำให้รายฎรมีความเดือดร้อนภายหลังจากการการส่งคดีข้อพิพาทฟ้องร้อง สมเด็จพระเอกาทศรถจึงโปรดฯ ให้มีการชำระและตราพระไอยการรับฟ้องในหมวด 2 และหมวด 3 คือ

(1) หมวด 2 ว่าด้วยเรื่องรายฎรมีถ้อยคำฟ้องร้องศาลและฟ้องร้องกรมใดๆ ถ้ารายฎรผู้ต้องคดีมีถ้อยคำตัดฟ้องในยี่สิบประการที่ได้มีรายละเอียดในประมวลมาตรา 20-24 ให้ลูกขุนพิพากษาตามบทพระไอยการพระราชกฤษฎีกา และถ้าต้องด้วยพระไอยการห้ามในยี่สิบประการดังกล่าวแล้วให้ยกฟ้อง

(2) หมวด 3 ว่าด้วยลักษณะของการคัดสำนวนจากการให้ถ้อยคำแห่งโจทก์ และจำเลย ถึงแม้ว่าถ้อยคำนั้นแท้จริง แต่ได้มีกำหนดในพระราชกฤษฎีกาตามประมวลมาตรา 25-29 ให้คัดสำนวนนั้นทิ้งได้

3) พระไอยการลักษณะอุธร

สมเด็จพระเอกาทศรถทรงมีพระราชโองการให้ตราพระราชกฤษฎีกาลักษณะอาญาอุธร ถ้าผู้พิพากษาผู้ใดอยู่ ณ เมืองเอก โท ตรีและจัตวา เมื่อต้องพิพากษา คดีอาญา คดีอุธรให้มิตราไปเอา ตัวผู้ต้องคดีมาพิจารณา แล้วให้ผู้พิพากษาศักดิ์สืบตามลักษณะอุธร 5 ประการดังมีอยู่ในประมวล มาตรา 1-16

4) พระไอยการทนาย

สมเด็จพระเอกาทศรถ โปรดฯ มีพระราชโองการให้เจ้าพญาศรีรัตนมณฑลเชษฐบาล ขุน จันทราทิตย ขุนอินทราทิตย นายเทวราชบัณฑิต ตราพระราชกฤษฎีกาในพระไอยการทนาย เพื่อเป็นการจัดระบบทาส และป้องกันไม่ให้ชนชั้นทาสถูกเจ้า ขุน มูล นายข่มเหงรังแก และเอารัดเอาเปรียบ จนเกินสมควร รวมถึงข้อกำหนดให้ชนชั้นทาสเป็นไท ซึ่งมีรายละเอียดอยู่ในประมวลมาตราบท 79-88

5) พระไอยการลักษณะมรดก

เป็นพระไอยการที่ว่าด้วยการแบ่งสรรพสินส่วนทรัพย์สินที่เป็นมรดกของผู้ตายคททอด มายังทายาทอันได้แก่บิดามารดา บุตรหลาน ญาติและบริวารทั้งหลาย แต่ได้เกิดปัญหาในการ แบ่งสรรพสินส่วนในทรัพย์สินที่เป็นมรดกอยู่เนื่อง และในพระไอยการลักษณะมรดกฉบับเดิมไม่มี ข้อบังคับกำหนดไว้ชัดเจน สมเด็จพระเอกาทศรถจึงโปรดฯ ให้มีการชำระถึง 3 ครั้ง คือ

(1) หมวด 1 มีตามประกาศพระราชบัญญัติ 1 ประมวลมาตรา 1-43 เกิดจากคดีของพระยาสุโขทัย ถึงแก่นิจกรรมลงและมีปัญหาที่จะแจกมรดกแก่กัน สมเด็จพระเอกาทศรถจึงโปรดฯ มีพระราช โองการให้พระมหาอุปราช พระราชครูปุโรหิต และพระยาพระคลัง แต่งพระราชกฤษฎีกากำหนด เป็นข้อบังคับไว้ในพระไอยการลักษณะมรดก

(2) หมวด 1 มีตามประกาศพระราชบัญญัติ 2 ประมวลมาตรา 44-48 เกิดจากการจัดระบบ ทรัพย์สินของขุนนาง สมเด็จพระเอกาทศรถจึงโปรดฯ พิพากษาให้ขุนนาง คฤหบดีและเศรษฐีถึงแก่ กรรมแล้วและมีชีวิตอยู่ทั้งหมดที่อยู่ภายใต้ระบบการปกครองส่วนกลาง ต้องมาจัดทำสารบัญชี ทรัพย์สินและบัญชีสมพลแก่สมุหมรดกตามกระทรวงต่างๆ เมื่อขุนนาง คฤหบดีและเศรษฐีถึงแก่ กรรมแล้วหรือถึงแก่กรรมเมื่อใดสมุหมรดกต้องนำสารบัญชีทรัพย์สินและบัญชีสมพลมากราบ บังคมทูลพระกรุณาฯ ให้มีพระราชโองการมาณพระบัณฑูลตรีศพระราชนานให้แต่งตั้งให้แก่ทายาท ทั้งปวง

(3) หมวด 2 ว่าด้วยการทำพินัยกรรมยกทรัพย์สินทำบุญทำทานไว้แก่เจ้าไทยพระสงฆ์ และทำ พินัยกรรมไว้แก่ทายาททั้งปวง สมเด็จพระเอกาทศรถจึงโปรดฯ ให้ตราพระราชกฤษฎีกาไว้ใน ประมวลมาตรา 49-50

(4) หมวด 3 การแบ่งมรดกออกเป็น 3 ส่วนให้แก่บิดามารดาผู้ตาย 1 ให้แก่สามีหรือภรรยาผู้ตาย 1 และให้แก่บริวาร 1 สมเด็จพระเอกาทศรถจึงโปรดฯ ให้ตราพระราชกฤษฎีกาไว้ในประมวลมาตรา 51

4) พระไอยการเบ็ดเสร็จ

เป็นข้อบังคับกำหนดการตัดสินข้อพิพาทคดีที่เกิดขึ้นกับคนในสังคมอยุธยาและชาวต่างชาติที่มาทำการค้าขายในอาณาจักรอยุธยาอันเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเช่า ยืม จำวาน ซ้ำขาย การให้ และการพนัน มีดังนี้

(1) หมวด 3 ส่วนที่ 1-3 ว่าด้วยเรื่องการเช่า ยืม จำวาน และซื้อขายทรัพย์สินอุปโภค บริโภคและยานพาหนะ เมื่อเกิดปัญหาข้อพิพาทมาฟ้องร้องเป็นคดีที่ข้อบังคับในพระไอยการเบ็ดเสร็จฉบับเดิมมีไว้ไม่ครอบคลุมและไม่ชัดเจนในการที่ผู้พิพากษา(ตระลาการและอนาพญาบาล) ไม่สามารถตัดสินได้ หรือการตัดสินเกิดขึ้นอย่างไม่เป็นธรรม สมเด็จพระเอกาทศรถจึงโปรดฯ ให้ตราพระราชกฤษฎีกาไว้ในประมวลมาตรา 74-104

(2) หมวด 4 ว่าด้วยเรื่องการให้ทรัพย์สินแก่กัน 3 ประการ คือ ให้ด้วยเสนาหา ให้ด้วยความกลัว และให้ด้วยความศรัทธา ซึ่งทรัพย์สินนั้นเป็นทั้งสิ่งมีชีวิตและสิ่งของ ปัญหาข้อพิพาทมีมาภายหลังการให้แล้ว เกิดความเสียหายอยากได้คืน หรือมีการอ้างว่าได้รับมาจากการให้ หรือเมื่ออยากได้ทรัพย์สินนั้นแต่เจ้าของทรัพย์สินไม่ให้ หรือไม่เต็มใจให้ ผู้อยากได้จึงหาทางแก้งเจ้าของทรัพย์สิน เมื่อเกิดฟ้องร้องเป็นคดีพิพาททำให้ผู้พิพากษา(ตระลาการและอนาพญาบาล) ยังคงไม่สามารถทำการตัดสินได้ สมเด็จพระเอกาทศรถจึงโปรดฯ ให้ตราพระราชกฤษฎีกาไว้ใช้บังคับตามประมวลมาตรา 105-116

(3) หมวด 5 ว่าด้วยเรื่องลักษณะเล่นพนัน 2 ประการ คือ พนันขันต่อกันด้วยความโกรธ และพนันขันต่อกันด้วยไม่ได้มีใจโกรธ เมื่อผู้พนันแพ้และต้องเสียทรัพย์สิน แต่ไม่ให้ทรัพย์สินดังที่พนันไว้ หรือการพนันนั้นทำให้คู่กรณีหรือบุคคลที่สามได้รับบาดเจ็บ หรือเสียชีวิต จึงเกิดฟ้องร้องเป็นคดีพิพาท สมเด็จพระเอกาทศรถจึงโปรดฯ ให้ตราพระราชกฤษฎีกาไว้ใช้บังคับตามประมวลมาตรา 117-121

1.3 การฟื้นฟูด้านการทหาร จากเหตุการณ์กบฏพระยาศรีไสยณรงค์ที่เกิดในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นตัวอย่างให้สมเด็จพระเอกาทศรถทรงเห็นถึงจุดอ่อนจากการปกครองที่ถึงแม้ว่ามีความเข้มงวดด้วยการจำกัดขุนนางให้เป็นเพียงกลไกของการควบคุมด้านการเมืองการปกครอง แต่เป็นหนทางที่สร้างความมั่นคงให้แก่ขุนนางโดยการเปิดช่องให้ขุนนางสั่งสมและควบคุมกำลังจากการศึกสงคราม ดังนั้นการปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูการทหารในรัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถได้มีขึ้นในส่วนที่ใช้เป็นการป้องกันไม่ให้ขุนนางที่ใช้อำนาจหน้าที่สะสมกำลังพลและทรัพย์สินไม่สามารถนำเอามาใช้เป็นประโยชน์ในการสร้างอำนาจต่อรอง

ด้านการเมืองการปกครองได้ง่ายนัก¹⁸⁸ และการสร้างอาวุธที่ทันสมัยขึ้นใช้เองเพื่อเพิ่มแสนยานุภาพ และประสิทธิภาพให้แก่กองทัพของกษัตริย์อยุธยา ซึ่งพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูด้านการทหารที่ ทรงปฏิบัติ คือ

1) การตั้งทหารกรมอาสา

การจัดจ้างชาวต่างชาติเข้ามาเป็นทหารอาสาเพิ่มเติมด้วยเนื่องมาจากจำนวนทหารไพร่พลที่มีความชำนาญการรบที่มีอยู่ในสมัยรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้นได้ลดน้อยลง และทหารอาสาต่างชาติมีความเชี่ยวชาญชำนาญการรบแบบเฉพาะด้านตามแต่เชื้อชาติและอาวุธที่ถนัดและใช้เป็นประจำ สมเด็จพระเอกาทศรถทรงจัดเป็นกรมทหารอาสาโดยให้ขึ้นตรงกับพระองค์ และแบ่งตามเชื้อชาติออกเป็น 3 กรม คือ

- (1) กรมทหารอาสาญี่ปุ่น
- (2) กรมทหารอาสาจาม
- (3) กรมทหารโปรตุเกส (แมนปิ่น)

2) การหล่อปืนใหญ่สำริด

ความสามารถหล่อปืนใหญ่สำริดที่มีคุณภาพสูงของชาวอยุธยาที่นำเอาความรู้ที่เรียนมาจากชาวโปรตุเกสและชาวฮอลันดาและมาผสมผสานกับความชำนาญในด้านการหล่อโลหะของชาวอยุธยาที่มีการหล่อระฆังและพระพุทธรูปมาแต่เดิมหลายชั่วอายุคน จึงทำให้การหล่อปืนใหญ่ของชาวอยุธยาเป็นที่ยกย่องชมเชยของชาวต่างชาติโดยเฉพาะ โขกุนของชาติญี่ปุ่นได้มีหนังสือขอขอบคุณ และชมเชยคุณสมบัติของปืนใหญ่สำริดของอยุธยาเป็นอันมากภายหลังจากการได้รับปืนใหญ่สำริดที่ชาวอยุธยาหล่อขึ้นเป็นของบรรณาการตอบแทนจากสมเด็จพระเอกาทศรถ พร้อมกันนั้นได้ขอให้อยุธยาหล่อปืนใหญ่ส่งขายญี่ปุ่นเพิ่มอีก

2. การรักษาพระราชอำนาจและการขยายพระราชอำนาจ

ในรัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถ ถึงแม้ว่าพระองค์ไม่ทรงโปรดฯ ในการทำศึกสงครามเพื่อขยายพระราชอำนาจของการเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชออกไปอีก และมุ่งพระทัยไปที่การฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาด้านการสังคม เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์กับต่างประเทศก็ตาม แต่การรักษาพระราชอำนาจและการขยายของกษัตริย์อยุธยาของสมเด็จพระเอกาทศรถยังต้องทรงปฏิบัติ

¹⁸⁸จรรยา ประชิตโรมรัน(2550) “การสงครามในสมัยสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถ” จุฬาลงกรณ์ : 280

พระราชกรณียกิจเพื่อการปกป้องรักษาพระราชอำนาจของความเป็น “พระเจ้าจักรพรรดิราช” ที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและพระองค์ได้ทรงนำกลับคืนมาและสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงป้องกันรักษาเอาไว้จนสิ้นพระชนม์ในขณะเดินทางหนีไปตีเมืองอังวะ ดังนั้นสมเด็จพระเอกาทศรถจึงทรงยึดถือเป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญที่ต้องปฏิบัติ เพราะถ้าปล่อยให้พระราชอำนาจความเป็น “พระเจ้าจักรพรรดิราช” ถูกทำลายลง ย่อมเป็นผลเสียอย่างเหลือคณานับต่อกษัตริย์และอาณาจักรอยุธยาจนถึงขั้นกาสูญเสียดังพระราชอำนาจและการสูญเสียดังที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วเมื่อพ.ศ. 2112 และสมเด็จพระเอกาทศรถไม่ทรงละเลยในพระราชกรณียกิจการป้องกันและการรักษาพระราชอำนาจของพระองค์

ส่วนการขยายพระราชอำนาจของสมเด็จพระเอกาทศรถขยายออกไปอีก พระองค์ไม่ได้ใช้กำลังทหาร แต่เกิดขึ้นจากพระบารมีของการมีแสนยานุภาพในพระราชอำนาจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถที่ได้สั่งสมไว้ในทุกครั้งของการออกทำศึกสงครามมาตั้งแต่ พ.ศ. 2121 มาจนถึง พ.ศ. 2148 ในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาและรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โดยเจ้าเมืองต่างๆ ขอเข้ามาอยู่ใต้พระบรมโพธิสมภารเอง¹⁸⁹

พระราชกรณียกิจการป้องกันและการรักษาพระราชอำนาจและการขยายพระราชอำนาจของสมเด็จพระเอกาทศรถระหว่างพ.ศ. 2148- 2153 มีคือ

ปราบกบฏเมืองมอญ

ข้าหลวงผู้รั้งเมืองเมาะลำเลิง ได้นำพระยาพะโรและมอญกบฏทั้งปวงที่อยู่ริมฝั่งสะโตง มาถวาย และเมืองมอญอันอยู่ในเมืองเมาะลำเลิง และเมืองเมาะตะมะนั้น ก็ราบคาบไปถึงเมืองตองอู ซึ่งหมายถึงว่าสมเด็จพระเอกาทศรถได้สั่งการให้ขุนนางที่ปกครองเมืองเมาะลำเลิงอยู่ในขณะนั้น จัดการกับพวกกบฏ และได้เกิดการปราบปรามพวกเมืองและมอญไปจนถึงเมืองตองอู¹⁹⁰

ปราบกบฏเมืองเชียงใหม่

ในพ.ศ. 2150 พระเจ้าเชียงใหม่มังนรธาถึงพิราลัย จึงเกิดการกบฏขึ้นในเมืองเชียงใหม่ สมเด็จพระเอกาทศรถได้ส่งกองทัพขึ้นไปปราบกบฏอยู่ 7 เดือน และได้เลิกทัพกลับมากรุงศรีอยุธยา

¹⁸⁹องค์การคำคุณุสภา (2504) “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาค)” : 385-387

¹⁹⁰องค์การคำคุณุสภา (2504) “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาค)” : 388

ก่อนที่เหตุการณ์จะสงบเรียบร้อยเนื่องจากเกรงว่ากองทัพต้องขาดเสบียงอาหาร¹⁹¹ แต่ในที่สุด เหตุการณ์ในเชียงใหม่ก็สงบลง

เมืองไทรเข้ามาสวามิภักดิ์

ในขณะที่สมเด็จพระเอกาทศรถเลิกทัพกลับมาจากเมืองห้างหลวง ตำบลคอนแก้ว กลับไปยังกรุงศรีอยุธยา และได้นำพระศพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระราชดำเนิน กลับมาด้วยนั้น โดยมายังเมืองเชียงใหม่ ผ่านเมืองสุโขทัย และต่อไปยังท่าเรือเมืองกำแพงเพชร เพื่อเสด็จทางชลมารคลงไปยังกรุงศรีอยุธยานั้น เจ้าเมืองไทรได้แต่งทูตานุทูตให้ถือหนังสือ และเครื่องราชบรรณาการเข้ามาถวายสมเด็จพระเอกาทศรถที่เมืองกำแพงเพชร

พระยาตองอูขอพึ่งพระบรมราชโพิธิสมภาร

ในปีเดียวกันกับที่สมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงขึ้นครองราชย์พระยาตองอูได้แต่ราชทูต อุปทูต ตริทูต ถือพระราชสาส์นคุมช้างม้า เครื่องราชบรรณาการมากรุงศรีอยุธยา เพื่อถวายแด่สมเด็จพระเอกาทศรถในการเข้ามาขอพึ่งพระบรมโพิธิสมภาร

พระยาล้านช้างขอพึ่งพระบรมราชโพิธิสมภาร

ในเดือนเดียวกันที่พระยาตองอูได้แต่งทูตเข้ามาพึ่งพระบรมโพิธิสมภารนั้น พระยาล้านช้างก็ได้แต่งราชทูต อุปทูต ตริทูต ถือพระราชสาส์นคุมช้างม้า เครื่องราชบรรณาการมาถวายบังคมสมเด็จพระเอกาทศรถ ณ กรุงศรีอยุธยา เพื่อขอพึ่งพระบรมโพิธิสมภารเช่นกัน

3. การฟื้นฟูสังคม

จากการฟื้นฟูด้านกำลังคนก็นำมาสู่การฟื้นฟูในทุกด้านนั้น ได้ก่อให้เกิดปัญหาในด้านการสังคมและวัฒนธรรม เนื่องมาจากการรวบรวมกำลังคนกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน แต่มาจากถิ่นฐานที่อยู่ต่างกัน และการรวบรวมคนต่างกลุ่มชาติพันธุ์กันมาอยู่รวมในแหล่งชุมชนเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน เมื่อรวมถึงการเป็นเมืองท่านานาชาติของกรุงศรีอยุธยาทำให้ราชธานีได้เป็นเมืองเปิดที่มีชาวต่างถิ่น ชาวต่างเมือง และชาวต่างชาติในทุกกลุ่มชนชั้นเข้ามาเป็นจำนวนมาก อีกทั้งชนกลุ่มต่างๆ ดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ยังมีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และภาษาที่มีความแตกต่างกันตามที่ได้รับถ่ายทอดมาแต่บรรพบุรุษ และการผสมผสานกันมานั้น ทำให้เกิดความขัดแย้ง ความไม่เป็นระเบียบ ความไม่ปลอดภัย ความไม่สงบเรียบร้อย และการจกทวยโอกาสเอา

¹⁹¹กรมศิลปากร นันทา สกุล แปล (2513) “เอกสารของฮอลันดา สมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2151-2163 และ พ.ศ. 2167-2185 (ค.ศ.1608-1620 และค.ศ.1624-1642)” : 9

ประโยชน์และเอาดีเปรียบกัน ทำให้ปัญหาในสังคมอยุธยาได้มีเพิ่มมากขึ้นจนสภาพสังคมเริ่มเกิดความอ่อนแอและเริ่มขาดความเป็นเอกภาพ และสมเด็จพระเอกาทศรถทรงเล็งเห็นถึงปัญหา และทรงเริ่มปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูด้านสังคมเพื่อจัดการแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการจัดระเบียบสังคมขึ้นอีกครั้งหนึ่งภายหลังจากการขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อยุธยาและภายหลังจากการเสด็จสิ้นพระราชพิธีปลงพระศพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชพระเจ้า

พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาในด้านสังคมโดยวิธีการจัดระเบียบสังคมที่สมเด็จพระเอกาทศรถทรงปฏิบัติ คือ การนำเอาระบบการปกครองเข้ามาควบคุมสังคมอย่างเคร่งครัดและเข้มงวดกวดขัน เพื่อให้คนทุกชนชั้นของสังคมอยุธยาอยู่ในกรอบของความเหมาะสมตามลักษณะของสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เคยเป็นมา

การนำเอาระบบการปกครองเข้ามาเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการควบคุมสังคมจำเป็นต้องนำกฎหมายที่สมเด็จพระเอกาทศรถโปรดฯ ให้ชำระแก้ไขและตราเพิ่มไว้แล้วมาเป็นเครื่องมือสำหรับการควบคุมคนของสังคมอยุธยาเองและคนนอกถิ่นทั้งหมด และรวมถึงคนต่างชาติด้วย ซึ่งกฎหมายที่นำเอามาเป็นเครื่องมือสำหรับการควบคุมคนในสังคมและคนนอกสังคมได้มีระเบียบข้อบังคับเพื่อให้คนในสังคมอยุธยาทุกชนชั้นมีความสุข ปลอดภัย ความเป็นธรรม และวัฒนธรรมตามขนานชาติและเชื้อชาติเดิม ซึ่งสมเด็จพระเอกาทศรถทรงรู้ถึงผลเสียที่กำลังเกิดขึ้นกับความเสื่อมของวัฒนธรรมอยุธยาและวัฒนธรรมชาติพันธุ์เดิมที่เกิดจากความสัมพันธ์ระบบเครือญาติกับชาวต่างชาติต่างศาสนา ดังนั้นสมเด็จพระเอกาทศรถจึงโปรดฯ ให้มีการประกาศพระราชบัญญัติ 2 ตรากฎหมายในพระไอยการอาษาหลวงส่วนที่ 3 ประมวลมาตราหนึ่งบท 13 เรื่องการห้ามสมรสข้ามชาติใน ดังปรากฏหลักฐานว่า

....ราษฎร ข้าแผ่นดินชายหญิงไทมอน บมิข่าบมิกลัวพระราชอาญาพระราชกำหนดกฎหมาย เหนพัสตุเข้าของเงินทองของมฤณาทีฐิอันมาค้าขายแต่นานาประเทศนอกด่านต่างแดน แลยกลูกสาวหลานสาวให้เปนเมียฝรั่งอังกฤษวิลันดาความลาญอันต่างศาสนา แลให้เข้ารีตถืออย่างมฤณาทีฐิ นอกพระศาสนา ท่านว่าผู้นั้นเป็นเสี้ยนหนามแผ่นดิน แลมันเอาใจไปเผาเพื่อแกประจามิตฆ่าศึกศัตรู หมูร้าย ท่านให้ลงโทษ 6 สถาน....¹⁹²

พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูด้านสังคมของสมเด็จพระเอกาทศรถนอกเหนือจากทรงมุ่งประเด็นสำคัญไปในการจัดระเบียบให้กับสังคมและการรักษาวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมไว้แล้ว เรื่องที่เป็นองค์ประกอบต่างๆ ของวัฒนธรรมอยุธยาก็ได้รับความใส่ใจพระทัยจากสมเด็จพระเอกาทศรถ ซึ่งพระองค์ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูพระราชประเพณีและศิลปกรรมที่ได้ถูกหลงลืมและ

¹⁹² สำนักพิมพ์สุภาพใจ (2548) “กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 2” : 343

ละเลยไปเมื่อคราวมีการติดพันการทำศึกสงครามและบ้านเมืองยังไม่มีความสุขสงบเรียบร้อยเท่าใด นักเมื่อระหว่างพ.ศ. 2106 -2148 และพระราชประเพณีกับศิลปกรรมที่สมเด็จพระเอกาทศรถทรง ปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูมีคือ

พระราชพิธีไสเรือ

พระราชพิธีที่อัญเชิญพระพุทธรูปแห่แห่นลงเรือเป็นขบวนพยุหยาตรา และโปรดฯ ให้มีพระราชโองการให้ไพร่พล และราษฎรได้เข้าร่วมในพระราชพิธีเพื่อชมขบวนเรือ และนมัสการ พระพุทธรูปที่สมเด็จพระเอกาทศรถ โปรดฯ ให้สร้างขึ้น 5 องค์ เพื่อนำมาบูชาในการราชพิธี ซึ่ง พระพุทธรูป 5 องค์มีลักษณะงดงาม และโปรดฯ ให้พระยาจักรีแต่งการพระราชพิธีไสเรือฉบับเต็ม คือ พระยารัตนบาลรจนาพระพุทธรูปปฏิมาเป็นพระพุทธรูปसनองพระองค์ห้าพระองค์ องค์หนึ่งบุทอง นพคุณ ทรงเครื่องมงกุฎกนกชวล พาทูร์ตันย์อมประดับเนาวรัตน์ และบัลลังก์นั้นบุทองจำหลัก ประดับเพชรรัตน์ องค์หนึ่งบุทองนพคุณ บัลลังก์นั้นบุทองจำหลัก องค์หนึ่งเป็นพระพุทธรูปปฏิมา นาคาศนะ พระพุทธรูปองค์นั้นรจนาด้วยนาคสวาด และเครื่องทรงนั้นทองจำหลักประดับเนาวรัตน์ และบัลลังก์นั้นรจนาด้วยสวาด พระพุทธรูปปฏิมาบุเงิน 2 องค์ และฐานเงินจำหลักสรรพางค์ ครั้นเสร็จ พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธรูปเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสแก่พระยาจักรีให้แต่งการพระราช พิธีไสเรือ และให้รับพระพุทธรูปปฏิมาอันให้สถาปนานั้น และเมื่อเดือนอ้ายขึ้น 3 ค่ำ เพลารุ่งแล้ว 2 นาฬิกา ให้เอาเรือชัยสุพรรณหงส์พยุหยาตรา และวรสุพรรณหงส์พยุหยาตรามาประทับขาน และให้เอาเรือพระครุฑพาหะออกตั้งขาน และให้เทียบเรือต้นศรีสามารถชัย ไกรสรมุขพิมานชัย ไกรสรจักรรัตน์ และเรือต้นทั้งปวง โดยขบวนแห่แล้วก็เทียบจำนำท้าวพระยาลูกขุน ทั้งปวงตั้งแห่ โดยขบวนสรรพ จึงอัญเชิญพระพุทธรูปปฏิมาทองนพคุณทรงเครื่องนั้นขึ้นข้างต้นพระมนานาคชาธาร คชสีห์ และเชิญพระพุทธรูปปฏิมาทองนพคุณองค์หนึ่งเล่า ขึ้นข้างต้นพระศรีชัยศักดิ์ และพระคชาธาร ทั้งสองนี้ประดับด้วยเครื่องคชาภรณ์ และผูกเครื่องสำหรับพิชัยสงคราม จึงรับพระพุทธรูปปฏิมาทั้ง สององค์ แต่หน้าพระราชวังลงไปประทับเกย และเอาเรือวรสุพรรณหงส์พยุหยาตราเลื่อนเข้ามารับ พระพุทธรูปปฏิมาทั้งสองพระองค์ ออกไปตั้งชลมารคเสร็จ สมเด็จพระเอกาทศรถได้เสด็จลงเรือชัย สุพรรณหงส์พยุหยาตรา ครั้นได้อุ้มมโผลาก็กลายเรือพระที่นั่งชัยสุพรรณหงส์ออกจากขาน และ เรือวรสุพรรณหงส์ซึ่งรับพระพุทธรูปปฏิมานั้น ไปเป็นหน้า และประดับด้วยเรือแห่อันรจนาดาบษ โดยขบวนหน้าหลัง พระบาทสมเด็จพระพุทธรูปเจ้าอยู่หัวก็เสด็จพยุหยาตราลงไปยังทับขานไปบาง กระดาน คำรัสให้เลื่อนท้าวพระยาเสนามขมนตรีทั้งหลายเสร็จ ก็ให้เอาเรือบรรดาเข้าขบวนไสทั้ง ปวงออกจับขบวนโดยขนาด และเรือบรรดาแห่พระพุทธรูปเจ้าทั้งปวงนั้นไว้ ให้แห่พระพุทธรูปเจ้าขึ้นมา ครั้นถึงเพลาชายแล้ว 2 นาฬิกา 5 บาท สมเด็จพระพุทธรูปเจ้าอยู่หัวก็ทรงเครื่องสุวรรณภรณ์ บวรวิภูมิตาภาณูจน์เสร็จแล้วเสด็จทรงพระที่นั่งบุษบกรัตนมหาพิमान อันอลังการกลางเรือชัยสุพรรณหงส์

พยุหยาตรา คลาเคลื่อน โดยขบวนเสร็จประเวศมาประทับทำขานนมหาวาสูกี คอยทอดพระเนตร ขบวนแห่พระพุทธรูปปฏิมากร อันมหาพาดิเรกด้วยเรือต้นทั้งปวงนั้น ครั้นเรือพระพุทธรูปปฏิมากรบัน ทับขานแล้วก็เชิญพระพุทธรูปปฏิมากรเสด็จทรงพระคชาธาร แห่กลับไปประดิษฐานไว้ ณ พระศรี สรรเพ็ชญ์คาราม แล้วให้แต่งการสมโภชเล่นมหรสพ 7 วัน เป็นงานพระราชพิธีที่มีความยิ่งใหญ่ มโหฬารมากที่สุด ในสมัยอยุธยา

พระราชพิธีการเล่นมหรสพฉลองพระพุทธชินราช

การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนานั้น เป็นพระราชกรณียกิจที่สมเด็จพระเอกาทศรถได้ มุ่งมั่นปฏิบัติมาตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา โดยเห็นได้อย่างชัดเจนจากการ บูรณะปฏิสังขรณ์ สร้างสังเวชนียสถาน และการตรากฎหมายเกี่ยวกับการไม่ให้คนไทมอญสมรส กับคนต่างชาติ หรือนับถือศาสนาอื่น จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นรัชสมัยที่มีการฟื้นฟูพุทธศาสนาขึ้นมา ที่สุด และไม่ทรงโปรดส่งเสริมการเป็นศาสนูปถัมภ์ในศาสนาอื่นๆ

สมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงจัดขบวนพระราชพิธีขึ้นไปนมัสการพระพุทธชินราชที่ เมืองพิษณุโลกที่พระองค์โปรดฯ ให้ปฏิสังขรณ์พร้อมทั้งให้ปิดทองลงรักขึ้นใหม่ภายหลังจากการ ขึ้นครองราชย์ และโปรดฯ ให้มีการเล่นมหรสพเป็นการฉลองพระพุทธชินราชที่ได้รับการ ปฏิสังขรณ์

การศึกษาพระปริยัติธรรมและพระไตรปิฎก

จัดให้พระสงฆ์เล่าเรียนพระปริยัติธรรมและพระไตรปิฎกเป็นการส่งเสริมการศึกษา เกี่ยวกับความรู้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ ของศาสนาพุทธ

การศึกษาพระกรรมฐานวิปัสสนา พระสูตรและพระปรมัตถ์

สมเด็จพระเอกาทศรถทรงเล่าเรียนพระกรรมฐานวิปัสสนา พระสูตรและพระปรมัตถ์ ด้วยพระองค์เอง

งานสถาปัตยกรรม

- วัดวรโสคาราม (วัดวรเชษฐาราม) พระสถูปเจดีย์ทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยมเพื่อบรรจุพระบรม สารีริกธาตุ และสังเวชนียสถาน ทรงโปรดให้สร้างกุฏิสงฆ์ ฌทานศาลา หอพระสังฆกรรม และ กำแพงแก้วล้อมรอบพระอารามวัดวรโสคาราม (วัดวรเชษฐาราม) เพื่อทรงอุทิศพระราชกุศลถวาย แด่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และนิมนต์พระสงฆ์อรหันต์ และแต่งขุนหมื่นข้าหลวงไว้ในพระ อารามนั้น
- วัดราชบูรณะ เป็นวัดที่อยู่ในกรุงศรีอยุธยาด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของวังหลวง
- วัดโพธาราม เป็นวัดที่อยู่นอกกรุงศรีอยุธยา ออกไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองอยุธยา

- พระมหาปราสาทบรรยงกัรัตนาศรี ทรงโปรดให้สร้างพระปราสาทบรรยงกัรัตนาศรี และจุดสระล้อมรอบ
- พระมหากาชาเจดีย์ เป็นพระเจดีย์ใหญ่พระองค์หนึ่งอยู่ที่วัดกุฎีดาว
- การบูรณะพระที่นั่งมิ่งมงคลภิเษกทั้ง 2 องค์
- พระสถูปเจดีย์และพระพุทธรูปเมืองหาง ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อปฏิสังขรณ์พระสถูปเจดีย์และพระพุทธรูปเมืองหางที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสร้างไว้

งานประติมากรรม

- พระพุทธรูปปฏิมาห้าพระองค์ องค์หนึ่งบุทองนพคุณ ทรงเครื่องมงกุฎกนกชฎ พาดุริตน์ย่อประดับเนาวรัตน์ และบัลลังก์นั้นบุทองจำหลักประดับเพชรรัตน องค์หนึ่งบุทองนพคุณ บัลลังก์นั้นบุทองจำหลัก องค์หนึ่งเป็นพระพุทธรูปนิรมิตพระพุทธรูปองค์จนาด้วยนาคสวาด และเครื่องทรงนั้นทองจำหลักประดับเนาวรัตน์ และบัลลังก์นั้นรจนาด้วยสวาด พระพุทธรูปปฏิมาบุเงิน 2 องค์ และฐานเงินจำหลักสรรพางค์ และโปรดฯ ให้ไพร่พล ราษฎรสักการะในพระราชพิธีไสเร่อ
- พระพุทธรูปพระศรีสรรเพชญ์ เป็นพระพุทธรูปองค์ใหญ่ สูง 18 ศอก หล่อด้วยสังกะสีเป็นชั้นในด้านนอกหุ้มด้วยทองคำ 173 ชั่ง และประดิษฐานไว้ที่วัดวรโสคาราม หรือวัดวรเชษฐาราม
- พระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวร ให้หล่อเอาไว้ในโรงแสงขวา

งานประณีตศิลป์

- ตราประทับต่างๆ ของราชการที่ข้าราชการในจตุคมส์ทั้งสี่ และหัวเมือง ต้องใช้ประทับในการส่งข้อราชการในหนังสือราชการทุกหมู่ กรม กองและ พระราชสำนัก

งานวรรณกรรม

- กฎหมายอยุธยา การชำระและการตราพระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกาขึ้นใหม่อีกหลายฉบับ โดยเฉพาะการตราพระราชกำหนดกฎหมายพระอัยการ ต่วยสัดอากรขนอนตลาด และพระกัลปนา

4. การฟื้นฟูด้านเศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูการเศรษฐกิจและการต่างประเทศของสมเด็จพระเอกาทศรถ ตั้งแต่พ.ศ. 2147 จนถึงพ.ศ. 2153 นั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องเนื่องการสานต่อมาจากพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูพระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาในรัชสมัยของพระนเรศวรที่มหาธาได้แผ่ขยายออกไปรอบทั้งสี่ทิศ ทำให้กษัตริย์อยุธยาได้อ้างสิทธิ และอำนาจชอบธรรมในการควบคุมผลประโยชน์ และการปกครองเหนืออาณาเขตหัวเมืองเหนือต่างๆ ทั้งทางเหนือและใต้ แวันแคว้นต่างๆ

อาณาจักรน้อยใหญ่ต่างๆ และเมืองท่าต่างๆ ทั้งหมดในอ่าวมะตะมะ อ่าวเบงกอล อีกทั้งการที่กรุงศรีอยุธยาราชธานีเป็นเมืองศูนย์กลางและเป็นเมืองท่านานาชาติ ดังนั้นความเจริญรุ่งเรืองต่างๆ ที่เข้ามาสู่อาณาจักรอยุธยา และในทางการค้าต่างประเทศนั้น ได้อยู่ภายใต้พระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาเท่านั้น จึงทำให้การเศรษฐกิจและการต่างประเทศของอาณาจักรอยุธยาได้รับการฟื้นฟู จนเกิดความมั่งคั่งขึ้นอย่างรวดเร็ว

แต่ในช่วงรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้นพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูการเศรษฐกิจและการต่างประเทศต้องทำควบคู่ไปกับการทำการศึกสงครามเพื่อการขยายพระราชอำนาจกษัตริย์อยุธยาอันเป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูการเศรษฐกิจและการต่างประเทศ จึงทำให้พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูการเศรษฐกิจและการต่างประเทศเป็นไปได้อย่างไม่เต็มประสิทธิภาพ ในด้านการส่งเสริมการผลิตและการควบคุมผลผลิต รายได้ และผลประโยชน์ต่างๆ ด้วยการจัดระเบียบ โดยใช้กฎหมายที่มีอยู่เดิม และการตรากฎหมายขึ้นเพิ่มเติมเพื่อนำมาใช้ควบคุมสิทธิและประโยชน์ของกษัตริย์อยุธยาโดยผ่านกลไกการทำงานของขุนนาง คือ พระคลัง และกฎหมายที่นำมาใช้ในการจัดระเบียบ การควบคุมนี้ยังเป็นการปกป้องรักษาผลประโยชน์ให้แก่ ผู้เป็นเจ้าของที่ดิน แรงงานผลผลิต พ่อค้าวานิชที่เป็นชาวอยุธยา ชาวต่างถิ่น ชาวต่างเมือง และชาวต่างประเทศ รวมถึงการควบคุมการเก็บค่าส่วย อากร ขนอนต่างๆ ซึ่งเป็นรายได้และผลประโยชน์ในพระคลัง อีกทั้งได้ออกกฎหมายควบคุมการบริหารงานกาพระคลังทั้งหมด ซึ่งสมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงมีความรู้ถึงเรื่องกฎหมาย การค้า การภาษี และงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเศรษฐกิจและการต่างประเทศเป็นอย่างดี

ดังนั้นการปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูด้านเศรษฐกิจและการต่างประเทศของสมเด็จพระเอกาทศรถจึงได้มีการส่งเสริมการผลิต และการนำกฎหมายที่ชำระและกฎหมายที่ตราเพิ่มเติมแล้วมาทำการบริหารจัดการการฟื้นฟูโดยเริ่มแต่พ.ศ. 2148 จนถึงสิ้นรัชสมัยของพระองค์ พ.ศ. 2153

การเศรษฐกิจหลักของชาวบ้านในอาณาจักรอยุธยาที่มาจากการเกษตร การกสิกรรม การประมง เหมืองแร่ ผลผลิตของป่าและเครื่องเทศนั้น เป็นผลที่ทำให้สมเด็จพระเอกาทศรถจึงได้ทำการส่งเสริมการเกษตร การกสิกรรม การประมง และผลผลิตของป่าและเครื่องเทศ โดยมีการจัดระเบียบระบบการเพาะปลูก ผลผลิต สินค้านำเข้า การซื้อขาย เพื่อนำมาเป็นสินค้าขายออกไปยังต่างประเทศ

การควบคุมการค้าด้านการเกษตร การกสิกรรม การประมง ผลผลิตของป่า เครื่องเทศ และการค้าขายอื่นๆ นั้นเป็นสิ่งสำคัญในการทรงพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูการเศรษฐกิจภายใน และการค้ากับต่างประเทศของสมเด็จพระเอกาทศรถด้วย จึงมีการตราพระราชบัญญัติต่างๆ เกี่ยวกับ

ด้วยสา อากร ขนอน พระไอยการ และพระกัลปนา ซึ่งกฎหมายที่ได้ตราขึ้นทั้งหมดนี้ได้เกี่ยวข้องกับ
กับที่ดิน ผลผลิตการเกษตรกรรม ผลผลิตการกสิกรรม และการค้าต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก
อาณาจักรอยุธยาทั้งหมด

เกี่ยวกับการค้าขายกับต่างประเทศ สมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงพระราชกรณียกิจการฟื้นฟู
เพิ่มเติมด้วยการทรงตั้งอัครราชทูตต่างประเทศ ต่างอาณาจักร ต่างดินแดน และต่างเชื้อชาติ ศาสนา
ด้วยการให้ที่อยู่ ให้การอารักขา และให้สิทธิในการค้าขาย และเรือสำเภาสินค้าของกษัตริย์อยุธยามี
ลูกเรือและนายเรือเป็นชาวต่างชาติ ราชสำนักของพระองค์ตั้งผู้คนเข้าไปหลายชาติหลายภาษา มี
หลายคนที่ได้พระราชทานบรรดาศักดิ์¹⁹³

นอกจากนั้นสมเด็จพระเอกาทศรถทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูความสัมพันธ์
กับต่างประเทศด้วยทรงใช้วิธีการส่งพระราชสาส์น เครื่องบรรณาการ และทูตเป็นการเจริญพระราช
ไมตรีทางการค้าและการทูตกับต่างประเทศคู่ค้าที่มีความสัมพันธ์เดิมกันอยู่แล้วให้เกิดความมั่นคง
มากขึ้น อันเป็นรากฐานของการค้าขาย การนำเข้าสินค้าคุณภาพดี การส่งออกสินค้า ดังที่ได้ทรง
ปฏิบัติพระราชกรณียกิจฟื้นฟูที่มีอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา
สิ้นรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และนอกจากสมเด็จพระเอกาทศรถทรงเจริญพระราชไมตรี
กับประเทศและอาณาจักรต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กันแต่เดิมแล้ว สมเด็จพระเอกาทศรถทรงรับการ
เจริญพระราชไมตรีจากต่างชาติใหม่ๆ ที่มีการส่งคณะทูตมาเจริญพระราชไมตรีกับอาณาจักรอยุธยา
และพระองค์ทรงส่งพระราชสาส์น เครื่องบรรณาการ และทูตเป็นการเจริญพระราชไมตรีตอบแทน
กลับไป ซึ่งประเทศต่างๆ ที่สมเด็จพระเอกาทศรถทรงทำการเจริญพระราชไมตรีมีคือ

โปรตุเกส

เป็นชนต่างชาติที่ได้มีความสัมพันธ์กับอาณาจักรอยุธยาที่ยาวนานที่สุด หลังจากที่ได้มีการ
ฟื้นฟูความสัมพันธ์ แต่ก็ได้เกิดปัญหาขึ้นอีกเมื่อโปรตุเกสได้ทราบถึงการส่งทูตจากอยุธยาไป
ฮอลันดา ด้วยวิตกว่าการค้าขายในดินแดนแถบนี้จะเป็นอันตราย¹⁹⁴

จีน

จีนเป็นชนชาติโพ้นทะเลชาติแรกที่กษัตริย์อยุธยาเคยมีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดมากที่สุด
มาตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 และกษัตริย์อยุธยามีการส่งทูตและเครื่องบรรณาการ
ไปถวายจักรพรรดิจีนเพื่อการรักษาความสัมพันธ์ในด้านการค้าไว้เกือบทุกรัชสมัย ซึ่งในรัชสมัย
ของสมเด็จพระเอกาทศรถ พระองค์ได้ส่งทูตไปเจริญพระราชไมตรีกับจักรพรรดิจีน

¹⁹³ สมคิด ศรีสิงห์ (2525) “ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย” ศรีนครินทร์วิโรฒ : 190

¹⁹⁴ สมจัย อนุমানราชชน (2493) “การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา” ไทยเกษม : 12-13

ญี่ปุ่น

พระราชไมตรีระหว่างโชกุนอิเอยาสุ และสมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงเริ่มฟื้นฟูเพื่อให้ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นเมื่อพ.ศ. 2148 โดยโชกุนได้ส่งพระราชสาส์น พร้อมด้วยดาบและเกราะญี่ปุ่นมาถวาย โดยทูลขอปืนและไม้จันทน์เป็นของตอบแทน และอีกหนึ่งเดือนต่อมา โชกุนได้ออกประกาศอนุญาตให้สำเภาไทยมาทำการค้าขายยังประเทศญี่ปุ่นได้โดยเสรี¹⁹⁵

ฮอลันดา

เป็นชนชาติที่ได้มีความสัมพันธ์กับอยุธยาทั้งด้านการค้าและการทูตในปลายรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช แต่ได้ส่งพระราชสาส์น และส่งเครื่องบรรณาการเข้ามาถวายต่อสมเด็จพระเอกาทศรถเมื่อขึ้นครองราชย์ และสมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงโปรดส่งราชทูตไทยพร้อมเครื่องบรรณาการ เสด็จพระราชสาส์น ไปถวายตอบแทนพระเจ้ากรุงฮอลันดาตามพระราชประเพณี จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรอยุธยาและประเทศฮอลันดาได้เพิ่มมากขึ้นซึ่งหลังจากนั้นพระเจ้ากรุงฮอลันดาได้ทรงฝากปืนใหญ่กับเครื่องศาสตราวุธและของดีต่างๆ มาถวายต่อสมเด็จพระเอกาทศรถ¹⁹⁶

อังกฤษ

ได้เริ่มเข้ามาค้าขายกับอยุธยาในช่วงปลายรัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถ โดยมีพระราชสาส์นจากพระเจ้าเจมส์ที่ 1 มาถวาย สมเด็จพระเอกาทศรถจึงทรงให้พระจุฬาราชมนตรีเป็นผู้จัดการต้อนรับคณะทูตอังกฤษแทนพระองค์ ใจความในพระราชสาส์นมีว่า “อังกฤษขอสิทธิค้าขายโดยไม่ต้องเสียภาษีอากร ในครั้งนี้อังกฤษได้จัดตั้งคลังสินค้าขึ้นในกรุงศรีอยุธยา” “...พระเจ้าแผ่นดินทรงพอพระทัยเป็นอย่างมากที่มีชาวต่างชาติอีกชาติหนึ่งได้เข้ามายังประเทศของพระองค์ ดังนั้นการค้าของอังกฤษจึงไม่ถูกขัดขวาง และแลเมเปิด จากอบสันก็รู้คืออยู่แล้วว่า พระองค์ทรงพยายามที่จะดึงประเทศต่างๆ ให้มาสนใจในกิจการค้ากับเมืองไทย”¹⁹⁷

¹⁹⁵ สวงน อึ้งคง (2504) “สัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ” แพร่พิทยา : 3-5

¹⁹⁶ จรรยา ประชิตโรมรัน (2550) “การสงครามในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ” จุฬาลงกรณ์ : 285

¹⁹⁷ ผ่องพันธุ์ สุภัทรพันธุ์ (2511) “การศึกษาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องพระคลังสินค้า” จุฬาลงกรณ์ : 54

5. สรุป

พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระเอกาทศรถทรงปฏิบัติอย่างต่อเนื่องหลังเสร็จสิ้นการปลงพระศพสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ. 2148 และการสานต่อพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาในทุกด้านที่ทรงเห็นถึงปัญหาที่ต้องทำการแก้ไขและป้องกัน โดยเฉพาะในด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศ เรียกได้ว่าเป็นยุคของการฟื้นฟูด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจของอาณาจักรอยุธยาอย่างแท้จริง

ถึงแม้ว่าการครองราชย์ของสมเด็จพระเอกาทศรถนั้นจะเป็นเพียงระยะสั้นๆ เพียง 5 ปี แต่พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาพ.ศ. 2114 – 2153 ที่สมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงเริ่มปฏิบัติมาในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชา รัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จนถึงรัชสมัยของพระองค์เองนั้นนับว่าเป็นระยะเวลาที่ยาวนานถึง 39 ปี ด้วยประสบการณ์จากการเรียนรู้ อย่างมีพระวิริยะอุตสาหะ พระปรีชาสามารถในการออกทำศึกสงคราม และความรู้ที่สั่งสมมาจากการศึกษาตำราทั้งการเมืองการปกครอง การสังคม การเศรษฐกิจและการต่างประเทศนั้น เป็นผลให้การฟื้นฟูของสมเด็จพระเอกาทศรถในช่วง 5 ปีหลังนี้ได้้นำความแข็งแกร่งมั่นคงของด้านการเมืองการปกครอง การปกป้องและการรักษาความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ความเข้มแข็งและการสร้างเสริมความเป็นเอกลักษณะของสังคมและวัฒนธรรมอยุธยา ความเป็นระบบของการรักษาลิทธิประโยชน์ การขยายเขตการค้า และความมั่งคั่งของการเศรษฐกิจและการต่างประเทศ เมื่อนำทุกด้านมาผนวกรวมกันแล้วนั้น อาณาจักรอยุธยาที่ได้มีความยิ่งใหญ่ และความเจริญรุ่งเรือง มาจากผลของการฟื้นฟูนับแต่รัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชา เรื่อยมาจนถึงรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้น ได้รับการเพิ่มพูนให้เกิดความยิ่งใหญ่ และความเจริญรุ่งเรือง มากกว่ารัชสมัยใดๆ ก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยา ดังมีบันทึกจากเอกสารประวัติศาสตร์ร่วมสมัยของต่างชาติโดย โยส เซาเดน บรรยายกล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองมั่งคั่งของกษัตริย์อยุธยาและอาณาจักรอยุธยาว่า

....พระนครศรีอยุธยา นี้ โดยเหตุที่การไปมาสะดวก จึงมีชาวต่างชาติมากมาย เช่น ชาวอินเดีย ชาวเอเชียตะวันตก (หมายถึง เปอร์เซีย อาหรับ ฯลฯ) ชาวยุโรปอินเดีย (หมายถึง สเปน โปรตุเกส) และพ่อค้าที่นับถือคริสต์ศาสนาต่างๆ พระเจ้าแผ่นดินมีเรื่องของพระองค์เอง มีเจ้าพนักงานเอง ทำการค้าขายติดต่อกับเมืองชายฝั่งโคโรมันเดลในอินเดียและเมืองจีน ซึ่งด้วยเหตุนี้จึงได้รับลทธิยิ่งกว่าเจ้าอื่นๆ พระองค์ค้าขายไปถึงเมืองพะโค เมืองอังวะ เมืองเชียงใหม่ เมืองล้านช้าง และเมืองอื่นๆ ด้วยเหมือนกัน ไม่แต่เพียงราชธานีแห่งเดียว การค้าได้นำกำไรมาสู่พระองค์อย่างเหลือล้น ทั้งไม่

กระทบกระเทือนพ่อค้าสามัญแม่แต่น้อย ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นการสำแดงให้เห็นประจักษ์ชัดถึงการค้าขายใหญ่โตที่ได้กระทำกันในประเทศนี้เป็นอย่างดี...¹⁹⁸

จากการที่สมเด็จพระเอกาทศรถทรงเก็บเกี่ยวประสบการณ์ในการทรงงานช่วยพระราชบิดาและพระเชษฐา ซึ่งนับได้ว่าเป็นการทรงงานที่หนักสำหรับคนในวัยเดียวกัน และเมื่อทรงขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. 2148 บ้านเมืองอยู่ในความสงบสุข แต่สมเด็จพระเอกาทศรถยังทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาต่อไปอีกและเฉพาะการฟื้นฟูในรัชสมัยของพระองค์เองเพียง 5 ปี ผลของการฟื้นฟูได้สร้างคุณภาพการไว้อย่างเอนกอนันต์ให้แก่อาณาจักรอยุธยา

¹⁹⁸ สมคิด ศรีสิงห์ (2525) “ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย” ศรีนครินทร์วิโรฒ : 190-191

บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง การฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยา : พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2114- พ.ศ. 2153) สามารถสรุปการวิจัยได้ ดังนี้

1. สรุปการวิจัย

การศึกษาพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถที่ได้เริ่มมาตั้งแต่พ.ศ. 2114 – 2153 ทำให้ได้เห็นถึงความสูญเสียการเป็นเอกภาพ ความสูญเสียพระราชอำนาจ ความสูญเสียเอกราช ความเสื่อมโทรมของด้านต่างๆ ในทุกด้านที่เป็นองค์ประกอบของอาณาจักร อันได้แก่การเมืองการปกครอง สังคม เศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศ และจากสาเหตุที่เกิดขึ้นของความสูญเสียได้สร้างผลคือความเสียหายด้านกำลังคนและทรัพย์สินที่เป็นปัจจัยและตัวจักรสำคัญของการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยา ซึ่งผลของความเสียหายได้ก่อให้เกิดความขาดแคลนกำลังคนและความขาดแคลนกำลังทรัพย์สินอย่างหนัก จึงทำให้การปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถมีความยากลำบากมาก และผลของการปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้เกิดขึ้นอย่างช้าๆ แต่เต็มไปด้วยประสิทธิภาพ โดยเห็นได้อย่างชัดเจนจากการทำศึกสงครามในแต่ละช่วงเวลาที่มีการศึกษาสงครามเกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง และในที่สุดผลจากการปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถที่ได้รับภายหลังจากการใช้ระยะเวลาปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอันยาวนานถึง 39 ปี คือ การนำเอาพระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาในการเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชกลับคืนมาทำให้เป็น”ราชาเหนือราชาทั้งปวง” ที่มีสิทธิและอำนาจในการอ้างความชอบธรรมของการเป็นผู้ควบคุมอำนาจการปกครองและผลประโยชน์เหนือดินแดนหัวเมืองประเทศราชทั้งปวง และอาณาจักรอยุธยาได้รับความยิ่งใหญ่และความเจริญรุ่งเรืองกลับคืนมามากกว่าเดิม อีกทั้งยังเป็นการวางรากฐานการเมืองการปกครอง สังคม เศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศไว้ให้กับกษัตริย์อยุธยาในรัชสมัยต่อมา

1.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.1.1 พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ตั้งแต่ พ.ศ. 2114-2148

1.1.2 พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระเอกาทศรถตั้งแต่ พ.ศ. 2114-2153

1.1.3 พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถ พ.ศ. 2114 - 2153 ได้มีผลอย่างไรต่ออาณาจักรอยุธยา หลังการเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อพ.ศ. 2112

1.2 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ เอกสารชั้นต้นของไทย คือพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับต่างๆ กฎหมายตราสามดวง ฯลฯ และเอกสารของชาวต่างชาติที่แปลเป็นภาษาไทยแล้ว วรรณกรรม และงานศึกษาต่างๆ ที่ตีพิมพ์แล้ว โดยวิธีการทางประวัติศาสตร์ และนำมาวิเคราะห์ ตีความ เรียบเรียง และนำเสนอในรูปแบบการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

1.3 ผลของการวิจัย

1.3.1 พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ตั้งแต่ พ.ศ. 2114- 2148 คือ การบริหารจัดการการปกครองเมืองพิษณุโลกและหัวเมืองฝ่ายเหนือ และพระราชกรณียกิจที่สำคัญ คือการประกาศอิสรภาพนำเอกราชกลับคืนมา พร้อมทั้งได้มีการรักษาป้องกันพระราชอำนาจกษัตริย์อยุธยาและอาณาจักรไว้ได้อย่างเข้มแข็งนำความมั่นคง ความเจริญรุ่งเรืองมาสู่อาณาจักรอยุธยาจากการขยายพระราชอำนาจของพระองค์

1.3.2 พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระเอกาทศรถตั้งแต่ พ.ศ. 2114-2153 คือ เป็นผู้ช่วยสมเด็จพระมหาธรรมราชาพระราชบิดาและสมเด็จพระนเรศวรมหาราชพระเชษฐาบริหารจัดการตามที่ได้รับมอบหมาย และในรัชสมัยของพระองค์เอง เป็นเวลาที่บ้านเมืองสงบ พระองค์ทรงวางรากฐานสังคม เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์กับต่างประเทศไว้ให้กับกษัตริย์ในรัชสมัยต่อมา

1.3.3 พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถตั้งแต่ พ.ศ.2114-2153 ได้ส่งผลอย่างดียิ่งต่ออาณาจักรอยุธยาคือมีความมั่นคงภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาและได้ฟื้นคืนกลับมาเจริญรุ่งเรืองอีกครั้ง

2. อภิปรายผล

จากผลการวิจัยเรื่องการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยา : พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2114- พ.ศ. 2153) มีประเด็นที่น่าสนใจนำมาอภิปราย ดังนี้

2.1 ปัจจัยสำคัญของพระราชกรณียกิจการฟื้นฟู

พระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาให้มีความยิ่งใหญ่และความเจริญรุ่งเรืองกลับมาเป็นดังเดิมหรือมากกว่าเดิมนั้น ต้องได้รับการฟื้นฟูพระราชอำนาจและกองทัพที่มีแสนยานุภาพให้ได้กลับมาก่อน เพื่อนำมาทำการปลดแอกการเป็นเมืองขึ้นต่อกษัตริย์พม่าจนได้รับเอกราชกลับมาเป็นลำดับแรก และลำดับสุดท้าย คือ การฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาให้มีความยิ่งใหญ่และความเจริญรุ่งเรืองกลับมาเป็นดังเดิม หรือมากกว่าเดิม หมายถึงว่า การปฏิบัติพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2114-2153) ต้องฟื้นฟูในทุกด้าน อันได้แก่ ด้านการเมืองการปกครอง สังคม เศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ดังนั้นการศึกษาวិเคราะห์จึงต้องมาพิจารณาว่าอะไรคือปัจจัยที่ต้องนำมาใช้ในการปฏิบัติที่ต้องนำมาใช้ในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2114- 2153) นั้น

การฟื้นฟูใดๆ ก็ตามนั้น ต้องนำปัจจัยที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับการฟื้นฟูนั้นๆ การปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2114- 2153) นั้น เป็นเรื่องของความยิ่งใหญ่และความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรอยุธยาให้กลับมาเป็นดังเดิมหรือมากกว่าเดิม จึงเป็นเรื่องที่มีความเชื่อมโยงในด้านการใช้กำลังคนและทรัพย์สินในการบริหารจัดการการปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูทุกด้าน ดังนั้นปัจจัยสำคัญ คือ กำลังคนและทรัพย์สิน ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญมากที่สุดในการเริ่มการฟื้นฟู และโดยเฉพาะ พ.ศ. 2114 ที่เป็นปีเริ่มต้นของการปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ ที่ทรงมีอายุน้อยอยู่ คือ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชอายุ 16 ปีและสมเด็จพระเอกาทศรถอายุ 9 ปี อีกทั้งไม่มีประสบการณ์ จึงถือได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่สำคัญมาก เพราะต้องจัดการกับปัญหาสำคัญที่สุดของปัจจัยที่ต้องใช้การฟื้นฟู คือ กำลังคน และกำลังทรัพย์สิน เพื่อให้ได้จำนวนเพียงพอที่ในการนำมาใช้ทำการฟื้นฟูทุกด้าน

ชัยชนะของการรับศึกสงครามกับกองทัพพม่าของพระเจ้าหงสาวดีมังสามเกียด พ.ศ. 2135 คือ สงครามยุทธหัตถี เป็นการรับศึกสงครามพม่าเป็นครั้งสุดท้ายของ

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ และทรงสามารถป้องกันและรักษาเอกราชของอาณาจักรอยุธยาที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชประกาศอิสรภาพ ณ เมืองแครง พ.ศ. 2127 ไว้ได้ และยังสามารถนำเอาระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาในฐานะความเป็น “พระเจ้าจักรพรรดิราช” ผู้เป็น “ราชาเหนือราชาทั้งปวง” ที่ได้สูญเสียไปถึง 23 ปี กลับคืนมาได้

การประกาศอิสรภาพพ.ศ. 2127 ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และชัยชนะในการศึกสงครามยุทธหัตถี พ.ศ. 2135 นั้น เป็นการแสดงผลของการจัดการกับปัญหาด้านกำลังคนและทรัพยากรที่เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการฟื้นฟูได้อย่างมีประสิทธิภาพ และการนำเอาความยิ่งใหญ่และความเจริญรุ่งเรืองอาณาจักรอยุธยากลับคืนมาเป็นดังเดิมหรือมากกว่าเดิม ซึ่งเป็นผลสำเร็จของการปฏิบัติพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2114- 2153) นั้นมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้อย่างชัดเจน

2.2 ความประทับใจในความเคารพ ความรัก ความห่วงใย และความสามัคคี ระหว่าง

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชกับสมเด็จพระเอกาทศรถ

จากการศึกษาเอกสาร หลักฐานทางประวัติศาสตร์ร่วมสมัยนี้ มีหลายช่วงตอนของข้อมูลที่แสดงให้เห็นถึงความเคารพ ความรัก ความห่วงใย และความสามัคคีระหว่างสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กับสมเด็จพระเอกาทศรถ ที่ทำให้ผู้วิจัยมีความประทับใจและต้องการนำมาเสนอ เพราะเป็นข้อมูลที่ไม่มีใครได้เห็นในงานศึกษาอื่นมากนัก

ข้อมูลที่แสดงให้เห็นถึงความรัก ความห่วงใย และความสามัคคีระหว่างสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถนั้นมีอยู่ในพระราชพงศาวดารอยุธยาหลายฉบับทั้งที่เป็นของไทยและของต่างชาติ โดยเป็นการบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น ดังเช่นเหตุการณ์ในการทำศึกสงครามเพื่อจับตัวพระยาจันจันตุที่หนีออกจากกรุงศรีอยุธยาโดยเรือสำเภาล่องไปตามลำน้ำเจ้าพระยาออกไปทางปากน้ำสมุทรปราการ ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้นำกองทัพเรือออกไปในทันที และเกิดการปะทะกันขึ้นเมื่อกองเรือของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชไล่ไปทันเรือสำเภของพระยาจันจันตุ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชพยายามหยุดยั้งพระยาจันจันตุเพื่อทำการจับตัวเอากลับไปให้ได้ จึงพยายามเทียบเรือ และพระยาจันจันตุก็เร่งเรือสำเภหนี จึงทำให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่มุ่งมั่นจะทำการศึกให้สำเร็จลงโดยไม่ได้กลัวถึงอันตรายๆ ใดที่จะเกิดขึ้นแก่พระองค์ โดยให้เร่งเรือพระที่นั่งขึ้นไปข้างหน้าเรือลำอื่น เสด็จออกขึ้นทรงปืนนกกสับยิงข้าศึกเองที่หน้ากัญญาไม่เลี้ยวหลักกระสุนปืนจนข้าศึกยิงมาถูกรางพระแสงปืนที่ทรงอยู่นั้นแตกไป เมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถเห็นพระเชษฐากล้าหนัก เกรงจะเป็นอันตรายก็ให้เร่งเรือลำที่ทรงอยู่เข้าบังเรือพระที่นั่ง โดยไม่เกรงอันตรายที่จะเกิดขึ้นแก่พระองค์เองนั้น และอีกครั้งหนึ่งภายหลังจากสมเด็จพระนเรศวรมหาราชยึดทรงเสรีจจากพระราชพิธีราชาภิเษกขึ้นครองราชย์

เป็นกษัตริย์อยุธยาแล้วนั้น พระองค์ได้ทรงแต่งตั้งให้สมเด็จพระเอกาทศรถเป็นพระมหาอุปราช โดยพระราชทานพระราชอำนาจให้เทียบเท่ากับกษัตริย์อีกพระองค์หนึ่ง และได้ทรงวางพระทัย มอบหมายพระราชกรณียกิจสำคัญที่เป็นการเทิดพระเกียรติให้แก่พระองค์เองและสมเด็จพระเอกาทศรถ อาทิเช่น การชำระ วินิจฉัย และตัดสินใจเกี่ยวกับกฎหมายต่างๆ ที่ใช้ในการปกครอง อาณาจักรอยุธยา และหัวเมืองประเทศราช และอีกตัวอย่างหนึ่ง คือ การเข้าร่วมรบด้วยกันในการศึกสงครามยุทธหัตถี ซึ่งความแตกต่างของการร่วมรบด้วยกันทุกครั้งนั้นคือ การศึกสงครามยุทธหัตถีนี้ แสดงให้เห็นชัดเจนถึงการตามเสด็จพระเชษฐาอย่างใกล้ชิด เพราะในการศึกสงครามครั้งนี้ไม่มีพียงแต่มีสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่ตกอยู่ท่ามกลางกำลังทัพของพม่า แต่ได้มีสมเด็จพระเอกาทศรถตกอยู่ในที่นั้นด้วย ซึ่งเหตุการณ์ที่มีบันทึกไว้ในเอกสาร หลักฐานประวัติศาสตร์นี้ ได้แสดงให้เห็นถึงความเคารพ ความรัก ความห่วงใย และความสามัคคีระหว่างสมเด็จพระนเรศวรมหาราชกับสมเด็จพระเอกาทศรถ เป็นความประทับใจที่ควรจดจำ และนำมาเป็นตัวอย่างที่ควรค่าในการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

2.3 สถานการณ์ และข้อจำกัดที่แตกต่าง เป็นการสร้างชัยชนะให้กับกองทัพอยุธยา

จากงานวิจัยวิทยานิพนธ์นี้ได้พบว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถมีพระปรีชาสามารถเฉพาะตัวในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าจนเกิดผลของความสำเร็จได้อย่างเหนือความคาดหมาย และถ้าพิจารณาจากเหตุผลที่เป็นปกติโดยทั่วไปแล้วนั้นถือว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้นำวิถีคิดที่ต่างต่างนั้นมาสร้างความเชื่อมั่นให้แก่แม่ทัพนายกองและทหารไพร่พล จนกระทั่งสามารถฝ่าฟันอุปสรรคในการทำการศึกสงครามจากกำลังคนที่มีจำกัดแต่เต็มไปด้วยศักยภาพจนได้ชัยชนะต่อกองกำลังที่มีกำลังคนและกำลังอาวุธที่มีแสนยานุภาพมากกว่าได้ ดังเหตุการณ์ที่ได้ทำให้เกิดสงครามยุทธหัตถีขึ้นในครั้งนั้น มาจากเสียงอึกทึกรึกโครมต่างๆ ของทหารไพร่พล และเสียงฆ้องที่อึงคะนึง ทำให้ช้างทรงของทั้งสองพระองค์ ครั้นครั้นกางหูชี้หางกิริยาป่วนเร่งเดินไปด้วยกำลังน้ำมัน จนไม่มีกองโยธา ทหารไพร่พลแม่ทัพนายกองตามติดไปทันได้ ส่วนช้างข้าศึกได้กลิ่นน้ำมันพระคชาธาร ก็หกล้มตลบปะกันไปเป็นอลหม่าน พวกพลพม่ารำงมเมื่อเห็นสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงช้างต้นพระยาไชยานุภาพ และสมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงช้างต้นพระยาปราบไตรจักรเป็นบาทอย่างสะเทินมา ก็ระดมยิงธนู หน้าไม้ปืนไฟเข้ามา จนเต็มไปด้วยหมอกควันฝุ่นฟุ้งตลบมีดมัวไปทั่ว ครั้นเมื่อหมอกควันฝุ่นฟุ้งจางลง สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงได้ทรงเห็นว่า พระองค์และสมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงตกอยู่ในวงล้อมของข้าศึกโดยปราศจากกองกำลังใดๆ อยู่ด้วย นอกจากนายควาญช้างเท่านั้น ซึ่งในขณะเดียวกันสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงทอดพระเนตรเห็นว่าพระมหาอุปราชางสาวคิมังสามเกียดได้ทรงช้างประทับยืนอยู่ได้ร่มไม้ข่อย สมเด็จพระนเรศวร

มหาราชจึงตรัสร้องเรียกด้วยพระสุรเสียงอันดังเชิญออกมาทำยุทธหัตถีด้วยกันให้เป็นเกียรติยศไว้ในแผ่นดิน ด้วยภายหน้าไปไม่มีกษัตริย์ที่จะได้กระทำยุทธหัตถีแล้ว

พระมหาอุปราชางานสาวดีมีสามเกิดได้ฟังก็รู้สึกอายด้วยพระทัยมีขัตติยะราชมานะก็บ้ายพระคชาธรออกมารับ พระยาไชยานุภาพเห็นช้างเข้าศึกก็ไปด้วยฝืนน้ำนมมีทันยัง จึงเสียดิพลายพักทอได้ร่างแบกรุนมา พระมหาอุปราชาง้างพันด้วยพระแสงของ้าว สมเด็จพระนเรศวรเบี่ยงพระมารับ พระแสงของ้าวมิได้ต้องพระองค์ พระยาไชยานุภาพสะบัดลงได้ล่างแบกถนัดพลายพักทอเพี้ยกเบนไป สมเด็จพระนเรศวรได้ที่จ้วงพันด้วยพระแสงพลพ่าย ต้องพระอังสะเบื้องขวาพระมหาอุปราชาดลอลงมาจนประจิมมูราประเทศชบลงกับคอช้าง ส่วนช้างทรงเจ้าพระยาปราบไตรจักรของสมเด็จพระเอกาทศรถก็เข้าชนด้วยพลายพัคชะเนียงช้างมังจาชะโร เจ้าพระยาปราบไตรจักรได้ล่างพลายพัคชะเนียงเสียดิเบนไป สมเด็จพระเอกาทศรถพันด้วยพระแสงของ้าวต้องค้อมังจาชะโรขาดตายกะคอช้าง จึงทำให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้ชัยชนะในการศึกสงครามครั้งนั้น โดยปราศจากกำลังทัพของอยุธยา

จากเหตุการณ์ข้างต้นนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้แก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างปราดเปรื่องจับใจ ทั้งที่ในสถานการณ์เช่นนี้พระมหาอุปราชางานสาวดีมีสามเกิดมีกำลังทัพและกำลังอาวุธอยู่มาก ในขณะที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ ตกอยู่ในสถานการณ์คับขันและมีข้อจำกัดในกำลังไพร่พลและอาวุธเกินกว่าที่จะเอาชนะพระมหาอุปราชางานสาวดีมีสามเกิดได้ จึงเป็นการง่ายที่จะควบคุมตัวสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถได้อย่างง่ายดาย แต่กลับกลายเป็นว่าเหตุการณ์เกิดพลิกผันไป เพราะคำพูดของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่มาจากเชื่อมั่นว่าสามารถจะทำให้พระมหาอุปราชางานสาวดีมีสามเกิดรับคำท้าและสามารถจะเอาชนะพระมหาอุปราชางานสาวดีมีสามเกิดได้ ซึ่งถ้าเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นกับผู้อื่นคงจะไม่มีสงครามยุทธหัตถีเกิดขึ้น และก็คงไม่มีการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาให้ได้อีกครั้งหนึ่งมาได้

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

3.1.1 งานวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถ ซึ่งเป็นการศึกษาในมุมมองหรือวิสัยทัศน์ในแนวเชิงลึก การศึกษาจึงต้องเริ่มต้นตั้งแต่การสถาปนากรุงศรีอยุธยาพ.ศ. 1893 มาจนถึงสิ้นสุด

รัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและเห็นภาพในทุกๆ ด้านได้อย่างชัดเจน และนำมาศึกษาวิเคราะห์เฉพาะพระราชกรณียกิจการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถ

3.1.2 ผลการวิจัยดังกล่าวจึงเป็นเรื่องราวเฉพาะการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยาพ.ศ. 2114 – 2153 ที่มีเนื้อหาสาระสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับการฟื้นฟูในทุกๆ ด้าน อันได้แก่ ด้านการเมือง การปกครอง ด้านการสังคม ด้านการเศรษฐกิจและการต่างประเทศ และผลที่ได้รับจากการฟื้นฟูนั้น ได้ทำให้อาณาจักรอยุธยาฟื้นคืนกลับมายิ่งใหญ่และมีความเจริญรุ่งเรืองดังเดิม จึงเป็นข้อมูลที่สามารถนำไปใช้ในการวิจัยเรื่องราวที่เกี่ยวกับสมัยอยุธยาเป็นการต่อยอดการศึกษาได้

3.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

3.2.1 การวิจัยในครั้งนี้มีข้อจำกัดความจากเอกสาร หลักฐานทางประวัติศาสตร์ร่วมสมัยที่มีบันทึกไว้ จากวรรณกรรมและงานศึกษาอื่นๆ ที่ไม่ได้มีเรื่องราวที่อธิบายเกี่ยวกับการฟื้นฟูอาณาจักรอยุธยา หรือพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถในด้านอื่นๆ ivo อย่างชัดเจนที่นอกเหนือจากพระราชกรณียกิจการสงคราม

3.2.2 ผู้วิจัยจึงขอเสนอว่า หากมีการทำวิจัยเรื่องพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถในบริบทต่อไป ควรนำข้อมูลมาเปรียบเทียบวิเคราะห์ถึงข้อเท็จจริง เพื่อความเข้าใจชัดเจนของผลวิจัยที่มีความถูกต้องแม่นยำ ครอบคลุมถึงรูปแบบ และปัจจัยของการฟื้นฟูในอดีตที่มีบริบทกว้างขึ้น

บรรณานุกรม

- กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 1-2 ฉบับพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง แก้ไขปรับปรุงใหม่
(2548) กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์สุภาพใจ
- กรกิต ชุ่มกรานต์ (2547) *ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ในท่าเรือนานาชาติพระนครศรีอยุธยา*
พ.ศ. 2133-2231 วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชา
ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- กรมศิลปากร (2526) *ไตรภูมิพระร่วง* กรุงเทพมหานคร องค์การคำคุณุสภา
_____ (2529) *ลิลิตโองการแข่งน้ำ* กรุงเทพมหานคร องค์การคำคุณุสภา
- ขจร สุขพานิช (2518) *ข้อมูลจากอดีต* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์เคล็ดไทย
_____ (2523) *ข้อมูลประวัติศาสตร์: สมัยอยุธยา วุฒิชัย มูลศิลป์ บรรณาธิการ*
กรุงเทพมหานคร เอกสารทางวิชาการ ของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
2523
_____ (2521) *คำบรรยายประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. 1600-2310* วุฒิชัย มูลศิลป์
บรรณาธิการกรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ภาควิชาประวัติศาสตร์ไทย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ
อักษรนิติ์ (2515) พิมพ์ครั้งที่สอง กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์คลังวิทยา
ศีกฤทธิ ปราโมช. ม.ร.ว. (2519) *กฤษฎาภินิหาร อันจบบังมิได้* นพพร บุญฤทธิ บรรณาธิการ
กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์กรมสามัญศึกษา
_____ (2510) *เมืองไทยกับศีกฤทธิ* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์วังบูรพา
_____ (2529) *พม่าเสียเมือง* พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์สยามรัฐ
- จรรยา ประชิตโรมรัน พลตรี (2551) *การสงครามในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระ*
พระเอกาทศรถ พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
_____ (2547) *การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1* พ.ศ. 2112 พิมพ์ครั้งที่ 6 กรุงเทพมหานคร
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
- จันทร์ฉาย ภัคอธิคม ผู้แปล (2532) *กรุงศรีอยุธยาในเอกสารหลักฐานสเปน* กรุงเทพมหานคร
สำนักพิมพ์สมาคมประวัติศาสตร์
- จุฬารักษ์ คำวิทีกุล (2536) *พระนครศรีอยุธยาจรดกโลกทางวัฒนธรรม* กรุงเทพมหานคร
สำนักพิมพ์คุรุสภา

- ชญา ปิยชาติ (2546) *รวมเรื่องหลากหลายที่ พิศดาร ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร จากพงศาวดาร “วัน วลิต” และเอกสารสำคัญอื่นๆ* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์แสงดาว
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2545) *อยุธยา : ประวัติศาสตร์และการเมือง* ชำรงค์กิติ เพชรเลิศอนันต์ บรรณาธิการ กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย. มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
- คณีย์ ไชยโยธา (2543) *พัฒนาการของมนุษย์และอารยธรรมราชอาณาจักรไทย* กรุงเทพมหานคร โอเดียน
- _____ (2544) *ประวัติศาสตร์ไทย:ยุคอาณาจักรอยุธยา* กรุงเทพมหานคร โอเดียน
- ดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา (2545) *ไทยรบพม่า เล่ม 1* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์
- _____ (2524) *ตำนานวังหน้า พิมพ์ครั้งที่สิบ* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
- _____ (2524) *ประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช อธิบายเบื้องต้น พิมพ์ครั้งที่ 4* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
- ต่อ นาย ผู้แปล (2545) *มหาราชวงศ์พงษาวดารพม่า สัจจิตต์ วงษ์เทศ* บรรณาธิการ กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มติชน
- ถ้วน ลีเซิง (2537) *ประวัติศาสตร์ไทยในสายตาของชาวจีน* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์พิริบ
- ถนอม อานามวัฒน์และคณะ (2543) *ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยเริ่มแรกจนถึงสิ้นอยุธยา* กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- ถวิล อยู่เย็น พล.ต. (2533) *สมเด็จพระนเรศวรมหาราช 400 ปีของการครองราชย์ ฉบับปรับปรุงแก้ไข* วุฒิชัย มูลศิลป์ บรรณาธิการ กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี พิมพ์เพื่อเฉลิมฉลองการขึ้นครองราชย์ครบ ๔๐๐ ปี
- ทวี วีระวงศ์เสรี (2523) *การติดต่อระหว่างสยามกับหมู่เกาะวิวกิว (โอกินาวา) ในสมัยโบราณ* กรุงเทพมหานคร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ทองทิพมา พลดรี หม่อมเจ้า (2478) *เล็กเชอร์ ประวัติศาสตร์สยาม ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์กรุงเทพบรรณาการ
- นพดล ปาละประเสริฐ (2545) *การเมืองไทยในกลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างจากสมัยเมืองคู่สุสมัยราชอาณาจักร: กรณีศึกษาพัฒนาการของวังอยุธยาและต้นกรุงเทพฯ* วิทยานิพนธ์

- ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- นราธิปประพันธ์พงศ์ สมเด็จพระ (2510) พระราชพงศาวดารพม่า พิมพ์ครั้งที่ 2
กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ศรีปัญญา
- นิโกลาส์ แซร์แวงส สันต์ ท. โกมลบุตร ผู้แปล (2550) ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่ง
ราชอาณาจักรสยาม พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ศรีปัญญา
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2523) การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์ กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มติชน
- บุญยงค์ เกศเทศ (2531) ประวัติศาสตร์วรรณกรรม กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์โอเดียน
- ปอล ซาเวียร์ ผู้แปล (2539) ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม พิมพ์ครั้งที่ 2
กรุงเทพมหานครสำนักพิมพ์กรมศิลปากร
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 4 (ประชุมพงศาวดาร ภาค 4 ตอนปลาย และภาค 5) (2506)
กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์คุรุสภา
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 5 (ประชุมพงศาวดาร ภาค 6) (2506) กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์คุรุสภา
- ประชุมพงศาวดารภาค 1 (2506) กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์คุรุสภา
- ประชุมศิลาจารึกภาค 3 (2508) กรุงเทพมหานคร สำนักนายกรัฐมนตรี
- ประยูรศักดิ์ บุณนาค (2548) พิชัยสงครามของไทย ในพิชัยสงครามฮินดูโบราณ กรุงเทพมหานคร
สำนักพิมพ์มติชน
- ปาริชาติ วิลาวรรณ (2528) การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยา พ.ศ. 1893-2310 วิทยานิพนธ์
ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ผ่องพันธุ์ สุภัทรพันธุ์ (2511) การศึกษาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องพระคลังสินค้า วิทยานิพนธ์
ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พระญาณวิจิตร (สิทธิ์ โลจนานนท์) ผู้แปล (2462) จุลยุทธการวงศ์ กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์
กรุงเทพบรรณาการ
- พระพุทธญาณ-พระพุทธพุกาม สูด ศรีสมวงศ์ ผู้แปล พรหม ชมาลา เบริยญ ผู้แปล (2518) ตำราน
มูลศาสนา กรุงเทพมหานคร กรมศิลปากร
- พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงษ์ (จาด) 2 เล่ม (2504) กรุงเทพมหานคร
สำนักพิมพ์คุรุสภา

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ประชุมพงศาวดาร ภาค 64 เล่ม 38

(2512) กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์คุรุสภา

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ประชุมพงศาวดาร ภาค 64 (ต่อ) เล่ม 39

(2512) กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์คุรุสภา

พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา 2 เล่ม (2534) พิมพ์ครั้งที่ 8 กรุงเทพมหานคร

สำนักพิมพ์กรมศิลปากร

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา

ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด

(2553) กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ศรีปัญญา

พลับพลึง คงชนะ (2533) *กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า* กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทรวิโรฒ

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ (2546) *การเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย-อยุธยา พระมหากษัตริย์ราชกา*

ราช กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มติชน

ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ ผู้แปล (2512) *บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ*

ในศตวรรษที่ 17 เล่มที่ 1 กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์กรมศิลปากร

ภมรี สุรเกียรติ (2548) *พลวัตของสงครามไทย-พม่า ตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึงกลางคริสต์*

ศตวรรษที่ 19 วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชา

ประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มานพ ถาวรวัฒน์สกุล (2547) *ขุนนางอยุธยา* พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ศรีปัญญา

มาเรีย ดา กงไซเซา ฟลอริส มธุรส สุขผล ผู้แปล (2538) *ชาวโปรตุเกสและสยามสมัยคริสต์ศตวรรษ*

ที่ 16 กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ออร์คิด

รัตนา หนูน้อย (2529) *ฐานะของเมืองสุพรรณบุรีในประวัติศาสตร์อยุธยา ระหว่างพ.ศ. 1893-*

พ.ศ. 2231 วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เรื่องเดชนันต์ พันตรีหลวง (ทองดี ชนรัชต์) (2550) *ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา* พิมพ์ครั้งที่ 2

กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ลำจุล ฮวบเจริญ (2550) *เกร็ดพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและบางสาระน่ารู้ในวังหลวง-วังหน้ากรุง*

รัตน โกสินทร์ พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วนาศรี สามนเสน ผู้แปล (2546) *พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต พ.ศ. 2182* สุจิตต์ วงษ์เทศ

บรรณาธิการ พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มติชน

- วรพร ภู่งศ์พันธ์ (2549) *กฎมณเฑียรบาลในฐานะหลักฐานประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยา*
ถึงพ.ศ. 2348 วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- วรศักดิ์พิบูลย์ พระ (2495) *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย* กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์พระนคร
- วันเนา ยูเด็น (2527) *ประวัติศาสตร์วรรณคดีไทยสมัยสุโขทัยและอยุธยา* กรุงเทพมหานคร
สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช
- วิจิตรวาทการ หลวง (2480) *รวบรวมเอกสารเรื่อง ความสัมพันธ์กับต่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยา*
กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์พระจันทร์
- ศรีศักร วัลลิโภดม (2542) *กรุงศรีอยุธยาของเรา พิมพ์ครั้งที่ 3* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มติชน
- ศุภวัชย์ เกษมศรี ม.ร.ว. (2552) *พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับเบญจมเศวตฉัตร*
กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์สุภาพใจ
- สงวน อึ้งคง (2504) *สัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ* กรุงเทพมหานคร
สำนักพิมพ์แพร่พิทยา
- สนั่น เมืองวงษ์ (2524) *ประวัติศาสตร์ไทย ตอนที่ 1* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์นำไทย
- สมคิด ศรีสิงห์ (2525) *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทย* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก
- สมชัย อนุমানราชชน (2493) *การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์
ไทยเกษม
- สมมตอมรพันธ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ (2508) *ประกาศการพระราชพิธีเล่ม 1*
กรุงเทพมหานคร องค์การคำครุสภา
- สิริ เปรมจิตร (2501) *สงครามระหว่างไทยกับเขมร* วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร
มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สิริวัฒน์ คำวันสา (2527) *อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ (เน้นประเทศไทย)*
กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์
- สุเนตร ชุตินธรานนท์ (2534) *ประวัติศาสตร์ไทยในประวัติศาสตร์เพื่อนบ้าน : ศึกษากรณีสงคราม*
ไทยรบพม่าจากพงสาวดารพม่า กรุงเทพมหานคร งานวิจัยประกอบการประชุม
วิชาการ ของภาควิชาประวัติศาสตร์เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพ
รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในวโรกาสเจริญพระชนมายุครบ
36 พรรษา. 2534.

- _____ . (2539) สงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 : ศึกษาจากพงสาวดาร
พม่า ฉบับราชวงศ์คองบอง พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มติชน
- _____ . (2538) บุเรงนองกะยอติพนรธา : กษัตริย์พม่าใน โลกทัศน์ไทย กรุงเทพมหานคร
สำนักพิมพ์อมรินทร์
- _____ . (2542) พม่ารบไทย พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มติชน
- _____ . (2542) พระสุพรรณกัลยา : จากตำนานสู่หน้าประวัติศาสตร์ กรุงเทพมหานคร
สำนักพิมพ์มติชน
- _____ . (2542) พม่าอ่านไทย : ว่าด้วยประวัติศาสตร์และศิลปะไทยในวรรณคดีพม่า
กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มติชน
- สุภรณ์ โอเจริญ (2541) มอญในเมืองไทย กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
- สุภัทรดิศ ดิศกุล หม่อมเจ้า (2539) ความขอยกย่องของประวัติศาสตร์ วินัย พงศ์ศรีเพียร บรรณาธิการ
กรุงเทพมหานคร คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยฯ สำนักเลขาธิการ
นายกรัฐมนตรี
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง (2535) ขนบธรรมเนียมประเพณี : ความเชื่อและแนวการปฏิบัติในสมัย
สุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง กรุงเทพมหานคร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- เสนีย์ วิลาวรรณ (2552) ประวัติวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัยและอยุธยา กรุงเทพมหานคร จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย
- แสงโสม เกษมศรี (2487) สัมพันธ์กับชาวต่างประเทศยังผลประการใดแก่สถานการณ์แห่งประเทศไทย
ไทยสมัยศรีอยุธยา วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชา
ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- หม่อม ทิน อ่อง ผู้แต่ง (2519) ประวัติศาสตร์พม่า แปลโดย เพ็ชรี สุมิตร กรุงเทพมหานคร
โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. สมาคมสังคมศาสตร์ประเทศไทย
- อนงคณา มานิตพิสิฐกุล (2545) ไทยกับชาติตะวันตกสมัยอยุธยา กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์
ปริมิต
- อาคม พัตยยะ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2545) ศรีรามเทพนคร นิธิ เอียวศรีวงศ์ บรรณาธิการ
พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มติชน
- อุษณีย์ ชงไชย (2526) ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและลานนา พ.ศ. 1839-2310 วิทยานิพนธ์
ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อุ้มคำ พมวงสา (2509) *เล่าเรื่องลาว-ไท* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์แสงศิลป์

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นางบุญญยวีร์ อัยฎางคพิพัฒน์
วัน เดือน ปีเกิด	14 สิงหาคม พ.ศ. 2503
สถานที่เกิด	อำเภอคูสิต กรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	ศศ.บ. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช พ.ศ. 2539
สถานที่ทำงาน	อาชีพนักธุรกิจอิสระ

